

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

15. YÜZYIL İTALYAN SEYYAHLARININ GÖZÜYLE İRAN

Yüksek Lisans Tezi

Sema SERTKAYA

ANKARA-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

15. YÜZYIL İTALYAN SEYYAHLARININ GÖZÜYLE İRAN

Sema SERTKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Üçler BULDUK

ANKARA-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

Sema SERTKAYA

15. YÜZYIL İTALYAN SEYYAHLARININ GÖZÜYLE İRAN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Üçler BULDUK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....
İmzası
.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ : 15. Yüzyılda İıan ve Akkoyunlu-Osmanlı İlişkilerine Umumi Bir Bakış	1
I.BÖLÜM: İıan'ı Ziyaret Eden Venedikli Seyyahlar ve Seyahatnameleri	
A: Caterino Zeno'nun Seyahatnamesi	4
B: Giosafat Barbaro'nun Seyahatnamesi	46
C: Ambrogio Contarini'nin Seyahatnamesi	120
D: Giovanni Maria Angiolello'nun Seyahatnamesi	172
II.BÖLÜM: Akkoyunlu Devleti'nin Dış İlişkileri	
A: Akkoyunlu-Memlük İlişkileri	223
B: Akkoyunlu-Karakoyunlu İlişkileri	236
C: Akkoyunlu-Timurlu İlişkileri	241
D: Venedikli Seyyahların Gözüyle Akkoyunlu-Osmanlı İlişkileri	247
E: Venedikli Seyyahların Gözüyle Akkoyunlu-Venedik İlişkileri	258
III. BÖLÜM: Seyahatnamelere Göre İıan'da Sosyal ve Kültürel Hayat	
A: Halk ve Gündelik Yaşama Dair Gözlemler	269
B: Gelenek-Görenekler ve İnançlar	273
C: Ekonomik ve Ticari Hayat	279
D: Şehirler	281
SONUÇ	296
ÖZET	299
ABSTRACT	300
BİBLİYOGRAFYA	301
EKLER	306

ÖNSÖZ

“15. yüzyıl İtalyan Seyyahlarının Gözüyle İran” adlı tez çalışmasında Akkoyunlu Devleti’nin komşu devletlerle özellikle de Osmanlı Devleti ve Venedik Cumhuriyeti ile arasında yaşanan ilişkileri seyahatnameler aracılığıyla aydınlatıcı biçimde anlatmak amaçlanmıştır. Uzun Hasan’ın 1453 yılında Akkoyunlu tahtına oturmasından 1478 yılındaki ölümüne kadar geçen süre zarfında komşu devletlerle aralarında geçen savaşlar, diplomatik ilişkiler, devletin sosyal ve kültürel yaşamı bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın amaçlarından biri de Akkoyunlu-Venedik ilişkilerinin her bir devlet açısından nasıl görüldüğünü anlamak; Venedik, Papalık, Napoli ve diğer Avrupa devletleri arasındaki ittifakın hangi şartlar altında oluştuğunu, o dönemin özgün kaynaklarından, seyahatnamelerden yararlanılarak yeni ve özgün bir çalışma ortaya koyabilmektir.

Tez çalışmasında kullanılan kaynaklar çoğunlukla o dönemleri konu alan İtalyanca kitaplar, yıllıklar ve dönemin seyyahlarının, devlet adamlarının birinci ağızdan yazmış oldukları belgeler ve mektuplardan oluşmaktadır. Bu İtalyanca belgelerin, mektupların, seyahatnamelerin incelenmesi, dönemin olaylarının Avrupalılar ve daha çok Venedikliler tarafından nasıl gözlemlendiği, algılandığı konusunda oldukça önemlidir. Buna bağlı olarak elçilerin ne gibi görevlerle Akkoyunlu sarayına gönderildiklerini anlamamız açısından da bu belgeler bizlere önemli bilgiler vermektedir.

Çalışmada yalnızca Akkoyunlu Devleti’nin dış politikası değil aynı zamanda gündelik yaşam, ekonomi ve ticari hayat, gelenekler, inançlar ve şehirler de seyahatnameler doğrultusunda incelenmiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İtalyan seyyahlar ve seyahatnameleri konu edinilmiştir. Tezi asıl değerli ve orijinal kılan husus bu

seyahatnamelerin doğrudan İtalyanca'dan Türkçeye kazandırılmasıdır. Bu nedenle seyahatname metinlerini tezin I. Bölümünde vermeyi uygun gördük. Diğer bölümlerde ise seyahatnameler ışığında Akkoyunlularla ilgili değerlendirmelerde bulunduk; ikinci bölümde Akkoyunluların dış politikası, komşu devletler ile ilişkileri, İran-Osmanlı, İran-Venedik ilişkileri; son olarak üçüncü bölümde ise sosyal ve kültürel hayat ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmada İtalyanca metnin çeviri kısımlarında bazı sözcükler Türkçe anlamlandırılmadığı için özgün halinde, italik ve (?) ile belirtilmiştir. Çalışmamızın birçok bölümünde Akkoyunlu Devleti için “İran ve İranlı” denilmesinin nedeni seyahatnamelerde bu şekilde kullanılmış olmasıdır. Ancak biliyoruz ki hem Osmanlı Devleti hem de Akkoyunlu Devleti bir Türk devletidir.

Tez çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Üçler Bulduk'a içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
bel.	Belge
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
vol.	Volume
yaz.	Yazan

GİRİŞ

15. Yüzyılda İıran ve Akkoyunlu-Osmanlı İlişkilerine Umumi Bir Bakış

Akkoyunlu Devleti, 15. yüzyılın başlarında Oğuzların Bayındır boyundan olan bir oymak tarafından Diyarbakır civarında kurulmuştur.¹ Beylik, kurucusu Osman Bey döneminde giderek büyümüş, Uzun Hasan zamanında ise imparatorluk haline gelerek en parlak dönemini yaşamıştır. Devletin giderek büyümesi ve çevresinde etkisini hissettirmeye başlaması Akkoyunlu Devleti'nin komşularını yakından ilgilendiriyordu ve bu durumdan rahatsız olmaya başlamışlardı. Çünkü yanbaşılarında gittikçe büyüyen onlara tehdit ve korku salan bir “düşman” olmasını istemiyorlardı. Elbette aynı endişeyi Uzun Hasan da duymaktaydı.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Devleti büyük bir devlet olmaya başlamıştı. Akkoyunlular da Uzun Hasan zamanında en geniş sınırlara ulaşmıştı² ve sınırlarını daha da genişletmek istiyordu. Ancak bu konuda önündeki en büyük engel Osmanlı Devleti'ydı. Bu yüzden Uzun Hasan, Fatih'i kendisine rakip görüyordu. Onunla savaşmak için Avrupalı devletlerden özellikle Venedik ile ve Karamanoğulları, İsfendiyoğulları gibi Anadolu beylikleriyle ittifak yapmıştır.³

Uzun Hasan, devletin başkentini Tebriz'e taşımadan önce İıran'da, Irak'ta kendi oymağının uzun yıllardır düşmanı olan Karakoyunlular vardı. Uzun Hasan, Karakoyunluların hakimiyetine 1467'de son verdi, kısa bir süre sonra da Timurlu hükümdarı Ebu Said'i yenerek Horasan'a kadar olan toprakların hakimi ve doğunun en

---

¹ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbekriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 1; İlhan Erdem, “**Osman Bey'in ölümünden Uzun Hasan Padişah'a kadar Akkoyunlular (1435-1456)**”, Ankara ünversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 20, sayı 32, 2002, s. 103.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1937, s. 190.

³ Bekir Sıtkı Baykal, “**Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi**”, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 2, sayı 2, 1964, s. 73.

büyük hükümdarı unvanının sahibi oldu.⁴ Bu zaferlerden sonra Uzun Hasan yönünü Memlük Devleti'ne ve Osmanlı Devleti'ne çevirdi. Doğuya doğru genişlemek isteyen Osmanlı'nın önündeki en büyük engel Uzun Hasan idi. Uzun Hasan için de batıya doğru ilerlemesinin önündeki en büyük engel Fatih'ti. Bu durum iki hükümdarın sürekli karşı karşıya gelmesine neden olacaktı. Uzun Hasan'ın 1473 Ağustos'unda Otlukbeli'nde Fatih'e yenilecek olması bu rekabeti Osmanlılar lehine çevirecektir.

Uzun Hasan'ın amacı güçlü bir rakip olan Fatih'i yenmek ve Osmanlı'yı Anadolu'dan atmaktı. Fatih de Anadolu'yu kendi sınırlarına katmak istiyordu. Bundan dolayı iki devlet arasında savaş kaçınılmaz hale gelmişti.

Caterino Zeno'nun belirttiği üzere, Osmanlı'nın doğuya doğru genişlemek istemesine Uzun Hasan da aynı oranla karşılık vermek istiyordu. Bu amaçla Trabzon Rum İmparatorluğu ile ittifak girişiminde bulundu.⁵ Fatih de Trabzon'u Osmanlı himayesine alınca⁶ Trabzon İmparatorluğu Uzun Hasan'ın ittifak teklifini kabul etti. Uzun Hasan bu ittifakı daha da güçlendirmek için Trabzon Rum İmparatoru Kalo Johannes'in kızı Despina ile evlendi.⁷ Ancak bu ortaklık Osmanlılarla baş etmeye yetecek güçte olmadığından Uzun Hasan'ı yeni müttefikler aramaya itmiştir. Bu müttefikler Macar ve Leh Kralları, Boğdan Voyvodası, Papalık, Napoli Krallığı, Venedik Cumhuriyeti ile İsfendiyaroğulları ve Karamanoğlu beylikleridir. Uzun Hasan'ın Osmanlı'ya karşı kurulan bu ittifakta en çok güvendiği devlet Venedik'ti.

---

⁴ Emin Kırkıl, "Çağın Meşruiyet Kavramları Işığında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c. 1, sayı 1, 2013, s. 24.

⁵ Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 9.

⁶ 1456 yılında Trabzon üzerine yürüyen Şeyh Cüneyd'e karşı, Fatih'in şehri koruma bahanesiyle Trabzon Komnen devletini himayesine aldığı ve karşılığında yüklüce bir vergiye bağladığı bilinmektedir. Bkz. B. Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı 2-3, 1964, s. 72

⁷ Zeno, **a.g.e.**, s. 9.

Çünkü kendisinde ateşli silahlar ve top olmadığından Venedik'ten gelecek silahlara çok güveniyordu.⁸ Bu amaçla birbirlerine sürekli elçiler gönderiyorlardı.

Sonunda savaş günü gelip çattı; iki ordu Erzincan yakınlarında yerini aldı. İlk savaşta Osmanlı kuvvetleri yenilince Uzun Hasan zafere kesin gözüyle bakmıştı. 11 Ağustos 1473'te Tercan yakınlarında Üçağızlı-Otlukbeli-Başkent denilen yerde⁹ her şeyin sonu olacak asıl savaş gerçekleşti. Akkoyunlu güçleri savaşta ağır bir yenilgiye uğradı.¹⁰ Çünkü Osmanlı'nın ateşli silahlarına karşılık verecek silahları yoktu. Venedik'in gönderdiği silahlar Uzun Hasan'ın eline zamanında ulaşamamıştı. Bu savaşla Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesi son bulmuş, Akkoyunlu-Venedik ittifakı da iki taraf için tam bir düş kırıklığı yaratmıştı.

---

⁸ Guglielmo Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 11; Giosafat Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 24-25.

⁹ Şerafettin Turan, “**Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**”, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 121.

¹⁰ Remzi Kılıç, “**Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri**”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 14, 2003, s.11; John E. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 198; İlhan Erdem, “**Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı**”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, cilt 4, 1993, s. 151-159.

I. BÖLÜM

İRAN'A SEYAHAT EDEN VENEDİKLİ SEYYAHLAR VE SEYAHATNAMELERİ

A: CATERINO ZENO'NUN SEYAHATNAMESİ

Caterino Zeno, Venedikli diplomat ve seyyahdır. Babası Dracone Zeno, tüccar soylu bir aileden gelmektedir ve ticaret amacıyla Doğu'da uzun yıllar seyahat etmiştir. Caterino, Andria Dükü Niccolo'nun kızı Violante Crispo ile evlenmiş, bu kız da Uzun Hasan'ın karısı Despina Hatun'un yeğenidir. 1471'de Venedik Senatosu tarafından Türklere karşı savaşa kışkırtmak amacıyla Uzun Hasan'a elçi olarak gönderilmiştir.¹¹

Zeno'nun son yıllarına dair pek bir şey bilinmiyor ancak elçiliğinden dolayı Onlar Meclisi'ne seçilmiştir. Caterino Zeno seyahatnamesinde gözlemlerini, o devrin İranlılarının hayatlarını ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Caterino Zeno'nun eseri zamanla kaybolduğundan Giovanni Battista Ramusio tarafından yeniden oluşturulmuş ve 1583 yılında "Navigazioni et Viaggi" adı altında basılmıştır. Seyahatnamenin ilk bölümünde Caterino Zeno'nun Akkoyunlu sarayında tanık olduğu olaylar; ikinci bölümde ise Akkoyunluların yıkılması, Safevilerin ortaya çıkmasıyla Şah İsmail'in İran hükümdarı olması ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmıştır.

Ambrogio Contarini ve Caterino Zeno'nun seyahatnameleri Tufan Gündüz tarafından *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri* adı altında Farsçadan Türkçeye kazandırılmıştır.

---

¹¹ Pietro Donazzolo, *I Viaggiatori Veneti Minori: studio bio-bibliografico*, Roma, 1929, s. 48.

Caterino Zeno'nun Seyahatnamesi (Metin)

BİRİNCİ KİTAP

Bizim efendimiz İsa'nın doğumundan sonra 1450 yılında İran hakimi Cihan Şah'tı.¹² Yaptığı büyük işlerden sonra Uzun Hasan adını alan ve bu ad Farsça'da büyük adam demek¹³ olan Hasan Bey,¹⁴ küçük bir kalenin beyi olarak kalmak istemediğinden yavaş yavaş kendisinden güçlü olmayan diğer kardeşlerinin yetkilerini ve topraklarını ele geçirmeye başladı. Onlar da savaşçı olmadıklarından ya da başka sebeplerle Uzun Hasan'ın hırsına karşı koymak yerine kolayı seçtiler. Bu yüzden Uzun Hasan hiç çabalamadan itibar ve ün kazandı. Uzun Hasan savaşçı, yiğit ve her şeyden önce yüce gönüllüydü ki bu büyük hükümdarlarda nadir görülen bir erdemdi. Hükümdarlar bunlardan faydalanmış olurlarsa bu erdemlerini kendi makam ve mevkileri adına kullanmaları ve halkın hakkını vermeleri koşuluyla askerlerinin gönlünde taht kurarlar. Yoksa bunlara uymayan kişi akılsızlığa bağlı kalacaktır. Uzun Hasan da öyle yaptı. Birçok savaşçı ona bağlandı. Seçkin 500 atıyla birlikte ünlü ve büyük şehir olan Amid'e¹⁵ akın düzenledi. Şansı yolunda gittiğinden buranın ününe karşın burayı

¹² Özgün metinde Giauxa'dır. Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'tır. Bkz. Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 6.

¹³Uzun unvanı, aslında yaptığı işlerden dolayı değil gerçekten boyunun uzun olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Barbaro da onun uzun ve zayıf olduğunu yazmıştır. Farsça'daki büyük kullanımı da yanlıştır. Uzun, büyük demek değildir.

¹⁴ Metinde Assimbeio olarak geçmektedir. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁵ Metinde Amitto olarak geçmektedir. Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 6. Doğu anlatılarına göre Pişdadiyan hanedanından Tahmuras tarafından kurulmuştur. Kral Konstantin tarafından güçlendirilmiştir ve etrafını kara taşlarla çevreletmiştir. Bu yüzden şehir Türkler tarafından "Kara Amid" ya da "Siyah Amid" olarak söylenir. Kinneir şöyle diyor: "Evler taştan yapılmış ve güzeldir. Sokaklar taş olmasına rağmen dardır ve pistir. Kale şehrin kuzeyinde yer alır. Sağlam duvarlarla çevrilmiş ve pek çok avluyla ve güzel binalarla bölünmüştür. Paşa ve önemli kişiler burada kalıyor. Nüfusunun Türkler, yerli Ermeniler, Kürtler, Yakubiler ve Katoliklerin oluşturduğu otuzsekiz bin kişiye ulaştığını söylerler. Pazarlarda yiyecek ve hububat boldur. Etrafaki köyler oldukça verimlidir ve iyi ekilmiştir. Halk, ipekli ve pamuklu kumaşlar, demir, bakır üretilir bunları Bağdat'a ve İstanbul'a satarlar. Uzaktan bakıldığında şehir çok güzel görünür. Çevreleyen dağların yüksekliği, Dicle'nin kıvrımları, duvarlarının ve burçlarının yüksekliği, camilerin kümbetleri şehre görkem veriyor ki dünyanın bu kısmında bundan daha güzel şehir görmedim. Baharda Dicle'nin suyu oldukça yükselir, aralık ayında suyu oldukça sığı ki atımın dizlerine bile gelmiyordu. Şehrin yarım mil aşağısında bulunan, iki kemerli yaptıkları köprüden geçiyorlar. Diyarbakır, Mardin'den

alabildi. Bunun etkisiyle bölgenin önemli kişileri de ona destek oldular. Bundan dolayı da taraftarının desteğini kaybetmezse -şimdi ona sonuna kadar bağlılar- İran'ın hükümdarı olabileceğini düşündü. Büyük bir ordu kurdu. Eğer Cihanşah şansını denemek için kendisiyle savaşırsa diye orduyu hazır tuttu. Kardeşinin¹⁶ amacından şüphelenen Cihanşah, Amid'e yapılan saldırıdan ve kardeşinin eline geçtiğini öğrenince savaştan geri durmayı, Uzun Hasan'ın genellikle her savaştan sonra ortaya çıkan zararları telafi etmesine ve askeri gücünü artırmasına fırsat vermeyi doğru bir iş olarak görmedi. Asker toplayıp İran'da bulunan ordusunun neredeyse tamamıyla Uzun Hasan'a karşı gitti. İkisine de sevgi besleyen İranlı Beyler, bu ikisi savaştıklarında ülkeye bir felaketin geleceğini bildiklerinden iki kardeş arasında aracı olup işleri barış yoluyla çözmek için büyük çaba sarf ettiler. Ancak Cihanşah, Uzun Hasan'dan vergi olarak 300 Memlûklüyü isteyince barış denemeleri yararsız oldu. Uzun Hasan da şöyle demiştir, *“Elimin altındaki çocukları kendi emrimde mi tutmuşum da vergi olarak Cihanşah'a vereyim ya da kendi oğullarım gibi mi göreyim. Eğer Cihanşah onları zorla annelerinin babalarının elinden almak istiyorsa, buna asla izin vermem. Bunda öleceğimi de bilsem yine de ortaya koyacağım. Eğer halk hükümdarına boyun eğdiyse hükümdar da onları korumalıdır. Kimse bu çocukları isteyerek vereceğimi sanmasın.”* Bu yanıt halkı öylesine etkiledi ki Uzun Hasan'ın uğruna canını vermeyecek kimse kalmadı. Bununla birlikte Cihanşah'ı Erzincan¹⁷ ovasına çekti, orada onunla savaşıp onu esir etti. Daha sonra kendi canını kurtarmak için kaçıp Tebriz'e gelen oğlunun peşine düştü. İranlı tarihçiler diyorları ki; *“Türk Sultanı Mehmet Uzun Hasan'ın güçlenip, büyüyüp kendisine zarar vermesinden korkuyordu. Bu yüzden Cihanşah'ı destekledi. Onun kaybolan gücünü yeniden döndürdü.”* Kargaşanın çıkmasını bekleyen

---

60mil, Urfa'dan 287 mil ve Malatya'dan 172,5 mil uzaklıktadır.” Bkz. Charles Grey, **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London 1873, s. 6.

¹⁶ Amid akını sırasında Uzun Hasan ve Cihangir'in birbirine verdiği destek için; bkz. John E. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 136-142.

¹⁷ Metinde Arsenga'dır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 8.

Uzun Hasan genç savaşçı olan oğlu Uğurlu Mehmet'i bölgenin en büyük merkezi olan Tebriz'e gönderdi. Diğer yandan da tüm İran'ı hakimiyeti altına almaya çalıştı. Hint Denizi'ne kadar olan toprakları işgal edip büyük bir devlet kurdu. Devletin sınırları, doğuda İndo nehri ve Tatarlar;¹⁸ batıda Gürcistan,¹⁹ Trabzon, Karaman, Suriye ve Küçük Ermenistan;²⁰ güneyde Araplar ve Hint Denizi; kuzeyde ise Bakü Denizi'dir.²¹ Ülkesinin halkının çoğu Hristiyan Ermeniler ve yerli İran halkıdır. Onun toprakları bağımsız hareket eden Kürtlerle sıradağlar silsilesiyle ayrılır. Buranın bir bölümünü Bitlis hakimi yönetiyor. Birkaç yıl sonra Uzun Hasan'ın büyüklüğünü görüp ona itaat etmiştir. Şanlı ve gelişmiş Türk askerleri Büyük Türk II. Mehmet'in yönetiminde toplanıyordu. Bu Asya'da ve Avrupa'da büyük bir etki yaratmıştı. Uzun Hasan da büyük padişahların yaptığı şeyi yaptı. Büyük padişahlar başka bir padişahın savaş girişiminde başarılı olduğunu gördüklerinde onları kıskançlıkla izlerler. Uzun Hasan da Osmanlı'nın İran krallığını yıkacak korkusuyla Trabzon İmparatoru Caloione²² ile yakın ilişki kurarak anlaşma yaptı. Onun kızı Despina'yı Hristiyan kalması koşuluyla karısı yaptı. Bu imparator diğer kızını Arcipelago Dükü Nicolo Crespo ile evlendirmişti. Kızının bundan beş kız çocuğu²³ olmuştu. Daha sonra bu kızlar da aynı şekilde Venedikli soylularla evlendiler. Cornaro sülalesinden biriyle evlenmiş olan Fiorenza'dan Kıbrıs Prensesi Catarina ve M. Giorgio il Procuratore doğdu. Diğerleri Lucretia, Priuli sülalesinden biriyle evlendi ve M. Niccolo il Procuratore doğdu. Violente de M. Caterino Zeno ile evlendi, daha sonra İran'a Uzun Hasan'a elçi olarak gitti. Ondan da M. Pietro ve Caterino doğdu ki Caterino geçen yıl öldü. Tanrı'nın

---

¹⁸ Timur'un soyundan gelen Ebu Said'i yendikten sonra sınırları oldukça genişledi.

¹⁹ Metinde Gorgora'dır. Zeno, **a.g.e.**, s. 8.

²⁰ Özgün metinde Armenia Minore olarak geçmektedir. Bkz. Zeno, **a.g.e.**, s. 8.

²¹ Hazar Denizi'dir.

²² Trabzon Rum İmparatorluğu'nun dayandığı Komnen hanedanından olan Calo Johannes'tir. Son imparatorudur. Trabzon 1461 yılında II. Mehmet tarafından alındı.

²³ İngilizce ve Türkçe çeviride dört kız çocuğu doğmuştur deniliyor. Bkz. C. Grey, **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London 1873, s. 9; bkz. T. Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 20. Ancak İtalyanca metinde beş kız çocuğu yazmaktadır. Bkz. Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 9.

rahmetine kavuştu. Oğlu Niccolo hala yaşıyor. Caterino Zeno, Büyük Türk Mehmet'in gücünün tüm dünyayı saracağı şüphesiyle bizim cumhuriyetimiz tarafından, eğer ülkemiz batı krallarını ortak düşmana karşı kışkırtmazsa -Mehmet tüm dünya imparatorluklarına göz dikmişti- en azından doğu hükümdarlarını Türklere karşı endişelendirmek ve hareketlerinden şüpheye düşürmek için Uzun Hasan'a elçi olarak gönderildi.

Çünkü talih, pek çok kez insanların yüksek isteklerine karşı çıkar ve o zamanlar büyüklüğünün zirvesinde ve pek çok ülkeyi hakimiyeti altına almasıyla gelişen cumhuriyetimizin son yıllarda Lombardi eyaletiyle birlikte Filippo Visconte'ye karşı görkemli bir savaşa tutuşmasına ve hakimiyetini buralara kadar genişletmesine neden oldu. Burada imparatorluğun genişlemesi Avrupalı kralların kıskanmasına neden oldu, çünkü Venedik'in büyüklüğünün kendilerine kötülük getireceğinden, eski Roma İmparatorluğu'nu andırıldığından ve zamanla aynı bu imparatorluğun büyüklüğüne ulaşabileceğinden korkuyorlardı. Ancak Venedik'in Mehmet'e karşı birlikte hareket edelim demesine karşın bunu geri çevirdiler. Bundan dolayı kutsal ateşle tutuşan atalarımız oldukça acı çektirip kıskançlığın diğerlerini de yaktığını ve Hristiyanlığa da zarar verdiğini gördüler. Çünkü denizlerde ve Yunanistan gibi büyük bir devlette güçlenmiş olup büyük adalardan²⁴ birkaçını alıp zenginleşmiş olan Venedik küçük de olsa bir yenilgi alırsa, Türklerin İtalya'ya saldırmak için önlerinde hiçbir engel kalmayacaktı ki bunun etkisi daha sonra Otranto'nun işgalinde²⁵ görüldü. Ancak şimdi onları büyük tedirginlik ve sıkıntı kapladı o da Türklerin Venedik'in önemini anlaması ve barış yolu aramasıydı. Büyükler, liderler Türklere yenilince onların avı olacaklarını anladılar. Bunlar kaygılarıyla yüzleşirken Uzun Hasan'ın gönderdiği dört elçi Venedik'e geldi. Uzun Hasan'ın saygın ve yakın adamlarından Aziamamet,²⁶ Morat, Nicolo ve

---

²⁴ Kıbrıs, Rodos, vb.

²⁵ Fatih Sultan Mehmet zamanında Ahmet Paşa önderliğinde 1480 yılında yapılmış seferdir.

²⁶ Hacı Mehmet'tir.

Chefarsa pek çok teklifle birlikte gelmişlerdi. Türklere ve Memlük Sultanı'na karşı Venediklilerin deniz kuvvetleriyle Osmanlı'ya ve Memlüklere saldırması koşuluyla sağlam bir ittifak yapmak istiyorlardı. Venedikliler, Doğu'nun en büyük hükümdarının onlarla bu savaşta müttefik olmak istediğini görünce memnun olup tekliflerini kabul ettiler ve Uzun Hasan'ın her zaman iyi dostları olduklarını ve bu savaşın daha önce yaptıkları savaşlardan daha geçerli olacağını söylediler. Böylece Hacı Mehmet Venedik'te kaldı ve diğer üçü Papa'yı ve Napoli Kralını da anlaşmaya dahil etmek için onların yanına gittiler. Hem onu Türklere karşı savaşta kışkırtması ve ondaki ateşi körüklemesi hem de Venedik Cumhuriyeti'nin büyüklüğünü İran sarayında temsil etmesi için Senato Uzun Hasan'a elçi göndermeyi uygun gördü. İlkinde M. Francesco Michele seçildi, ancak reddetti. Sonra M. Giacomo da Mezo seçildi ancak o da pek istekli değildi. En sonunda 1471'de Caterino Zeno seçildi. O memnuniyetle bu yolculuğu kabul etti. Bunu kabul etmesinin tek nedeni de kutsal din aşkıydı. O, Şam'da ölen Dracone Zeno'nun oğluydu ve o birkaç yıl önce Basra'da, Mekke'de ve İran'da bulunmuştu. Bu yüzden Zeno bu yerleri az çok biliyordu. Uzun Hasan'ın karısı Despina'nın yeğeni olduğunu bildiğinden kendisini bu elçiliğe layık tek kişi olarak görüyordu. Bu yoldan ülkesi için iyi ve faydalı bir hizmette bulunabilirdi. Ancak bu yolculuk yeni, uzun, görülmemiş, tehlikelerle dolu ve sıkıntılı olduğundan Caterino ile gidecek kimse bulunamıyordu. Devletimiz bu girişimden vazgeçmek istemiyordu. Bu yüzden bütün zorlukları göz önüne alarak onunla gidecek olan hizmetkarlara pek çok şey vaat etti. Bu yolla her zorluğa alışmış birkaç gönüllü, cesur adam bulabildi. Onlar bol mükafatla ve dünyayı dolaşmanın isteğiyle elçiye hizmet etmeyi memnuniyetle kabul ettiler. Zeno elçi olarak seçildiği yılın 6 Haziran'ında Uzun Hasan'ın sarayına gitti. Devletimiz 100 tane silahlı gemi, büyük küçük başka gemilerle Türklere denizden saldırılmayı hedefliyordu. Bu görevle Venedik'ten ayrıldı ve birkaç ay içinde Rodos'a geldi. Buradan Karaman ülkesine girdi. Büyük sıkıntılarla İran'a geldi. Onun

seyahatinin ayrıntılarını yazamıyorum. Çünkü daha önce söylediğim gibi çok aramama rağmen basılmış kitabını bulamadım.

Zeno, Uzun Hasan'ın sarayına varınca sevinç ve onurla karşılandı. Çünkü dost ve güvenilir ülke olan Venedik gibi güçlü bir cumhuriyetin elçisiydi. Uzun Hasan'ı ziyaret ettikten sonra Despina Hatun ile görüşmek için izin istedi. Hiçbir İranlıya böyle bir izin vermedikleri için onu geri çevirdiler. Çünkü onların geleneklerine göre kadınların kimseyi görmesine izin vermezlerdi, çünkü eğer görürlerse zina yaptığı düşünülürdü. Bu yüzden şehirde ve kalede gezerken ya da kralın arkasında kocalarıyla savaşta at sürerken yüzlerini atların kıllarından dokunan örtüyle örterler. Böylece başkalarını görebilirler ancak kimse onları göremez. Uzun Hasan'ın özel izniyle Venedik adına Despina Hatun ile görüşebildi. Hatun'un huzuruna çıkınca ve bu durumu ona söyleyince, akrabasını ve yeğenini büyük bir sevinçle karşıladı. Büyük bir ısrarla diğer yeğenlerinin yaşayıp yaşamadıklarını ve ne durumda olduklarını sordu. Zeno tüm sorularını büyük bir sevinçle hoşuna gidecek şekilde yanıtladı. Daha sonra odasına dönmek istedi ancak Hatun izin vermeyip kendi sarayında tuttu. Ona ve yanındakiler için ayrı oda verdi. Her gün Uzun Hasan için hazırlanan yemeklerden gönderdi. Bu Uzun Hasan'ın saygısını gösterme belirtisiydi. Hatun, Zeno'nun geliş sebebini duyunca bütün etkisini kullanacağı sözünü verdi ve Venedik'e dostluğunu bildirdi. Gerçekte Hatun, Zeno'yu Uzun Hasan'ı Türklere karşı kıskırtmak için aracı yapmıştı. Zeno, Despina ile akraba olduğu için Uzun Hasan'ın sevgisini kazanmıştı. Uzun Hasan'ın gizli odalarına istediği zaman girip çıkabiliyordu ve Uzun Hasan uyurken bile onun ve Hatun'un yanına gidip gelebiliyordu. Hiçbir Hristiyan ya da Müslüman padişahın kendi akrabalarına bile böyle bir izin verdiklerini sanmıyorum. Hatun, dünyadaki en inançlı kadınlardan biriydi, her zaman Hristiyan inancını yaşıyordu. Her gün Rum kilisesinde büyük bir bağlılıkla ayin yapıyordu. Kocasını başka dinden olmasına ve onun dinine düşman olmasına karşın ona ne bir laf ediyor ne de onu dininden vazgeçirmeye

çalışıyordu. İlginçtir ki nasıl oluyor da bunlar birbirleriyle uyum içindeler ve nasıl oluyor da ikisi arasında aşk ve sevgi olabiliyordu. Zeno da bu inançlı kadını gördükten sonra, onu kocasını Türklere karşı savaşmaya ikna etmesi için ateşledi. Türkler, tüm Hristiyanların düşmanı ve onun soyunun da düşmanıydı. Babasını öldürmüşler ve devleti ortadan kaldırmışlardı. Bu yüzden Hatun da öyle yaptı ve zaten Osmanlı'yı küçük düşürmek isteyen kocasını kışkırttı. Daha sonra kendisi Gorgora kralına yani Gürcistan Beyi'ne Türklere karşı savaşa girmesi için bir mektup yazdı. Despina da kocası savaş hazırlığı yaparken, asker toplarken Zeno ile gelen rahibi Venedik hükümetine ve akrabalarına mektup yazıp gönderdi. Kış geçti. Venedik'in savaş hazırlığından haber yoktu. Zeno demişti ki bizim Cumhuriyetimiz Osmanlı'ya zarar vermeye başladı. Uzun Hasan da umutlarını kaybetmeye başladı ve elçinin önceki sözlerine daha az inanır oldu. Bu yüzden hazır olan iyi ve güçlü ordusuyla diğer düşman Tatar beylerine saldırmayı düşünmüştü. Ancak bizim Cumhuriyetimiz haber ve haberci göndermekten çekinmiyordu. Onu işlerin durumuyla ilgili bilgilendiriyor ve Venedik'in sözünde durma konusunda hata yapmayacağını bildiriyordu. Bu yüzden 6 Ocak'ta, Caterino'nun gelmesinden 20 ay sonra Barbaro'yu elçi olarak İran'a göndermeyi seçti. Barbaro ile Uzun Hasan için birkaç hediye gönderdi. Bunlar 6 tane büyük top, tüfek, barut, başka mühimmatlar, 6 tane topçu, 100 tane tüfekçi ve başka ağır silahlardı. Diğer yandan denizcileri büyük deniz kuvvetleriyle Karaman kıyılarına gönderdi. Orada düşmanlarla hafif çatışmalar yaptılar ve Türklerin eline geçmiş birkaç kaleyi aldılar. Onları Karaman Beyine verdiler. Bu Bey, Zeno'nun geçişine izin verdiğinde Türklerin saldırısına uğradı ve her şeyini kaybetmişti. Askeri gücünü ve mühimmatını kaybedince Uzun Hasan'a kaçtı. O da kendisini memnuniyetle karşıladı. Uzun Hasan da kendisine bağlılığını devam ettirdiği sürece ona kalelerini ve gücünü geri vereceğini, onların hala onun olduğunu söyleyip ona ümit verdi. Halkın isteklerini yıkan umut, Karaman Beyini de umutsuzluğa düşürdü. Çünkü komutanları iyi yerlerde gözcülük yapıyorlardı ve

Türklerin onlara verdiği paralardan bozulduklar ve adlarını kötüye çıkarıp Beylerine ihanet ettiler ve ellerindeki yerleri düşmana verdiler. Kaleleri aldıktan sonra Sultan Mehmet İstanbul'dan İran'a elçiler gönderip yaptıklarından dolayı Uzun Hasan'dan özür dileyip barış yapmak ve dostluğunu yinelemek istedi. Elçilerin Uzun Hasan tarafından kabul edileceği zaman Zeno, Uzun Hasan'ın odasına girip onunla o kadar etkili ve inandırıcı konuştu ki Despina da onu onayladı. Daha sonra kendi ülkesinden kaçıp Uzun Hasan'a gelen Karaman Beyi de kendisini bırakmaması için Hasan Beye yalvarıp yakardı. Elçiler de kurallara uyulmaksızın hemen serbest bırakıldı. Uzun Hasan da ordusuna savaşa hazır olma emri verdi. Bitlis şehrine vardı. Zeno'ya birini gönderdi ve ordusunun karargahına gelmesini istediğini ve kendisinin savaşa nasıl hazır hale geldiğini görmesi için haber yolladı. Amaçlarından biri İran Krallığının güvenliği ve kendini korumaktı, diğeri de Venedik Cumhuriyeti'ni teşvik etmek ve nihayet dost ve müttefik olarak kendisine sığınmış olan Karaman Beyini kendi haline bırakmadığından onu felaketten korumaktı. Bunları duyan Zeno büyük bir memnuniyetle onu selamladı ve bizim değerli devletimizin konusundaki yardımından dolayı ona minnettarlığını bildirdi. Daha sonra Ömer Bey denilen serdarla Uzun Hasan'ın askerlerini kontrole gitti. Özel mektuplarından birinde yüz bin atlısı olduğu yazıyordu. Askerlerin ve atların bir bölümü İtalyan tarzında silahlanmışlardı. Bazıları vücutlarını her türlü darbeden koruyan kalın ve sağlam deriler ile örtmüşlerdi. Bazıları da ipekli kumaşlarla doldurulmuş cübbeler giymişlerdi. Bunlar da kalındı ve ok işlemedi. Diğerleri de altın kaplamalı zırhlar ve içlik giyip savunma ve saldırı silahlarıyla donanmışlardı. Bunların kendilerini nasıl iyi ve kolayca her çeşit silah ile donattıklarını görmek şaşırtıcıdır. Bunların yardımcıları da iyi at biniyorlar ve parlak demirden zırh giyiyorlar. Bizim askerlerin kullandığı kalkanların yerine yuvarlak kalkanlar taşıyorlar ve onlarla kendilerini kapatıyorlar. Savaşlarda keskin kılıçlar kullanıyorlar. Bu beyler atlıların sayısının cesur kırk bin askerden olduğunu, yardımcılarının da altmış bin olduğunu

düşünüyorlar. Bu kadar iyi atlı askere sahip ordu hiçbir yerde görülmemiştir. Erkekler uzun, iri ve güçlüdürler. Silahlarını oldukça iyi kullanıyorlar. Diyorlar ki küçük bir grup olsalar da kalabalık düşman birliklerini bile yenerler. Çok iyi at biniyorlar ve atları da büyük. Hasan Bey askerlerini gönderdikten sonra tüm ordusuyla düşman topraklarına gitti. Karaman Beyi Pir Ahmet²⁷ ve hepsi yiğit gençler olan Hasan Bey'in oğulları da onunla birlikteydi. Zeno da bu savaşa katılmak istiyordu ve Despina'dan izin istemek için yanına gitti. Döndüğünde ordu o kadar hızlı ilerlemişti ki onlara yetişmek olanaksızdı. Gittiği yerde 500 kişilik grup vardı ve üzgün şekilde yola koyuldu. Bununla birlikte Gevaş'ta²⁸ buranın halkı tarafından saldırıya uğradılar ve büyük zarara uğradılar. Askerlerinin çoğunu kaybetti. Pek çok zorlukla başa çıktıktan sonra Tokat'a doğru gitti. Sonunda Carpetto²⁹ şehrine geldi. Oradayken Uzun Hasan'ın hızlı bir şekilde geldiğini duyunca gönlü ferahladı. İran ordusu Eylül'de Giavas'a girdi. Geldiler, öldürdüler, yaktılar, yıktılar. Halkın yüreğine korku ve vahşet saldılar. Öyle ki bu fırtınadan, çalkantıdan herkes kaçtı. Erzincan ve Tokat'tan geçerken vardığı her yerde aynı hışım ve kinle şehirleri, köyleri yaktırdı. Karaman'a bağlı olan Carle'yi³⁰ ele geçirdi. Ahmet Paşa ile Karaman şehirlerinden Lulla'da ikamet eden Mehmet'in oğlu Mustafa bu durumdan korkup Konya'ya kaçtı. Annesini de İstanbul'dan dört günlük mesafede bulunan Saibeacarascar'a³¹ gönderdi. Ancak İran ordusu Konya'ya geldiğinde Mehmet oğluna mektup yazıp geri çekilmesini emredip *“korkusuzca düşmanın önüne gitmesin, çünkü onların aldığı en küçük zafer umutlanmalarını sağlayacak ve her şeye girmelerine neden olacaktır”* dedi. Bu mektuptan Mustafa babasının doğru dediğini anlayarak Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa'nın olduğu Kütahya'ya çekildi. O da savaşçı asker toplamakla meşguldü. Bu sırada Büyük Türk başkentte kalmayı doğru bulmadı.

---

²⁷ Metinde Pirameto'dur. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 14.

²⁸ Metinde Giavas'tır. Zeno, **a.g.e.**, s. 14.

²⁹ Harput'tur. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 14.

³⁰ Kireli.

³¹ Afyonkarahisar, Karahisar-ı Sahip. Zeno, **a.g.e.**, s. 15.

Çünkü Uzun Hasan'ın askerlerinin arkasından iş çevireceğinden, ülkesine girip kalelerini zorla ele geçireceğinden, topraklarına akın düzenleyeceğinden korkuyordu. Bu yüzden de saray ileri gelenleriyle Asya'ya geçti. İran ordusu ve Uzun Hasan'la karşı karşıya gelmek için beklemeye geçti. Ancak casuslar Uzun Hasan'ın komutanlarından birinin ayaklandığını kırk bin askerle yağmaya, yakıp yıkmaya, insanları öldürmeye başladığını, yağma için Bursia'ya yöneldiklerini, Uzun Hasan'ın da kalan kuvvetlerle geride kaldığını söylediler. Mehmet de Mustafa'yı ordunun en iyi altmış bin atlısıyla düşmanın üzerine gönderdi. Onlar da olabildiğince çabuk bir şekilde düşmanın yakasına yapışmak ve daha fazla tahribat yapmasını engellemek için yola düştüler. İran ordusu da düşmanın çok sayıda geldiğini öğrenince geri çekilmeye başladı. Çok fazla ganimetleri olduğu için zor hareket ediyorlardı. Murat Bey komutasındaki kırk bin Türk atlısı onlara yetişip hemen saldırdılar. İranlılar cesurca savaş meydanı onlara dar edip bir anda onları darmadağın ettiler. Murat Bey³² ile birlikte iki bin Türk'ü parça parça ettiler. Savaş bitmeden Mustafa ordusunun kalanıyla gelip İran askerlerinin üzerine saldırdı. Cesurca çarpıştılar. İki taraf saatlerce birbiriyle yığıtçe savaştı. Zafer her şekilde İranlıların olabiliyordu. Eğer ilk olarak kırk bin kişiyle savaşmasalardı. Çünkü Mustafa yeni askerlerle geldiğinde onların bu savaştan ve yoldan yorgun olduklarını gördü. Yine de zaferi kazandı. Tarihin dayandığı metinler olan Zeno'nun mektuplarında öldürülenlerin sayısı yazmıyor. Uzun Hasan'ın komutanı Yusuf Han Türklere esir düştü. Karaman Beyi Pir Ahmet de ordusunun büyük bölümüyle kaçıp canını kurtardı. Tüm kış Uzun Hasan ve Mehmet yeni savaş hazırlıkları yapmakla uğraştılar. Uzun Hasan yaz başında savaşı başlatıp birkaç Türk casusunu tutukladı. Onların ellerinin kesilmesini, başlarının koparılmasını ve bu şekilde Osmanlı'ya gönderilmesini buyurdu. Bu sırada Zeno'ya Deniz Komutanının yazdığı mektup Barbaro tarafından getirildi. Bu mektupta saygıdeğer efendimizin Uzun Hasan'a hediyeler gönderdiğini ve kuvvetlerin

---

³² Metinde Armaut olarak geçmektedir. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 15.

Karaman kıyılarına geldiği yazıyordu. Her şeyden önce deniz kuvvetlerinin düşmana ait olan birkaç kaleyi ele geçirdiği ve bunları Karaman Beyine verdikleri haberinden oldukça mutlu oldu. Bu mektup Uzun Hasan için öylesine mutluluk ve sevinç kaynağı oldu ki haberi bütün İran'a yayma emrini verdi. Ayrıca Cumhuriyetimize karşı dostluk ve sevgi nişanesi olarak borular ve trompetler çalarak Venedik'in adının övülmesini ve dua edilmesini buyurdu. O kadar büyük gürültü ve yaygara oldu ki birkaç mil öteden duyuluyordu. Türk de büyük uğraşlar sonucu Asya'ya geçti ve oğlu Bayezit'in sancağı olan Kapadokya şehri Amasya'da kaldı. Bayezit de babası ve Mustafa ile birlikte savaşa gitti. Mehmet'in üçüncü oğlu Zien³³ İstanbul'da kaldı. İran'a asker göndermenin zor tarafı yiyecek sağlamak olduğu için İranlılar, adeti olduğu üzere düşmanın gelmesi muhtemel olan 15-20 günlük yol mesafesindeki yerleri talan ettiler. İran'a saldırmak isteyen biri yanında yeterince bir şey olmazsa ya yolda açlıktan ölür ya gururunu ayaklar altına alıp geri çekilir ya da düşmana esir olur. Mehmet bu konuyla ilgili yanındakilerle iyice konuştuğundan sonra yiyecek sağlayıp ordusunu beşe ayırdı. Yeniçerilerden oluşan otuz bin asker ve Türk ulusunun çiçeği denilen birinci bölük kendi komutasındaydı. İkinci bölük Bayezit komutasındaki diğer otuz bin askeri. Üçüncü de otuz bin kişiden oluşan oniki bini Basaraba adlı kişinin önderliğinden oluşan bu savaşta Türklere yardım için gelen Valacchilerdi.³⁴ Bunun komutanı da Mustafa'ydı. Dördüncü bölük komutanı da altmış bin kişiyle Rumeli Beylerbeyi olan Asmurat Paleologo'dur.³⁵ Bunların arasında Osmanlı'nın emrinde olan birçok Hristiyan reayası da vardı. Beşinci bölük komutanı da kırk bin askeriyle Anadolu Beylerbeyi Davut'tur. Ayrıca da komutanlarıyla gelmiş otuz bin kadar gönüllü akıncı askerler de vardı. Bunlar

---

³³ Cem'dir.

³⁴ Ulahlardır. Osmanlıların Eflak, Boğdan ve Erdel'de yaşayan Hristiyan halka verdikleri addır. Fatih Sultan Mehmet'in 1455'te Eflak ve Boğdan'da hakimiyet kurmasıyla Osmanlıların idaresi altına geçtiler. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Gevgili** Maddesi, yaz. Machiel Kiel, EK-1. Cilt, İstanbul, 2016, s. 475-476.

³⁵ Has Murat Paşa'dır. Has Murat Paşa Müslüman olmuş bir Bizanslıydı ve Bizans'ın son imparatoru Konstantinos'un yeğeniydi ve Paleologo hanedanına mensuptu. Bkz. Tufan Gündüz, **a.g.e.**, dipnot 46, s. 30.

Türk ordusunun önünde 30, 40, 50 mil³⁶ arayla gidiyorlardı. Geçtikleri yerleri yağmalıyorlar, yakıyorlar ve öldürüyorlardı. Onlar Türk askerlerinin en yiğitleriydiler ve ordu için yiyecek toplamakla görevliydi. Türk büyük ordusuyla Amasya'dan hareket etti. Yanında ağır toplar getirip düzen içinde Tokat yoluna koyuldu. Sol tarafta kalan Trabzon dağlarından gelen Kızılırmak kenarında kurulan Sivas'ı geride bıraktılar. Bu şehirle Toroslar arasında bulunan düzlüğe girdiler. Sonra yol üzerinde bulunan İranlılara ait güçlü bir kale olan Niceset(Niksar) Kalesi'ne girdiler. Vakit kaybetmemek için buraya saldırmadılar yollarına devam ettiler. Dağların arasında yer alan, etrafında köyler bulunan Koyulhisar'ı³⁷ geçtiler. Dağı aşip madenleriyle ünlü Carasar'da³⁸ durdular. Buranın insanları dağlara kaçmışlar. Bu yüzden ordu bir yerde durmadan büyük düzlükte bulunan Argina³⁹ şehrine vardılar. Burada bir kilisede filozof buldular. O etrafındaki bütün gürültüye karşın okumaya devam ediyordu. Akıncı süvarilerden biri onu parça parça etti. Diğer insanlar da Fırat'a doğru kaçmıştı. Türkler buradan çıkıp Erzincan'a geldiler, burası Küçük Ermenistandır. Malatya'dan biraz uzak olan Fırat'a yaklaştılar. Oradayken Kahire Sultanı'nın elçisi 11 tane tek hörgüçlü deveyle Mehmet'in yanında geldi. Ona tepesinde mektup olan bir ok verdi. Mektuba hemen cevap yazdılar. Yanındaki develere binip gittiler. Bir günden çok yol aldılar. Bu develer o kadar hızlı ki diğer hayvanlara göre hiç ara vermeden gidebilirler. San Gio Crisostomo, İncil'in Matta bölümünde Mecusilerin İsa'ya dua etmek için kısa sürede Doğu'dan Yahudi ülkesine nasıl gelebildiler sorusuna yanıt olarak bu develerle geldiklerini ve uzun yolculuklar için hızlı hayvanlar olduğunu söylemiştir. Türk ordusu burada ayrıldı ve ırmağın akış yönünün tersine kıyı boyunca ilerlediler. Diğer kıyıda ise Uzun Hasan tüm İran ordusuyla birlikte düzen halinde yerini almıştı. Fırat Nehri, çok

---

³⁶ Bir mil yaklaşık 1,61 km'dir.

³⁷ Özgün metinde Coilivatar'dır. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 17.

³⁸ Şebinkarahisar'dır.

³⁹ Erzincan'a bağlı Eğin ilçesidir. Daha sonra adı değişerek Kemaliye olmuştur.

yüksek kıyıları olan büyük bir nehirdir ve çok kum adacığı yaptığından sığ yerlerde bir kıyından diğesine geçmek oldukça kolaydır. Uzun Hasan, Partların soyundan olan Lesdilerden, İranlılardan, Gürcülerden, Kürtlerden ve Tatarlardan oluşan çok iyi bir orduya sahipti. Bunların komutanları oğulları Ungermaumet,⁴⁰ Calul,⁴¹ Ezeinel⁴² ve Karaman Beyi Pir Ahmet'ti. Onun ordusu her ne kadar güçlü olsa da karşısında da güçlü bir Türk ordusu vardı ve kendisinin hakim olduğu yeri kapladıklarını gördü. Daha önce bunu duyduğunda inanmamıştı. Bir süre onlara şaşkınlıkla baktı. *“Hai cabesen ne dentider”* dedi. Bu İran dilinde *“Seni namussuzun çocuğı, ne denizdir”* demektir. Onun kalabalık ordusunu denize benzetmiştir. Uzun Hasan'ın ordusunu yeneceğini düşünen Türk, Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa'ya askerleriyle nehri geçmesini ve oraları elinde tutması emrini verdi. Eğer bu olursa Uzun Hasan'ın ordusunun kaybedeceği belli olacaktı. Has Murat genç ve korkusuz olduğundan bunun onu hataya düşürebileceğı korkusundan Mahmut Paşa'yı gereklilik durumunda ona destek olması için görevlendirdi. O kalabalık atlılarla akın etmeye başladı. Davul, boru, borazan sesleri yükseldi. Ordu nehir yatağına döküldü. Bir kumsaldan başkasına geçti. Bunun üzerine korkusuzca yapılan bu saldırıya çok kızan Uzun Hasan ordusunun seçkin askerlerinden oluşan en iyi kuvvetlerini ırmağına gönderdi. Nehrin ortasında İranlılar Türklere saldırdı. Üç saatten fazla savaştılar. İki ordu da ırmağın iki yakasında durmuş onları seyrediyor, arkadaşlarını yüreklendiriyorlardı. Sonunda Türklere yenildi, ağır kayıplar verdiler ve kumsaldan geri püskürtüldüler. Bu çatışmada birçok asker boğuldu ve su onları götürdü. İranlılar sürekli Türklere akın edip savaş yaptılar. İlkinden daha şiddetli ve acımacız bir savaş yaptılar. Bu geri çekilmeye Has Murat suya düştü ve neredeyse boğuluyordu. Türklere ona yardım etmek için hayatlarını hiçe sayıp düşmanın üzerine gittiler.⁴³ Bu yüzden yeniden savaş başladı ve hangisinin yendiğı belli olmuyordu. İranlılar zafere

---

⁴⁰ Uğurlu Mehmet.

⁴¹ Halil.

⁴² Zeynel.

⁴³ Bu savaş Malatya yakınlarında 1473 yılında meydana geldi.

ulaşıp, düşmanı mızraktan geçirip geri püskürttüler. Has Murat ırmakta boğuldu. Kumsalda düzenli şekilde bekleyen Mahmut Paşa bu durumu görünce hemen kıyıya doğru geri çekildi. İranlılar düşmanı takip edip oraya geldiler. Üçüncü kez onlarla çarpışıp onların akınını durdurdu. Eğer gece olmasaydı ve savaşı bölmeseydi şu an olduğundan daha şiddetli bir savaş olurdu. Bazıları bu durumun Uzun Hasan'ı zaferden ettiği görüşündedir. Mahmut Paşa yenilseydi İranlılar büyük gurura ulaşacaklardı ve diğer kıyıya sahip olacaklardı. Türk, topraklarını kullanamadığından atlılarıyla toprak işgal edemediğinden düşmana av olabiliyordu. Nehirdeki çatışmada beş yüzden fazla İranlı öldü ancak Türk ordusunda on beş bin kişi öldü ya da boğuldu. Sayısız miktarda da esir düştü. Osmanlı Sultanının kafasında binlerce düşünce ona sıkıntı verdi, gece baskını yeme korkusundan dolayı tüm gece ordusunu hazır etti. Ertesi gün askerlerine fazla yemek verip İstanbul'a dönmeleri koşuluyla köleleri serbest bıraktı. Ordusunu yeniden düzenleyip ırmağın yukarı tarafına gitti. Bayburt yakınlarına gelince orayı sağında bırakıp, Büyük Ermenistan'ı küçük Ermenistan'dan ayıran dağları geçip kuzeybatı tarafından Trabzon yönüne doğru giden yola koyuldu. Dediğim gibi Türkler Fırat'ta yenildiklerinden Uzun Hasan, oğulları ve ordusu tarafından Türkleri takip etme ve böyle bir zaferin fırsatını yok etmeme konusunda tedirgin edildi. Çünkü İranlılar düşmanın gücünü sınımaştı ve onları küçümsemişti, savaştan zaferle ayrılacaklarını düşünüyordu. Bunun üzerine Hasan Bey, ırmağın diğer tarafından onların amaçlarını anlamak için Türkleri izliyordu. Ancak İranlılar, Türklerin Fırat'tan döndüklerini görünce, kaçtıklarının belli olduğu düşüncesiyle Uzun Hasan'a büyük ısrarla ırmağı geçmek istediklerini söylediler. Uzun Hasan bu isteğe karşı olmasına karşın bunu yaptı. Çünkü o zeki, işini bilen ve eski bir askerdir. Asker disiplinindeki şu kuralı her zaman aklında tutardı; *“Kaçan düşman için altından yollar açılmalı, gümüşten köprü yapılmalı.”* En azından bütün dilek ve arzularıyla nasıl zafere ulaşacaklarını görmek için adamlarının isteğini kabul etti. Böylece en hazırlarından kırk bin askeri seçti ve Fırat'ı geçti.

Düşman askerini hızlı bir şekilde takip etti. Büyük oğlu Halil'i; Gürcüler, Tatarlar ve birçok savaşa gözcülük eden askerle birlikte ırmağın diğer tarafında bıraktı. Ağustos sonunda dağlardan birinin zirvesine ulaştı. Zirveden Trabzon tarafında yer alan vadide Türk ordusunu gördü. Yeni aldığı zaferden dolayı onları yeneceğini ve kaçtırtacağını düşünerek ordusunu yeniden düzene soktu. Türkler yolun kapandığını görünce ya zorla yolu açacaklarını ya onursuz şekilde yenileceklerini ya da parça parça edileceklerini gördüler. Gerekli erdemi gösterip ordusunu savaşa hazırlattı. Türk, bunun üzerine ordunun savunmasını Ustrefo'ya bıraktı. İran ordusunun daha işgal etmediği diğer taraftan dağa çıktı. Uzun Hasan da Türklerin karargahtan ayrıldığını görünce oğlu Uğurlu Mehmet'i on bin kişilik atlı birlikleriyle Ustrefo'yu sıkıştırması ve onlardaki hayatta kalma umudunu yok etmeleri için gönderdi. Bundan başka üç ayrı büyük birlik daha yaptı. Sağ tarafı Karaman Bey'i Pir Ahmet'e; sol tarafı oğlu Zeynel'e bıraktı. Kendisi de ordunun merkezini tüm piyadeleriyle birlikte üstlendi. Savaş öğlen ikide başladı ve sekiz saat sürdü. İranlılar bu büyük ordu karşısında öyle direndiler ki bu onların yiğitliğini görenler için oldukça şaşırtıcıydı. Eğer Mehmet'in oğlu Mustafa yeni kuvvetlerle ordunun sağında yer alan Karaman Beyi'ne saldırmasaydı yine kimin kazanacağı belli değildi. Mustafa'nın yeni atağı karşısında Karaman Beyi meydanı bırakınca İran ordusunun bu tarafında karışıklık çıktı. Karaman Beyi geri çekilince Uzun Hasan'ın sağ tarafındaki savaşçıların sıraları birbirine karıştı. Ordunun bir tarafı dağıldığı için düşman diğer taraftan onun üzerine saldırıyordu. Öylesine sıkışmıştı ki düşmanın etrafını saracağından korkmuştu. Bu yüzden durumun belirsizliğinden korktuğu için atından inip daha hızlı bir ata bindi. Her saat daha da sıkıştığından ve sağ taraftan saldırıldığını görünce kaçtı. Oğlu Zeynel bunu görünce büyük yiğitlikle piyadelerin arasına girdi ve düşmanın en ufak bir atağında ordusunun dağılmaması için ilerlemeye çalıştı. Her ne kadar bu genç Türklerin atağını savunmuş olsa da onlar tarafından öldürüldü. İranlılar yenildi ve hezimete uğradı. Uğurlu Mehmet, Ustrefo

tarafından savunulan Türk ordusuna saldırmak için gitmişti ki onun direnişiyile karşılaştı. Orayı alacağına dair umudu vardı ancak babasının yenildiğini görünce kendisi de yavaş yavaş geri çekildi ve esir olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Geri çekilmesinden önce Türkler ovayı çoktan ele geçirmişti. Buna karşın büyük güçlkle kaçıp babasına gitti. Kendisini ordugahında güvenli bulmadı çünkü savaş alanından 100 mil uzaklıktaydı. İvedilikle Fırat'ı geçti ve geri kalan askerleriyle birlikte ülkesinin içlerine doğru çekildi. Bu savaş 1473'te yapıldı.⁴⁴ On bin İranlı, on dört bin Türk öldü. Bu durumda kazanan Mehmet oldu ve iyi şansının yolundan gitmeye karar verdi. Bu savaş sonunda düşmana ait birçok yeri elde etmeye karar verdi. Ordusunu yeniden düzenledi ve tekrar Bayburt şehrine geldi. Önden giden akıncılar şehirlere saldırıp oradaki insanların çoğunu öldürdüler. Bu ataktan sonra o yörenin insanları casuslar tarafından uyarıldılar ve Türklerin hızlı bir şekilde geri geldiğini öğrendiler. Düşmanlarına öfkelenip dağlara kaçtılar. Türkler ilk savaş yaptıkları Fırat ırmağının geçidine geldiler. Hiçbir zorlukla karşılaşmadılar. Akıncılar yine öndeydi. Erseagan⁴⁵ tarafına gittiler. Şehri ve köyleri terk edilmiş olarak buldular. Dört gün sonra dağın tepesinde kalesi olan Carascar'a⁴⁶ geldiler. Türkler burada savaş hazırlığına başladılar. Birkaç top arabasını diğer dağın⁴⁷ üzerine yerleştirdiler. On beş gün boyunca şehri bombaladılar. Sonunda Darap denilen şehrin valisi -Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'in kölesiydi- efendisinin öldüğünü duyunca kaleyi düşmana verdi. Türkler, Karahisar'dan Coliasar'a⁴⁸ doğru yola çıktılar. Böylesine yiğit bir düşmana karşı gelmek istemeyen şehir kendiliğinden teslim oldu. Osmanlı Sultanı'na Uzun Hasan'ın askerlerini yeniden

---

⁴⁴ Bahsi geçen savaş Otlukbeli Savaşı'dır. Akkoyunlular ve Osmanlılar arasında 1473 yılında Erzincan yakınlarında Tercan'da yapılmıştır ve Osmanlı'nın zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaştan sonra Osmanlı'nın gücü ve etkisi artarken, Akkoyunlar ise güç kaybedip gerileme dönemine girmiştir. Bu savaş, Türk ve İslam dünyasına kimin hakim olacağı sorusuna Osmanlı'nın kazanmasıyla yanıt bulmuştur.

⁴⁵ Erzincan. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 21.

⁴⁶ Şebinkarahisar. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 21.

⁴⁷ İngilizce çeviriye göre, Türkler ırmağı geçtikten sonra kendi ülkelerine doğru geri çekilmeye başladılar. Malatya yakınlarına neden geldikleri de yeterince açık değildir. Bkz. C. Grey, **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London 1873, s. 29.

⁴⁸ Koyunluhisar. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 21.

düzenlemekle ilgili olduğu haberi geldi. Bu yüzden ilerlemeye devam etmeyi ve daha sonra kendisini kurtaramayacağı tehlikeler ile yüz yüze gelmeyi doğru bulmadı. Bu yüzden hızlı bir şekilde Sivas'a geldi ve buradan da Tokat'a gitti. Burada Macar Kralının elçisi vardı. Osmanlı Sultanı ona alaycı bir tavırla: "*İran'la savaştan vazgeçmek istediğini daha sonra onun kralıyla -daha önce de barış yapmışlardı- barış yapacağını*" söylemişti. Bunu yapmaktaki amacı, karışıklıklar sırasında Macar ordusundan bir rahatsızlığın kendisine ulaşmasını engellemektir. Ancak İran ile yaptığı savaşı kazanınca elçiyi barış yapmadan gönderdi. Bu kurnazlıkla Macar Kralını zarara uğrattı ve tüm Hristiyan dünyasını aldattı. Eğer O bu fırsatı değerlendirseydi şüphesiz ki az bir kuvvetle sadece Türkleri Yunanistan'dan atmazdı ayrıca tüm Asya'yı da korkuturdu. Türk Sultanı daha önce dediğim gibi İranlılarla yapılan savaştan sonra büyük bir utkuyla İstanbul'a geldi. Mustafa'yı kendi sancağında bıraktı ve biraz zaman sonra da orada öldü. Ahmet Paşa da kalabalık ordusuyla Toros Dağları'nın yanında yer alan Karaman Beyi'nin şehri olan Laranto'ya⁴⁹ gitti. O bölge halkına barışçıl görünüyordu. Yavaş yavaş büyüklerin gönlünü kazandı. Birlikte yemek yemek için bazen onu bazen bunu sevgi ve alçakgönüllükle yanına çağırıyordu. Uzun bir süre hem kendisi hem de Türk ordusu hakkında şüpheye düşmemeleri için bu kurnazlıkla devam etti. Gitmeye karar verdiğinde şehrin tüm beylerini yemeğe, şölene davet etti. Mutlu bir şekilde birlikte yemek yerken, içerken askerlerinin yardımıyla onları zindana attı ve gizli yerlerde boğdurdu. Böylece zorlukla karşılaşmadan dağlara gidip halkı esir edip onları Yunanistan'a gönderdi. Bunların yerine de buralara başkalarını yerleştirdi. Karaman ülkesinde bunlar olurken kısa süre içinde önce mutluluk bulmuş, sonra da şansı tersine dönen Uzun Hasan geri çekilme yüzünden oldukça üzüntüye kapılmıştı. Çünkü herkesin düşüncesinde kazandığı savaşlardan dolayı "*yenilmez*" sanı vardı.

---

⁴⁹ Larende, Karaman. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 22.

Sadece bir darbeye bu sanını kaybediyordu. Bu yüzden biri Polonyalı diğeri Macar iki elçiyi kendi zavallılığını görmesinler ve şanssızlığını artırmaları diye kendi ülkelerine gönderdi. Hristiyan prensler onun en büyük umudu olduğundan ve onların yararına olan şey kendi yararına da olduğundan Caterino'yu, Avrupa krallarına yazdığı mektupla onlardan yardım istemesi ve her iki tarafı da tehdit eden tehlikenin varlığı konusunda ısrar etmesi "*Bizim Cumhuriyetimizi ve diğer Hristiyan güçlerini Osmanlı'ya karşı savaşa teşvik ettiğini*" söylemesi için gönderdi. Böylece tüm elçiler Uzun Hasan'ın sarayından ayrıldılar ve Gürcistan'a gittiler. Caterino kendi yolundan gitmek için iki elçiden ayrıldı. Mar Maggiore'nin⁵⁰ kıyısında bulunan Sivastopol'a geldi. Oradan Cenevizli Luigi da Pozzo'nun gemisiyle Kefe'ye⁵¹ geldi. Bu Cenevizli, Caterino'nun Uzun Hasan'ın elçisi olduğunu duyunca onu yakalayıp İstanbul'a Mehmet'in yanına götürmek istedi. Çünkü Kefe Osmanlı'ya bağlıydı ve ona vergi ödüyordu. Bu yüzden duyuru yapıp kim ona ev verirse, onu kabul ederse ya da ona herhangi bir yardım yaparsa çok ağır ceza verileceğini söylediler. Bununla birlikte Cumhuriyetimizin güvenilir vatandaşı Andrea Scaramelli cezayı umursamadan canını hiçe sayarak devletimize değer verdiğinden gece gizlice gemiye gelip neden geldiğini ve gideceği yeri söyledikten sonra onu sağ salim karaya götürdü ve kendi evinde sakladı. Caterino hiç parası kalmadığını görünce hizmetkarı olan Martino kendisini açık artırmayla satması ve parasını kendisi için kullanması yönünde onu zor da olsa ikna etti. Caterino onun bu alçak gönüllülüğünü ve sadakatini övdü. İhtiyaç ve yokluk onu daralttığından onun önerdiği gibi onu açık artırmada sattı. Bu yolla elde ettiği parayı ihtiyaçları için kullandı. Bu eski çağlardaki sadık hizmetkarlarda görünen nadir bir örnektir. Denir ki, eskiden hizmetkarlar o kadar sadıktı ki efendilerinin hayatlarını kurtarmak için ölmeyi göze alırlardı. Ancak Cumhuriyetimiz oldukça saygın bir Venedik vatandaşına böyle

---

⁵⁰ Karadeniz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 23.

⁵¹ Kefe, Kırım'da bulunmaktadır daha sonra Cenevizliler'in eline geçmiştir. Zengin ve uğrak yeri olan bir limandır. Kırım'ın kalani da Ahmet Paşa tarafından 1476 yılında boyunduruk altına alınmıştır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Kefe** Maddesi, yaz. Yücel Öztürk, Ankara, 2002, c. 25, s. 182-184.

hizmette bulunan kişinin alçak gönüllülüğünü asla unutmadı. Bu yüzden onun parasını ödeyip geçimini sağlaması için de aylık bağladı. Bu olay diğerlerine devlete fedakarlıkla hizmet etmek için örnek oldu.

Caterino, Kefe'den büyük devletimize mektup yazıp iki savaşta olanları anlattı ve Uzun Hasan'ın onu gizli bir görevle ortak düşmanları aleyhine kışkırtmak amacıyla Avrupa Krallarına nasıl gönderdiğini açıkladı. Çünkü Uzun Hasan baharın başlangıcında bütün güçleriyle Osmanlı ile savaşmak ve yeniden şansını denemek istiyordu. Bu mektuplar Venedik hükümeti için oldukça önemliydi. Çünkü başka hiçbir yerden haber ulaşmamıştı. Giosafat Barbaro'nun İran'a daha varmadığını duyunca, onun elçilik görevinden dönmesini ve onların dostu ve müttefiki olan Uzun Hasan'ın tarafına gitmekten vazgeçmesini, Caterino'nun İran sarayından ayrıldığı şu günlerde uygun bir iş olarak görmediler. 10 Eylül 1473'te Senato Ambrogio Contarini'yi İran'a elçi olarak görevlendirdi. 13 Şubat'ta -kendi kitabında anlattığı gibi- yola çıktı. Kefe'ye ulaşmak için Almanya ve Polonya'dan geçti ve sonunda da İran'a ulaştı. Orada önceden gelmiş olan Barbaro'yu buldu. Ancak O, Uzun Hasan tarafından çok iyi karşılanmadı. Çünkü bizim yöneticilerimizden çok fazla söz alıp, çok az hareket gördüğünden -ancak, Venedik ona verdiği sözden asla dönmemişti ve şimdi onunla tek bir tehlikeye karşı ortak hareket etmek için hazırды- belki de Uzun Hasan, Osmanlı'nın askeri gücüne asla yetişemeyeceğini düşünüyordu. Çünkü Uzun Hasan'ın askerleri para almıyordu ve göreve çağrıldıklarında her zaman yanında toplanmıyorlardı. Bu sebeplerle Uzun Hasan, Contarini'ye sarayından ayrılması için izin verip Osmanlı'ya karşı yeniden saldırıya geçeceğini söyledi. Contarini, Venedik'e dönmek istemeyince Uzun Hasan onun kendi devleti tarafından elçilik görevinde olmadığını söyleyip Borgogna Dükü'nün elçisiyle birlikte geri dönmeye mecbur bıraktı. Uzun Hasan'ın bu tutumundan memnun olmayan Contarini onun gücünden bahsederek onu karalamaya, ününü zedelemeye çalıştı. Caterino pek çok zorluk çektikten ve tehlikeyle karşılaştıktan sonra

S. Michele Aman'ın yardımıyla Polonya'ya gitti. Kral Casimir'in⁵² Macar Kralı ile büyük bir savaş yaptığını gördü. Bununla birlikte Caterino, Uzun Hasan'ın elçisi olduğunu söyleyip, Casimir'in tüm Hristiyanlığı tehdit eden en büyük tehlikeye karşı dikkatini çekmeye ve Mehmet'in Doğu'nun güçlü padişahlarına üstünlük kurduktan sonra Batı ülkelerinin peşine düşeceği konusunu anlaması için çabaladı. Ona, Uzun Hasan ile müttefik olmasını ve kendi tarafından düşmana saldırması durumunda Uzun Hasan'ın da doğudan saldıracağını teklif etti. Kral memnuniyetle onu dinleyip; "Macarlarla savaştıklarından dolayı anlaşma içinde oldukları Türklerle de savaşamayacağını" söyledi. Bu yanıtın sonra Caterino, Casimir'in Uzun Hasan'a ne bir elçi göndereceğini ne de bir mektup yazacağını anlamıştı. Uzun bir konuşma yapıp Macarlar ile barış yapmalarını önerdi. Ona; "Türkler ile savaşmak istemiyorsa en azından Macarların tüm Hristiyanlığa karşı görevini engelleyecek bir şey yapmamasını (çünkü ortak düşmana karşı yapılan savaşların çoğunda görevlerini yerine getirmişlerdi)" söyledi. Sözleri o kadar etkiliydi ki Casimir, Macar elçilerini çağırıp üç gün içinde barış imzaladı. Caterino, Polonya'dayken Paolo Ognibene'yi bizim devletimiz adına Uzun Hasan'a elçi olarak giderken buldu. Uzun Hasan'a yazdığı mektupları ona verdi. Bir sürü etkili sözlerle onu girdiği mücadelede cesaretlendirdi: *"Her ne şekilde olursa olsun Hristiyan kralların, Uzun Hasan'ın Osmanlı ile savaşa başladığını gördüklerinde ona yardımda bulunacaklarını ve kendisinin de işini yapacağını ve bütün gücüyle Uzun Hasan'ın ona verdiği görevi tüm Avrupa krallarına bildireceğini"* söylüyordu. Bu mektuplarla birlikte Gürcistan Kralı'na ve Mengrelia Kralı Melico'ya da aynı içerikle mektuplar yazdı. Ognibene'ye iyi yolculuklar dileyip onu gönderdikten sonra kendisi Macaristan'a doğru yola çıktı. Orada Macar kralı Matthias Corvinus⁵³ onu çok saygılı karşıladı. Bu kral gücü ve bilgeliği ile sadece

⁵² IV. Casimir Jagiellonian, 1447-1492 yılları arasında tahtta kalmıştır. Krallığının en büyük zaferi 1466'da Töton Şövalyelerine boyun eğdirmek olmuştur. Bkz. Encyclopedia Britannica, yaz. Gotthold K.S. Rhode.
⁵³ Matthias Corvinus, Macar ordu komutanı olan Janos Hunyadi (Hünyadi Yanoş)'nin oğludur. 1458-1490 yılları arasında hüküm sürmüştür. En büyük amacı Bohemya Krallığını ve Kutsal-Roma Germen

Macarlar için değil tüm Hristiyan dünyası için de ünlü ve önemlidir. Caterino, Uzun Hasan'ın verdiği görevle ilgili o kadar iyi konuştu ki, Kral zaten Türklerle savaşmaya eğilimliydi ve Hristiyan cumhuriyetleri için böylesine değerli bir krala destekten geri durmayacağını sözünü verdi ve sonra tüm içtenliğiyle Caterino ile konuştu. Onun değerini ve gücünü anlayıp onu şövalyeliğe onurlandırdı. Bu ayrıcalık Buda'da 20 Nisan 1474'te olmuştur. Burada bu girişimdeki işleri ve çektiği zorlukların anlatıldığı görülmektedir. Caterino, Macaristan'dan ayrıldı ve Venedik'e geldi. O, böylesine uzak bölgelerde bulunduğundan ve bu zamana kadar hiçbir Venediklinin vatanına hizmet için böyle uzun ve önemli bir görevi hatırlamadığından tüm soylular ve halk onu büyük bir sevinçle karşıladı. Özellikle ailesi Tanrı gökten inmiş gibi ona bakıyorlardı. Senato, Uzun Hasan'ın Caterino'ya verdiği görevi duyup onun Cumhuriyetleriyle ilgili iyi niyetini anlayınca Papa'ya ve Napoli Kralı'na göndermek için dört elçi seçti ve Caterino'yu da İran hükümdarının elçisi olarak onlarla birlikte gönderdi. Bununla birlikte Caterino diğerlerinden üstün geliyordu. 22 Ağustos 1474'te Senato tarafından gönderildiler. Onların elçiliklerinin hiçbir faydası olmadı. Çünkü bu zamanlarda bizim prensliklerimiz arasında anlaşmazlık vardı ve öyle görünüyordu ki bu öldürücü kıskançlık, silahlanıp büyük ve yiğit hükümdara yardım etmelerine izin vermiyordu. O, düşmana karşı bu girişiminin yürekten olduğunu ve tüm dünyaya egemen olmak için açıkça çaba sarf ettiğini kanıtlamak adına kendisini ve ülkesini kaderin oyununa bırakmıştı. Elçiler yola çıkmadan önce Kıbrıs'ta olan Barbaro'ya mektup yazıp Uzun Hasan'a ulaşması, Venedik ve Karaman arasında geçirdiği elçiliğin faydasız olmaması gerektiğini bildirmişti. Çünkü 5 Ocak 1471'de elçi olarak seçilmişti ve bu 1473 Ocak ayının sonunda yazılan bu mektubu aldıktan sonra yola çıktı. Yaşamının tüm değerlerini bir kenara bırakıp, vatanına hizmet etmek için yola koyuldu. Birçok tehlikeyi atlattıktan

---

İmparatorluğu'nu ele geçirerek Osmanlılar'a karşı birleşmiş bir Orta Avrupa oluşturmaktı. Bosna, Eflak ve Boğdan'da egemenlik kurdu. Viyana'yı işgal etti. Egemenliği altındaki ulusları Osmanlı'ya karşı Haçlı Seferi'ne çıkmaya ikna etmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamadı. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Bosna Eyaleti** Maddesi, yaz. Ferdiun Emecen, İstanbul, 1992, c. 6, s. 296-297.

sonra Tebriz'e Uzun Hasan'ın yanına geldi. Kendi seyahatnamesinde anlattığı gibi bu 1474'te gerçekleşti. Uzun Hasan onu çok iyi şekilde karşıladı. Yine aynı Barbaro, Uzun Hasan'ı büyüklüğünün ve ününün zirvesinde bulduğunu yazmıştır. Çünkü aynı anda her yıl bağlılıklarının belirtisi olarak çeşitli armağanlar getiren Hint elçilerini büyük bir törenle karşılamıştı. Ancak yiğit oğlu Uğurlu Mehmet ile aralarında olan savaş bu zamana kadar yenilmemiş kabul edilen ününün üstesinden gelmişti. Tüm Avrupa ve Asya'da yiğitliğiyle tanındığından oğlunun isyanından dolayı üzüntüye kapılmış ve tüm görevlerini unutmuştu. Her şeyden önce Osmanlı ile savaş düşüncesini bir anlık da olsa aklından çıkarmıştı. Babayla oğul arasındaki savaşın nedeni Uzun Hasan'a ve onun büyüklüğüne düşman, dağda yaşayan Kürtlerdi; bunlar anlaşmazlık tohumları ekip devlette barış ortamını bozmak istediler. Bu nedenle Uzun Hasan'ın öldüğü haberini yaydılar. Bu haber Uğurlu Mehmet'in kulağına geldi, buna inandı çünkü babasının ölümünden sonra İran hükümdarı olabilirdi. Bu yüzden orduyu toplayıp -babasının Bağdat'ı⁵⁴ yani eski Babil'i ve tüm Diyarbakır⁵⁵ ülkesini korumak için kendisine verdiği ordu- hemen İran'ın sınır şehirlerinden olan Şiraz'ı⁵⁶ işgal etti. Tüm Kürtleri kendi yanına çekti. Çünkü onlar Uğurlu Mehmet'in Şiraz'a hakim olduğunu duyunca büyük gruplar halinde onun yanına gittiler. Tebriz'e kadar her yeri yağmaladılar. Bu yüzden Uzun Hasan *porta* yani kendisine bağlı düzenli ordusuyla savaş hazırlığına başladı. Şiraz'a doğru hareket etti. bunu duyan Uğurlu Mehmet korkuya kapılmıştı. Çünkü daha önce Kürtlerin düzenbazlığını anlamış, onlara hemen inandığından böyle bir işe kalkışmıştı. Böyle önemli bir işi çözmek için şehirden çıktı, babasına ve kendisine yakın olan birkaç beyden kendisinden kaynaklanan hatanın affedilmesi için onlardan yardım istedi. Ancak Uzun Hasan'ın kendisine karşı yüreğe öfkeyle dolu geldiğini duyunca hatasını anladı, hayatı konusunda ve beylerin kendisine ihanet etme düşüncesinden

---

⁵⁴ Özgün metinde Bagadet'tir. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁵ Metinde Biarbera olarak geçmektedir. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁶ Seras'tır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 26.

dolayı şüpheye düştü. Bu hayal onda öylesine etkili oldu ki babasının ordusuyla karşılaşmadan kaçıp, Büyük Türk'ün oğlu Bayezit'in sancağına⁵⁷ sınır olan Osmanlı ülkesine gelip onun koruyuculuğuna sığındı. Bayezit'in güvenini almak için de oğullarını ve karısını Amasya'ya gönderdi. Daha sonra kendisi de oraya gitti ve Bayezit onu çok iyi bir şekilde karşıladı. Bu yiğit genç bu duruma dayanamadığından şansını yeniden denemeye karar verdi. Bazen denir ki, kişi kendi görevini unutmadığı sürece şanssızlık yerini şansa bırakır. Bundan dolayı Büyük Türk Mehmet'in ona yardım etmesi için İstanbul'a gitti. Padişah, ona büyük sevgi gösterip pek çok vaatlerde bulundu. Çünkü Mehmet yiğit biriydi, kendinden önceki Osmanlı Sultanlarından daha çok soyluluğa ve erdeme önem verirdi. Sözleri çok etkileyiciydi. Mehmet, Uzun Hasan'ın adını ve ününü ortadan kaldırmak ve oğlunun dostluğunu kazanıp İran ordusunun kendisiyle savaşmasını da engellemek istiyordu. Bu nedenle Uğurlu Mehmet'e yardım ederse kazanç sağlayacak, baba ile oğul arasındaki anlaşmazlık İran ordusunu güçten düşürecek, bu da ya kendisinin ya da kendisinden sonra geleceklerin bu ülkeyi egemenliği altına almasını sağlayacaktı. Uğurlu Mehmet Türklerin yardımını alınca İran sınırında yer alan Sanga⁵⁸ iline geldi, oradan babasının ülkesine saldırarak her yere zarar verdi. Uzun Hasan ikinci defa kendisine isyan eden oğlunun saldırılarını yok etmek için birkaç bölük süvari ve piyade askerlerini gönderdi. Oğlu onunla düşman gibi savaşıyordu ve oğlunun bu hareketinin öcünü almak istiyor gibi görünmüyordu. Ancak açıktan ya da gizliden bu konuda oldukça üzülüğünü söylüyordu. Çok geçmeden hastalandı. Bundan dolayı yavaş yavaş kendilerine yardımı dokunduğu ya da güvendiği kişilerle birlikte geri çekildi. Hasta olduğu tüm İran'da ve Türkiye'de duyuldu. Bunun üzerine Uğurlu Mehmet'e beylerin ağzından yazılmış mektuplar gönderip babasının öldüğünü haber verdiler ve kardeşleri Halil ile Yakup'un aralarında anlaşip onu İran tahtından etmesinler diye ivedilikle onun İran'a gelmesini istediler.

---

⁵⁷ I. Murat zamanında merkezi Amasya olmak üzere kurulan Rum Eyaleti'nde sancakbeyiydi.

⁵⁸ Sence ilidir. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 27.

Doğrusu yiğitlik bakımından tahtı onlardan daha çok hak ediyordu. Hilelerini çok iyi kapatmak için şehirde Uzun Hasan adına gösterişli bir cenaze töreni yaptılar. Böylece şanssız Uğurlu Mehmet kendi ayaklarıyla ölümüne gelmişti. Bundan önce onun deneyimsizliği onu evinden sürmüş, düşmandan yardım istemek için şehirden dışarı atmıştı. Ona yardım eden düşman onun bu durumdan yararlanmıştı. Uğurlu Mehmet babasının ölümünün doğru olduğuna inandı ve kendisine gelen mesajları adamlarından bazılarına söyledi. İran'a doğru öylesine hızlı gitti ki kısa sürede Tebriz'e geldi. Orada kendisine babasının ölüm haberini veren ve İran tahtı için onu umutlandıran kişileri buldu. Onlar Uğurlu Mehmet'i babasının gizlendiği yere götürdüler. Babasını karşısında görene kadar bu işi anlamamıştı. Babasından ağır sözler ve tehditler duydu. Zindana atıldı ve kısa bir süre sonra da öldü. Bu Uğurlu Mehmet'in sonu oldu. İranlılar onu güçlülüğünden dolayı "Yiğit" olarak adlandırıyorlardı. Şüphesiz ki oldukça savaşçı biriydi ve babasının tahtına layıktı. Eğer taht sevdasına düşmeseydi, bunun için ivedi davranmasaydı, daha uzun yaşasaydı İran ülkesi onun zamanında daha da yükselip ün kazanırdı. Bunların çoğunu yeğeni İsmail yapabildi. Uğurlu Mehmet'in ölümünden sonra ne Türkler İran'a saldırdılar ne de Uzun Hasan ölümüne kadar kayda değer bir şey yaptı. Caterino da Uzun Hasan'ın ve bizim Cumhuriyetimizin kendisine verdiği görevleri yerine getirdikten sonra Venedik'e döndü. İleri gelenler ve bütün halk onu çok iyi karşıladı. Öyle sevilmişti ki herkes gözlerini ona dikmiş bakıyordu. Büyük tehlikelerle karşı karşıya kalarak sadece Avrupa'yı değil, Asya'nın büyük bölümünü de dolaşan birini izliyorlardı. Şaşırtıcı olan da onu sevdiklerinden dolayı "Onlar Meclisi"ne seçildi. Bu onun için büyük onurdu. Büyük konseyde 17 kişi olumsuz oy kullandı. Ancak daha da şaşırtıcı olan şey de o sokaktan geçerken birçok kişi onu görmek için birbirleriyle yarışıyorlardı ve zorlukla yoluna devam ediyordu. Derler ki "başarıya giden yol zorluktan geçer". Ksenofon, "Herkül"⁵⁹ kısa ve şöhretli yaşamayı,

---

⁵⁹ Bu kişi aslında Herkül değil Aşil'dir.

ünsüz ve rahat yaşamaya yeğliyordu” demiştir. Caterino da onun gibi ülkesine hizmet etmek ve iyi bir isim elde etmek istiyordu. Bu yüzden ne yorgunluktan ne de tehlikeden kaygı duymuştur. Bundan dolayı insanın kendi çabasıyla kazandığı saygınlık halkın yüceltmesiyle ilgili değildir ve bu onunla karşılaştırılmaz bile.

-Birinci Kitabın Sonu-

İKİNCİ KİTAP

Halkın yenilikleri sevdiğini ve her şeyden önce tarihteki şöhretli hükümdarların yaptıklarını toplamayı sevdiğini bildiğimden daha önce anlattığım şeylere ek Uzun Hasan'ın ölümünden sonra da İran'ın yaptığı diğer savaşları da anlatmaya değer gördüm. Okuyucular bu kısa açıklamalardan o hükümdarlarla ilgili ne kadar iyi, seçkin şeyler yazılabildiğini anlayacaklar. Keşke, İranlıların medeniyetlerini, geleneklerini ve savaşçılıkla ilgili yaptıklarını kayıt altına alabilecek ve sonraki kuşakların övünmesi için bırakabilecekleri bir edebiyatları olsaydı. Doğu'nun hükümdarlarının kendi halkı arasında ilmin ve edebiyatın gelişmemesinden başka üzüntüleri yok. Savaşçı özellikleriyle ilimi de birleştirselerdi hiç kuşkusuz bu hükümdarlar bizim krallarımızın yaptıklarından daha ünlü olurlardı. Aynı şekilde iyi konular yazarm yazma gücünü zenginleştirir ve iyi bir yazar da çok değerli eserler arasında parlayacak bir model oluşturabilir.

Asıl işime gelirse: Uğurlu Mehmet'in ölümünden sonra Uzun Hasan da çok az yaşadı. 1478 yılında Epifania⁶⁰ gecesinde öldü. Geride dört erkek çocuk bıraktı. Üçü bir anneden diğeri de Trabzon İmparatoru'nun kızı Despina Hatun'dandır ve bu oğlu babasının öldüğü gece diğer üç erkek kardeşi tarafından öldürüldü.⁶¹ Bu üçü arasında tahta geçme isteği vardı ve bu durum hepsinde kin ve birbirini yenme arzusunu doğurdu. İkincisi, en büyük kardeşini⁶² öldürdü ve tek başına tahta geçti. Adı Yakup'tu.⁶³ Despina bu olaydan önce kocasından ayrılmış ve Diyarbakır'a sınır Harput⁶⁴ şehrinde yaşıyordu. Orada öldü. Onu şehirde San Giorgio Kilisesine gömdüler.⁶⁵ Bugün bile mezarı ziyaret ediliyor. Uzun Hasan'ın ondan üç kızı olmuştur.

---

⁶⁰ 6 Ocak Bayramıdır. Hz. İsa'nın doğumundan 12 gün sonra kutlanmasına atıf olarak *Onikinci Gün Bayramı* olarak da kutlanılır.

⁶¹ Bu çocuk Maksut Mirza'dır.

⁶² Halil'dir.

⁶³ Giacuppo Chiorzeinal. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁴ Özgün metinde Cavalliera olarak geçmektedir. Bkz. Zeno, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁵ Mezarı Diyarbakır'dadır.

Birincisi Marta,⁶⁶ Erdebil beyi Şeyh Haydar ile evlenmişti. Burası Tebriz'in kuzeydoğusundadır ve üç günlük uzaklıktadır. Şeyh Haydar, sufilerin bir bölümü olan Cacarinerilerin⁶⁷ lideri, destekçileriyle çok güçlüydü ve yeni bir akımın öncüsüydü. Tüm İran, Cacaribianchi⁶⁸ ve Cacarineri olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İtalya'daki Guelfi ve Ghibellini;⁶⁹ Bianchi ve Neri gibi. Diğer iki kızı anneleriyle büyük zenginlik içinde yaşadılar. Annelerinin ölümünden sonra Harput'ta yaşamaya devam ettiler ancak babalarının ölümünü duyunca diğer kardeşlerinin kendi öz kardeşlerini nasıl acımasızca öldürdüklerini de duydular. Bunun kendilerine de geleceğinden korkup altın ve diğer değerli eşyaları da alıp Halep'e oradan da Şam'a gittiler. Orada kızlardan biri 1512'de İran elçisi M. Caterino'nun oğlu, Pietro'nun oğlu Caterino'yu gördü. Bu genç tüccar Şam'da alışverişle meşguldü. Kız, onun akrabası olduğunu fark edince ona büyük sevgi gösterdi. İran'a dönmek istediğinden, yeğeni İsmail'in şansının onu İran kralı yaptığını duyduğunda onu da yanında götürmek istiyordu. Ona büyük şeyler ve devlette mevki vermeyi önerdi. Ancak vatan sevgisi ve ailesine duyduğu sevgiden dolayı bu isteği kabul etmedi. Minnettarlığını ve iyi niyetini bildirip önemli işlerle ilgilenmesi ve kendi ülkesine bağlılığından dolayı İran'a gidemediği için ondan özür diledi. Büyük kardeşini öldüren Yakup uzun süre hüküm sürdü ve dediklerine göre çok da erdemli, iffetli olmayan karısının ihaneti sonucunda öldü. Ondan sonra tahta İran'dan başka Diyarbakır'a, Fırat çevresinde Büyük Ermenistan'ın bir kısmına sahip olan oğlu Elvend Bey geçti. Onun zamanında Karakoyunlular Şeyh Haydar'la öylesine itibar kazandılar ki diğer yandan Akkoyunluların yok oluşuna neden oldular. Şeyh Haydar, İslam inancında Ali'nin Ömer'den daha büyük olduğuna dayanan yeni bir dogma ile Aziz,

---

⁶⁶ Alemşah Begüm'dür.

⁶⁷ Karakoyunlular'dır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁸ Akkoyunlular'dır. Zeno, **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁹ Orta Çağ İtalyan siyasetinde önemli rol oynayan iki karşıt gruptur. Guelfi, Papa yanlısı; Ghibellini ise imparatorluk yanlısıdır. Ticaretle uğraşan zengin şehirli aileler Guelfo hizbine, tarım yoluyla zengin olan kırsal aileler de Ghibellino hizbine yakınlık duyuyordu. Guelfiler de daha sonra kendi içinde Bianchi ve Neri (Siyahlar ve Beyazlar) olarak da bölünmüşlerdir. Bkz. Dante Alighieri, **İlahi Komedy**a, çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 10-11.

Efendi ya da Peygamber olarak görülüyordu. Onun öğretilerini benimseyen birçok müridi vardı. Herkes onu kutsal ve ilahi varlık olarak sayıyordu. Uzun Hasan ve Despina'nın kızı olan Marta'dan üç kız üç erkek altı çocuğu vardı. Karısı Hristiyan bir kadının kızı olsa da kendisi bizim dinimize düşmandı. Kendisini yağmacı müridlerinin lideri yapıp Çerkeslerin ülkesine kadar düşmanca gidiyor, birçok esir alıp onları İran'a kendi şehri Erdebil'e getiriyordu. Bu zalimlik ve yağma ona şöhret kazandırdı, cemaatin ileri gelenleri ona hızla destek vermeye başladılar. Büyük bir ordu oluşturduktan sonra yine Çerkes ülkesine gitti. Erdebil'den sekiz günlük uzaklıkta olan Şamahı'yı⁷⁰ geçti ve Şamahı'ya beş günlük uzaklıkta olan Derbent'e geldi. Sayıları beş-altı bin olan askerleri savaşı ve yığitti. Derbent, İskitlerin akınlarını önlemek amacıyla İskender tarafından Hazar Dağları geçidinde kurulmuştur. Bu geçit o kadar dardır ki yüz asker mızraklarıyla milyonlarca kişinin geçişini engelleyebilir. Onun şehri konumundan dolayı Doğu'nun şehirleri arasında en güçlüsü sayılır. Çünkü dağın zirvesinde yer alır, limanı ve şehri saran denize kadar devam eden iki duvarı vardır. Gemiler, üç yüz adımdan fazla genişliği olmayan limanda duruyorlar. Burası öyle güçlü ve iyi donatılmış ki bekçi koysalar şehre kimse giremez. Derbent, Çerkes ülkesine girilen tek geçittir. Buranın halkı buraya demirden yapılmış anlamına gelen Amircarpi⁷¹ diyorlar. Bu ada sadece böyle olduğundan değil ayrıca güçlü ve saldırıya geçenlere karşı oldukça dayanıklı olduğundan denilmiştir. Bu nedenle şehrin insanları burada kendilerini güvende hissediyorlar. Hem Şeyh Haydar'a hem de onunla birlikte olan kişilerden şüphelendiklerine geçiş izni vermiyorlar. Hemen Elvend Bey'e mektup gönderip onu bu konuda bilgilendirip, eğer Şeyh Haydar zorla geçmeye kalkarsa savunmaya hazır olduklarını bildirdiler. Elvend Bey, Şeyh Haydar'ın hareketlerinden kaygılanıp kuşkuya

---

⁷⁰ Şamahı, Şirvan'ın merkezidir. Güney Kafkasya'nın en önemli ve en büyük yeridir. Sayısız ırmaklarla çevrilidir. Bunların en önemlisi Kura Nehri'dir. Başkent Şamahı'dır ve bu ad altında eski ve yeni olmak üzere iki şehri vardır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Şirvan** maddesi, yaz. Mustafa Aydın, İstanbul, 2010, c. 39, s. 204-206.

⁷¹ Demirkapı. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 32.

düştü. Çünkü, Şeyh Haydar'ın halk içinde tutulduğunu, büyük mallar vererek zenginleştirdiği müridlerinin yardımıyla kendisini güçlü duruma getireceğini, hükümdarlığını elinden alarak yerine kimsenin saldıramayacağı kadar kuvvetli bir hükümdar koyacağını mümkün olacağını görebiliyordu. Şeyh Haydar geçişin engellendiğini görünce, Derbentlilere kızıp tüm gücünü kullanarak şehre saldırmaya başladı. Bu haber Elvend'e ulaşınca beklemeyi uygun görmedi. Çünkü geciktirdiği sürece yıkım kaçınılmaz olurdu. Hemen ordusunu hazırlayıp Derbent'e doğru yola koyuldu, halkın yardımına yetişti. Şeyh Haydar, Elvend'in ordusunun geldiğini görünce şehre saldırmayı bırakıp Elvend'e yöneldi. İki taraf arasında şiddetli savaş oldu. Savaş kimin daha iyi olduğu ayırt edilene kadar saatlerce sürdü. Sonunda Şeyh Haydar'ın ordusu, düşmanın ordusunun çokluğundan parçalara bölündü. Müritlerinin çok iyi savaşmasına karşın canını kurtaran ya da yaralanmayan bir kişi bile kalmadı. Elvend, Şeyh Haydar'ın başını mızrağın ucuna takıp Tebriz'e gönderdi. Herkes görsün diye ortalık yere bıraktılar. Zaferi kutlayıp sevinç gösterisi yaptıktan sonra başını köpeklere verdiler. Bu haber Erdebil'e ulaşınca -karısı çocuklarıyla birlikte buradaydı- sufiler büyük yasa boğuldular. Bu duruma sessiz kalıp Elvend'in eline düşmemek için üzüntülerini gizlediler. Herkes aniden ortaya çıkan olaydan dolayı korkuya kapıldığından Şeyh Haydar'ın çocukları da hayatlarını kaybetme korkusuna kapıldılar. Biri Anadolu'ya, biri Halep'e üçüncüsü de Akdamar Gölü'ndeki⁷² Hristiyan Ermenilerin oturduğu kutsal peygamberimizin annesinin adıyla anılan bir adaya kaçtı. Orada bir rahibin evinde dört yıl saklandı. İran'da kimse bu durumu bilmiyordu. 13 yaşındaki İsmail denilen bu genç muhteşem bir görünüme ve hükümdar özelliklerine sahipti. Gözlerinde ve alnında ne vardı bilmiyorum ancak bu onun büyük bir hükümdar olacağını gösteriyordu. Erdem ve güzellik onda toplanmıştı. Çünkü yüksek zekaya ve yeteneğe sahipti ve bu çağlarda bu inanılmaz görünüyordu. Astrolojiyle uğraşan bir

---

⁷² Özgün metinde Attamar. Van Gölü'nün diğer adıdır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 33.

rahip, gökyüzünün durumundan bilgiler veriyordu ve onun talihini görüp tüm Asya'nın hükümdarı olabileceğini öngördü ve büyük bir istekle ona bağlandı. O güce kavuşuncaya kadar ona saygı ve sevgiyle davrandı. Atalarının sahip olduklarını yeniden kazanma isteğinde olan İsmail -daha 18 yaşında bile değildi- önce Karabağ'a sonra da Gilan'a gitti. Orada babasının çok eski bir arkadaşı olan Pir Halil Bey'i buldu. O, İsmail'in bu durumunu görmekten çok mutlu oldu. Çünkü onu Haydar'ın büyük bir hükümdar olduğu zamanda görmüştü. Derbent'te Akkoyunlulara karşı yapılan savaşta babasını, kardeşini ya da akrabalarını kaybettiğini bildiği Safevi tarikatının tüm müritlerine, Şeyh Haydar'ın onlar için yaptıklarını hatırlamaları ve onun oğlu olan İsmail'e yardım etmeleri -babasının mirasını ele geçirmek ve Safevi tarikatını yeniden canlandırmak için gelmişti- için harekete geçmelerini bildiren mektupları gizlice Erdebil'e gönderdi. Eğer biri böyle soylu ve güzel gencin iyi işler yapacağını bekliyorsa İsmail'in herkesi şaşırtacağı sözünü veriyordu. Çünkü onun bu zamana kadar hiçbir yaşıtında görmediği güçlü kişiliğe, üstün zekaya ve cesur bir kişiliğe sahip olduğunu görüyordu. Bu mektuplar Erdebil halkında oldukça etkili oldu. İsmail'in amaçlarına ulaşması veya diğer niyetlerini elde etmesi için ona yardım etmeye ve tüm güçlerini kullanmaya hazırdılar. İsmail, taraftarlarının yapacaklarını bilmesi için her yere gizli adamlarını gönderdi. Müritlerinden iki yüz kişiyi Gilan'da yanına aldı, diğer iki yüz kişiyi de Erdebil halkı ona verdi. İsmail başladığı işi sonlandırmak için kuvvetleriyle birlikte gelmişti. Vadide gizlenip pusu kurdu, uygun bir zamanda Mahmutabad Kalesi'ne doğru yola koyuldu ve ani bir saldırıyla tüm muhafızları öldürüp orayı yeniden düzenledi. Daha iyi muhafızlar görevlendirdi. Şehirden çıkıp, askerlerine şehri yağmalamalarını ve herkesi kılıçtan geçirmelerini buyurdu. Bu şehir, Bakü Denizi'nde bir limanda kurulduğu için oldukça zengindir. Tebriz'den sekiz günlük uzaklıktadır ve bu limana Mazenderan ve diğer yerlerden Tebriz'e, Şamahı'ya ve tüm İran'a gönderilmek için ticaret mallarıyla dolu gemiler gelir. İsmail, kaleyi alınca bütün

ganimetlerin burada toplanması emrini verdi ve ganimetleri askerleri arasında paylaştırdı. Kendisi için ise hiçbir şey almadı. Bu cömertliği ile insanları kendisine bağlamak istiyordu, çünkü tüm imparatorlukların ve krallıkların böyle kazanıldığını biliyordu. Bu nedenle onun yiğitliği ve cömertliğinin ünü çevrelere de yayıldı. Kutsal sayılan babasının hatırası öncekinden daha şanlı ve mutheşem oldu. Safevi tarikatı Haydar ölünce zayıflamıştı ancak İsmail ile yeniden canlandı ve birçok kişiyi yanına çekti. Böylece beş bin seçkin asker topladı. Daha önce yapmadığı büyük işler yapma umuduna kapıldı. Şamahı şehrinin kolaylıkla hakimi olabileceğini anlayınca -şehirden hiç savaş tehlikesi ve çok fazla da muhafız yoktu- askerleriyle oraya doğru yola koyuldu. Bu haberi duyan oranın hakimi Sermendole,⁷³ İsmail'e karşı savunmanın yararsız olduğunu görünce kaçtı ve Şamahı yakınlarında oldukça sağlam olan Gülistan Kalesi'ne çekildi. Şehri savunmasız bulan İsmail şehri ele geçirdi. Şamahılıların hepsini öldürdü ve ele geçirdiği ganimetler ile zenginleşti. Daha önce yaptığı gibi onları yine adamlarına dağıttı ve böylece onlar da zenginleşti. Bu ikinci zafer öyle iyi bir şekilde oldu ki İsmail büyük bir saygınlık kazandı. Çevre ülkelerden gelenler ile ordusunu genişletti. Babasının devrinden daha çok korkan Elvend, tüm İran beylerini sarayına çağırdı. Ordusunu toplayıp İsmail'e karşı savaşa yürüdü. Ordusunun savaşmak için İsmail'inkinden zayıf olduğunu görünce ve eğer ona fırsat verirse Şah ile savaşmaktan kaçmayacağından İsmail'in ülkesiyle sınır bazı Hristiyan Gürcü Beylerinden -İskender Bey, Gurgurabet, Mirabet- yardım istedi. Onlar da Elvend'in düşmanı olduklarından ve onu ortadan kaldırmak istediklerinden bunu fırsat bilip İsmail'e yardımcı olmayı daha uygun buldular. Elvend'e karşı İsmail'e yardım etmeye karar verdiler. Her biri ona üç bin atlı gönderdi ve böylece işe yarar dokuz bin askeri oldu. Gürcüler eskiden *İberi* diye anılırlardı ve eskiden olduğu gibi bugün de Hristiyandırlar. Trabzon kıyılarında hep Türklerle savaşmışlardır. İsmail, Gürcüleri çok iyi karşılayıp onlara hediyeler verdi.

---

⁷³ Şirvanşah Ferruh Yaşar'dır.

Gürücülerin yardımıyla birlikte kendisini seçkin bir orduya sahip biri olarak görmeye başladı. Askerlerinin sayısı on altı bin kişiye ulaşıyordu. Elvend ile karşı karşıya gelmek niyetinde olduğundan fırsat bulursa savaşa başlamak için yola koyuldu. Böylece iki taraf Tebriz ve Şamahı arasındaki büyük bir ırmağın⁷⁴ yakınında karşı karşıya geldiler. Burada Elvend otuz bin kişilik atlı ve piyade ile bekliyordu. İki köprüyü de ele geçirdi. Burası İsmail'in Elvend'in ülkesinin iç kesimlerine gitmesi için tek yoldu ve onun karargahıydı. Bunu düşman yolun kendisine kapandığını görüp cesaretle bir defa bile saldırmamın ve kendi isteğine karşı savaşmamın diye yapmıştı ki şansının hep yaver gittiği söylenirdi. Ancak İsmail savaştan kaçınmakla ününü kaybedeceğinden korkuyordu. Özellikle Elvend'in köprüleri almasıyla kendisini her türlü tehlikeden koruduğunu gördü. Nedensiz savaşmaktan rahatsızdı. Şansının yardımıyla ırmakta geçit bulup gizlice oradan geçti. Güçlü bir birlik kurduktan sonra düşmana saldırdı ve büyük bir kıyım yaptı. Çünkü Elvend'in adamları yarı çıplaktı ve hiçbiri kılıçlarını kuşanmaya fırsat bulamadı. İsmail'in silahlı askerleri onların çoğunu kılıçlarına yem yaptı. Eğer ayak direyenler olursa Safeviler acımasızca saldırıyorlardı ve bir anda saldırının çıkardığı toz duman ile püskürtülüyorlar, diğerleri aynı yazgıya ortak oluyorlardı. Bundan daha korkunç bir gece savaşını kimse anımsayamaz. Çünkü gecenin karanlığını silahlar aydınlatıyordu. Her yerde böyle kalabalık ordunun ortaya çıkardığı gürültü, yaygara, ölüm duyuluyordu. Ordunun biri düşmandan kaçıyor diğeri de onu izliyordu. Yardımcılarının bir kısmıyla kaçıp kurtulan Elvend, Amir'e⁷⁵ çekildi ve orada güçlenmeye başladı. İsmail de bütün şöhretiyle böyle güçlü bir orduyu kılıçtan geçirmiş, bütün ganimetlerin toplanmasını ve -kendisine bir şey ayrılmadan- askerler arasında paylaşılmasını buyurdu. Sonra Tebriz'e doğru yola çıktı. Hiçbir direnişle karşılaşmadan orayı da aldı ve yağmaladı. Karşıt görüştekilerin hepsini öldürttü. Şeyh Haydar ile Derbent'te savaşıp onun ölümüne neden olan beylerden ve komutanlardan babasının

---

⁷⁴ Aras Nehri'dir.

⁷⁵ Amid, Diyarbakır'dır.

öcünü almak için onların cesetlerini mezardan çıkarmalarını ve meydanda yakmalarını emretti. Bunlar olurken iki yüz tane fahişeyi ve dört yüz tane hırsızını onların yanına getirtti. Böylece o beyleri olduğunca aşağılamak istiyordu. Fahişelerin ve hırsızların da başlarının kesilmesi ve cesetlerle birlikte yakılmasını buyurdu. Bununla birlikte üvey annesinin de gelmesini buyurdu. Babasının ölümünden sonra Derbent Savaşı'nda Şah'ın taraftarları arasında bulunan ileri gelenlerden biriyle evlenmişti. Onun onurunu kıracak laflar söyledi. İhanetinden dolayı onu aşağıladı. Böyle onursuz ve aşağılık bir kadının babasına olan hürmetsizliğinden dolayı başını kesmelerini buyurdu. Tebriz'in ele geçirilmesi ve hükümdarın yenilmesi tüm halkta ve beylerde korku yaratmıştı ve onlar da İsmail'e bağlılıklarını bildirdiler. Tebriz'in kuzeyinde yer alan ve buraya iki günlük mesafede bulunan Alangiacalai⁷⁶ ve çevresinde Katolik Hristiyanların oturduğu on köyü Elvend'e beş yıl bağlı kalmasının ardından onun öldüğünü duyunca içindeki tüm ganimetlerle birlikte İsmail'e verdiler. İsmail kaleyi de alınca *Sofi* adıyla İran'ın hükümdarı oldu. Ancak Moratcan,⁷⁷ Elvend'in oğlu otuz bin kişilik bir ordu hazırladı. Türklerin yardımıyla kendi hakkı olarak gördüğü tahta çıkmaya çalıştı. Babasının hakim olduğu yerde hüküm sürmek ve babasının Safeviler'e karşı şanssızlığının öcünü almak istiyordu. İsmail bunu duyunca hemen ordu toplayıp Murat Han'ın üzerine yürüdü. Bu iki genç Tebriz ovasında savaş yaptılar. İkisi de silahlarıyla birbirine üstünlük kurmaya çalıştı. Ancak yiğit ve eski asker olan kazamaya alışık Safeviler, Murat Han'ın ordusuna büyük kıyım yaptılar. Bu zavallı genç bir önlem alamayacağını görünce birkaç askeriyle birlikte Diyarbakır'a kaçtı ve bozgundan kurtuldu. Bu olay 1499'da oldu ve İsmail talihinden çok yiğitliğiyle ün saldı. Tüm Doğu'ya korku salmaya başladı. Ertesi yıl İsmail, Murat Han'ın emrinde olan Diyarbakır'a girişimde bulundu ve buranın önemli yerlerini egemenliği altına aldı. Alaüddeve, bu savaşta Murat Han'a yardım etti, yetmiş

---

⁷⁶ Alancı Kale, Alıncak. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 36.

⁷⁷ Murat Han, Elvend'in oğlu değil kardeşidir. Bağdat'ın hakimidir.

binden⁷⁸ fazla ordusuyla onun üzerine yürüdü. Bununla birlikte Memlük Sultanını ve Osmanlıları da kızdırmaktan korkuyordu. Çünkü Alaüddeve'nin ülkesi bu iki güç arasındaydı. Sonra Erzincan ve Sivas yolundan Kayseri'ye geldi. Türk ülkesinden geçerken yiyeceklerinin parasını ödemişti ve oradakilerin hiçbirini rahatsız etmeden geçip Osmnalı Padişahına olan dostluğunu göstermişti. Alaüddeve'nin şehri Alessat'a⁷⁹ geldi. Bir gün içinde dağları aşip Maraş'a kadar geldi. Buralarda yaşayanları kılıçtan geçirip, oraları yakıp yıktı. Ancak Alaüddeve, Catarac⁸⁰ dağlarına kaçıp burada güçlenmişti. Tüm ordusunu tehlikeye atmamak için İsmail ile savaşmak istemiyordu. Ancak seçkin askerlerinden oluşan birkaç grubu bazen gündüz bazen gece Safevi ordusuna saldırmaya gönderiyordu. Düşman ordusuna sıkıntı verdikten sonra dağlarına dönüyorlardı. İsmail, 29 Temmuz'dan kasımın ortasına kadar orada kaldı.⁸¹ Hiçbir şey yapmadan yiyecekleri azaldığı ve kış geldiği için Sultan'ın şehirlerinden olan Malatya'ya gitti, oradan da yolda askerlerinin çoğunu kaybetmiş, soğuktan dolayı birçok atı ve devesi telef olmuş halde Tebriz'e gitti. Ancak bu şanssızlık onun inancını kırmadı. Ertesi yıl kırk bin kişilik ordu topladı ve Babil'de Murat Han'a bağlı şehir olan Kaşan'a saldırdı., düşmanın zarar verme korkusunu üzerinden attı. Murat Han otuz altı bin atlı ve piyade askerleriyle birlikte İsmail'in Kaşan baskınını önlemek için Sivas'a⁸² gitti. İsmail de Murat Han ile savaşmak için İsfahan'a gitti, tümüyle bu savaşta yer almak istiyordu. Kendi askerlerinin yiğitliğini çok iyi biliyordu. Elvend'in egemenliği altında bulunan İranlılar ve diğerleri İsmail'e boyun eğmeye karar vermişlerdi. İsmail'in bu hareketi düşman ordusunda korkuya neden oldu ve yavaş yavaş kaçıp Safevi

---

⁷⁸ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 37. Ancak hem İngilizce hem de Türkçe çeviride bu sayının altmış bin olduğu yazılmaktadır. Bkz. C. Grey, **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London, 1873, s. 54; Bkz. Tufan Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 56.

⁷⁹ Elbistan'dır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 37.

⁸⁰ Kara Dağ'dır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 37.

⁸¹ Özgün metinde ve İngilizce çeviride İsmail'in temmuzdan kasımın ortasına kadar kaldığı yazılmaktadır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 37; C. Grey, **a.g.e.**, s. 54. Ancak Türkçe çevirisinde ocaktan ekime kadar kaldığı yazılmaktadır. Bkz. Tufan Gündüz, **a.g.e.**, s. 57.

⁸² İtalyanca metinde Sivas olarak yazılmıştır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 37. Ancak İngilizce çevirisinde Sivas değil Şiraz olduğu notu düşülmüştür. Bkz. C. Grey, **a.g.e.**, s. 54.

ordusuna katılmalarına neden oldu. Bu durum karşısında afallamış olan Murat Han, İsmail'le barış yolları arıyordu. Ona birkaç elçi gönderdi ve elçiler ona Bağdat'ı bırakmaları koşuluyla kendisine bağlı olacaklarını söyledi. İsmail tek hükümdar olmak istediğinden ne elçileri ne de barış şartlarını kabul etti. İyice umutsuzluğa düşen Murat Han onun eline düşme korkusuyla üç bin atlısıyla Halep'e doğru kaçtı. Orada Sultan İsmail'e karşı kendisini tahrik edeceği korkusundan ona izin vermedi. Alaüddevle'nin yanına gitti. Onu sevgiyle karşıladı. Onun eski candan arkadaşı olduğundan şansı da yaver giderse devletini ve gücünü ona yeniden vereceği umudunda bulundu. Ona daha da umut vermek için kızlarından birini onunla evlendirdi. İsmail, daha önce dediğim gibi Murat Han'ı yenince tüm ordusuyla Diyarbakır'a⁸³ gelip Bağdat'ın ve Şiraz'ın⁸⁴ hakimi oldu. Buradaki karışık görüşlülerin hepsini öldürdü. Yasayı düzenleyip, muhafızlar görevlendirdikten sonra Tebriz'e geri döndü. Ertesi yıl 1508'de büyük hazırlık yaptıktan sonra Semerkant Beyi olan Tatar Lasilbas'a⁸⁵ karşı savaşa koyuldu. Onun ataları Çağataylılar başka bir deyişle yeşil sarıklılar, cübbelilerdi. Zafer kazanmış ordusuyla İran sınırında bulunuyordu ve gösterdiği yiğitlikle istediklerini almıştı. Müslümanların ülkesini aldıktan sonra büyük şehir olan Eri'yi,⁸⁶ Cavadisca'yı, Cava'yı⁸⁷ ve son olarak da Bakü Denizi'nin⁸⁸ kıyılarında yer alan ve İsmail'in ülkesine sınır olan Sanderem⁸⁹ ve Sari'yi aldı. Başarılarıyla Doğu'dakilere büyük korku saldı özellikle sünnilere düşman olan Sufilerde büyük korku yarattı. İsmail de bu yüzden tüm ordusuyla İsfahan'a çekildi. Ancak Şeybani, Safevilerle savaşmak için yer arıyordu. İsmail'den hac görevini yerine getirmek için izin istedi. Bu istek İsmail'i daha da korkuttu. Onun isteğine boyun eğmeyip oldukça kuvvetli olan ordusuyla Şeybani

---

⁸³ Biarbeca. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 38.

⁸⁴ Seras. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 38.

⁸⁵ Şeybani Han'dır. Özbek Han'ıdır. Timur İmparatorluğu tarafından yıkılmış olan Şeybani Hanlığını tekar kurmuştur. Merv Savaşı'nda Şah İsmail tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Şeybani Han** maddesi, yaz. İsmail Türkoğlu, İstanbul, 2010, c. 39, s. 43-45.

⁸⁶ Herat'tır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 38. Herat, İran tarihi için oldukça önemli bir şehirdir. Kabil, Buhara, Hindistan ve İran arasında olan bir ticaret merkezidir. Herat şu an Afganistan sınırlarındadır.

⁸⁷ Haf'tır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 38.

⁸⁸ Hazar Denizi'dir.

⁸⁹ Balfuruş ya da Amul şehridir. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 38.

Han'ın sınırındaki kendi mevzilerini güçlendirmekle uğraştı. Tatar Hanı'nın zorla ülkesine girme ihtimaline karşı onunla vuruşmak için 1509 yılı boyunca ordusunu burada tuttu. Sonunda her iki tarafla da dostluğu olan Tatar ve İranlı beylerin araya girmesiyle ikisi arasında barış sağlandı. Bir savaştan diğerine koşan İsmail, ertesi yıl kendisine her yıl ödediği vergiyi vermemeye başlayan Şirvan ülkesinin beyine savaş açtı. Genişliği bin mil olan bu yerin ortasında Kanari ipeğinin geldiği Kanar'ın bulunduğu Karabağ Ovası'na girdi. Ordusunu Şamahı'yı alması için yolladı. Şamahı ülkesinde bulunan oldukça sağlam kalesi olan Gülistan'a saldırdı, onunla birlikte bölgenin önemli ve güçlü kalesi olan Mahmutabad'ı da aldı. Bakü Denizi'nin kıyısında gezerken birçok güzel başka kaleler de aldı. Çünkü Şirvan ülkesi bu deniz boyunca yedi günlük mesafededir ve Mahmutabad'dan başlayıp Derbent'te sona erer. Bu yol boyunca üç büyük şehir ve kale bulunur. Buraları aldıktan sonra kazanmış bir şekilde İran'a döndü. Bu başarılarından dolayı birkaç gün önemli beyler ve şehzadeler kutlamalar yaptı. Biraz zaman sonra Tatar Hanı Lasilbas ile İsmail arasında korkunç bir savaş oldu.⁹⁰ Bunun nedeni ikisi arasındaki rekabet ve makam elde etmektir. Lasilbas büyük bir orduyla Safevilere saldırdı ve kanlı, şiddetli bir savaş oldu. Şeybek Han saatlerce yiğitlikle savaştı. Düşman güçleri üstün geldi ve Şeybek yenildi. Semerkant'a kaçarak canını kurtardı.⁹¹ Bu İsmail'in kazandığı en büyük zaferdi. Çünkü Doğu'nun en ünlü, en büyük savaşçılarıyla savaşmıştı. Bundan dolayı Osmanlı ve Memlük Sultanı onun gücünden korkmaya başladılar. Tatarların dağılmasının Asya ve Mısır'ın ele geçirilmesinde onun yolunun açılması olarak düşündüler. Çünkü Doğu'da Tatar Hanından başka onlardan daha büyük hükümdar yoktu. Bu yüzden Büyük Türk Selim, İsmail'in Tatar beyinin hakimiyetinde olan en büyük ve önemli şehri Semerkant'ta savaş yaptığını duyunca Türklerden oluşan büyük bir ordu topladı. Kendisi de ordunun

---

⁹⁰ 2 Aralık 1510 yılında olan Merv Savaşı'dır. Safeviler'in üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 39.

⁹¹ Aslında Şeybek Han savaşta öldü.

başında olup 1514'te İran'a yürüdü. İstanbul'dan 700 mil, Tebriz'den de 745 mil uzaklıkta olan Sivas Irmağı'na⁹² doğru yola koyuldu. Burasının yaklaşık iki şehrin ortasında olduğu söylenebilir. Lai ırmağını⁹³ geçtikten sonra bir günde Erzincan şehrine girdiler. Tebriz'de askersiz günlerini geçiren ve Semerkant'ı kuşatan İsmail bunu duyunca ivedilikle ordu topladı. Yine de iyi bir ordu toplayıp biri Stacalu Amerbey⁹⁴ ve diğeri Aurbec Samper⁹⁵ olan iki yiğit beyi orduya komutan yaptı ve onları düşmanın ilerlemesine engel olsunlar diye Selim ile savaşa gönderdi. Kendisi de savaş meydanına girmek ve düşmanla vuruşmak amacıyla yeterli sayıda asker toplayabildi. Ordunun hepsi seçkin on beş bin atlı askerden oluşuyordu ve İranlıların çiçeği deniliyordu. Çünkü savaş sırasında askerlere para vermek İran Şahlarının adeti değildir. Sadece Şah'ın kalesi diye adlandırılan düzenli askerlere para ödenirdi. Bu yüzden soylu İran beyleri atlı birliklere çok önem veriyorlar, ihtiyaç durumunda savaşa gönüllülükle gidiyorlar. Zengin ya da fakir olmalarına göre iyi at ve silahla donanmış kişileri Şah'a getirirler. Eğer ülkeyi savunma durumu yoksa hiçbir yere gitmiyorlar. İran askerleri de Türk askerler gibi para alsaydı, şüphesiz ki İran ordusu Türk ordusundan daha güçlü olurdu. Devletle işi olan herkes buna dikkat eder. İranlı kadınlar da kocalarının yazgısına ortak oluyor ve silahını alarak savaşa gidiyorlar, Antik Çağdaki Amazonlar gibi savaşta yiğitliklerini gösteriyorlar ve erkek gibi savaşıyorlar. İki komutan Emir Bey ve Saru Pire yola koyuldular. Selim'in Fırat'ı geçip hızlı bir şekilde geldiğini duyunca Hoy'a çekildiler. Tebriz'e gelen İsmail orada kalıyordu. Selim'in kalabalık orduyla İran yoluna koyulduğundan ve savaş açtığından haberdar olunca ordusunu güçlendirmek için emir verdi, kendisi de düşmanıya daha sonra çarpışmak amacıyla ordusuna daha fazla asker toplamak için Tebriz'e döndü. Hoy şehrinin antik Artasata'nın⁹⁶ kalıntılarının üzerinde kurulduğunu söylüyorlar. Tebriz'e üç günden fazla uzak değildir. Ancak

⁹² Kızılırmak'tır. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 39.

⁹³ İris Irmağı, Yeşilirmak. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 39.

⁹⁴ Ustacalı Emir Bey'dir. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 40.

⁹⁵ Ustacalı Saru Pire. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 40.

⁹⁶ Artaşat, Ermenistan'da Ararat'ın merkezidir. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 40.

İsmail'e öyle görünüyordu ki Tebriz'e yakınlığından dolayı Hoy'a varacak ve savaş meydanına gidecekti. Bundan dolayı yukarıda söylediğim beylerine açık bir şekilde düşmanı birlikte geri püskürtmek için kendisinin yeni kuvvetlerle yetişinceye kadar beklemeleri emrini verdi. İsmail, Tebriz'den ayrıldıktan kısa süre sonra Türk ordusu 24 Ağustos'ta Çaldıran diye bilinen ovaya geldiler. İranlılar burada kamp kurmuşlardı. İranlılar düşmanın korkusuzluğunu ve kendilerini savaşa kışkırttıklarını görünce onlara saldırmaktan çekinmediler. Doğu'nun en büyük hükümdarlarının yardımıyla geçmişteki birçok savaştan utkuyla ayrıldılar. Önceki gece birkaç süvari bölüğü Tebriz'den gelmiş, böylece İran ordusu yirmi dört bin askere ulaşmış oldu. Orduyu iki büyük bölüme ayırdı. İlkinde Emir Bey'i, ikincisinde de Saru Pire'yi görevlendirdi. Savaş borusu çalınca yiğitçe düşmana saldırdılar. Emir Bey, Anadolu askerinin üzerine öyle korkunç saldırdı ki saflarını dağıtıp parçaladı. İranlılar, Türklerden birçok askeri öldürdü. Bu kısımda galip geldiler. Sinan Paşa bu grubun yardımına geldi, Karaman askerini ileri sürdü ve kaçırmaya başlayan Türk bölüğünü de yeniden ileri sürdü. İranlılar, Sinan'a iyi karşılık verdiler ve yiğitlikle direndiler. Emir Bey'in bölüğünün parçalanmasından sonra bile yürekten savaştılar. Saru Pire, Karamanlıların yerini değiştirip Emir Bey'e saldırdığını görünce kendi ordusunu güçlendirip Sinan Paşa'nın tarafına saldırdı. Karamanlıları bozguna uğratarak Sultan'ın ordusuna saldırdı. İran'ın atlı birlikleri dağılmalarına karşın Giannizzerilerin⁹⁷ öncü birliklerini yarıp bu cesur, şöhretli askerleri dağıttı. Söylenildiğine göre gökten bir yıldırım düşüp bu büyük orduyu ikiye böldü. Bunu gören Türk kaçmak istedi. Sinan Paşa ihtiyaç halinde yardıma gelinmesini, topların getirilmesini ve Yeniçeriler ile İranlılar tarafına ateş edilmesini emretti. İranlıların atları bu cehennem gibi makineden çıkan gürültüyü duyunca ovanın her yerine dağıldılar. Korkudan dolayı süvarilerinin durdurma çabalarına aldırış etmediler. Sinan Paşa bu durumu görünce İranlılar tarafından dağıtılmış olan birlikleri toplayıp

---

⁹⁷ Yeniçeriler. C. Zeno, a.g.e., s. 41.

İran süvarilerini dağıttı ve İranlı birçok komutan öldü. Zafer kaybettiğini düşünen Selim, Sinan Paşa'nın ustalığıyla savaştan zaferle ayrıldı. Şu denilebilir ki, eğer onların topları olmasaydı, daha önce hiç böyle gürültü duymayan İran atlarını korkutmasaydı, tüm ordusu yenilmiş ve kılıçtan geçirilmiş olurdu. Eğer İsmail, Selim'i yenseydi gücü Timur'un gücünden daha büyük olacaktı. Çünkü sadece böyle bir zaferin ünüyle bile tüm Doğu'nun tek hakimi olabilirdi. Her ne kadar Selim'in ordusu da büyük kayıplar verse de İranlılar yenildi.⁹⁸ Saru Pire'yi baştan aşağı yaralı halde Selim'e götürdüler. Selim, İsmail'in savaşıla ilgilenmediğini duyunca kızarak *“Seni köpek, benimle savaşma cesaretini nereden buldun, ki ben peygamber soyundanım, halifeyim ve Tanrı'nın yerdeki gölgesiyim.”* dedi. Hiçbir korku belirtisi göstermeyen Samper de *“Eğer sen Tanrı'nın yerdeki gölgesiysen, benim Şah'ıma karşı gelmeyecektin. Ancak Tanrı seni bizim elimizden kurtardı. Sağ olarak onun eline düşersen bizim ve onun hakkında işlediğin günahların öcünü alacak.”* dedi. Selim bunu duyunca çok sinirlenip; *“Gidin, bu köpeği öldürün”* dedi. Samper de *“Biliyorum vaktim geldi. Ancak sen benim fedakarlığımın bedelini ödemeye kendini hazırla, çünkü bir yıl içinde benim önderim gelip bana yaptığının aynısını sana yapacak”* dedi. Onu orada hemen parça parça ettiler. Bundan sonra Selim kampı toplayıp Hoy'a gitti. Burada birkaç gün tüm ordusuyla dinlendi. Ünü her yere dağıldı. Birçok yere mektuplar gönderip savaşı kazandığını ve İsmail'in de bizzat Çaldıran'da olduğunu yazdı. Bunu yazdı ancak bu yanlış. Çünkü İsmail orada değildi.⁹⁹ Hatta Semerkant'ı kuşatan eski askerlerinin çoğu bile orada değildi. İsmail ordusunun yenildiğini duyunca savaştan kaçan askerlerinin geri kalanını Tebriz'de bir araya getirdi. Karısıyla ve tüm mallarıyla

---

⁹⁸ Bahsedilen savaş Çaldıran Savaşı'dır. 23 Ağustos 1514'te bugünün İran coğrafyasında bulunan Maku Şehrinin Çaldıran Ovasında, Safevi Hükümdarı Şah İsmail ile Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim arasında meydana gelmiş, savaş Osmanlı Devletinin zaferiyle sonuçlanmıştır. Çaldıran Savaşı'nın temel nedeni olan mezhep ayrılığı ve bu ayrılığın körüklediği siyasi mücadeleler sonucunda iki büyük Türk Devleti karşı karşıya gelmiş, 16. Yüzyıl Türk Tarihinin en önemli olaylarından biri olan Çaldıran Savaşı yaşanmıştır. Bkz. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 42.

⁹⁹ İsmail savaşa katılmıştı. Ancak kolundan yaralanınca ve ordusu da dağılmaya başlayınca her şeyi arkasında bırakarak Tebriz'e kaçmıştır. Bkz. Tufan Gündüz, **a.g.e.**, dipnot, 158, s. 64.

Tebriz'den ayrılıp Tebriz'in doğusunda yedi günlük uzaklıkta olan Caseria'ya¹⁰⁰ gitti ve tekrar ordu toplayıp ikinci defa savaşta şansını denemek istedi. İsmail'in ayrılmasından sonra Selim Hoy'dan ayrılıp Tebriz'e geldi. Şehrin insanları onu iyi, kibar ve saygılı şekilde karşıladılar. Çünkü hayatlarını tehlikeye atmayı uygun görmediler. İran'ı savunmak için onunla savaşmış, ancak bir şey elde edememiş yiğit halk düşmanın karşısında duramayacaklarını anlamışlardı. Selim burada üç gün kaldı.¹⁰¹ Şehir halkının ve etraftaki yerlerin beylerinin kendisine bağlılıklarını göstermediğini görünce İsmail'in güçleneceğinden korktu. Aslında doğrudu. Çünkü İran ileri gelenleri İran'ın selameti için kendi kuvvetleriyle İsmail'e katılıyordu. Farklı alanlarda ustalaşmış kişilerle ve 500 yük hazine ile yola koyuldu. Şehre bir zarar verdirmeden Fırat tarafına ilerledi. Yol boyunca Gürcülerin saldırılarıyla karşılaşmış, hafif silahlı ve çok sayıdaki atlılarıyla orduyu yağmalıyorlardı ve ordunun arkasında kalan kişileri de kılıçtan geçiriyorlardı. Bu saldırıları o kadar tekrarlıyorlardı ki, adetleri olduğu üzere ordunun 40-50 mil uzağında giden akıncılar, ordudan ayrılmaya cesaret edemediler. Çünkü bu vahşi düşmanlar onlara büyük kıyım yaptılar. Sadece kılıç darbesiyle değil, açlıktan da öldüler. Çünkü ordunun yiyecek ihtiyacını onlar karşılıyorlardı, korkudan bunu yapamıyorlar ve açlıktan da ölmek istemiyorlardı. Esir olarak ölmekten daha çok sıkıntı duyuyorlardı. Bu arada İsmail ordusunu daha da güçlendirdi. Düşmana çabuk ulaşmak için Tebriz'e doğru gitti. Selim'in oradan gittiğini, çok hızlı geri çekildiğini ve ona yetişemeyeceğini anlayınca Tebriz'de kalmayı ve önlem almayı daha uygun gördü. Mısır Sultanı'na, Alaüddeve'ye ve Gürcistan Kralına, Selim'e karşı birlikte mücadele etmezlerse, kendilerini büyük tehlikeye atacaklarını, İran yenilirse onların devletlerinin de düşmana av olacağını söyledi. Selim'in Safevileri yendiğini gören ve bundan korkan hükümdarlar bu elçilerin sözlerini ilgiyle dinlediler. Bu yüzden söz verip, İsmail, Gürcü

---

¹⁰⁰ Kazvin'dir. C. Zeno, *Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due*, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 42.

¹⁰¹ C. Zeno, *a.g.e.*, s. 42. Ancak bazı kaynaklara göre Selim bir hafta kalmıştır.

Kralı, Memlük Sultanı¹⁰² ve Alaüddeve Osmanlı'ya karşı ihtiyaç durumunda birbirlerine yardım etmek amacıyla ittifak yapıp, Türk elçisini kabul etmeme konusunda anlaşılabilir. Memlük Sultanı bu anlaşmaya uymadı ve bu daha sonra onun zayıflamasına ve Memlüklerin güçten düşmesine neden oldu. Çünkü Türk Sultanı kısa zaman sonra Mısır'a elçi gönderdi. Mısır Sultanı ittifak şartlarına bağlı kalmayarak elçiyi kabul etti. Selim, Mısır sultanı ile savaşmak için Suriye'ye girdiğinde İsmail ona yardım etmedi çünkü başını yok yere belaya sokmaktan korkuyordu. İttifaktan sonra Türklerle tek savaşa hazırlanan İsmail, Amasya'da bulunan Selim'e altından bir topuz, eyer takımı, değerli taşlarla bezenmiş kılıçtan oluşan hediyelerle birlikte elçiler gönderip şunları dedi: *“İran'ın büyük hükümdarı İsmail, senin büyüklüğüne yakışır bu hediyeleri sen Selim'e gönderiyor. Çünkü bu hediyeler senin krallığına değer. Eğer sen yiğit bir kişiyse onları iyi koru. Çünkü ben gelip hem kelleni hem de zorla ele geçirdiğin saltanatınla birlikte onları senden alacağım, Çünkü köylü çocuklarının, dağdan inmelerin bütün iller üzerinde imparatorluk kurması uygun değildir.”* Bu mektup Selim'in öfkesini öyle yükseltti ki elçileri öldürtmek istedi. Ancak paşaları onu vazgeçirdi. Bununla birlikte öfkesinden dolayı elçilerin burunlarını ve kulaklarını kestirtti. Onları bu durumda şu mektupla yolladı: *“Türklerin büyük Sultanı Selim, bir köpeğe onun havlamasına aldırış etmeden cevap veriyor. Eğer o kendisini gösterirse benim atam Mehmet'in onun atası Uzun Hasan'a yaptığının aynısıyla karşılaşacak.”*

-Caterino Zeno'nun Seyahatnamesinin Sonu-

---

¹⁰² Kansu Gavri'dir.

B: GIOSAFAT BARBARO’NUN SEYAHATNAMESİ

Giosafat Barbaro, 1413 yılında Venedik’te doğmuştur. Kendisi diplomat, seyyah ve tüccardır. Uzun Hasan’ın Osmanlı’ya karşı kullanmak üzere Venedik’ten istediği ateşli silahları götürmek üzere Venedik Senatosu tarafından 1473 yılında elçi olarak gönderilmiştir. Barbaro uzun yıllar Tana’da kaldığı için hem o bölgeleri hem de o yörelerin dillerini çok iyi biliyordu. Elçi olarak seçilmesinde bu durumun etkisi bir hayli önemli olmuştur.

Barbaro’nun seyahatnamesi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tana’ya seyahatini, ikinci bölümde ise İran’a seyahatini anlatmıştır. Anlattığı konular okuyucu için kayda değer bilgiler içermektedir. Seyahatnamesinin İran anlatımı Uzun Hasan’ın askeri ve diplomatik faaliyetlerini, sarayını, ordugahını, zenginliğini, ülkesinde yapılan şenliklerini, bayramlarını, geleneklerini; İran’ın ticaretini, ekonomisini ve şehirlerini kapsamaktadır. Diğer seyyahlarınki gibi onun seyahatnamesi de Giovanni Battista Ramusio tarafından *Delle Navigazioni et Viaggi* adı altında yayımlanmıştır. Barbaro’nun seyahatnamesinin Farsçadan Türkçeye çevirisi ise Tufan Gündüz tarafından *Josaphat Barbaro, Anadolu’ya ve İran’a Seyahat* adı altında 2005 yılında basılmıştır.

Giosafat Barbaro'nun Seyahatnamesi (Metin)

I. BÖLÜM

TANA'YA SEYAHAT

*“Ben, Venedik vatandaşı Giosafat Barbaro, İran'a ve Tana'ya yaptığım iki seyahatimde duyduğum ve gördüğüm şeyler burada başlıyor.”*¹⁰³

Yeryüzü, yerbilimcilerin açıkça ortaya koydukları gibi gök kubbeye karşılaştırıldığında oldukça küçüktür, çemberin ortasına nokta konulmuş gibi bir bölümü suyla kaplı ya da sıcak-soğuk olduğundan bazı yerlerinde yaşayan çok azdır. İnsanların çok azı dünyanın bir kısmını görebilmiş ve oralarda bulunmuştur. Eğer yanılmıyorsam hiç kimse dünyanın her yerini görmemiştir. Şimdiki zamanda dünyanın büyük bölümünü görenler tüccarlar ve denizcilerdir. Bu iki işte de başlangıçtan şu ana benim babalarım ve Venedikli önderler o kadar üstündü ki doğruyu söylemek gerekirse hala da öyleler. Roma İmparatorluğu'nun eskisi gibi her yeri yönetemediğinden beri dil, din, gelenek bu dünyayı öylesine bölmüştür ki eğer Venedikli denizciler ve tüccarlar olmasaydı buralar hiç bilinmeyecekti. Bunların arasında eğer biri buraları gördüyse doğruyu söyleyip “ben de onlardan biriyim” demelidir. Ben gençliğimi ve yaşlılığımın büyük kısmını uzak yerlerde, gelenekleri bizden farklı, medeniyete yabancı insanlar ve barbar kavimler arasında geçirdim. Oralarda, burada olmayan o kadar çok şey gördüm ve yaşadım ki Venedik'ten hiç çıkmamış birisi için bunlar yalan gelebilir. Bu nedenle gördüğüm şeylerle ilgili yazmak ya da konuşmak için çok da hazır değilim. Bazı kişiler benim duyduklarımı ve gördüklerimi yazmamı istediler. Plinio'da, Solino'da, Pomponio Mela'da, Strabone'de, Heredot'ta, Diadoro'da, Dionisio Halicarnesseo'da ve onların çağdaşlarında; Marco Polo ve Niccolo Conte gibi Venedikli seyyahlarda; İngiliz Giovanni Vandaville'de, Pietro Querini'de, Ambrogio Contarini'de ve Aluise da

---

¹⁰³ Giosafat Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 3.

Mosto'da inanılmaz şeylerin yazıldığını gördüğümde, bizden sonra özellikle de benim gittiğim yerlere gidecek olanlara, daha sonra bizim şehrimiz tarafından o yerlere gönderilecek olan kişilere kılavuz olsun diye beni tehlikelerden koruyan yüce Yaradanımız adına ona minnetimi sunmak için gördüklerimi, duyduklarımı yazmaya karar verdim. Bu yüzden kitabımı iki bölüme ayırdım. Birinci bölümde Tana'ya seyahatimi; ikinci bölümde ise İran'a seyahatimi anlatacağım. Ne birinci bölümde ne de ikinci bölümde yolculuğum sırasından karşılaştığım tehlikelerden, yorgunluktan ve sıkıntılardan bahsedeceğim.

1436'da Tana¹⁰⁴ yolculuğuma başladım. 16 yıl oradan oraya giderek geçirdim, bu ülkeleri hem deniz hem de kara yoluyla büyük bir özenle ve heyecanla gezdim. Tatar ülkesi düzlüktür ve doğusundan İdil Irmağı geçer, batıdan ve kuzeybatıdan Polonya, kuzeyden Rusya, güneyden de Karadeniz'e doğru Alanlar, Kumanlar ve Hazarlar ile çevrelenmiştir. Bu bölge tamamen Tabaçi Denizi ile sınırdır. Daha iyi anlaşılacak için yani bir kısmı Karadeniz kıyısına diğer kısmı da Kefe'ye 30 mil mesafede olan Elice Irmağı'na uzanıyor. Moncastro'ya doğru akan bu ırmağı geçtikten sonra, orada çok ünlü nehir olan Tuna Nehri bulunuyor. Buralar çok tanındığı için onlardan bahsetmeyeceğim. Alan ülkesi Alan halkının toprağıdır ve onlar kendi dillerinde As diye anılmaktadır. Hristiyandırlar. Tatarlar onları talan etmiş ve kaçtırmıştır. Bölgede dağlar, ırmaklar, ovalar ve sanki mezarlıkları andıran birçok tepe var. Bu mezarların her birinin başındaki taşların üzerinde büyük bir oyuk var ve buraya başka bir parça taştan yapılmış bir haç koymuşlar. Bu tepelerin birinde büyük bir hazine saklandığını duyduk. Konsolosumuz Pietro Lado Tana'dayken Kutbettin diye biri Kahire'den gelmiş, Tatar bir kadından Kumtepe adlı bu küçük tepelerin birine Alanların hazine sakladığını duymuş, bunu da

---

¹⁰⁴ Azak ya da Azov olarak da bilinir. Don nehri kıyısında Taganrog körfezine 7 km. mesafede bulunmaktadır. Şehir Yunanlıların Tanais, Türklerin Ten adını verdikleri Don nehrinin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Ortaçağ'da tamamen terk edilen Tanais'in yerini yakınında bulunan Tana şehri aldı. Karadeniz ticaretinin önemli mevkilerinden biri olan Tana'da Cenevizliler gibi Venedikliler de 14. yüzyılın ilk yarısında bazı ticari kuruluşlar açtılar ve bir konsolos bulundurdular. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, yaz. Mustafa L. Bilge, İstanbul, 1991, c. 4, s. 300-301.

kanıtlamak için o dağın ve bölgenin yerinin işaretlerini ona verdiğini söylemiş. Bu Kutbettin, tepenin her yerine çukurlar, kuyular kazmış iki sene burada çalıştıktan sonra da ölmüş. İşin sonuna geldiğinde de hazineyi bulamamış. Hazineyi konuşmak için 1437 yılında Tana'da Santa Katarina gecesinde yedi tüccar Venedikli Bartolomeo Rosso'nun evinde buluştuk yani, Iacomo Cornaro'nun kardeşi Francesco Cornaro, daha sonra İstanbul'a giden Caterino Contarini, Cadialardan Andrea'nın oğlu Giovan Barbarigo, Giova da Valle, Zudeccalardan Alessandro'nun oğlu Moise Bon, Bartolomeo Rosso ve ben. Burada bir anlaşma yaptık. Bunlardan üçü daha önce buralarda bulunmuş ve hazinenin bulunmasının mümkün olacağı konusunda konuştular. Sonunda dağa gidip kazı yapma konusunda anlaştık ve yemin edip sözleşme yazdık. Sözleşmeyi Caterino Contarini yazdı ve kopyasını da ben aldım. Bizimle çalışmaları için 120 kişi bulduk ve hepsine aylık en az 3 duka maaş vermeye karar verdik. Yaklaşık 8 gün sonra biz yedimiz ve 120 kişi Tana'dan yola çıktık. Yiyeceğimizi, silahlarımızı ve kazı için gerekli olan aletleri alıp kızağa yükledik, Rusya'da böyle taşınıyor. Nehrin buzlarından geçip ertesi gün oraya ulaştık. Burası Tana'dan yaklaşık 60 mil uzaklıktaydı. Bu tepe 50 adım yüksekliğinde, üzeri düz ve bu düzlükte de yuvarlak bir şapkaya benzeyen bir tepe daha var. Bunun çevresinde de bir taş var ki iki adam kenarından sıyrılıp geçebiliyordu, bu tepe de 12 adım yüksekliğindeydi. Aşağıdaki tepe pergelle çizilmiş gibi yuvarlaktı ve çapı 80 adım geliyordu. Küçük tepenin başladığı yer olan büyük tepede, tepenin içine girmek, büyük bir yol açmak ve daha uzun gidebilmek için kazıya başladık. Yer öyle sert ve buzdu ki kazma ve keserle kıramıyorduk. Biraz daha aşağı indiğimizde daha yumuşak toprak bulduk ve o gün oldukça çok çalıştık. Ertesi gün alana gittiğimizde toprak öncekinden daha da buz tutmuştu ve sertti, mecburen işi bırakıp Tana'ya dönmeye karar verdik. Ancak başka bir zaman yeniden gelmekte karar kıldık. Mart'ın sonunda 150 kişiyle birlikte kayık ve teknelerle tekrar kazı alanına döndük. Yirmi ikinci günde 60 adım uzunluğunda, 8 adım genişliğinde ve 10 adım yüksekliğinde çukur

kazdık. Burada inanılmaz ve şaşırtıcı şeyler duyacaksınız. Her şeyi önceden bize denildiği gibi bulduk. Bu yüzden hazineyi bulma umudu bizi paralı adam tutmanın daha iyi olacağına yöneltti. Ben de bu kazı işinde ustaydım. Yaşadığımız en şaşırtıcı şey, toprağın üstü siyahtı ve otluydu, onun altında da kömür vardı. Ancak bu olası bir durumdu. Çünkü orada oldukça fazla kamışlık vardı ve tepede ateş yakılabilirdi, bunların altı da bir karış küldü ve bu da olası bir durumdu. Çünkü yakınlarda yakmak için kullanılan kamışlar vardı ve külleri burada kalıyordu. Bunların bir karış altında ise darı kabukları vardı. Denilebilir ki halkın ekmeği darıdır ve onu burada saklıyorlar. Bir karış derinliği olan bir tabakayı kapatmak için ne kadar darı gerekiyor bunu bilmek istiyorum. Bunun bir karış altında da balık pulları yani tatlı su balıkları ya da onun benzerleri vardı. Diyorlar ki burada oldukça çok balık vardı ki bunlar bir dağı örtebilirdi. Böyle bir şeyin doğruluğunu ya da olma ihtimalini okuyucuya bırakıyorum. Ama bence bu doğru. Bu mezarı yaptıran İndiabu adındaki biri belki de kendi zamanında yapılan bu törenlerin yapılmasını istediğinden bunun yapılması uzun süre gerektiriyordu ve sonra bütün bunlar yanına toplandı. Bu kadar kazıp hazineyi bulamayınca büyük tepenin üzerinde 4 adım genişliğinde ve yüksekliğinde 2 çukur kazmaya karar verdik ve bunu yapınca da beyaz ve sert bir zemin bulduk ve buradan yukarı çıkmak için basamak yaptık. Yaklaşık 5 adım aşağı indiğimizde bazıları kül, bazıları kömür, bazıları boş, bazıları da balık sırtlarıyla dolu taştan yapılmış çanaklar bulduk. Aynı şekilde 5-6 tane portakal gibi camdan yapılmış taş bilyeler bulduk, aynı Marca'da halkın oynadığı bilyeler gibiydi. Ayrıca üstü yılan başı gibi olan gümüşten küçük bir kulpun yarısını bulduk. Kutsal Hafta¹⁰⁵ geldiğinde doğudan sert bir rüzgar esmeye başladı, yerde ne varsa kaldırıyor işçilerin kazdığı toprakları yüzlerine fırlatıyor ve yüzlerinden kan akıyordu. Bu yüzden oradan ayrılmak ve bir daha asla bu işi

---

¹⁰⁵ Çile Haftası; Hz. İsa'nın insanoğlu için acı çektiğine inanılan haftaya verilen addır. Bu tarihten yaklaşık bir hafta sonra İsa'nın dirilişini anan, Hristiyan inancının en önemli bayramlarından biri olan Paskalya kutlanır. Çile Haftası'nda kiliselerde İsa anılır ve çektiği acılar paylaşılır. Bkz. **La Treccani (Enciclopedia Italiana)**, yaz. Nicola Turchi, 1936.

yapmama kararı aldık. Bu da Paskalya günüydü. Buraya eskiden Kutbeddin Mağarası deniliyordu, ancak biz kazmaya başladıktan sonra buraya Frenk Mağarası denilmeye başlandı. Birkaç günde o kadar çok şey yapmıştık ki bu kadar az günde bu kadar işi bin kişi yapamazdı. Hazineyi bulacağımız kesin değildi, ancak duyduk ki eğer hazine varsa Alanların İmparatoru İndiabu'nun hazineyi saklamasının nedeni Tatar İmparatoru'nun kendisine karşı geldiğini duymasımış. Kendi geleneklerine göre, kendi mezarını yaptırmış ve gizlice buraya değerli eşyalarını koydurmuş ve üzerini de bu tepeyle kapatmış. İslamiyet, Tatarlar arasında 110 yıl önce yayılmış, bundan önce de Tatarların bazıları Müslüman'dı. Ancak herkes istediği gibi inanmakta özgürdü. Bazıları da odundan, çaputlardan yaptıkları putlara tapıyorlar ve onları arabayla taşıyorlardı. İslamiyet'in Tatarlar arasında yayılmasının nedeni Tatar İmparatoru Seyit Ahmet Han'ın kaptanı Edige'dir. Bu Edige, Naurus'un¹⁰⁶ babasıdır, şimdi ondan bahsedeceğim. Tatar ülkesini yöneten İmparator Uluğ Muhammed Han yani büyük İslam İmparatoru uzun yıllar ülkesini yönetti ve sonra 1438'de Rusya üzerine ordusuyla sefere çıktı. Edige'nin oğlu Mansur'u kendine kumandan yaptı ve bu da Tatarları Müslüman olmaya zorladı. Mansur ve İmparator arasında ciddi bir bölünme baş gösterdi. Mansur, İmparator'dan ayrılarak adamlarıyla birlikte imparatorun soyundan olan Chezimahameth'in yani Küçük Muhammed'in yanına gitti. Bu ikisi Uluğ Muhammed Han'a karşı tüm güçleriyle saldırıya geçmeye karar verdiler. Böylece Astrahan yolundan Tümen Ovası'na geldiler, Kırgızistan dolaylarından Tana Irmağı yoluyla Tabaçı Denizi Körfezine geldiler. Tana Nehri ile birlikte burası da buz tutmuştu. Çok sayıda askere ve sayısız hayvanlara sahip olduklarından otların ve bitkilerin tahrip olmasından kaçınıp, arkalarından gelenlerin yem ve yiyecek sıkıntısı çekmemeleri için dağıldılar. Bu yüzden askerlerin ve hayvanların bir grubu Palastra denilen yere, bir grubu da Bosagaz denilen Tana Irmağı kenarına geldiler. Bu iki yerin birbirine olan

---

¹⁰⁶ Mansur'dur.

uzaklığı 120 mildir, her ne kadar bu yolda istekli olmasalar da halk bu mesafeyi yapmıştı. Biz dört ay önce onların geldiğini duymuştuk. Ancak bir ay önce buraya gelen ordunun öncü kuvvetlerinin hepsi genç olup üçü dördü bir ata binmiş diğerini de yedekleyip gelmeye başlamışlardı. Tana'ya gelenler konsolos tarafından çağırılmışlar ve iyi bir şekilde ağırlanıyorlardı. Nereden geliyorsunuz, ne yapıyorsunuz diye sorulduğunda ise genç olduklarını ve öylesine geldiklerini söylüyorlar, ağızlarından da bundan başka bir laf çıkmıyordu. Bir iki saat bir yerde duruyorlar, aralıksız yola koyuluyorlar ve sayıları her gün artıyordu. Bunlar Tana'ya beş altı günlük mesafeye yaklaşınca, 25-50 kişilik düzenli gruplar halinde ortaya çıkıyorlar, şarkılar söylüyorlar; Han, Tana'ya yaklaştıkça sayıları da artıyordu. Sonunda Han, Tana'ya bir ok atımlık mesafede bulunan eski bir camiye geldi. Konsolos ona hediyeler göndermeye karar verdi. Ona, annesine ve ordunun kumandanı Mansur'a *novena* gönderdi. Novena, ipekli kumaşlar, yeni değişik şeylerden oluşan 9 çeşit hediye demektir. Bu, bu yörenin beylerinin hediyeleşme geleneğidir. Ben de ekmek, şarap ve diğer on hediyeyle birlikte beyin yanına gönderildim. Camiye girdim ve Han, halının üzerinde yatmış, komutan Mansur'a dayanmıştı. Kendisi 22 yaşında, Mansur da 25 yaşındaydı. Onlara hediyeleri sundum, halkı ve şehri ona emanet ettim ve herkesin onun egemenliği altında olduğunu söyledim. Bana çok iyi şekilde karşılık verdi. Daha sonra bana dönüp gülmeye başladı, el çırpıtı ve *"Bu şehre bak, bu üç adamın üçten fazla gözü yok"* dedi. Bu doğrudur çünkü, Boran Tay Pietro adındaki bizim Türkmenimizin sadece bir gözü vardı, konsolosun sağ kolu olan Yunan Zuan'ın bir gözü vardı, şarap getiren kişinin de bir gözü vardı. Sonra Han'dan izin alıp geri döndük. Burada biri olsaydı bunlar inanılmaz gelebilirdi, muhafızlar 4, 10, 20, 30 kişilik gruplarla yola çıkıp 10, 16, 20 günlük mesafede olan yerlere kadar ovayı geçiyorlardı. Nasıl yaşadıklarını sorduklarında ise şöyle cevap veriyorum: *"Kendi halkından ayrılan kişilerin her biri keçi derisinden tulum taşıyor, içini de öğütülmüş darı unuyla dolduruyor bunu da biraz bal ile*

yoğuruyorlardı. Bundan başka yanlarında kabuğunu soydukları ağaçlar taşıyorlardı. Eğer yolda vahşi hayvan bulmazlarsa, çünkü bu civarda oldukça çoklar ve okla onları avlamayı çok iyi biliyorlar, undan biraz çıkartıp suyla karıştırıp çorba yapıyorlar.” Birisine bozkırda ne yediklerini sorduğumda bana karşılık olarak “Bir insan açlıktan nasıl ölür?” diye sorup “Hayatta kalmak için çok az bir şeyimiz olsa yeter” dedi. Bunlar otları ve köklerini alıp, onları yiyerek işlerini çok iyi görüyorlar. Tuz kullanmıyorlar. Eğer tuz kullanırlarsa ağızları yanıyor ve tatları bozuluyor ve aralarından bazıları da ölüyor. Genellikle midelerinde bulantı oluşturuyor.

Kaldığımız yerden devam edelim. Han, yola çıktığında halk da hayvanlarıyla birlikte gelmeye başladı. İlk önce 60,100 ve 200 kişilik at sürüleri hareket etti, sonra da deve ve öküz sürüleri, onların arkasında da küçükbaş hayvanlar vardı. Bu iş altı gün sürdü. Bu düzlük gelen giden hayvan ve insanlarla doluydu. Akıllarda tek bir şey vardı: Bunların sayısının ne kadar olduğunu düşünebilirsiniz. Biz surlara çıkmıştık ve kapıları da kapatmıştık. Akşam da bunları izlemekten yorgun düşmüştük. İnsanlar ve hayvanlar o kadar çoktu ki, kapladıkları alanın çapı 120 millik bir *paganea* ediyordu. Bu Yunanca bir sözcüktür ve ben bu sözcüğü ilk Mora’da elleri değnekli 100 kişinin kendisine hizmet ettiği bir beyin evindeyken öğrenmiştim. Hepsi sıraya dizilmiş ve birbirlerine 100 adım uzaklıkta duruyorlardı. Değneklerini yere bırakıyorlar, vahşi hayvanları kaçırmak için bağıyorlardı. Kimi atlı kimi yaya avcılar, kuşları ve köpekleriyle pusu kurmuşlar, zamanı geldiğinde kuşlarını ve köpeklerini salıveriyorlardı. Avladıkları hayvanlar keklik, bizim hindi dediğimiz değişik kuşlar, bunlar tavukları gibi kısa kuyruklu ve kafaları da horozları gibi uzun ve tavuskuşu gibi büyükler, kuyrukları dışında renkleri birbirine benzerdir. Tana’nın tepelerinden eski Tana’ya kadar olan yerde birçok boşluk bulunmaktadır ve hayvanların çoğu da buralara saklanmaktadır. Tana surlarının çevresinde ve çukurlarda o kadar çok keklik ve hindi tarzı kuşlar var ki buralar sanki bu hayvanlarla kaplı gibi görünmektedir. Çocuklar bunları yakalıyorlar ve

ikisini bir *aspriye* satıyorlar, bu da sekizde bir bizim *bagattinomuzdur*. O sıralarda Tana'da San Francesco tarikatına bağı rahip Thermo bulunuyordu. Kuşları yakalamak için bir kapan yapmıştı ve onu evinin duvarına asmıştı. Bununla 10-20 tane kuş avlıyordu. Onları satıp, rahip yaptığı Pernise adını verdiği Çerkes bir çocuk almıştı. Akşamları şehirdekiler kuşları yakalamak için pencereleri açık bırakıyorlar ve içeri biraz ışık giriyor, böylece de evlere çok sayıda geyik ve diğer vahşi hayvanlar giriyor. Ancak bunlar Tana'da olmuyordu. Düzlukte, halkın olduğu yerde hayvanların çok olduğu söylenebilir. Bosagaz denilen Tana'dan yaklaşık 40 mil uzaklıkta olan yerde balık pazarı buldum ve bir kayığa binip oraya gittim. Balıkçılar tüm kış balık tutmuşlar, birçok moron balığı ve havyar tuzlamışlardı. Bu halk da gelip tuzlanmış ya da tuzlanmamış balıkları, havyarları -bazılarını yemiyorlar bile- öyle yağmalıyorlar ki onlar gittikten sonra tuz kııntısı bulmak bile mucize oluyor. Belki de kendi arabalarını süslemek için şişeleri bile alıyorlardı. Tuz çekmekte kullanılan değirmenin küçük demir parçasını bile kırıyorlardı. Buna benzer bir olay da bana oldu: “Balık pazarında olan Zuan de Valle, oranın beyinin geldiğini duyunca büyük bir hendek kazdırıp yaklaşık 30 arabaya yüklenecek havyarı buraya gömdürdü ve toprakla kapattırdı. Belli olmasın diye de üzerinde ağaç yaktırttı. Ne yazık ki bu hendeği yine buldular ve geriye hiçbir şey bırakmadılar.” Bu halkta bizimkinden daha yüksek iki tekerlekli çok sayıda araba var. Arabalarını kamışlarla örtüyorlar. Eğer araba bilindik birininse yarısını keçeyle yarısını da keten ile kaplıyorlar. Bu arabaların bazılarında onların evleri bulunuyor ve böyle taşıyorlar. Yarım adım çapında ağaçlar buluyor, onların üzerine de yarım daire şeklinde ağaçlar koyuyorlar, bunların arasına da kamışlar koyuyorlar ve üzerlerini de geleneklerine göre kumaşla ya da keçeyle kaplıyorlar. Kalmak istediklerinde ise bu evleri arabadan indirip orada oturuyorlar. Han, gittikten iki gün sonra da Tana'dan birileri yanıma gelip, benim şehre gidip benimle konuşmak isteyen bir Tatar'ın yanına gitmemi söylediler. Oraya gittim. Orada Han'ın damadı Edelmulgh'u buldum. “Bir

şeyden korkmadığını, ben istersem şehre gelip benim misafirim olmak istediğini söyledi.” Ben de konseyden izin isteyip, izni aldıktan sonra şehrin kapısına gidip, onu üç arkadaşıyla birlikte kabul ettim. Çünkü kapıları kapalı tutuyorlardı. Onu evime götürüp iyi bir şekilde ağırladım. Özellikle şaraptan o kadar memnun kaldı ki iki gün benimle kaldı. Evimden gideceği zaman onunla gelmemi istedi çünkü beni kardeşi saymıştı ve ben de onun olduğu her yere güvenle gidebilirdim. Bunu bazı tüccarlara söylediğimde oldukça şaşırdılar. Onunla gitmeye karar verdim. İki Tatar ile birlikte yaya olarak şehirden ayrıldım. Bir ata binip, üç saat gittik. Benim kılavuzum o kadar sarhoştur ki burnundan kan geliyordu. Ona *“bu kadar içme dediğimde de maymun gibi hareket yapıp, bırak içeyim, bu kadar çok şarabı nerede bulayım diyordu.”*

Buz tutan nehri geçmek için attan indik, ben karda yürümek için çok çabaladım. O, çok sarhoş olduğundan, atı sürmüyor, at onu karlı olmayan yerden götürüyordu, ancak at ayakta duramıyordu. Atların nalları olmadığı için düşe kalka gidiyorlardı. Sonunda nehri geçtik ve başka bir nehre geldik. Aynı nedenden dolayı büyük bir zorlukla burayı da geçtik. Çok yorulmuş olan Tatar yanındakilerle birlikte dinlenmeye geçti, geceyi burada sıkıntıyla geçirdik. Ertesi gün tekrar yola koyulduk, ancak önceki günkü gibi güçlü değildik ve rahat gidemiyorduk. Bu ırmağın bir kolunu geçtik, diğerlerinin gittiği yerden gittik. Hepsi karınca gibiydi. İki gün at sürdükten sonra Han’ın olduğu yere yaklaşmıştık, burada kılavuzum çok iyi karşılandı. Ona süt, ekmek, et ve daha başka şeyler de verdiler. Ertesi gün bu halkın nasıl ata bindiklerini ve yaşayış şekillerini görmek istiyordum, o kadar çok ve şaşırtıcı şeyler gördüm ki bunları yazmak istesem oldukça çok sayfa tutar. Hepimiz Han’ın kaldığı yere gittik. Onu çadırında, çevresinde sayısız kişiyle birlikte bulduk. Birileri onun huzuruna çıkmak istediklerinde ayrı ayrı yere diz vuruyorlar ve silahlarını da dışarıda Han’dan uzakta bir taş atımlık mesafeye bırakıyorlardı. Han, onlardan bazılarıyla konuşuyor, onların ne istediklerini soruyordu. Sonra eliyle kalkmalarını işaret ediyor, onlar da kalkıyordu. Kalkıyorlar ve

daha da yaklaşıp Han'dan sekiz adım uzaklaşınca yeniden diz vuruyorlar ve huzura çıkıyorlardı.

İki kişi arasında bir anlaşmazlık olduğunda ağız dalaşı yapıyorlar ancak bunu hakarete götürmüyorlar, iki kişi ya da daha fazlaysa onlar kendilerine daha iyi geleni yapıyorlar ve daha itibarlı birini bulup “Efendi bizim aramızda bir anlaşmazlık var, bizim hakkımızı ver” diyorlar. O, durup her ikisinin konuşmasını dinliyor ve sonra hiçbir şey yazmadan kararını açıklıyor ve kimse konuşmadan kabul ediyordu. Böyle şeylerde birçok insan toplanıyor, kararı veren kişi de onları tanık yapıyordu. Bu tür yargılamalar şehirde çok uygulanıyor ve insanlar arasında böyle anlaşmazlıklar olduğunda aynı yöntemle çözmeye çalışıyorlardı. Orduda olduğum sıralarda yere atılmış, dağılmış odundan bir tas gördüm. Altına da pişmiş bir ekmek koymuşlar. Yanımdaki Tatar'a dönüp “*bu nedir?*” diye sordum. “*Bunu putperestler buraya koymuştur*” dedi. “*Bu halk arasında hala putperestler var mı?*” diye sordum. “*Evet daha çoklar ancak gizliyorlar*” dedi. Bu halkın sayısını bilmek neredeyse imkansızdı. Bence bunlar bir araya geldiklerinde sayıları üç yüz bini buluyor. Bunu şundan dolayı söylüyorum çünkü bu ordunun bir bölümü daha önce sözünü ettiğim Uluğ Muhammed Han'a bağlıdır. Bunlar daha çok cesur ve güçlü kişilerden oluşmaktadır. Onlar arasında bazıları Talubagatur yani *deli yiğit* olarak adlandırılmaktadır. Bu ad tıpkı bizim halk arasında bilgin Petro ve iyi, güzel Paolo olarak adlandırdığımız gibi *akıllı ve güzel* olarak övülür. Onların bu özellikleri bir yere kadar mantık dışıdır. Bunlardan biri ne yaparsa yapsın başkalarının hoşuna gidiyor. Bunun nedeni de yiğitliklerinden gelmektedir. Bu yiğitler savaşta canlarını hiçe sayarlar ve hiçbir şeyden korkmazlar. Hatta öne atılıp mantıksızca saldırıya geçerler. Korkak olanlar da onlara bakıp cesaretli davranırlar. Bence bu ad onlar için oldukça uygundur, çünkü onlar eğer deli değilse onlarda başka yiğitliğe layık kimse görmedim. Sizin görüşünüze bırakıyorum, eğer birinin dört kişiye karşı savaşması delilik değilse nedir?, Bir süngüyle kılıca karşı

savaşmak delilik değil midir? Bu yüzden Tana'dayken başıma gelen bir olayı anlatayım:

“Bir gün sokaktayken birkaç Tatar şehre geldi ve Tana'ya üç mil uzaklıkta olan bir ormanda yüz Çerkes atlısının gizlendiğini ve şehre akın yapacaklarını söylediler. Bu haberi ok yapım ustasının dükkanında duydum ve bir Tatar tüccar da oradaydı. Bunu duyunca ayağa kalkıp “onları yakalamak için neden gitmiyoruz kaç kişiler ki?” dedi. “Yüz kişiler” dedim. “Biz beş kişiyiz sen kaç atlı hazırlayabilirsin” dedi. “Kırk kişi” dedim. “Çerkesler erkek gibi değil kadın gibidirler, onları yakalamaya gidelim” dedi. Bu sözleri duyunca Sayın Francesco'yu aramaya gittim, olanları ona anlatınca güldü ve bana “gitmeyi isteyip istemediğimi” sordu ben de “istiyorum” dedim. Böylece atlıları toplayıp nehir yolunda bize katılmalarını söyledim. Oğlen onlara saldırdığımızda ve bazıları gölgede oturuyor bazıları da uyuyordu. Biz onlara saldırmadan önce kötü bir şey oldu borazancımız boruyu çalınca bazıları kaçtı, ancak onlardan kırk kişiyi öldürdük ve esir aldık. Ancak bu Tatar kendi yiğit aklınca onların peşinden gitmek istiyordu. Kimse onlara av olmak istemediğinden o kaanların arkasından yalnız gitti. Biz ona *asla dnemezsin, asla dnemezsin* diye bağırdık. Yaklaşık bir saat sonra geri geldiğinde yakınıyordu, “hiç kimseyi yakalayamadım” dedi ve çok zgnd. Bu delilik değil de nedir? Eğer onlardan dördü geri dönmüş olsaydı onu parça parça ederlerdi.

Daha önce söylediğim gibi ordu Tana'ya gideceği sırada eğer yolda tehlike olduğunu anlarılarsa bazı birlikleri önceden gönderiyorlar. Han bir yerde durduğunda hemen pazar kuruyorlar ve geniş yollar açıyorlar. Eğer mevsim kışsa hayvanları çok olduğu için her yer çamur oluyor; eğer mevsim yazsa yine onların çokluğundan her yer toz oluyor. Pazarı açar açmaz ocak kurup et kızartıyorlar, haşlıyorlar sofraya süt, peynir ve tereyağı koyuyorlar. Av hayvanı ve özellikle de geyik eti yiyorlar. Orduda terzi, demirci, silah yapım ustası ve gerekli olan her iş için türlü zanaatkar bulunuyor. Eğer bana onların ingeneler gibi olup olmadıklarını sorarsanız “hayır” derim. şehirleri sadece duvarlarla çevrili değil aynı zamanda büyük ve güzeller. Bir gün Tana'ya

dönerken, kapının üzerinde oldukça güzel bir burç gördüm, bir Tatar tüccar da bu burca bakıyordu. Ona “bu şey güzel, değil mi?” diye sordum. Bana baktı ve gülüp “korkan kişi burç yapar” dedi. Aslında doğru söylüyordu. Tüccarlardan konuşuyordum ancak asıl konuya yani orduya geri döneyim. Şunu söyleyim ki her zaman mallarını farklı yollardan taşıyan ordudan geçirip başka yerlere götüren tüccarlar bulunuyor. Bu Tatarlar çok iyi şahincilerdir ve çok fazla şahinleri vardır. Bunlarla tavuk gibi kuşları avlıyorlar ve bu bizde pek yaygın değildir. Bundan başka geyik ve başka büyük hayvanları da avlıyorlar. Bunları ellerinde taşıyorlar ve diğer ellerinde ise bir çubuk taşıyorlar ve yorulduklarında bu çubuğu ellerinin altına koyuyorlar. Bu kuşlar bir kartalın iki katı büyüklüğündedir. Ordunun üzerinden bazen kaz sürüsü uçar, askerler eğri oklarını onlara atarlar. Bu oklar havada uçup kazların ayaklarını, boynunu ve kanadını kırar. Bazen bu kazlar gökyüzünü kaplarlar. İnsanlar öyle bağırlar ki kazlar geri dönüp aşağı düşerler. Hazır kuşlardan konuşuyorken anlatmaya değer bir şeyden bahsedeyim: Orduda ırmak kenarında gezerken hizmetkarı ile konuşan tanınmış bir kişiye rastladım. Beni yanına çağırıp atımdan inmemi söyleyip nereye gittiğimi sordu. Ben de gereken cevabı verdim. Etrafı gezerken onun yanına her biri bir çengele bağlı olan dört ya da beş tane şahin gördüm. O hizmetkarlarından birine şahinlerden birini yakalamasını buyurdu, o da attan iki tutam kıl koparıp şahinlerin başına bağ yaptı ve pençesindeki kuşu alıp efendisine getirdi ve pişirilmesini emretti. Hizmetkar da odun toplayıp tavukları kızartıp efendisine verdi. Efendi bana dönüp: “Senin onuruna ve inceliğine karşı sana vermeye değer pek bir şeyim yok, ancak Tanrı bana bunları gönderdi ve sen de ye” dedi ve tavukları üçe ayırıp birini bana verdi, birini kendi yedi ve küçük olan parçayı da hizmetkarına verdi. Buradaki hayvanların sayısı o kadar çok ki onlarla ilgili ne diyeyim? Dediklerime inanılır mı? Ancak yine de onlarla ilgili bir şeyler söylemeye karar verdim. Önce atlardan başlayayım: Tüccarların çoğu onları ordudan farklı yerlere götürüyorlar. İran’a giden bir kervanda, oradan ayrılmadan önce dört bin

at bulunuyordu, sakın buna şaşırmayın. Çünkü isterseniz bu orduda bir gün ister bin ister iki bin at satın alabilirsiniz. Atlar burada koyun gibi sürü halinde bulunuyor. Mandıraya gidip yüz tane almak istiyorum dediğinizde, ucunda ip bağlı bir sopayla atların başlarından geçirip hangisini istediyseniz sürüden dışarı çekiyor ve size teslim ediyor. Tüccarların o kadar çok atı var ki bozkırı nerdeyse kapladığına çok kez tanık oldum. Bu ülkede atlar çok iyi değildir. Karınları çok büyüktür ve yulaf yemezler. İran'a gittiklerinde yulaf yedikleri için övgüyü hak ediyorlar. Yemlerini yemediklerinde gerektiği zaman hiçbir işe yaramazlar. Buradaki ikinci hayvan çeşidi de öküzdür, bunlar o kadar iyiler ve çoklar ki Polonya yolundan ya da Transilvanya, Vlahlar ve Almanya üzerinden İtalya mezbahalarına getirilirler. Bu hayvanlar ihtiyaç durumunda yük de taşıyorlar. Üçüncü hayvan ise iki hörgüçlü, büyük ve tüylü devedir. Bunlar da İran'a götürülüp her biri yirmi beş dukadan satılıyor. Doğunun develeri tek hörgüçlü, küçük ve her biri on dukaya satılıyor. Dördüncü hayvan ise iri, uzun tüylü, iri kuyruklu olan koyundur. Her birini on iki dukaya satıyorlar. Bazılarının kuyruklarını tekerin üstüne koyduklarını gördüm. Bu kuyukları yiyecek olarak kullanıyorlar. Ondan yağ yapıyorlar. Ağızda donmuyor. Şimdi söyleyeceğimi daha önce kimsenin gördüğünü ya da bildiğini sanmıyorum. Her gün bu kadar insan nasıl yürüyor? Yiyeceklerini nereden getiriyorlar, nereden buluyorlar? diye insanlar soruyor. Ben de gördüklerimden dolayı şöyle yapıyorlar diye yanıtlıyorum: “Yaklaşık şubat ayında orduda, ekin ekmek isteyen herkesin mart ayında hazır olmaları ve o ayın belli bir gününde herkesin oraya gitmeleri duyuruluyor. Bu duyurulunca ekmek isteyenler hazırlanıp birbirleriyle anlaşip tohumlarını, ihtiyaç duydukları hayvanlarını, karılarını, çocuklarını ya da onlardan bazılarını arabaya yüklüyorlar. Sonra belirlenen yere geliyorlar burası da ordunun bulunduğu yerden iki günlük yol mesafesindedir. Burayı ekip biçiyorlar ve istediklerini pişiriyorlar, işleri bitince de orduya geri dönüyorlar. İmparator, halka tıpkı bir annenin çocuğunu oyuna gönderip onu gözetlediği gibi gözetliyor. Onlarla arasındaki mesafenin

dört güne çıkmasına izin vermiyor. Ekinler olduğunda orduyla oraya gitmiyor, ancak tohumları ekenleri ve onları satın almak isteyenleri at arabalarıyla, öküzlerle, develerle ya da gerekli olan şeylerle oraya gönderiyor.” Topraklar oldukça verimli. Bununla ilgili size şunu söyleyim: Birkaç yıl egemenlik süren Uluğ Muhammed’in torunu, İdil tarafında yaşayan kuzeninden öyle korkuyordu ki yalnız kalmamak için çiftçileri tohum ekmeye bile göndermiyordu. On bir yıl ekip biçmelerine izin vermedi. Bu sürede hep et, süt ve bunun gibi şeyler yiyip içerek yaşadılar. Her ne kadar pazarda un, panico da olsa bunlar pahalıydı. Bunu nasıl yaptıklarını sorduğumda etleri olduğunu söylediler. Sonunda kuzenine yenildi. Yukarıda bahsettiğim Uluğ Muhammed, Ziya Muhammed sınırına gelince ona karşı koyamayacağını anlayınca orduyu bırakıp, çocuklarıyla birlikte kaçtı. Ziya Muhammed ordunun İmparatoru oldu. Haziran ayında Tana ırmağına yönelip, Tana’dan iki günlük uzaklıkta olan bir yerde halkını, at arabalarını ve hayvanlarını karşıya geçirdi. Buna inanmak şaşırtıcı bunu görmek daha da şaşırtıcı. Herkes sanki karada gidiyormuş gibi oldukça korkusuzca geçtiler. İrmaktan şöyle geçiyorlardı: Güçlü olanları önceden gönderiyorlar, etraftaki çalılıklardan kuru ağaçlar toplayıp sal yapıyorlar. Kamışlardan bir bağ yapıp bunları salın ve arabaların altına koyuyorlar atlarını buna bağlıyorlar ve bu şekilde geçiyorlar. Atlar çıplak adamların yardımıyla geçiyorlar.

Ben de yaklaşık bir ay sonra ırmakta balık tutma yerine gidiyordum. Çok sayıda sala ve kamış bağlarına denk geldim, bunları boşaltmışlardı. O kadar çoklardı ki ilerlememize engel oluyorlardı. Kıyıda da o kadar çok sal ve kamış gördüm ki oldukça şaşırmıştım. Balık tutacağımız yere geldiğimizde burayı yukarıda anlattığımdan daha kötü durumda bulduk. Şu anda arkadaşlarımı unutamam. Daha önce kendisinden söz ettiğim İmparatorun damadı Edelmulgh, Tana’ya oğluyla birlikte gelmişti. Hemen beni kucakladı. Çocuktan bir cübbe alıp bana giydirdi ve sekiz tane de Rus köle verdi. “Bunlar senin hakkındır. Rusya’dan aldığım ganimetlerdir.” dedi. İki gün benimle kaldı.

Ben de karşılık olarak ona layık hediyeler verdim. Bazıları birinden ayrılırken bir daha hiç görüşmeyeceklerini düşünürler, arkadaşlıklarını kolayca unuturlar ve yapılması gerekeni yapmazlar. Benim deneyimime göre bu doğru değildir. Çünkü dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Hasan Bey'in elçisi ile birlikte İran'dan dönüşte, Tatar ülkesinden geçip önce Polonya'ya sonra da Venedik'e gitmeyi istemiştim. Bu yolculukta birçok Tatar tüccar da bize eşlik etmişti. Edelmulgh'u sorduğumda, onu tanıtmalarından ve tariflerinden sarayda etkili bir yere sahip olduğu anlaşılıyordu. Tatarların dediğine göre, eğer biraz daha gidersek eline düşecektik. Baba-oğul gibi olduğumuz için en iyi şekilde ağırlanacağımızı biliyordum. Otuz beş yıl sonra uzak bir ülkede bir Tatar ile bir Venediklinin görüşmesine kim inanabilir? Buna benzer başka bir olayı daha ekleyeyim: 1455'te Rialto'da bir şarap tüccarının dükkanındaydım. Dükkana göz gezdirirken içeri Tatar olduğu belli olan yüzü yaralı iki kişi getirdiler. *"Bunlar kim?"* diye sorduğumda *"Katalanların kölesi, bir kayıkla kaçmışlar ve bu tüccar tarafından yakalandılar."* dediler. Hemen gece efendisinin yanına gittim ve bunu ona anlattım. O da hemen görevlileri gönderip onları dükkanına getirtti. O tüccarın önünde onları serbest bıraktı ve tüccarı cezalandırdı. Böylece onları evime götürdüm. Kim olduklarını, nereli olduklarını sorduğumda birisi Tanalı olduğunu, Cazadahuch'un hizmetkârı olduğunu söyledi. Bu kişiyi ben de tanıyordum. İmparatorun ticari işleriyle uğraşıyordu. Tana'ya gelen malların vergi işleriyle ilgileniyordu. Yüzü çok tanıdıktı, çünkü evime birçok kez gelmişti. Adını sorduğumda Chebechzi dedi. Ona baktıktan sonra *"beni tanıdın mı?"* diye sordum, *"hayır"* dedi. Ancak Tana'dan ve Yusuf'tan bahsedince (oralarda bana böyle diyorlardı) ayaklarına kapandı ve kendisinin iki kere hayatını kurtardığımı söyleyip beni öpmek istedi. İlki köleyken öldüğünü sandığımda diğeri de Tana'da yangın çıktığında surda bir delik açmışım, efendisi ve o dahil birçok kişi buradan kaçmış. Bu doğrudur. Çünkü bir delik açmışım ve yaklaşık kırk kişi oradan kaçmıştı ve

aralarında Cazadahuch da vardı. Bu iki kişi yaklaşık iki ay evimde kaldı, gemiler Tana'ya yola çıkınca onları da gönderdim. Birinden ayrılırken o kişiyi asla görmeyeceğinizi düşünürseniz arkadaşlığınızı hatırlayın. Çünkü birbirinizle tekrar görüşmeniz için binlerce durum ortaya çıkabiliyor. Kimi varlıklı kişiler yoksul kişilere gereksinim duyabiliyor.

Tana'ya tekrar dönelim. Batıya ve kuzeye yönelince Tabaçi Denizi'nin bir kolu yer alıyor. Buradan çıkıp sol tarafa gidildiğinde Karadeniz'in bir bölümüne hatta Mengleria denilen yere ulaşırsınız. Tana'dan çıkıp bu denizin kıyılarında üç günlük mesafede Chremuch denilen bir yer bulunuyor. Buranın Beyi adı *Tanrıverdi* anlamına gelen Biberdi'dir. Bu kişi de adı *Gerçek Bey* anlamına gelen Chertibei'in oğludur. Çok sayıda köyü vardır ve gerektiğinde onlardan iki bin at alabilir. Çok güzel ovalara, güzel ve büyük ormanlara ve çok sayıda ırmağa sahiptir. Bu bölgenin ileri gelenleri hırsızlıkla, o bölgeden geçen kervanların yolunu keserek yaşayıp gidiyorlar. Bunların çok iyi atları var, çoğu zeki ve yiğitlerdir. Oldukça da tuhaftırlar. Tahıl, et ve bal burada oldukça fazladır ancak şarap yoktur. Onların daha da ötesinde birbirinden çok uzakta olmayan ancak farklı dilleri olan yani Eliephe Tatarcosia, Sobai Chenethei ve Aslar yani daha önce söz ettiğim Alanlar gibi ülkeler var. Bunlar Mengleria'dan on iki günlük uzaklıkta bulunuyorlar. Mengleria, Karadeniz ve Gürcistan'ın bir bölümünü oluşturan, Çerkes ülkesinden geçen dağlarla Hazar Dağı yakınlarında olan Caitacchiler¹⁰⁷ ile sınırdır. Bir yanından orayı çevreleyen ve Karadeniz'e dökülen Phaso ırmağı yer alıyor. Bu ilin beyi Bendian'dır. Adları Vathi ve Sivastopol olmak üzere bu denizde iki tane kalesi vardır. Bunların dışında pek çok kale ve gelişmiş, verimli yerleri de var. Ülke hep taşlık ve toprakları verimsiz. Panicodan başka tahıl yoktur. Tuzu Kefe'den getiriyorlar. Çok az kumaş dokuyorlar bunlar da iyi değil. Bu halk oldukça vahşidir. Bunun kanıtı da: Ben Vathi'deyken, Türklerden bir paranderia ile İstanbul'dan ayrıldığımda

---

¹⁰⁷ Kaytaklar ya da Haydaklar bir Kafkas kavmidir.

Cenevizli Azolin Squarciafigo bize katıldı. Orada bir kadın kapıda ayakta bekliyordu. Cenevizli, kadına: *Surina patroin cocon?* yani *Patron evde mi?* diye sordu. Kocasını kastediyordu. Kadın da *Archilimisi* yani *Gelecek* dedi. Cenevizli kadının dudaklarından öptü. Ne güzel dişleri var diye bana gösterdi. Bana göğsünü gösterdi ve memelerine dokundu. Kadın da ne kaçıyor ne de hareket ediyordu. Sonra içeri girdik ve oturduk. Bu Azolin'in vücudunda bit ya da pire var gibi görünüyordu. Kadını onlara bakması için çağırırdı, kadın da bu işi inançla ve titizlikle yaptı. Bu sırada kadının kocası geldi ve Cenevizli elini çantasına atıp *Patron tetarisica?* yani *Paran var mı?* diye sordu. (Fazla parası yokmuş gibi görünüyordu). Gidip bir şeyler alması için biraz para verdi. Daha sonra biraz hava almak için dışarı çıktık. Bu Cenevizli gittiği her yerde insanların geleneğine aykırı istediği gibi davranıyor ve kimse de ona kötü bir şey demiyordu. Bundan dolayı da bu insanların hayvani oldukları görülüyordu. Bu nedenle Cenevizliler için şu sözü söylüyorlar: *"Tu sei mengrello yani sen delisin"*. Dediğim gibi tartari¹⁰⁸ para demektir. *Tetari* büyük ihtimalle *beyaz* demektir. Renginden dolayı gümüş para kastediliyor. Yunanlılar paraya beyaz anlamına gelen *aspri* diyorlar, Türkler beyaz anlamına gelen *akçe* diyor, Çağataylar da yine beyaz anlamına gelen *tengh* diyorlar. Venedikliler günümüzde bile paraya *bianchi* diyorlar. İspanya'da da hala *bianche* dedikleri paralar var. Görülüyor ki birkaç ulusun dilinde aynı adı niteleyen sözcükler var.

Tana'ya tekrar dönelim. Alania'nın bulunduğu yerde bir ırmaktan geçiyorum, benim sağımda kalan Tabaçi Denizi'nin kıyısından geçiyorum. Daha ileride de ana karaya bağlı Kefe Adası var. Bu adada kendi kendine kuruyan ve tuz yapan büyük tuz gölleri var. Tabaçi Denizi'nin kıyısında Kumanlar denilen halktan dolayı Kumanya adlı bir ülke var. Kefe'nin bulunduğu adanın kıyısına varıyoruz ve burası da Hazar'dır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Özgün metinde tartari, tetarti ve tatari olarak geçmektedir. Ancak hepsi para anlamında kullanılmıştır. Bkz. G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 18.

¹⁰⁹ Metinde Gazzaria olarak geçmektedir. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 18.

Günümüzde bile ölçü birimi olarak kullanılan Pico, bu yörede *Pico de Gazzaria* olarak adlandırılır. Kefe Adasını Tatarlar yönetiyor beyleri de Azicharei'in oğlu olan Vlubi'dir. Oldukça kalabalıklardır. Gerektiğinde üç ya da dört bin at sağlayabilirler. Çok da sağlam olmayan iki büyük kalesi vardır. Birisi, güçlü anlamına gelen Incremin denilen Sorgathi'dir; diğeri de kendi dillerinde kırk yer anlamına gelen Cherchiarde'dir. Bu adada Tabaçi Denizi'nin ağzında bizim dilimizde Bosphoro Cimerio denilen Chertz¹¹⁰ adlı yer, sonra Kefe, Saldaia,¹¹¹ Grasui, Cymbalo,¹¹² Sarfona ve Calamita var. Buraların hepsi Türkler tarafından yönetiliyor.¹¹³ Bununla ilgili başka bir şey demiyorum çünkü oldukça tanınıyor. Sadece Kefe'nin nasıl kaybedildiğini anlatmak istiyorum. Bunu Gürcistan'a kaçan oradan da İran'a giden Cenevizli Antonio da Guasco'dan duydum. Ben de bu sırada oradaydım. Bu sıralarda bu yerin beyi olan Kefe'den yıllık vergi alan Tatar Eminachbi¹¹⁴ oradaydı. Kefe halkı ile onun arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bu yüzden Cenevizli Kefe konsolosu Eminek Bey'in akrabalarından birini gönderip onun hatırına Eminek Bey'i hanedanlıktan sürmesi için Tatar İmparatoruna bir elçi göndermeye karar verdi. Bir elçiyi gemiyle birlikte Tana'ya yolladı ve elçi de Tatar İmparatorunun ülkesine gitti. İmparator'dan Eminek Bey'in akrabası olan Menglieri'yi¹¹⁵ Kefe'ye göndermesi için izin aldı ancak Kefe halkı Menglieri'yi istemezse geri göndermek şartıyla. Eminek Bey bu durumdan şüphelenip Osmanlı'ya bir elçi gönderip eğer denizden ordu gönderirse kendisinin de karadan saldıracağını ve şehrin Türklerin olacağını sözünü verdi. Osmanlı Padişahı da bu konuda istekli olduğundan askeri desteği gönderdi ve şehrin hakimi oldu. Mengli Giray da oradaydı ve Osmanlı'ya gönderilip uzun yıllar hapis tutuldu. Bu olay üzerinden uzun zaman geçmeden Eminek Bey, şehri Osmanlı'ya verdiği için rahatsızlık duymaya başladı ve

---

¹¹⁰ Kerç. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹¹ Soğdak. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹² Balıklava ya da Balaklava'dır.

¹¹³ Bu zamanlarda Osmanlı Padişahı, Fatih Sultan Mehmet'tir.

¹¹⁴ Eminek Bey.

¹¹⁵ Kırım Han'ı Mengli Giray.

şehre yiyecek girmesine izin vermedi. Böylece tahıl ve et kıtlığı başladı. Türklere: *“Eğer Mengli Giray’ı Kefe’ye gönderip burada tutarsanız şehir verimli olur, çünkü Mengli Giray Kefeliler tarafından çok seviliyor”* dedi. Osmanlı Padişahı da öyle yaptı ve şehre bolluk geldi, çünkü Mengli Giray halkın sevdiği biriydi. O gözetim altında şehirde her yere gidebiliyordu. Bir gün ok atma yarışması yapıldı. Ok atma burada şu şekilde yapılıyor: Bir okun üstüne ince sicimden gümüş bir tas bağlıyorlar, bu yarışmaya katılanlar at sürerek buna ok fırlatıyorlar ve ok atarken de arkalarına dönüyorlar ve ipi kesiyorlar ve bunu yapan da kazanmış oluyor. Mengli Giray bu yarışmayı kaçmak için fırsat bildi, Tatarlardan yüz atlı oluşturdu ve onlardan birine şehirden çok uzak olmayan bir yerde gizlenmesini söyledi, avlanma bahanesiyle onun yanına gitti. Bu olay duyulunca adanın tüm gücü onun peşinden gitti. Böylece Kefe’den altı mil uzaklıkta olan Surgathi¹¹⁶ şehrini ele geçirdi. Eminek Bey’i öldürüp buraların hakimi oldu. Ertesi yıl Kefe’den on altı günlük uzaklıkta bulunan Mordassa Han¹¹⁷ tarafından yönetilen Astrahan’a gitmeye karar verdi. O zamanlarda İdil ırmağı üzerinde toprağı vardı. Onunla çarpıştı ve onu yenip halkı hakimiyeti altına aldı. Bunların büyük bi kısmını Kefe’ye gönderdi, kendisi de kışı geçirmek için ırmağın kenarında kaldı. Bu sırada başka bir Tatar hanı da birkaç günlük uzaklıkta bulunuyordu. Mengli Giray’ın burada kışı geçirdiğini duyunca hemen ona saldırmaya karar verdi ve büyük yıkım yaptı, Murtaza Han’ı kurtardı ve az da olsa güçlendi. Yıkıma uğramış Mengli Giray düzensiz bir şekilde Kefe’ye geldi. Ertesi baharda, Murtaza ordusuyla birlikte onu bulmak için Kefe’ye kadar geldi. Adaya büyük zarar verdi. Ancak burayı ele geçiremeyeceğini anlayınca geri döndü. Yeniden ordu hazırlayıp Mengli Giray’ı buradan kovma isteğinde olduğunu duyduk. Bu doğrudu ancak yalan söylentilere de neden oldu. İki Han arasındaki savaşın nereye gideceğini, Büyük Han ile Murtaza Han arasındaki anlaşmazlığı bilmiyorlardı. Murtaza Han’ın yeniden ordu kurup adaya tekrar

---

¹¹⁶ Solhat yani Eski Kırım. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 19.

¹¹⁷ Murtaza Han.

geleceği duyulunca Büyük Han'ın da Kefe'ye geleceğini söylediler. Montecastro yolundan Vlahlar'a oradan da Macaristan'a gireceklerdi buralarda da Osmanlı vardı ve bu da yanlıştı, her ne kadar İstanbul'dan mektuplar olsa da. Kefe Adası'nın gerisinde Karadeniz dolaylarında Gothia ve Alanlar bulunuyordu. Yukarıda dediğim gibi Montecastro yolu oradadır. Gotlar Almanca konuşuyorlar, bunu biliyorum çünkü Alman bir tanıdığım birbirlerinin dillerini anladıklarını söylemişti. Bence Gotlar ve Alanlar arasındaki bu yakınlıktan Gotitalani adı ortaya çıkmış. Alanlar daha önce buradaydılar ve Gotlar buraya sonradan geldi ve buraları fethettiler. Kendi adlarıyla Alan adını harmanladılar ve Gotitalani adını oluşturdular. Çerkesler gibi Ortodoks Hristiyandırlar. Tümen ve Astrahan'dan bahsetmiştim. Buralarla ilgili hatırlamaya değer çok şey olduğu için anlatmadan geçmek istemiyorum. Tümen'den başlayayım, kuzeydoğuya doğru gidince yedi günlük uzaklıkta İdil ırmağı bulunuyor ve bunun yukarısında da Astrahan yer alıyor. Geçmişte büyük ve ünlü bir yer olan burası şu sıralar biraz harap olmuş. Timur burayı harap etmeden önce baharat ve ipek Suriye'den geliyor, Astrahan üzerinden Tana'ya gidiyordu. Sadece Venedik'ten altı ya da yedi tane büyük gemi bu baharatları ve ipekleri getirmek için gönderiliyordu. Bu dönemde ne Venedik ne de diğer deniz şehirleri Suriye'yle ticaret yapıyordu.

İdil, büyük ve geniş bir ırmaştır ve Astrahan'dan yirmi beş mil uzaklıkta olan Bakü Denizi'ne¹¹⁸ dökülür, bu ırmakta deniz gibi sayısız balık tutulur. Deniz çok tuz yapıyor. Bu ırmaktan suyun tersine doğru gidildiğinde üç günlük uzaklıkta Rusya'nın bir şehri olan Moskova'ya gidilir. Her yıl Moskova'dan gemilerle Astrahan'a tuz almak için geliyorlar. Bu nehirde birçok adacık ve koruluk bulunuyor. Bu adaların çevresi otuz mile ulaşıyor. Koruluklarda büyük ağaçlar var ve içi oyuk olanlardan da birçok insanı, sekiz ya da on atı taşıyan sandallar yapıyorlar. Irmağı geçip Moskova yolundan kuzeydoğuya doğru on beş günlük yol gidildiğinde birçok Tatarın olduğu bir yer

---

¹¹⁸ Hazar Denizi'dir.

bulunuyor. Ancak kuzeye doğru gidildiğinde Rusya sınırına varılıyor ve oradan da Rusya Dükü Zuane'nin kayınbiraderinin şehri olan Risan şehri bulunuyor. Buranın halkı Hristiyan'dır ve Ortodoks Kilisesi'ne bağlıdır. Bu topraklar tahıl, et, elma ve diğer pek çok şey bakımından oldukça verimlidir. Akıl, beyin anlamına gelen Boza¹¹⁹ adlı bir içecekleri de var. Bu ülkede birçok orman ve köyler bulunuyor. Biraz daha gidilince Colona adlı bir şehir bulunuyor. Bu iki şehir de ahşap surlarla çevrilmiştir, bu çevrede taş çok olmadığı için evleri de ahşaptandır. Buradan üç günlük uzaklıkta bulunan Moskova'da Rusya Dükü Zuane oturuyor. Bu şehrin ortasından çok ünlü olan Moskova Nehri geçiyor, üzerinde birçok köprü var. Bu şehrin adının bu ırmaktan geldiğini sanıyorum. Kale bir tepenin üzerine yapılmış ve koruluklarla çevrelenmiş. Buradaki etin ve tahılın çokluğu şundan anlaşılabilir: Eti kilo ile satmıyorlar sadece değiş tokuş yapıyorlar. Dördünü bir marchettoya satıyorlar. Altmış tavuğu bir dukaya, üç kazı bir marchettoya satın alabilirsiniz. Bu ülkede kış çok sert geçiyor ve nehir bütünüyle buz tutuyor. Kışın domuz, öküz ve diğer hayvanların derileri yüzölüp hazır hale getiriliyor ve taş gibi duruyorlar. Bunlar o kadar çok ki iki yüz tane istesenez aynı günde satın alabilirsiniz. Bunlar mermer gibi sert olduklarından bir sobanın, ateşin yanına götürmezseniz, kesemezsiniz. Meyve olarak biraz elma, yabani cevizden başka pek bir şey bulunmuyor. Bir yerden bir yere gitmek istediklerinde özellikle uzun yolculuk yapacaklarsa soğuk olması dışında kışın her yer buz tuttuğu için kolay bir yolculuk yapıyorlar. Kızakların üstünde istedikleri her şeyi büyük bir kolaylıkla taşıyorlar. Yazın her yer bataklık oluyor ve ormanlardan gelen böceklerden dolayı çok uzak yerlere gitmeyi göze alamıyorlar. Bu ormanların büyük bölümünde yerleşim yoktur. Üzümleri yok ancak baldan şarap yapıyorlar, birayı darıdan yapıyorlar. İkisinin de içine ekşimsi bir tat alsın diye bitki koyuyorlar ve böylece şarap gibi sarhoş edici etki yapıyor. Bunlardan başka önceden bahsettiğim Dük'ün aşırı şarap tüketimini engellemek için

---

¹¹⁹ Bossa. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 21.

koyduğu yasaklardan da bahsetmeden geçmek istemiyorum. Sarhoşluk halkın iş yapmasını engelliyor ve yararlı işlerin yapılmasından alıkoyuyor. Bir duyuru yaptırıp bira ve şarap içilmesini yasaklattı, içkinin içine ne çiçek ne de başka bir şey konulmasına izin verdi. Böylece insanların daha iyi yaşamasına yol açtı ve bu durum yirmi beş yıldır devam ediyor. Önceden Ruslar, Tatar imparatoruna vergi verirlerdi. Şu an, bizim dilimizde kazan anlamına gelen Cassan şehrini boyunduruk altına aldılar. Burası Volga ırmağı üzerindedir ve Bakü Denizi'nden sol tarafa gidildiğinde, Moskova'dan beş günlük uzaklıktadır. Bu şehirde çok tüccar vardır. Buradan Prusya'ya, Moskova'ya, Polonya'ya ve Flemenk ülkesine deri işleri gidiyor. Bu deriler Çağatay ülkesinin kuzey ve kuzeydoğusundan ve Moxia'dan geliyor. Kuzeydeki Tatarların çoğu ve Moxiiler putperesttir. Moxii'de kaldığım sırada bazı şeylere tanık oldum. Onların inançları ve gelenekleriyle ilgili duyduğum şeyleri anlatacağım. Yılın bir zamanı bir atı bir düzlüğe bırakıyorlar ve ayaklarını bir kazığa bağlıyorlar aynı şekilde başlarını da bağlıyorlar. Bu yapıldıktan sonra biri oku ve yayı ile geliyor uygun bir mesafeden atın kalbine bir ok atıyor ve bunu at ölene kadar yapıyor. Sonra derisini yüzüyorlar ve derisinden tulum yapıyorlar. Kendi aralarında tören yapıp etini yiyorlar. Daha sonra deriyi samanla dolduruyorlar ve dikiyorlar. Ayaklarına da dik ve canlı gibi dursun diye düz bir tahta koyuyorlar. Son olarak da büyük bir ağaca gidip bakır götürüyorlar ve hayvanı bunun üzerine koyup ona tapınıyorlar. Ağaca çaputlar, tilki, sincap kürkleri, değişik kıyafetler bağlıyorlar tıpkı bizim mum yakmamız gibi. Böylece bu ağaçta birçok benzer kürkler var. Bu halkın büyük çoğunluğu et yiyor, özellikle av eti ve nehirden tuttıkları balıklardır. Moxiilerden bahsettim. Tatarlarla ilgili taptıkları putlardan başka söyleyecek pek de bir şey yok. Putları arabalarında taşıyorlar, bazıları da evden çıktıklarında yolda buldukları ilk hayvana tapıyorlar. Dük, bizim dilimizde dokuz kale anlamına gelen Novgroth'u ele geçirdi. Burası Moskova'nın kuzeybatısında sekiz günlük mesafede bulunan büyük bir şehirdir. Bu şehir daha önce halk tarafından

yönetiliyordu. Çoğu akılsız ve dinsizdir. Şu an yavaş yavaş Katolik inancına alışmaya başlıyorlar. Onlardan bazıları inanıyordu bazıları da inanmıyordu. Şimdi akıl ve adaletle yaşıyorlar. Moskova'dan çıkıp Polonya'ya doğru yirmi beş günlük mesafe bulunmaktadır. Polonya'da bulunan ilk yer Trochi kalesidir. Burada ormanları geçemezseniz Moskova'ya giremezsiniz. Bazı yerleri de ıssızdır. Bir yerden bir yere giderken sizden önce oraya gidip ateş yakan kişilere rastlarsınız. Bazen de gözden uzakta köyler görürsünüz. Trochi'den çıktığınızda köylerle birlikte her yer ormanlık ve tepeliktir. Trochi'den dokuz günlük uzaklıkta Loniri kalesi bulunuyor. Daha sonra Litvanya bölgesine girdiğinizde Varsonich¹²⁰ şehrine varılıyor. Buranın yöneticisi Polonya Kralı Cazimir'in emrindedir. Bu ülke verimlidir, çok kalesi, köyleri vardır ancak çok da anlatmaya değer değildir. Trochi'den Polonya yedi günlük uzaklıktadır ve burası güzel ve iyi bir bölgedir. Sonra oldukça güzel bir şehir olan Mersaga bulunuyor ve burada Polonya bitiyor. Bu şehirden ve kalelerinden başka söyleyecek bir şeyim yok, çünkü burayla ilgili çok bir şey duymadım. Bu ülkenin kralı ve çocukları Hristiyandır. Kralın büyük oğlu şu an Bohemya Kralı'dır. Polonya'dan çıkınca dört günlük mesafede Brandenburg Markizi'nin şehri olan Frankfurt bulunuyor. Almanya'ya girdik ve burası hakkında bir şey demeyeceğim çünkü yeterince biliniyor. Gürcistan ile ilgili söyleyeceğim birkaç şey kaldı. Mengli Giray'ın topraklarıyla sınır olduğundan daha önce söz ettim. Gürcistan'ın Kralı'nın Pancratio'dur. Güzel bir ülkesi var. Ekmek, şarap, buğday et ve çeşitli meyveler açısından oldukça verimlidir. Üzümlerin çoğu ağaçların üzerinde Trabzon'daki gibi yetişiyor. Erkekleri yakışıklı ve heybetlidir. Ancak kıyafetleri kirli ve görünüşleri de pistir. Saçlarını kesip kazıtıyorlar, ancak başlarının çevresinde aynı bizim rahiplerin yaptığı gibi biraz saç bırakıyorlar. Bıyıklarını da sakallarından uzun bırakıyorlar. Başlarına değişik renklerde tepesinde püskül olan şapka takıyorlar. Üzerlerine arkası yırtık oldukça uzun ve dar bir ceket giyiyorlar, yoksa ata

---

¹²⁰ Varşova'dır. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 23.

binemezler. Ancak ben onları ayıplamıyorum çünkü Fransızlar da böyle yapıyor. Giydikleri çizmeler yerden yüksektir, ayaklarının ucunda durduklarında çizmenin topuğu yere değiyor, ortası yerden oldukça yüksektir ve bir yumruk kolayca geçer. Yürüdükleri zaman da çok zorlanırlar. İranlıların da hala bunu giydiklerini bilmesem onları bu konuda ayıplayacaktım. Onların yemeği şu şekilde olur -onların ileri gelenlerinin birinin evindeyken görmüştüm-: Yarım metre uzunluğunda masaları var. Masanın ortasına bir miktar tuzsuz ve yağsız darı koyuyorlar ve bunu çorba niyetine içiyorlar. Başka bir masada da çok az pişirilmiş ki kesildiğinde hala kan akan yaban domuzu eti koyuyorlar ve bunu büyük bir iştahla yiyorlar. Ben tadına bile bakamadım, sadece çorbadan içtim. Burada şarap bol ancak diğer yiyeceklerden fazla yok. Bu şehirde büyük dağlar ve ormanlar çoktur. Tigris ırmağı geçen Zifilis adlı güzel ancak kötü yerleşilmiş bir şehir var. Karadeniz kıyısında Gori adlı bir kalesi var. Bunlar benim Tana'ya ve bölgelerine yaptığım yolculukla ilgili anlatmaya değer olan konulardı.

Yolculuğumun İran ile ilgili olan ikinci bölümünü size anlatmak ve açıklamak kaldı.

II. BÖLÜM

İRAN'A SEYAHAT

“İran’da elçi olarak bulunan ben Giosafat Barbaro, burada yolculuğumun ikinci bölümü başlıyor.”¹²¹

Bizim Saygıdeğer Yöneticimiz¹²² 1471’de Osmanlı ile savaş yaptığı sırada, ben de barbarlar arasında gezmeye, sıkıntı çekmeye alışmış, efendimize en iyi şekilde hizmet etmeye istekli olduğumdan İran hükümdarı Hasan Bey’in elçisiyle¹²³ birlikte İran’a gönderildim. Bu elçi de bizim efendimizi Osmanlı’ya karşı savaşa devam etmek için yüreklendirmeye gelmişti.

Biz iki gemiyle Venedik’ten ayrıldık. Arkamızdan bizim efendimizin Hasan Bey’e gönderdiği hediyeler ile birlikte ağır silahlar ve askerlerle dolu iki büyük gemi geliyordu. Benim Karaman ülkesinde bulunmam da gerekiyordu. Hasan Bey’e bu gemidekilerin hepsini göndermem gerekiyordu. Ateşli silahlar; bomba, tüfek, kurşun, barut, ok atma aleti ve dört bin duka değerindeki çeşitli silahlardı. Askerler oklu yaylı ve tüfekliydi. İki yüz topçu asker, dört subay da Thomasa da İsula adlı komutanın emri altında bulunuyordu. On kişiyi her grubun başına geçirmişti. Armağanlar; üç bin duka değerinde gümüş vazolar, iki bin beş yüz duka değerinde ipek ve altın sırmalı kumaşlar, kırmızı yünlü kumaşlar ve üç bin duka değerindeki farklı renkteki kumaşlardır. Kıbrıs Adası’na ulaştık ve Gazi Magosa’ya geldik. Papa’nın elçisi, Kral Ferdinand’ın¹²⁴ elçisi ve biz ikimiz yani ben ve Hasan Bey’in elçisi oranın kralının yanına gittik. Ben, Karaman ülkesine gideceğim için İran’a geçmemin nasıl güvenli olacağını sordum. Tüm kıyı şeridi ve kara Osmanlı tarafından işgal edilmişti. Bu yüzden

¹²¹ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 24.

¹²² 67. Venedik Dükü olan Cristoforo Moro’dur.

¹²³ Bu kişi Hacı Mehmet’tir. Venedik’e gelme amacı Osmanlı’ya karşı Akkoyunlu-Venedik ittifakını sağlamak ve bir takım ateşli silahlar elde etmektir.

¹²⁴ Napoli Kralı’dır.

Gazi Magosa'da¹²⁵ biraz kalmamız gerekti. Bu sürede kendi yoluma devam etmek istediğim için diğer elçileri orada bırakıp Kıbrıs'ta bulduğum Karaman elçisiyle Karaman kıyılarına kadar gittim. Birinde bir limanda indim. Burada Sigi Kalesi vardı, buranın Beyiyle¹²⁶ konuştum. Bu Bey tüm güçlerini ve kalelerini kaybetmiş olmasına karşın yüz asker ve halkı onunla birlikteydi. Onlar, Beyleri nereye giderse oraya gidiyorlardı. Bu Beyin büyük kardeşi¹²⁷ Osmanlı'ya karşı yardım istemek için Hasan Bey'in yanına gitmişti. Bununla ilgili konuştuğumuzda aynı düşüncedeydik, bize iyi haberler verdi ve o da bizi bekliyormuş. Bize Hasan Bey'in mektubunu gösterdi. Mektubunda rahat olunmasını, Venedik hükümetinin gönderdiği askerlerin geleceğini, bununla birlikte Karaman topraklarını özellikle de kıyı bölgelerini yeniden almayı umut ettiğini yazıyordu. Ben de askerlerimizin buralara gelmekte olduğunu duyunca Famagosta'da demir atmış gemilerimizin Sigi'ye gelmeleri emrini verdim. Bu arada kaptanımız General Pietro Mocenigo ile yüksek rütbeli Vettorico Soranzo, Stephano Malipiero ve diğer gemiler ile komutanlarla birlikte aynı adla güzel bir kalesinin bulunduğu Curcho¹²⁸ limanına geldiklerini duydum. Hemen Agostino Comito'yu ona gönderdim ve "Eğer bir iş yapacaksa benim bulduğum yere Sigi'ye gelsin. Çünkü zafer böyle daha kolay elde edilebilir. Eğer bu işi yapamazsa söylesin ben ona uyarım" diye haber gönderdim. Sigi, Curcho'ya yirmi milden fazla uzak değil. General benim dediklerimi duyunca her ne kadar Curcho'da topraklarını hazırlamış olsa da tüm kuvvetleriyle birlikte Sigi'ye geldi. Bu askerler elli altı gemiydi. Benim getirdiğim iki büyük ve küçük gemiyle birlikte hepsi bizim Venedik Cumhuriyetimize ait gemilerin sayısı altmışa ulaştı. On altısı Kral Ferdinand'a, beşi Kıbrıs Kralı'na, ikisi Rus Kralı'na, on altısı Papalığa aitti. Bu sırada Modone'deydiler. Böylece gemilerin sayısı doksan dokuza ulaşmıştı. Süvarileriyle birlikte dört yüz kırk atımız da vardı. Yani bir gemide

---

¹²⁵ Özgün metinde Famagosta'dır. G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 25.

¹²⁶ Karamanoğlu Kasım Bey.

¹²⁷ Karamanoğlu Pir Ahmet Bey.

¹²⁸ Korikos şehridir.

sekiz tane vardı, beş gemi dışında atımız yoktu. Limana vardığımızda süvariler ve atlar karaya indi ve savaşa hazırlanmaya başladılar. Ertesi gün komutan beni çağırdı ve bana bu kalenin oldukça güçlü görüldüğünü ve konumuna göre ele geçirilemez olduğunu, dağın üstünde bulunduğunu söyledi ve bu konuda benim ne düşündüğümü sordu. Ben de kalenin güçlü olduğunu ancak içinde çok kişi olmadığını ve kalenin korunması ve savunması için bulunan yirmi beş kişinin çok da iyi olmadığını, çevresinin bir mil olduğunu bana göre iyi bir girişimde bulunursak hemen alabileceğimizi söyledim. Çok şaşırdı ve bana hiçbir şey söylemedi. Ancak iki saat sonra bana amiralini gönderip “benim rahat olmamı ve girişimde bulunacağına karar verdiğini” söyledi. Ben de hemen gidip bu haberi Karaman komutanı Theminga’ya söyledim, buna çok sevindi ve benden gidip bunu Beyine de söylememi istedi, öyle de yaptım. Theminga’nın yanından gelip kendi komutanımızın yanına gittim ve saldırı hazırlığına başladık. Ertesi sabah gün doğumundan yaklaşık dört saat sonra Theminga bana: “Kaleden birinin gelip eğer oradaki insanları ve mallarını bırakırsak kaleyi teslim etmeyi önerdiklerini” söyledi. Ben de komutanımızı bilgilendirdim. O da “Kaledekilerin mallarını ve canlarını koruyacağımızı, burada kalmak istemezlerse nereye isterlerse oraya gidebileceklerini, Theminga’nın aracılığıyla söz verdiğimizizi” söyledi. Bunu Theminga’ya iletince bu durumu kalenin beyiyle konuşmam gerektiğini söyledi. Sonra kalenin kapısına gittim, kare bir penceresi vardı ve buradan Bey ile konuştum. Bana dediği şeyler daha çok komutanımızın verdiği sözle ilgiliydi. Halkın ve malların güvenliğinin sözünü aldıktan sonra kaleyi vermeye ikna oldu. Kalenin kapısını açtı. Benim, kaptanın, gemiden üç kişinin ve çevirmenimizin içeri girmesine izin verdi. “Nereye gitmek istiyorsunuz?” diye sordum. “Suriye’ye gitmek istiyoruz” diye yanıtladı. Daha güvende olmak için bizim gemilerimizden biriyle oğlunu, karısını ve mallarını göndermek istiyordu. Ben de bunun sözünü verdim. Hemen eşyalarının çuvallara konulmasını istedi ve önceden de eşyalarının çoğunu çuvallara koymuşlardı. Eşyalarıyla birlikte kapıdan çıktılar. Onun

arkasından yüz elli kişilik bir grup da çıktı. Tepenin üzerine geldiklerinde kalabalık bir ayaktakımı ile kaleyi almak için gelen komutanımızla karşılaştılar. Bu haydut tipliler komutanın emir ve tehditlerine uymuyor, eşyaları görünce, halkı soydular ve bazılarını da esir ettiler. Bu durum komutan, onun emri altındakiler ve akıllı olan herkes için özellikle de kendileri adına kesin sözler verilen kişiler için oldukça sıkıntılıydı. Kaleyi aldıktan sonra gemiye geri döndüm. Aynı akşam geç bir saatte komutan bana birini gönderip yanına çağırttı. Karaman Beyi'nin yanına gidip olanlardan dolayı özür dilememi istedi. Bu olayların haydutların deliliklerinin ve başına buyruk davranmalarının sonucunda olduğunu ve bunlardan dolayı malları çalınan halkın zararının karşılanacağını bildirdim. Kıyıya dönünce çevirmenimi yanında üzeri yağmadan alınan mallarla yüklü olan bir eşekle buldum. Hemen malların indirilmesini ve onu dövmelerini istedim. Daha sonra Karaman komutanı Theringa'nın yanına gittim ve ondan özür diledim. Alınan bütün malların ertesi gün geri verileceğinin sözünü verdim. Beni iyi bir şekilde kabul etti. Sigi hakiminin yanındakilerle birlikte kendi beylerine karşı ayaklandıklarını ve nasıl öldürülmedikleri konusunda daha üzgün olduğunu söyledi. Ben de işlerimi ayarlayıp "Söz verdiğim şeyleri yerine getirmemin uygun olacağını vahşi ruhlu haydutların yaptıklarından dolayı komutanımızın ve onun emrindekilerin oldukça üzgün olduğunu" söyledim. Komutanımızın yanına döndüğümde o, Vettor Soranzo'yu daha önce yaptığımız anlaşmaya aykırı olarak haydutların aldığı kişilerin ve malların bırakılması konusunda görevlendiriyordu. Ertesi sabah bir duyuru yaparak alınan tüm malları ve kişilerin karaya getirilmesini buyurdu. Bunun dışında tüm gemilerin iyice aranacağını da söyledi. İnsanları ve malların büyük bir bölümünü bulduk. Bunların değersiz olanlarından büyük bir dağ yaptık. Bunlardan Bey'e ait olanları ayırdım. Çuvallar ve diğer şeylerden ona ait olanları da bulduk ve hep birlikte Vettor Soranzo'nun gemisine taşıdık. Bey ve karısı da orada bulunuyordu. Halk ona ait ne eşyası varsa vermek istiyordu. Bir duyuru yapıp herkesin kendi mallarını

almasını söylediler onlar da öyle yaptı. Bu beyin babasından büyük bir miras kaldığını düşünüyordum. Çünkü malları arasında on binlerce duka değerinde inciler, altınlar, gümüşler, elbiseler ve değerli taşlar vardı. Bunun kanıtı olarak yüksek rütbeli Candiotto o mallardan iki çuval almıştı. Birini bıraktı, diğerini de Rodos'a götürdü. Orada öldü, ancak beyin mallarının hırsızlığına karşılık olarak sekiz yüz duka verilmesini vasiyet etmişti. Bu beyin iki kardeşi gemiyle onun yanına gelip, malları alıp, kendi topraklarına dönmesi için onu kandırıp yola çıktılar. Ancak gemi hareket ettikten kısa bir süre sonra onu öldürdüler. Daha da kötü olan şey ise onlardan biri adamın karısıyla evlendi. Askerler daha önce bahsettiğim Curcho'ya geri döndü, karaya çıktıklarında kaleye bombalarla saldırmaya başladılar. Çünkü Türk birliği oradaydı. Karaman Beyi de askerleriyle birlikte geldi. Kalenin ilk suru düştüğünde insanlar teslim oldu ve mallarını kurtardılar. Böylece kaleyi aldık ve Karaman Beyi'ne teslim ettik. Sonra ben de bazı Karaman askerleriyle birlikte çok ünlü bir şehir olan Osmanlı'nın işgal ettiği Silephica'ya¹²⁹ gittim. “Şehri bırakmak isterlerse kişilerin canlarını ve mallarını koruyacağımızı, değilse savaş açacağımızı, o zaman teslim olmayı isterlerse kabul etmeyeceğimizi ve hepsini kılıçtan geçireceğimizi” söyledim. Bana şimdilik gitmemi ve ertesi sabah kararlarını Karaman Beyi'ne iletceklerini söylediler. Ertesi gün gelip “şehri vermeyi kabul ediyoruz ve gelin kaleyi size vereceğiz” dediler. Komutanımız tüm askerleriyle Kıbrıs'a döndü. Adanın Venedik'in yönetimine girmesi için Gazi Magosa'da kaldık. Çünkü biz Karaman topraklarındayken Kral Giaco ölmüştü. Bütün işler yoluna koyulunca herkes Arcipelago'ya gitti. Ben iki büyük üç küçük gemi ve Venedik Devleti'nin bana verdiği asker ve muhafızlarla Gazi Magosa'da birkaç gün kaldım. Bu arada Kral Ferdinand'a ait içinde Katalan Nicosia başpiskoposunun da bulunduğu iki gemi geldi. Kralın hizmetkarı da kralın kızının nikahını kıymak için onun yanındaydı. Bunlar olurken bir gece olaylar çıktı ve çanlar çalmaya başladı. Piskopos,

---

¹²⁹ Silifke'dir. G. Barbaro, a.g.e., s. 28.

yanındakilerle birlikte meydana geldi Cerines'i ve adayı aldı. Komutanımız, Napoli'den bu piskopos ile birlikte iki geminin gelip doğuya yöneldiğini duyunca Kıbrıs'a gittiklerinden şüphelenmişti. Bu yüzden Vettor Soranzo'yu on küçük gemiyle onların peşinden gönderdi. Famagosta'ya geldiğinde onun gemilerinden birini limanda buldu. Uzun konuşmalardan sonra piskopos yanındakilerle birlikte aldıkları ne varsa hepsini verip gitmeye karar verdiler ve öyle de yaptılar. Kral Ferdinand'ın elçisi Napoli'ye geri döndü ancak piskopos Famagosta'da kaldı. Ben, Hasan Bey'in elçisiyle birlikte kendi yoluma gitmek istiyordum. Ateşli silahlar ve hediyelerle dolu olan iki büyük gemiyi Venedik Cumhuriyeti'nin emriyle Candia'ya¹³⁰ gönderdim. Bir kısmı burada kaldı bir kısmı da Venedik'e gitti. Askerlerimi de Kıbrıs birliğine gönderdim. Ben de Curcho'ya geri döndüm. Şimdi buradan bahsedeceğim, çünkü daha önce bahsetmedim. Curcho, deniz kıyısında, batısına doğru çevresi 1.3 mil olan büyük bir kayalık var. Onun üzerinde güçlü ve güzel görünen bir kale yapılmış. Çok iyi yapılmış ancak şimdi büyük bölümü yıkık durumda. Büyük kapısının üzerinde Ermeniceye benzeyen güzel yazılar yazılmış. Ancak Ermenilerin şimdiki kullandığı dilden farklı biçimde yazılmış. Çünkü yanımdaki Ermeniler bu yazıyı okuyamadılar. Bu yıkık kale Curcho'dan bir ok atımlık mesafede limanın ağzında bulunuyordu. Curcho'nun bir bölümü kayanın üzerine, diğer bölümü de deniz kıyısına kurulmuş. Kayalığın doğu tarafına büyük bir hendek kazıp, kumsalın üzerine bombalardan bile etkilenmeyen büyük bir sur yapmışlar. Kalenin içinde başka yüksek surlu çevresi 2.3 mil olan oldukça güçlü bir başka kale daha var. Kapının üstüne de Ermenice yazılar yazmışlar. Kalenin her bölümünde içi tatlı su dolu büyük bir şehrin su ihtiyacını karşılayacak kadar geniş dört su sarnıcı var. Kalenin kapısından çıkıp doğuya doğru gidildiğinde kaleden bir ok atımlık mesafedeki sokakta büyük bölümü kırılmış tek parça mermerden kemerler görünüyor. Bu kemerler sokağın bir başından diğerine kiliseye kadar yarım mil uzaktıkta duruyorlar. Bu kemerler

---

¹³⁰ Girit Adası'nın en büyük şehri ve yönetim merkezi olan Kandiye'dir.

oldukça büyük duruyorlar ve hepsi büyük mermerden sütunlarla ve başka çok iyi şeylerle yapılmış. Karaman Beyi'ne bağlı olan bu kaleyi çevreleyen yer dağlık, engebelidir tıpkı İstria gibi. Burada buğday ve pamuk ekiliyor. Öküz ve at besleniyor. Çok iyi meyveler daha birçok çeşit yiyecek bulunuyor. Gördüğüm kadarıyla havası da oldukça ılıman. Ancak şu anki durumu nasıl bilmiyorum. Çünkü Osmanlılar tarafından harap edilmiş. Deniz kıyısında iki kale bulunuyor. Birisi daha önce söylediğim dağa inşa edilmiş Sigi; diğeri de oldukça güçlü. İlki denize bir ok atımlık uzaklıktadır; ikincisi de altı mil uzaklıktadır. Denizde kurulmuş ancak oldukça sağlamdır. Curcho'dan ayrılıp kuzeybatıya doğru on mil uzaklıkta dağın tepesine kurulmuş Silifke şehri bulunuyor. Bu şehrin altından Curcho yakınlarında denize dökülen Brenta¹³¹ büyüklüğünde bir nehir akıyor. Bu tepenin yakınında bizim Verona'daki gibi bir tiyatro var, tek parça büyük sütunlarla çevrelenmiş ve etrafında basamaklar var. Tepeyi aşip şehre girildiğinde sol tarafta çok fazla tek parça kemer görülüyor daha da önce dediğim gibi. Bazılarını tepenin içine oymuşlar. Tepeden biraz daha yükseğe çıkınca şehrin ilk surunun kapılarına ulaşıyor, burası neredeyse tepenin zirvesinde ve buradan şehrin her bölümü görünüyor. Bunları tahta kullanmadan demirden yapmışlar. Yüksekliği yaklaşık on beş adım, genişliği ise bunun yarısıdır. Kapılar hem büyük ve sağlam hem de o kadar temiz, parlak işlenmiş ki sanki gümüşten yapılmış. Surları oldukça sağlam ve içerisi gözcülerle dolu. Dışı da kalın toprakla kaplandığı için surları aşmak pek mümkün değildir. Bu surların içinde duvarlarla ve burçlarla dolu olan Silifke Kalesi var. Şehrin iç ve dış surları arasında o kadar boşluk var ki üç yüz kile¹³² buğday elde edilebilir. Surun kaleden uzaklığı da otuz adımdır. Kalenin içinde kayalık yerde kare şeklinde derinliği beş adım, uzunluğu yirmi beş adım, genişliği de yedi adım olan bir çukur kazmışlar. Bunun içinde cephanelik için odunlar koymuşlar ve susuz kalmamak için bir de sarnıç yapmışlar. Bu şehir Küçük Ermenistan'dadır, kendi

---

¹³¹ İtalya'nın Veneto bölgesinde bir nehirdir.

¹³² Genellikle tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kaptır.

dillerinde Kürdistan dedikleri Toros Dağları'na kadar uzanmaktadır. Burada uzun bir zaman kaldım ve sonra da İran'a doğru yola çıktım. Başka bir yol olmasına karşın ben sahilden gitmeyi yeğledim. İlk gün uzun bir yolculuk yapmadan Karaman topraklarından geçip güzel bir şehir olan Tarsus'a¹³³ vardım. Buranın beyi Dulkadir'dir.¹³⁴ Şehsuvar'ın kardeşidir. Bu şehir Küçük Ermenistan'da olmasına karşın Memlük Sultanı'nın hakimiyetindedir. Şehrin çevresi üç mildir ve önünden ırmak akıyor, üzerine taş köprü yapmışlar. Şehirden çıkmak isteyenler bu köprüyü kullanıyor. Bu ırmak şehri çevrelemiş. Şehrin iki yanı da eğimli bir kalesi var. On beş adım yüksekliğinde olan kalesi sağlamdır. Bu duvarları yontmuşlar. Önünde büyük kare şeklinde bir alan var ve buradan merdivenle kaleye çıkılıyor. Bu alan o kadar uzun ve geniş ki yüz kişi sığabiliyor. Bu şehir çok da yüksek olmayan bir tepenin üzerine kurulmuş. Buradan bir günlük uzaklıkta önünden büyük bir ırmak geçen büyük bir şehir olan Adana yer alıyor. Üzerinde taştan yapılmış kırk adım uzunluğunda bir köprü var. Burada bize bizim hacı, derviş dediğimiz birkaç sufi eşlik etti, hepimiz onlar gibi giyinmiştik. Sufiler bir huşu içinde dans etmeye başladılar. Onlardan biri Muhammet'in sevgisinden, kutsallığından bahseden şarkılar söylüyordu. Büyük bir şevkle ve kolayca dans ediyorlardı. Dansa yavaş başlıyorlar ve sonra müziğin hızına göre ritimlerini artırıyorlar. Müziğe göre ayak vuruyorlar ve vücutlarını ve başlarını sallıyorlar. Bazıları yere düşüyor ve coşkudan düştüklerini söylüyorlardı. Bu durum insanların orada toplanmasına neden oldu. Halk, yere düşenlerin arkadaşları gelip onları kendi evlerine götürünceye kadar şaşkınlıkla izledi. Onlar gittikleri her yerde böyle yapıyorlar, yolculukta da bunun aynısını yapıyorlardı. Sanki birileri bunları bunu yapmaya zorluyor, bu işten kaçış yok gibiydi. Adana'da birçok pamuk ve pamuklu ürün yapıyorlar. Burası Küçük Ermenistan'da bulunuyor ve Memlüklülere bağlıdır. Bu yer ile Fırat arasında kalan köyleri, yıkık kaleleri anlatmıyorum, çünkü çok kayda değer

---

¹³³ Tarsus, Dulkadiroğulları toprağı değil, Ramazanoğulları toprağıdır.

¹³⁴ Şah Budak Bey'dir.

yerler değiller. Fırat'a varınca Sultan'a ait on altı at taşıyan bir gemi bulduk. Irmağı geçtiğimiz bu gemi oldukça ilginçti. Irmağın yakınlarındaki kayalıklarda birçok mağara vardı ve havanın kötü olduğu zamanlarda insanlar buralara sığınıyordu. Diğer tarafta bir gece konakladığımız pek çok Ermeni köyü var. Irmağı geçip Hasan Bey'in hakimiyetinde olan kardeşi Veli Bey'in¹³⁵ yönettiği Urfa adlı şehre geldik. Burası önceden büyük bir şehirmiş. Ancak Hasan Bey'in Bire'yi kuşatmaya gittiği sırada Memlûklüler burayı yakıp yıkmış. Dağın üzerinde oldukça sağlam bir kalesi var. Şehrin yöneticisi benim kim olduğumu fark edince beni memnuniyetle karşıladı. Mektupları ona verdiğimde çok sevindi. Buranın yöneticisi korku içinde yaşıyordu ve bu yerle bir edilmiş şehirle ilgili başka bir şey söylemeyeceğim. Daha sonra bir tepenin üzerinde yer alan başka bir tepenin eteğine çıktık ve Mardin adlı şehre vardık. Eğer bir merdiven olmasa bu şehre girilen başka bir yol yok. Merdiven de dört adım genişliğinde taş basamaklı bir mil uzunluğunda ve tek parçadır. Merdivenin başında bir kapı var ve sonrasında şehre açılan bir sokak bulunuyor. Dağın çevresinde tatlı su var ve şehirde de çok fazla çeşme var. Şehirde başka bir tepe ve onun üzerinde de elli adım yüksekliğinde bir kale bulunuyor. Buraya çıkmak için de önceki gibi basamaklar kullanılıyor. Bu şehirde evlerin duvarlarından başka sur yok. Uzunluğu 1.3 mildir. Üç yüz hanesi var ve nüfusu da oldukça kalabalık. İpek ve pamuk işi yapıyorlar ve bu şehir de Hasan Bey'in hakimiyetindedir. Türkler ve Araplar diyor ki: "Şehir o kadar yüksek ki halk üzerinde uçan kuşları bile göremiyor." Burada Hasan Bey'in kardeşi Cihangir Bey'in yaptırdığı bir hastanede kaldım. Orada hastalara yemek veriyorlar. Eğer hastalardan biri tanıdıksa ayaklarının altına yüz duka değerinde halılar seriliyor. Buradayken başıma bizim oralarda çok nadir olan bir şey geldi ve bu garip olayı anlatmak istiyorum. Bir gün hastanede tek başıma oturuyordum, yanıma bir kalender geldi yani çıplak, üzerine karaca derisi örtmüş otuzlu yaşlarında bir gençti. Yanıma geldi ve cebinden bir kitap

---

¹³⁵ Urfa'yı aslında Üveys Bey yönetiyordu.

çıkardı ve bizim de yaptığımız gibi sevgiyle ve coşkuyla okumaya başladı. Çok geçmeden yanıma yaklaştı ve kim olduğumu sordu. Ben de “*yabancıyım, konuğum*” dedim. Bana: “*Ben de yabancıyım, bu dünyada hepimiz yabancıyız, konuğuz. Bu yüzden dünya işlerini bıraktım ve ömrümün sonuna kadar böyle yaşayacağım.*” dedi. Bundan öyle güzel ve iyi sözlerle bahsetti ki bende de bu dünyayı umursamama duygusu oluştu. “*Gördüğün gibi dünyayı çıplak dolaşıyorum ve birçok yeri gördüm. Hoşuma gidecek bir şey bulamadım. Bu yüzden her şeyden uzaklaşmaya karar verdim.*” dedi. Mardin’den çıkıp altı gün at sürdükten sonra Hasan Bey’in şehri olan Hasankeyf’e geldik. Şehre varmadan sağ tarafta küçük bir dağı yine oymuşlar. Sol tarafta da şehrin üzerine kurulduğu bir tepe daha var. Bu tepenin eteklerinde de birçok mağara var ve burada birçok kişi yaşıyor. Bu tepede sayısız mağara var ve hepsi de yerden oldukça yüksek. Bu evlerin çoğu otuz adımdan yüksektir ve mağaralardan ve yollardan daha yüksektedir. İnsanlar ve hayvanlar bu sokaklardan geçtiklerinde havada yürüyormuş gibi görünürler. Bu yollardan geçip sol tarafa dönüp şehre girdiğinizde kumaş tüccarları ve diğer zanaatkarlar bulunuyor. Şehir herkesin gelip geçtiği bir yer üzerindedir. Şehrin çevresi bir mildir, oldukça güzel evler ve birkaç cami bulunuyor. Buradan çok güzel ve derin bir ırmak geçiyor. Genişliği otuz ayak olup, üzerinde büyük, ahşaptan tüm ağırlığını suyun içine diktikleri kalaslardan alan bir köprü vardır. Çünkü ırmak o kadar derin ki suyun içinde hiçbir şey desteklemiyor. Buradan geçtikten sonra çok yüksek ve sarp olmayan dağlık yerlere ve köylere geldik. Buradan iki günlük uzaklıkta doğuda yer alan Siirt şehrine geldik. Burası üçgen şeklinde yapılmış, bir tarafında oldukça sağlam ve birçok burcu olan bir kalesi var, surlarının bir bölümü yıkılmış ancak çok güzel bir şehir olduğu belli. Çevresi üç mildir. Kalabalık nüfusu, güzel evleri, camileri ve çok güzel çeşmeleri var. Şehrin girişinde iki ırmağın üzerine yapılmış iki taş köprüden geçtik. Bu köprüler tek gözlü. Bunun altından bizim büyük kayıklarımız geçebilir. Her iki nehir de hem çok büyük hem de hızlı akıyor. Birinin adı Bitlis; diğerinin adı da

İsan'dır. Küçük Ermenistan bu bölgeye kadar uzanıyor. Burada ne büyük dağlar, ne ormanlar ne de alışılmışın dışında evler var. Köylerde insanlar aynı buradakiler gibi tarımla uğraşıyorlar. Çok sayıda tahıl, meyve, kumaş, iyi atlara ve çok sayıda diğer hayvanlara sahipler. Ayrıca keçi beslerler ve onun tüylerini her yıl kırkarlar ve yünlü kumaşlar dokurlar. Bu yüzden keçilere özenle bakıyorlar ve onları yıkayıp hep temiz tutuyorlar.

Şimdi Trabzon Bölgesi'nden Karadeniz'e doğru doğu ve güneydoğuya İran Körfezi'ne kadar uzanan Toros Dağları'na giriyoruz.¹³⁶ Bu dağın girişinde oldukça yüksek ve sarp bir tepe var. Kürt denilen bir grup insan yaşıyor burada. Komşularının dillerinden farklı bir dilleri var ve oldukça da vahşiler. Geçitleri gözlemek ve geleni geçeni soyabilmek için kayaların üzerine kurulmuş birçok kaleleri var. Ancak bunların çoğu beyler tarafından harap edilmiş. Çünkü oradan geçen kervanlara büyük zararlar veriyorlar. Ben onlarla ilgili birçok tecrübeye sahibim. 4 Nisan 1474'te Hasan Bey'in yönetimi altında bulunan bir beyin yönettiği Chesan denilen şehirden çıktık. Hasan Bey'in elçisi de benimleydi, yüksek bir dağın üzerinde bu Kürtler bize saldırdı. Bu elçi, benim yazmanım ve başka iki kişi öldü, benimle birlikte diğerleri de yaralandı. Ne buldularsa hepsini aldılar. Ben de bir ata binip tek başıma kaçtım. Daha sonra yaralılar beni buldular ve hacıların başı demek olan bir halifeyle birlikte gidebildiğimiz yere kadar gittik. Üç gün sonra yıkık ve az nüfuslu bir şehir olan Vestan'a vardık. Üç yüzden fazla ev yoktu. İki günlük uzaklıkta Hoy şehrine vardık. Burası da harap olmuş ve dört yüz ev vardı. Halk zanaatkarlıkla ve tarımla uğraşıyordu. Toros Dağları'nın¹³⁷ sonuna kadar böyle devam ettik ve ben halifeden ayrılmaya karar verdim. Onun yanındakilerden birini kılavuzum olarak aldım. Üç günde çok ünlü şehir olan Tebriz şehri yakınlarına geldik. Buradayken birkaç Türkmen bulduk. Birkaç kürt ile birlikte

¹³⁶ Burada bahsedilen dağ aslında Zagros Dağları'dır.

¹³⁷ Metinde Toros Dağları denilmiş. Ancak Zagros Dağları'dır. G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 33.

bize doğru gelip nereye gittiğimizi sordular. Ben de “*Ona yazılmış mektuplarla birlikte Hasan Bey’in yanına gidiyoruz*” dedim. Onlardan biri mektupları göstermemi istedi. Ben de uygun bir dille mektupları ona vermemin doğru olmadığını söyleyince çeneme öyle bir yumruk attı ki dört ay sonra bile acısı hissediliyordu. Çevirmenimi de çok sert bir şekilde dövdüler. Düşünüldüğünde bizi üzgün, mutsuz bir şekilde bıraktılar. Tebriz’e varır varmaz bir kervansaray -yani bizde otel- gittik. Hasan Bey’in de burada olduğunu öğrenince geldiğimi ve onun huzuruna çıkmak istediğimi söyledim. Hemen ertesi gün bana birini gönderdiler ve onun huzuruna çıktım. O kadar kötüydüm ki giydiğim kıyafet eminim iki duka bile etmezdi. Beni çok iyi karşılayıp *Hoş Geldiniz* dedi. Elçisinin ve diğer iki kişinin öldüğünü ve bana yapılanları duymuştu. Her şeyi telafi edeceğinin sözünü verdi. Her zaman göğsümde taşıdığım mektupları ona sundum. Yanında bunları okumayı bilen kimse olmadığından mektupları bana okuttu ve çevirmenin de çevirmesini buyurdu. Mektupta yazanları duyduktan sonra, danışmanlarıyla birlikte gitmemi, benden çalınanlarla ilgili bilgi vermeme ve elçi olarak istediğim bir şey varsa söylememi istedi. Daha sonra ben kalacağım yere gittim. Uygun bir zamanda yanıma birini gönderip onun yanına gittim. İlk önce büyük bir kapı ve içeride dört ya da beş adım uzunluğunda kare bir alan vardı. Orada sekiz ya da on kişi olan devlet adamları oturuyordu. Bunun yanında elinde bir değnek olan kapı görevlisinin durduğu başka bir kapı daha vardı. Bu kapıdan girdiğimde kerpiç duvarlı yoncayla kaplı bir bahçe buldum. Sağ tarafta da yürüyüş yolu vardı. Otuz adım ileride bize uygun bir oda bulunuyordu. Buranın ortasında içi su dolu kanala benzeyen bir çeşme vardı. Girişte sol tarafta Hasan Bey altın sırmalı bir minderin üzerinde oturuyordu ve yine aynı şekilde arkasında da bir yastık vardı. İki yanında da palalı korumalar vardı. Tüm salon halıyla kaplanmıştı ve çevresine en önemli kişiler oturmuştu. Salon mozaiklerle süslenmişti ancak bizim kullandığımız gibi küçük değil; büyük, güzel ve farklı renktelerdi. İlk gün onun yanına gittiğimde şarkıcılar ve çalgıcılar vardı. Büyük olan arplarını ters şekilde tutuyorlardı.

Arptan başka ut, gayda ve başka müzik aletleri de vardı ve hepsini uyum içinde çalıyorlardı. Ertesi gün Hasan Bey bana iki tane ipek giysi gönderdi. Ayrıca yirmi duka değerinde altın işlemeli bir kaftan, ipek bir şal ve ipeksi bir kumaş da vardı. Hasan Bey bana, benim meydana gelmem ve *tafaruccio* yani eğlence izlemem için birini gönderdi. Oraya atla gittim, meydanda yaklaşık üç bin atlı ve iki katı yaya gördüm. Hasan Bey'in bazı çocukları da pencereden izliyordu. Ayakları ipele bağlanmış vahşi kurtlar getirmişlerdi ve meydanın ortasına doğru gitmeleri için onları birer birer bıraktılar. İlk dövüşecek olan kişi el kaldırdı. Kurt adamın boğazına atladı. Ancak adam o kadar çevikti ki hemen geri çekildi. Böylece kurt adamın kolunu kaptı, ancak adama zarar veremedi. Adamın kıyafetine dişlerini geçiremedi. Atlar korkudan kaçışmaya başladı. Bir kısmı yere bir kısmı da şehrin ortasından akan suya düştü. Bir kurt yorulduğunda diğerini getiriyorlardı. Bu eğlence her cuma yapılıyordu. Eğlence bittikten sonra beni daha önce dediğim gibi Hasan Bey'in yanına götürdüler. Beni büyük bir saygıyla bir yere oturtular. Herkes de kendi makamlarına göre yerlerine oturdular. Diğerleri de kendi geleneklerine göre halının üzerine oturdu. Halıların üzerine sofralar kurdular. Herkesin önüne bir gümüş tas, bir testi şarap, bir sürahi su ve bir gümüş çanak koydular. Bu esnada Hint hükümdarı tarafından gönderilen birileri yanlarında birkaç hayvanla geldi. Bunlardan birinin zincire bağlanmış kendi dillerinde *baburcht* dedikleri bir leoparı vardı. Bu hayvan aslana benziyordu ancak kırmızı renkli ve çizgiliydi. Çizgileri siyah ve enine doğruydular. Yüzü kırmızı ve siyah beyaz benekleri vardı. Karnı beyaz, kuyruğu da tıpkı aslanınki gibiydi. Korkunç bir hayvan gibi görünüyordu. Daha sonra bir aslanı kaplanla karşı karşıya getirdiler. Kaplan aslanı görünce hırlamaya başladı ve tıpkı kedi gibi aslanın üzerine atlamak istedi. Eğer kaplanın bakıcısı onu uzaklaştırmasaydı aslana saldıracaktı. Bunlardan sonra iki fil getirdiler. Filleri Hasan Bey'in karşısına getirdiklerinde bakıcıları fillere birkaç söz söyledi ve filler Hasan Bey'e bakıp ağırbaşlılıkla başlarını eğdiler sanki saygı göstermek istiyorlardı. Fillerden

büyük olanını bahçedeki bir adam gibi büyük olan bir ağacın yanında getirdiler. Bakıcı file yine bir şeyler söyledi, fil ağacı başıyla salladı diğer tarafa geçip oradan da aynı şekilde saldı ve böylece ağaç kökünden söküldü. Daha sonra girnaffa dedikleri bir zürafa getirdiler. Bacakları büyük bir atinkinden daha uzundur, arka bacakları da ön bacaklarına göre biraz daha kısadır. Toynakları da tıpkı öküzünkü gibidir. Tüyleri açık kahverengidir. Tüm derisi büyük küçük siyah beneklerle kaplıydı. Karnı beyaz ve karnındaki tüyler de oldukça uzundu. Kuyruğunda çok az tüy vardı tıpkı eşek kuyruğu gibi. Keçinininki gibi kısa boynuzları vardı. Boynu bir adımdan uzun, dili de bir kulaç uzunluğundadır. Zürafa diliyle ağaçların yapraklarını ve otları o kadar hızlı alıp yiyor ki şaşırırsınız. Kafası geyik kafası gibidir. Zürafa bir yerde durduğunda boyu on beş adıma ulaşıyor. Göğsü atinkinden daha geniş, sırtı da bir eşeğinki gibi dardır. Güzel bir hayvandır ancak pek yük taşıyamaz. Bundan sonra üç kafes içinde üç çift siyah beyaz kaz gibi uzun boyunlu olmasından başka aynı bizdeki gibi güvercin getirdiler. Bence bu kuşlar burada pek bulunmuyor. Yoksa onları getirmezlerdi. Son olarak üç tane farklı renklerde büyük gagalı papağan ve derisinden post yapılan iki kedi getirdiler. Sonra beni bir odaya götürdüler ve orada yemek yedik. Yemekten sonra elçilerden biri benden izin isteyip gitmem için benimle vedalaştı. Sonra ben de odama gittim. Ancak çok geçmeden bana birini gönderdiler ve Hasan Bey'in huzuruna çıktım. Bana: "Yemekten sonra neden hemen gittin?" diye sordu. "Kılavuzum izin verdi." dedim. Hasan Bey bunu duyunca adamı huzuruna çağırıp yere yatırıp dövmelerini buyurdu. Bu adam sekiz gün sonra benim aracılığım ile bağışlandı. Onu dövdüklerinin ertesi günü Hasan Bey sabah beni yanına çağırttı. Gittiğimde daha önce anlattığım yerdeydi ve ben de daha önce oturduğum yere oturdum. Bugün şenlik günüydü. Hint elçilerinin gelişi nedeniyle görkemli bir tören hazırlamışlardı. Saray adamları sırmalı, ipekli, yünlü giysiler giymişlerdi. Salonda yaklaşık kırk tane saygıdeğer kişi oturuyordu. Girişte yaklaşık yüz, dışarıda iki yüz, iki kapı arasında da yaklaşık elli kişi ve meydanda yaklaşık yirmi bin

kişi hazırdı. Ortada da dört bin atlı vardı ve bu şekilde beklerken iki Hint elçisi geldi. Bunları Bey'in karşısına oturtular ve hemen armağanları getirmeye başladılar. Bey'in ve yanındakilerin önünden geçirdiler. Önce, daha önce bahsettiğim hayvanlar ve sonra yaklaşık yüz kişi peşi sıra geldiler. Her birinin elinde beş sarık vardı, yani başlarına taktıkları, doladıkları beş tane ince dokunmuş pamuklu kumaşlardı. Her biri beş duka ile altı duka değerindeydi. Sonra ellerinde ipek kumaşlar olan altı kişi geldi. Daha sonra her birinin elinde içi değerli taşlarla dolu gümüş tas olan dokuz kişi geldi. Bundan aşağıda bahsedeceğim. Daha sonra birkaç kişi porselen kaseler ve çanaklar getirdi. Bundan sonra birkaç kişi büyük ve geniş sandal ağaçları getirdi. Her birini dört adamın taşıdığı büyük sepetlerde yirmi beş çeşit baharat getirdiler. Armağanları geçirdikten sonra yemek yemeye başladılar. Yemekten sonra Hasan Bey iki elçiye; "Kendisinden başka Müslüman olan -yani Muhammed'e inanan- hükümdar olup olmadığını" sordu. Onlar da "Sadece iki tane var gerisi hep Hristiyan" dediler.

Ertesi gün Hasan Bey, beni çağırıp Hint Beyi'nin kendisi için gönderdiği armağanları bana göstermek istediğini söyledi. Önce yay çekmek için parmağa takılan bir yüzüğü bana göstermelerini buyurdu; yüzüğün ortasında iki karatlık bir yakut vardı ve çevresinde de elmaslar diziliydi. Diğer armağanlar iki tane dört karatlık yakut yüzük, her biri beş karat olan altmış inci dizisi, her biri yedi karat değerinde yirmi inci, inciler beyazdı ancak yuvarlak değildi. Çok net olmayan ancak parlak olan yirmi karat değerinde bir elmas ve üzeri mücevherlerle süslenmiş iki ölü kuştu. Bu kuşlar bizim bölgelerdeki kuşlardan oldukça farklı görünüyordu. Hasan Bey, bu mücevherleri bana gösterdikten sonra bunların kendisine denizin ötesinden yani Fars Körfezi'nden gönderildiğini ve benim beğenip beğenmediğimi sordu. Ben de bunların çok güzel ve çok değerli olduklarını ancak kendisinin daha iyilerine layık olduğunu söyledim. Bunu duyunca ipekten dokunmuş bir çocuk takkesini bana vermelerini buyurdu. Ben de ona dokunmamak için mendilimi çıkardım ve elime aldım. Hasan Bey baktı ve adamlarına

dönüp gülerek *İtalyalıya bakın* dedi. Benim bu davranışımı övüyor gibiydi. Şapkanın üzerinde hurma gibi ikiye ayrılmış net, parlak ve yüz karatlık bir taş vardı. Çevresinde de büyük ancak eski olan inciler vardı. Bunun dışında bana çok güzel porselen vazolar gösterdi. Başka bir gün yanına gittiğimde onu çadırında buldum. Bana “Burayı nasıl bulduğumu ve Frankların bölgesinde böyle yerlerin olup olmadığını” sordu. Ben de “Çok iyi, güzel bulduğumu, kendisinin bizim hükümdarlardan daha büyük olduğu için böyle bir karşılaştırma bile yapamayacağımı ve bizde böyle odalar yapılmadığını” söyledim. Doğrusu oda gerçekten çok güzeldi, kubbe şeklinde ağaçlarla yapılmıştı. İpek işlemeli ve sırmalı kumaşlarla sarılmış ve yerde çevresi on dört adım olan çok güzel halılar seriliydi. Bundan başka, gölgelik yapan dört ağaç dikilmiş büyük, kare bir çadır bulunuyordu. Çadırla kubbenin arasında içi tamamen işlemeli bir çadır daha bulunuyordu. Odanın kapısı altın işlemeli ve inci diziliydi. Hasan Bey de sarayın ileri gelenleriyle birlikte buradaydı. Önünde bir paket vardı. Onu açtı ve zeytine benzer parlak renkli, tanesi elli ile yetmiş karat arasında on iki parça çıkardı. Sonra iki buçuk ons ağırlığında iyi biçimli, parmak büyüklüğünde, delinmemiş ve güzel renkli olanını masaya koydu. Bunun bir tarafında Arapça bir şeyler yazılıydı. Bu yazıların ne olduğunu sordum. Hasan Bey, “*Bir padişahın bunları yazdırdığını, sonra diğer beylerin bunu yapmadığını ve kendisinin de bunu yapmak istemediğini çünkü biçiminin bozulacağını*” söyledi. Bana “bu mücevherin değerinin ne kadar olabileceğini” sordu. Ona bakıp gülümsedim. Tekrar bana ne düşündüğümü sordu. “Bunun benzerini hiç görmediğimi ve buna benzer mücevher bulunacağını sanmam” dedim. “Eğer onun değerini söylersem mücevherin dili olsa bunun benzerini daha önce görüp görmediğimi soracaktır. Ben de *Hayır* diyeceğim. Sanırım bunu altın ile karşılaştıramayız, belki birileri bunun yanıtını verebilir” dedim. Bana baktı ve *Prancataini cataini* dedi. “Dünyanın üç gözü var, ikisi Catainiler biri de Franklar. Korkusuzca doğruyu sen söyledin” dedi. Çevresindekilere dönüp, “Bu elçiye mücevherin ne kadar olduğunu

sordum” dedi ve benim cevabımı onlara tekrar etti. Cataini Cataini sözcüğünü, 1436’da Cataio’dan dönen Tatar İmparatoru’nun bir elçisinden duymuştum. Bu elçi Tana’dan geçiyordu ve ben biraz mücevher bulma umuduyla evimde onları ağırlamıştım. Bir gün Cataio’dan konuşurken elçi bana “Hükümdarın sarayının başı Frankları iyi tanır” dedi. Ben de “Onların Frankları tanımaları nasıl mümkün” diye sorunca: “Neden bizi (Frankları) tanımamaları mı gerekiyor?” dedi. Bana: “Biliyor musun biz Kefe’yle alışveriş yapıyoruz, aynı şekilde onlar da bizim ordumuza gelirler. Biz Catailerin iki gözü var, siz Frankların bir gözü var. Yanındaki Tatarlara dönüp sizin hiç yok” dedi ve güldü. Hasan Bey bu sözü söylediğinde bunun anlamını daha iyi anladım. Sonra bana bir buçuk ons ağırlığında kestane şeklinde parlak, güzel renkli, bozulmamış altından bir çembere konulmuş yakut gösterdi. Çok büyük olduğundan bana inanılmaz görünüyordu. Bundan başka bana pek çok değerli taş daha gösterdi. Bunların arasında kare bir masada ve onun etrafında da beş tane değerli taş vardı. Bu yaklaşık otuz karattı, diğerleri de yaklaşık yirmi karattı. Onların arasında büyük inciler ve turkuaz taşları da vardı. Ancak çok değerli değillerdi çünkü eskidiler. Daha sonra Hasan Bey kumaşları da göstermelerini buyurdu. Altın, ipekli ve baskılıydılar. Astarları ipek, kürkleri de samur ve kakımdandı. Bunların Yezd’den geldiğini ve elbiselerin çok güzel ancak çok ağır olduklarını söyledi. Daha sonra çok güzel ipek işlemeli halıları gösterdi.

Ertesi gün tekrar Hasan Bey’in yanına gittim. Bana yaklaştı ve “Biraz eğlenmeni istiyorum” dedi. Bana kadın başı şeklinde yapılmış bakır para büyüklüğünde bir parça verdi. Saçı arkaya atılmış başına da çiçek tacı yerleştirilmişti. Bana: “Bak, bu Meryem mi?” diye sordu. Ben de “Hayır” dedim. Peki “Kim o zaman” dedi. “Putperestlerin taptığı eski çağlardan bir Tanrıça figürü yani put” dedim. Nereden bildiğimi sordu. “Çünkü bunlar İsa’nın doğumundan önce yapılıyordu” dedim. Başını salladı ve bir şey demedi. Sonra bana üç tane elmas gösterdi. Biri otuz karat, diğerleri de on ya da on iki karattı. Neredeyse hepsi şeffaftı. Bende bu tür taşların olup olmadığını sordu. Ben de

Hayır yanıtını verdim. Sonra kırk dizi inci çıkardı ve her birinde tanesi beş ya da altı karat olan otuz inci vardı. Bunların şekli yuvarlak ve oldukça güzeldi. Geri kalan değerli taşlar da pek kayda değer değildi. Gümüş bir kapta yaklaşık kırk tane kabağa ve armuta benzeyen teki sekiz ila on iki karat olan incileri göstermelerini buyurdu. Renkleri çok güzeldi ve delinmemişti. Gülümseyerek bana: “Sana bunlardan büyük bir yük gösterebilirim” dedi. Bu olay, kendi geleneklerine göre iki oğlunun sünnet eğlencesinde gerçekleşti.

Ertesi gün onlara katılmak için yola çıktım ve onu geniş bir düzlükte daha önce buğday ektikleri yerde buldum. Hasat yapma eğlencesi için hazırlanıyorlardı, toprakların sahiplerine de ücret ödemişlerdi. Buraya birçok çadır kurmuşlardı. Hasan Bey, yanındakilere döndü onları bana gönderip bu çadırları görmemi istedi. Yaklaşık yüz tane çadır vardı ancak bana en güzel kırk tanesini gösterdiler. Hepsinin içinde odaları var, dışı farklı renklerle kaplanmış ve tabanında ise çok güzel halılar vardı. Bence bu halılarla Kahire ve Basra halıları arasındaki fark Fransız yünlü kumaşı ile San Matteo yünlü kumaşı arasındaki fark gibidir. Daha sonra beni iki çadıra götürdüler. Bunların içi kendi tarzlarına göre dikilmiş kıyafetler ve başka çeşitlerden oluşan kumaş yığınlarıyla doluydu. Çadırın bir tarafında gümüş işlemeli kırk tane eyer vardı. Tüm bunların Hasan Bey tarafından eğlence günü başlanacağını söylediler. Sandal ağacından iki büyük kapı da gösterdiler. Her biri altı ayak yüksekliğinde, Tharsia tarzında altın ve inci işlemeliydi. Daha sonra Hasan Bey’in yanına dönüp eve gitmek için izin istedim.

Ertesi gün, onu her zamanki yerinde buldum. İçinde farklı şekillerde beyaz şekerler konulmuş sekiz tane büyük tahta tabaklar getirdiler. Bundan başka küçük kaplarda farklı renklerde şekerlemeler vardı. Değişik tatlılarla ve meyvelerle dolu başka tabaklar da getirdiler. Hasan Bey daha önce getirilen sekiz tabaktaki yiyeceklerin verilmesini buyurdu. Ben de ilk olduğum için biri de bana verildi. Her tabak dört-beş

duka değerindeydi. Geri kalanı da kendi geleneklerine göre kendi aralarında paylaştırıldı. Ertesi gün, Hasan Bey'i on beş kişilik bir grubun yanında buldum. Bunların yöneticilerinin başında gölgelik vardı. Beş-altı kişi de Hasan Bey'in önünde duruyordu. Hasan Bey isim vererek “Şunlara kaftan giydiriniz” diyordu. Bunun üzerine birkaç adam o kişinin yanına gidip onu çadıra götürüp kaftan giydireyorlardı. Bazılarına eyer, bazılarına da at veriyorlardı. Bunlar bence kırk kişiydiler, ancak kaftanlar iki yüz elliydi. Bunlardan sonra birkaç kadın geldi ve dans etmeye başladılar. Bazıları da hem çalıp hem söylüyordu. Halının üzerinde şeker şeklinde tepesinde ponponlar ve lüleler olan *Zubiariler*inkine benzer bir şapka vardı. Bundan biraz uzakta Hasan Bey'den emir bekleyen biri durdu. Hasan Bey emri verir vermez o kişi şapkayı alıp gösterilen kişiye götürüyor o da başındakini çıkarıp bu şapkayı takıyor. Şapka o kadar çirkindi ki hiç kimse güzel görünmüyordu. Ancak şapkayı takınca Bey'in önüne geliyorlar ve bildiği gibi dans ediyorlardı. Hasan Bey, ayakta duran kişiye dans edene bir parça kumaş verilmesini işaret etti. O da kumaşı çıkarıp dans edenin, kadınların ve erkeklerin üzerine atıyor, Hasan Bey'in güzel sözlerinden sonra onları şarkıcıların önüne fırlatıyordu. Bu dans etmeler ve kumaş fırlatmalar akşam saat on bire kadar devam etti. Benim hesabıma göre bu zamana kadar üç yüz parça kumaş, şal ve buna benzer şeylerle elli tane at dağıtılmıştı. Daha sonra güreş başladı. Kısa pantolonlu, dizlerine kadar olan çoraplarıyla iki çıplak adam Hasan Bey'in karşısına geldi. Birbirlerinin bellerinden tutmuyorlar, enselerinden yakalamaya çalışıyorlar, kendilerini iyi savunuyorlardı. Biri diğerinin ensesinden tutunca, diğerinin eğilip öbürünün sırtından tutup kaldırmasından ve sırtını yere getirmesinden başka seçeneği yoktu. Sadece yere düşmek yenilgi sayılmıyordu. Biri tam yenilecekken kurtuluyor, rakibinin sırtını yere getirip kazanıyordu. Çıplak adamlardan biri Hasan Bey'in önüne geldi. Dev gibi görünen oldukça iri biriydi. Neredeyse otuzlu yaşlarında ve uzun boyluydu. Hasan Bey ona “güreşmesini ve bir rakip seçmesini” emretti. Adam diz çöküp bir şeyler söyledi. Ben ne dediğini sordum.

Bana: “Güreş yapmaması için Hasan Bey’den izin istediğini çünkü geçen sefer güreştiğinde birçoğunun öldüğünü” söylediler. Hasan Bey de onun bu isteğini kabul etti. Bu güreşçiye at armağan edildi. Bu oyun ben ayrıldıktan sonra gece ikiye kadar devam etmiş ve birçok şey armağan edilmiş. Bu arada şehri ve özellikle de pazarı süslemişlerdi. Çünkü herkes mallarını dışarı koymuştu.

Hasan Bey’in korumaları için de ödül konulmuştu. Bunun için de bir buçuk millik yolu koşmaları ve sadece tüm güçleriyle değil aynı zamanda hızlı da koşmaları gerekiyordu. Hepsi çıplaktı ve kaslarını korumak için yağlanmışlardı. Hepsinde de kısa pantolon vardı. Yarışma başlayınca yarış çizgisine gelen kişi, uzakta kalan kişilere göstermeleri için görevlilerden bir ok alıyorlar; başka bir çizgiye daha geldiklerinde yeniden bir ok daha alıyorlardı. Meydanda bir o tarafa bir bu tarafa koşup bacaklarının ne kadar gidebileceğini deniyorlardı. Sonunda onlardan biri ödülü alıyordu. Bunlar Hasan Bey’in korumalarıydı ve onlar için ödüller hazır. Bunlar yarı çıplak ve yalın ayak on günlük yolu durmadan devam ediyorlardı.

Şenlikler bitince Hasan Bey, kendi eşrafiyla geleneklerine göre gitmeye karar verdi. Bana: “Kendisiyle gelmek isteyip istemediğimi ya da orada kalıp rahatıma mı bakmak istediğimi” sordu. Ben de “Tüm sıkıntı ve zorlukla birlikte kendisinin yanında olmayı, onun olmadığı yerde bolluk ve rahat içinde yaşamak istemediğimi” söyledim. Bu yanımdan çok etkilendiği görülüyordu. Bu yüzden hemen benim için bir çadır, bir at ve para gönderdi. Adamlarıyla şehirden çıkınca suya ve daha iyi otlara ulaşmak için at sürdüler ve ilk gün on-on beş mil yol gittiler. Hasan Bey’in üç oğlu da vardı. Kim yazın değeri taşıyan bir şeyi yazmak isterse bu zor bir girişim olur çünkü yazacağı şeyler inandırıcı gelmeyebilir. Bu yüzden ben bir bölümünü yazacağım, kalanını da daha iyi, çalışkan yazarlara bırakıyorum. Bozkırdayken, Hasan Bey’in Bağdat’ta yani Babil’de olan oğullarından biri¹³⁸ annesiyle birlikte ziyarete geldi; çok güzel yirmi tane

---

¹³⁸ Bağdat’ta bulunan oğlu Maksut Mirza’dır.

at, yüz tane deve ve birkaç ipek kumaşları babasına getirdi. Daha sonra oğlunun yanında bulunan kişiler de çok sayıda at ve deve getirdi. Hasan Bey de onları benim önümde açtı ve bunların isteyenlere verilmesini söyledi ve yemeğe gitti. Çok geçmeden biz bozkırdayken Hasan Bey'in Uğurlu Mehmet denilen diğer oğlunun babasının hakimiyetinde büyük bir şehir olan Şiraz'ı işgal ettiği haberi geldi.¹³⁹ Çünkü ona babasının öldüğü haberi geldi ve o da bunu fırsat bilip şehri almak istedi. Bunu Hasan Bey duyar duymaz adamlarıyla birlikte buraya yüz yirmi mil uzaklıkta olan Şiraz'a yöneldi. O kadar hızlı ilerlediler ki gece yarısından ertesi günün akşamına kadar kırk mil gittiler ve üç günde Şiraz'a ulaştılar. Kadın, erkek, çocuk, bebeklerden oluşan topluluğun bu kadar hızlı gideceğine kim inanır. Tüm eşyalarını taşıyorlardı ve hiç ekmeksiz kalmadılar ancak şarapları azdı. Bunların çoğu şarap içmediklerinden şarap kıtlığı da yaşamıyorlar. Bunların dışında etleri, meyveleri ve gerekli olan her şey oldukça bol. Ben bu durumu gördüm. Sadece inanmıyorum ve biliyorum ki, eğer birileri buralara gelirse benim doğru yazıp yazmadığımı anlayabilir. Buralara gelme isteğinde olmayanlar da bahsettiğim şeylere inanabilirler. Hasan Bey'in adamları kadınlarını, çocuklarını, hizmetkarlarını, eşyalarını yanlarında götürüyorlardı. Çok fazla develeri ve katırları vardı. Bunların sayılarını aşağıda söyleyeceğim. Beşiğe koydukları bebekleri anneleri emzirsin diye eyerin ucunda taşıyorlar. Bazı beşikler diğerlerine göre daha güzel, sahiplerinin durumlarına göre sırmalı ya da ipek kumaşlarla örtülüdür. Sol elleriyle beşiği ve dizgini tutuyorlar, sağ elleriyle atı sürüyorlar ve küçük parmaklarına bağladıkları kırbaçla da ata vuruyorlar. Büyük çocukları da babalarının durumuna göre yapılan ve iki tarafını kapatıp süsledikleri çadır gibi şeylerin içinde atlarla taşıyorlar. Kadınlar da atlara biniyorlar ve kendi durumlarına göre hizmetkarları önden gidiyor. Hasan Bey'in hizmetkarlığını ve korumalığını bu işe layık olanlar yapıyor. Sayıları o kadar çok ki bir baştan bir başa yarım günlük yol uzunluğundadırlar. Kadınlar da

---

¹³⁹ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 41.

yüzlerini at kılından yapılmış bir peçeyle kapatıyorlar. Tozlu yerlerden geçtikleri için hem gözlerine toz gelmesin hem de güneşe karşı gittiklerinden ışıktan etkilenmesinler diye. Bu arada askerleri ve hayvanları saymaları emri verildi. Geniş bozkırda atlılar bir çember oluşturdu. Atların başı diğerine değiyordu. Silahlı ve silahsız olan atlıların oluşturduğu alan otuz mil kadardı. Hepsi sabahtan gece on ikiye kadar bu şekilde durdu. Daha sonra saymakla görevli olan bir kişi geldi. Ancak bu ne kişilerin adlarını yazıyor ne de atlara damga vuruyordu, sadece onların başını çağırıyor ne kadar atlıları olduğuna bakıyor ve gidiyordu. Ben hizmetkarımla onların arasından geçtim ve bakla taneleriyle askerlerini saydım. Her elli kişi için bir tanesini cebime koyuyordum. Bu iş biter bitmez hesapladım. Hesabıma göre sayılarını yazdım: **Çadır: 6000; Develer: 30.000; Yük Katırları: 5000; Yük Atları: 5000; Eşekler: 2000; Seyisler: 20.000.** Bu atlardan iki bin tane vardı; gümüş ve altından yapılmış birbirine halkayla bağlanmış dört köşeli demirden zırhla kaplanmışlardı. Zırhlar yere değiyordu ve altından püskülleri vardı. Diğer atlar da aynı bizim atlarımız gibi deriyle, bazıları ipekle, bazıları da bir okun bile geçemeyeceği sert bir kumaşla örtülmüşlerdi. Süvarilerin sırtlarına giydikleri de daha önce söylediğim gibiydi. Daha önce dediğim bu demir zırhlar bizim dilimizde Beş Köy denilen Beschene'de yapılıyor. Burası bir dağın üzerindedir ve çevresi iki mildir. Burada bu işi yapanlardan başka kimse oturmuyor. Eğer yabancı biri bu işi öğrenmek isterse buradan ayrılmayıp diğerleriyle birlikte yaşayacağına ve bu işi yapacağına dair söz vermeyi kabul etmelidir. Gerçi başka yerlerde de aynı iş yapılıyor ancak bunlar gibi yeterli değil. Daha sonra iki bin katır, yirmi bin küçükbaş, iki bin büyükbaş hayvan, yüz tane av leoparı, iki yüz şahin, üç bin tazi, bin tane av köpeği ve elli tane de doğan saydım. On beş bin kılıçlı asker, hizmetkarlar, çobanlar ve buna benzer iki bin kılıçlı kişi ve bin tane okçu vardı. Ayrıca yirmi beş bin atlı süvari, üç bin mızraklı ve oklu piyade, on bin yüksek ve orta sınıftan kadın, beş bin hizmetçi, altı bin on iki yaşına kadar olan küçük kız ve erkek çocuk ve beş bin tane de yetişkin kız ve erkek çocuklar

vardı. Süvarilerden bini mızraklı, beş bini kalkanlı ve on bini de okluymdu. Geri kalanların da farklı silahları vardı. Çarşıda da her türlü ihtiyaca uygun terziler, ayakkabıcılar, demirciler, eyerciler ve ok imalatçıları vardı. Daha sonra et, ekme, meyve, şarap ve daha başka şeyler satanlar vardı. Hepsi büyük bir düzen içinde işlerini yapıyordu. Ayrıca baharatçılar da vardı. Burada ekmeğin fiyatı Venedik'ten daha ucuzdur. Şarap da dört dukadır. Bunun nedeni ülkede bulunmadığından değil buradaki kişilerin çok fazla şarap içmediğindendir. Etin yarım kilosu üç ya da dört marchetti, peynir üç marchetti, pirinç iki buçuk marchetti, her çeşit meyve de üç marchettidir. Her biri yirmi dört-otuz libra olan kavunlar bulunuyor. At yemi sekiz marchetti, at nalları otuz marchettidir. Eyer, dizgin ve diğer at koşumları ise oldukça az bulunuyor. Değeri sekiz-on duka arasında olan beygirler içinde pek at satılmıyor. Tataristan'dan at getiren tüccarlar, ki bundan daha önce bahsetmiştim tanesi dört-beş bin olan atları dört, beş ya da altı bin dukaya satıyorlar. Bu atlar küçükler ve yük taşımada kullanılıyorlar. Daha önce söylediğim develerin sayısı sekiz bindi ve iki hörgüçlüydü, örtüleri güzel, zilleri ve çingirakları vardı. İnsanların durumlarına göre on, yirmi ya da otuz tane devesi vardı ve biri diğerine bağlıydı. Herkes gösteriş için kendi sürüsünü sürüyor ve kimsenin onlara yaklaşmasına izin vermiyor. Tek hörgüçlü olan diğer develer de çadırları, eşyaları, evleri ve diğer yükleri taşıyorlar. Katırlar da daha önce dediğim gibi iki bin tanedir ve hiçbir şey taşımıyorlar. Ancak gösteriş için gidiyorlar ve bunların örtüleri develerin örtülerinden daha güzel. Daha önce bahsettiğim atlar arasından bin tanesini de bu şekilde süslemişler. Bizim geleneğimizde gece yola çıkıldığında öndeki tanınmış kişiler meşale taşıyorlar. Onlarda bunu hizmetkarları yerine getiriyor. Hasan Bey ata bindiğinde onun önünde beş ya da daha fazla süvari ve bunların ilerisinde gözcüler kare bayraklarla hareket edip “Yolu açın” diye bağırıyorlar, herkes de kenara çekilip yolu açıyor. Hasan Bey göç ederken yanındakilerin gelenekleri, düzenleri, bağrışmaları ve gösterişleri benim gördüklerimin bir bölümüydü. Bu sırada kendimi iyi hissetmediğim

için ordudan ayrılıp yarım günlük yol giderek bizim dilimizde *Imperiale, Krallık* denilen Sultaniye şehrine geldim. Bu şehir de Hasan Bey'e ait ve oldukça sağlam yapılmış. Surları yok ancak bir kalesi var. Giausa¹⁴⁰ denilen bey tarafından dört yıl önce harap edilmiş. Kalenin çevresi bir mildir. İçinde yüksek ve büyük bir cami var. Caminin kubbesi Venedik'teki San Giovanni ve Paulo kiliselerinden bile daha büyük. Üç adım yüksekliğinde bakır bir kapısı var. İçinde o dönemin beylerinin mezarları bulunuyor. Büyük kubbenin iki büyük iki küçük olmak üzere dört tane kapısı var. Kapının tokmakları ekmek büyüklüğünde, bazıları da portakal büyüklüğünde olup yapraklarıyla birlikte işlenmiş dallara yerleştirilmiş. Gördüğüm kadarıyla hepsi bir yerde bir ağaçta oyulmuştu. Altın ve gümüş işlerinde o kadar ustalaşmışlar ki bizde zamanları olsa bile bu işi yapacak adamlar ne yazık ki yok. Şehir oldukça büyük. Çevresi dört mildir ve suyu da boldur. Anlamayan birileri varsa sadece şehrin adından bile ne kadar önemli olduğunu anlayabilirler. Şu an nüfusu az; yaklaşık yedi bin ile on bin arasında belki biraz daha fazladır. Şehirdeyken daha önce söylediğim gibi Hasan Bey'e oğlunun Şiraz'ı işgal ettiği haberinin geldiğini ve onun da adamlarıyla birlikte Şiraz'a gittiğini duydum. Ben de hemen Sultaniye'den ayrılıp bizim dilimizde beyin kölesi anlamına gelen Çulper Han'a gittim. Burası küçük bir şehirdir. Kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla burada iyi yapılar varmış. Çevresi iki mildir ve beş yüz ev vardır. Burada benim çevirmenim öldü. Burada kaldığım süre içinde -yaklaşık beş yıl- dilimi bilen kimseyi bulamadım. Diğer elçilerin tersine ben kendi kendime yetmeye çalıştım. Oradan ayrılıp, Hasan Bey'in bulunduğu yere doğru gittim. Şiraz'a doğru gidiyorlardı. Onunlayken bir gün kendisinde büyük bir sertlik, sinir gördüm. Hasan Bey'e yakın kişilerden seksenli yaşlarda Hoşkadem adlı bir adam vardı. O yaşına karşın sağlıklıydı. Hepsi de Hasan Bey tarafından onurlandırılmış beş ya da altı oğlu vardı. Hasan Bey bu adamı seviyordu ancak yakalanmasını emretti. Çünkü Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmet'in Şiraz'ı işgal

---

¹⁴⁰ Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'tır.

ettiğini duymuş ve onun kendisine yolladığı mektupları Hasan Bey'e göstermemişti. Önce sakalını kestirdi daha sonra da öldürüleceği yere götürüldü. Orada da onu soydular. Etleri astıkları kancalardan iki tanesini omuzlarının arkasından soktular ve onu et astıkları yerde astılar. Hala yaşıyordu ancak iki saat geçince öldü. Duyduğum kadarıyla Uğurlu Mehmet babasının Şiraz'a geldiğini duyunca oradan kaçmış ve amcalarından birine mektup yazıp "*Babasından af dilediğini, teslim olmaya hazır olduğunu ve babasının istediği yerde yaşayacağını ve hayatta kalmayı istediğini*" bildirmişti. At sürdüğümüz yol boyunca İran'ın bu bölümü çöl, kurak, taşlık ve kumluktu. Su da çok azdı. Yakınlarda su olan köylerin çoğu da haraptı. Bu şehirlerin hepsinin topraktan kalesi vardı. Tahılları ve meyveleri su kanallarıyla yetiştiriyorlar. Çünkü suyun olmadığı yerde yaşam da olmuyor. Suyu ırmağa dört ya da beş günlük mesafede toprağın altından çıkarıyorlar. Irmağa yakın kuyu gibi bir çukur açıyorlar, oradan yola devam edip kanallar açarak suyu yüzeye ulaştırmak istedikleri yere getiriyorlar. Daha önce bahsettiğim kuyudan daha derin bir su yolu yapıyorlar. Bu kanalı yirmi adım kazdıklarında ilkinen benzer başka bir çukur daha kazıyorlar. Böylece kuyudan kuyuya suyu istedikleri yere götürüyorlar. Bunu yaptıktan sonra arkı ırmak tarafına açıyorlar, suyu veriyorlar ve şehirlere ulaştırıyorlar. İsterlerse nehirden yüksekte tutup dağların eteklerine götürüyorlar. Eğer bu şekilde yapmazlarsa hayatta kalamazlar. Çünkü yağış neredeyse hiç olmuyor. Askerlere ülkelerinin çok verimsiz olduğunu söylediğimde, bana şaşırmanın gerektiğini, çünkü daha iyi otlaklara ve daha elverişli yerlere gittiklerini söylediler. Bu bölgelerde kendi ettikleri meyvelerden başka ne ağaç ne de orman var. Bunlara da kanallarla su getiriyorlar yoksa büyümüyorlar. Evlerini yaparken kullandıkları odunları, sulu yerlere diktikleri ve ihtiyaçlarının çoğunu karşıladıkları bu ağaçlardan elde ediyorlar. Aralarında çok iyi marangozlar var. İki karış genişliğinde bir odunu kesip iki adım uzunluğunda bir kapı yapmaları gerekmekte. O kadar güzel çalışıyorlar ki bu kesinlikle çok şaşırtıcı. Pencereleleri ve diğer ev eşyalarını

da aynı bu şekilde yapıyorlar. Ağaçların parçalarını çok iyi biliyorlar. Bunlardan kutu da yapıyorlar. Burada ne dağda ne ovada; ne büyük ne küçük bir ağaç bulunduğunu kanıtlayayım: “Bir çalılığa kumaş parçaları bağlandığını gördüm ve bunu ateşin ve diğer hastalıkların iyileşmesi için yapıyorlardı.”¹⁴¹ Orduda büyük bir kalabalık olmasına rağmen şikayet eden hiç kimse yoktu. Hepsi durumlarından memnundu, şarkılar söylüyorlar, gülüyorlardı. Yolumuza devam ederek buradaki önemli şehirlerden biri olup kerpiçten kalesi ve çukurları olan İsfahan adlı şehre vardık. Şehrin çevresi dört mil ancak çevresindeki yerlerle birlikte on mile ulaşıyor. Bu mahallelerin evleri de aynı kaledekiler gibi güzeldi. İsfahan’ın oldukça kalabalık olduğunu duydum. Bunların arasında iyi ve zengin olan kişiler de var. Bazen beylerine boyun eğmiyorlar. Yirmi yıl önce İran hükümdarı olan Cihan Şah, buraya gelip halka boyun eğdirmiş. Bunu yaptıktan sonra oradan ayrılmış. Çok geçmeden halk tekrar ayaklanmış. O da İsfahan’a ordu gönderip, orduya buraları yakıp yıkmalarını, yağmalamalarını ve dönen askerlerin de yanlarına kestikleri başı getirmelerini buyurmuş. Askerler bu emri titizlikle yerine getirmişler. Bu orduda olan askerlerden duyduğuma göre emri yerine getirmek için erkek kafası bulamadıklarından kadınların kafasını kesip, saçlarını tıraş edip onları götürmüşler. Askerler bütün şehri viran etmişler. Bugün şehrin altıda bir bölümünde ikamet ediliyor. İsfahan’ın çok sayıda önemli ve tarihi binaları var. Bunlardan ilki suyu tatlı, içimi iyi olan dört köşeli sarnıçtır. Bunun etrafında sütunlar, kolonlar, sayısız odalar, akşam olunca eşyalarını korumak için buraları kilitleyen tüccarlara ait yerler de bulunuyor. Bu şehirde başka şeyler ve güzel yapılar da bulunuyor ancak bunlardan bahsetmeyeceğim. Bu arada bu şehirde yüz elli bin kişi yaşıyor. Buradan sonra daha kalabalık olan Kaşan şehrine vardık. Bu şehrin büyük bir bölümünde ipekli ve pamuklu dokumalar yapılıyor. Herkes günde on bin dukaya bu kumaşları alabilir. Şehrin çevresi üç mildir ve kalesi de vardır. Dış mahalleleri de büyüktür. Sonra kötü yapılmış Kum

---

¹⁴¹ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 45.

şehrine vardık. Buranın çevresi altı mildir ve kalesi de vardır. Buradaki insanlar bir meslekle uğraşmıyorlar çünkü çiftçilik yapıyorlar. Çok sayıda üzüm bağları ve çok iyi kavunları var. Bunlar o kadar büyük ki tanesi bir buçuk kilo ediyor. Dışı yeşil içi de beyaz ve şeker gibi tatlıdır. Bu şehrin yirmi bin evi vardır. Buradan Yezd şehrine gittik. Burası tam bir zanaatkar şehridir. İpekli, pamuklu ve buna benzer kumaş dokuyan zanaatkarlar vardı. Bazıları dediklerimin doğru olmadığını düşünecektir. Ancak bu şehri görenler bilecektir ki söylediklerim doğru. Çevresi beş mildir, kalesi vardır ve dış mahalleleri oldukça büyüktür. Halk dokumacılıkla uğraşiyor ve değişik ipek işleri yapıyorlar. İpekler Esterabad'dan, Azzi'den, Bakü Denizi tarafından Çağatay ülkesinden geliyor. İpeğin en iyisi Yezd'den geliyor. Yaptıkları işleri Hindistan'ın büyük bölümüne, İran'a, Çağatay'a, Çin'e ve Maçin'e, Hitay'a, Bursa'ya ve Türkiye'ye gönderiyorlar. Suriye'nin iyi ve güzel dokunmuş kumaşlarını isteyenler bu kumaşları alıyor. Bir tüccar buraya mal almak için geldiğinde çevresinde dükkanlar ile ortasında kare bir alan bulunan dükkanların olduğu yere gidiyor. Atlar girmesin diye iki kapısına da zincir vurmuşlar. Tüccarlar ve yanındakiler bildikleri bir yer varsa orada kalıyorlar. Her oda kare şeklinde ve altı adımdır. Çok tüccar olduğunda hepsine bir oda veriliyor. Sabah ipekli ve diğer kumaşları ellerine alan kişiler hiçbir şey demeden geçip gidiyorlar. Eğer tüccarlar hoşlarına giden bir şey görürlerse satıcıyı çağırıp fiyatının kağıda yazıldığı mallara bakıyorlar. Tüccar, malı beğendiğinde onu alıyor ve odasına atıyor. Bu şekilde hiçbir şey demeden oradan ayrılıyorlar, çünkü malı veren kişi odanın sahibini tanıyor ve hiçbir şey demeden gidiyor. Bu alışveriş öğleye kadar sürüyor. Akşam da satıcılar gelip paralarını topluyorlar. Eğer satıcı fiyatını belirlediği mala alıcı bulamazsa fiyatını yükseltiyor ve diğer gün tekrar geliyor. Bu şehrin her gün iki yük ipek istediklerini söylüyorlar. Bize göre on bin yüke denk geliyor. Pamuklu, yünlü ve bunlara benzer diğer kumaşlarla ilgili bir şey diyemiyorum. Çünkü yaptıkları ipekli kumaşlardan diğerlerinin fiyatının ne kadar olduğuyla ilgili değer verilebilir. Buraya

kadar olan bütün yolculuğumda hep güneydoğuya gittim. Şimdi de doğuya gidiyorum. Önce büyük bir şehir olan ve dış mahalleleriyle yirmi mile ulaşan çevresiyle Şiraz bulunuyor. Nüfusu oldukça fazla. Tüccar da çok burada. Çünkü tüm tüccarlar yukarıdan yani Herat ve Semerkant'tan, Nesa'dan İran yoluyla Şiraz'dan geçiyor. Buraya çok fazla ipek, baharatlar, mücevher ve yavşan otu geliyor. Şiraz, Hasan Bey'e bağlıdır. Oldukça yüksek kerpiçten duvarlar, hendekler ve kapılarla çevrilmiştir. Evleri, camileri oldukça güzel mozaiklerle ve diğer şeylerle süslenmiş. Burada iki yüz bin belki de daha fazla kişi yaşıyor. Kimsenin rahatsız etmeyeceği güvenli bir yerdir. Tüccarlar buradan devam edip İran'dan çıkıp Çağatay bölgesi olan Herat'a gidiyorlar. Burası Sultan Ebu Sait'in oğlunun şehridir. Şiraz'ın üçte biri kadar olsa da yine de büyük bir şehirdir. Şiraz'daki gibi ipek ve diğer şeylerin dokumacılığı yapılıyor. Buradaki kaleleri, köyleri, şehirleri anlatmıyorum, çünkü anlatmaya değer yerler değil. Buradan kuzeye doğru kırk günlük yol gidildiğinde çöller ve verimsiz yerler var. Su neredeyse yok, çok az ot ve ağaçlar var. Yine Çağatay şehri olan büyük ve çok nüfuslu Semerkant bulunuyor. Burası Çin'den, Maçim'den ve Hitay'dan gelip giden tüccarların ve yolcuların uğradığı bir yerdir. Semerkant'ta da çok sayıda tüccar ve zanaatkar vardır. Buradan başka bir yere gitmedim ancak burayla ilgili çok şey duydum. Daha önce bahsettiğim Çin ve Maçim iki büyük ülkedir. Halkı putperesttir. Porselen tabaklar ve taslar yapıyorlar. Buralarda çok fazla mücevher, ipekli ve başka çeşit kumaş işleri yapıyorlar. Tüccarlar buradan Hitay ülkesine gidiyorlar. Bunları oradan gelen bir Tatar elçisinden duydum. Tana'dayken bir gün onunla Hitaylar hakkında konuşmuştum. Bana dedi ki "Bu yerlerden geçerken Hitay ülkesine girmiş, Hanbalık şehrine varana kadar bir yerden bir yere alışveriş yapıyor, onu çok iyi karşılıyorlar ve bir oda veriyorlarmış. Oradan geçen bütün tüccarlara böyle yapıyorlarmış. Sonra onu Bey'in huzuruna getirip sarayın kapısına gelir gelmez yere diz vurmasını buyuruyorlarmış. Saray düz, geniş ve yüksekmiş. Buranın yukarısında taştan bir basamak varmış ve Bey, omuzları kapıya

doğru dönük biçimde oturuyormuş. Onun yanındaki dört kişi kapıya dönük şekilde oturuyormuş. Kapıdan bu dört kişinin yanına kadar bir uçtan bir uca ellerinde gümüş çubuklarla nöbetçiler bekliyormuş ve ortada bir yol aıyorlarmış. Bu yolda birkaç Türkmen bizim kadınlarımızın yaptığı gibi topuklarının üzerinde duruyormuş. Elçiyi kapıya götürüyorlar ve orada her şeyi daha önce söylediğim düzen içinde bulmuş. Eliliğiyle ilgili konuşmasını istemişler. Konuşmasını Bey'e aktarıyorlar. O da elçiyi *Hoş Geldiniz* deyip yanıtını beklemesi için evine gönderiyor. Ona Bey'in huzuruna tekrar gitmesine gerek olmadığını, Bey'in görevlileriyle görüşmesini söylemişler. Görevlileri onun evine gönderiyorlar ve böylece iletişim sağlanıyormuş. Onu güzel bir şekilde göndermişler.” Bu elçinin hizmetkarlarından biri oranın insanlarınn çok adaletli davrandığını söyledi. Buna kanıt olarak, bir gün Maidan yani meydandayken başının üstünde bir ggm süt taşıyan kadın varmış. Biri gelmiş ggm alıp sütü içmeye başlamış. Kadın da “biz zavallı dulların mallarını satmasına neden izin vermiyorsunuz?” diye bağırmış. Hemen adamı yakalayıp kılıçla ikiye ayırmışlar. Bir anda birinin bağırsağından sütün, kanın aktığını görebilir misiniz? Daha sonra elçi bana bu olayın doğru olduğunu söyledi ve dedi ki: “Yn eğirme işi yapan bir kadın bunda kullandığı mekiği sırtına atmış oradan geçen biri de bunu almış ve gitmiş. Kadın bunu görünce bağırmaya başlamış ve kadına o adamın nereye gittiğini sormuşlar. Hemen adamı yakalayıp aynı şekilde ikiye blmşler.” Diyorlar ki sadece şehirde değil aynı zamanda insanların yolculuk yaptığı şehrin dışındaki sokaklarda da taşın altında ya da başka bir yerde kayıp bir şey bulurlarsa kimse onu alamaz. Biri yolda yürürken ona biri bir şey sorarsa ve o kişi ondan kuşkulanırsa ve gvenmezse, ondan şikayetçi olursa soruyu soran geçerli bir neden göstermek zorundadır yoksa cezalandırılır. Bunlardan yola çıkararak bu şehrin adalet ve özgürlük şehri olduğu anlaşılır. Mallarla ilgili de şunları duydum: “Bu şehre gelen tüccarlar mallarını kutuda getiriyor ve saray görevlileri bunlara gelip bakıyor beylerine uygun şeyleri beğendiklerinde bunun değerine uygun

başka bir malı veriyorlar ve geri kalanını da tüccarın iradesine bırakıyorlar.” Buralarda kağıt para kullanılıyor. Her yıl yeni para basıyorlar. Yıl sonunda eski paraları darphaneye götürüp yeni ve güzel paraları alıyorlar. Bunların karşılığında yüzde iki gümüş para ödüyorlar ve eski paraları da ateşe atıyorlar. Altını ve gümüşü ölçü ile satıyorlar ve bu metallerden de büyük paralar yapıyorlar. Her ne kadar Çağataylılar, diğer milletler ya da oradan geçenler bunların Hristiyan olduklarını söyleseler de Hitaylılar bence Paganlar. Çünkü “Onların Hristiyan olduklarını nereden biliyorsunuz” diye sorduğumda “Tapınaklarında aynı bizde olduğu gibi heykellerin olduğunu” söylediler. Bu Tana’dayken oldu. Dediğim elçi yanımda durmuştu. Bu sırada Venedikli yaşlı biri olan Nicolo Diedo yanımdan geçti. Astarı ipekten, kolları açık Venedik’te giyilen elbise tarzında bir şey giymişti. Omuzlarına şal takmış, başına da dört soldilik hasır şapka takmıştı. Elçi bunu görünce şaşırıp bana “Bu Hitaylıların tarzıdır, bizim inancımızda giyilen elbise de sizin inancınızda giyilen elbiseye benziyor” dedi. Bu ülke soğuk olduğu için üzüm yetişmiyor, ancak her türlü yiyecek oldukça bol. Tatar elçisi ve onun tanıdıklarından Hitay ülkesi ile ilgili duyduklarımı ve diğer şeyleri anlatmayı bırakıyorum. Orada kişisel olarak bulunmadım ve Tebriz’ geri döndüm.

Bundan önce kuzey ve kuzeydoğu ile ilgili şeyleri anlattım. Şimdi de doğu ve güneydoğuyu anlatacağım. İlk önce Çerç denilen şehre geldim. Bu şehre gelmeden önce gördüğüm kaleleri, şehirleri anlatmaya değer görmediğim için yazmadım. Bu şehirde çeşmeye benzeyen su kuyuları var. Bu şehri onların *Talaftimanileri* yani rahipleri koruyor. Bu suyun cüzzama karşı çok yararlı olduğunu söylüyorlar. Bu sırada Fransız biri hizmetkarları ve kılavuzu ile birlikte buradan geçiyordu. Bu Fransız, bu hastalığa yakalanmış ve o suda yıkanmak istediğini duydum. Ben oradayken Ermeni birisi bu sudan yararlanmak için Kıbrıs Kralı tarafından ben yola koyulmadan çok önce gönderilmiş. Ben bozkıra döndüm ve iki ay sonra da Tebriz’e vardım ve o da bir şişenin içine koyduğu bu suyla geri geldi. İki gün kaldı ve daha sonra kendi yoluna gidip

Kıbrıs'a döndü. Burada dönüşte beni buldu ve su şişesini bastonunun ucuna asmıştı. Buradaki kişilerden duydum ki su bu hastalığa gerçekten iyi geliyormuş. Oradayken siyah ve kırmızı kuşlar gördüm. Bunlar sığırcığa benziyordu ve Muhammet güvercini diyorlardı.

Çerç şehri küçük ancak geçiş yolu üzerindedir. Çünkü kim Kızıldeniz'e yani Fars Körfezi'ne¹⁴² gitmek isterse buradan geçmeli.¹⁴³ Bu denizde Hürmüz şehrinin olduğu bir ada bulunuyor. Bu adanın ana karaya uzaklığı on sekiz-yirmi mildir. Adanın çevresi de yaklaşık altmış mildir. Bu şehir büyük ve kalabalıktır. Kuyulardan ve sarnıçlarından başka hiçbir su kaynağı yok. Su olmadığı suyu ve tahılı İran'dan getiriyorlar. Hasan Bey'e vergi ödüyorlar. İpek işleri yapıyorlar. Hindistan'dan İran'a İran'dan da Hindistan'a gelip giden tüccarların bir bölümü bu adada kalıyor. Buranın Beyi Sultan Sabahaddin adlı biridir. Gemilerini inci bulmak için Hindistan'a gönderiyor ve çoğunu da kaybediyor. Ben oradayken iki tüccar Hindistan'dan baharat, inci, ipekli kumaşlar ve mücevherler getirmişti. Bu körfeze ünlü bir ırmak olan Fırat dökülüyor. Buradan altı günlük yol gidildiğinde eski Babil denilen Bağdat'a ulaşılır. Bu şehrin ünlü olduğunu herkes bilir. Ancak şu an büyük bölümü yıkık durumdadır ve on binden fazla ev yoktur. Yiyeceği boldur. Meyve, hurma, fıstık oldukça boldur. Buna benzer şeyler de bol miktarda vardır. Ayvaları da tat ve büyüklük bakımından bizdekilere benziyor ancak bizdeki gibi sert değil ve en tatlı armuttan bile daha tatlıdır. Bundan başka çok da büyük olmayan nar bulunuyor. Kabukları da çok ince ve bizim portakalı soyup yediğimiz gibi soyuyorlar ya elmayı yediğimiz gibi ısıarak yiyorlar. Çünkü ortadan kesmiyorlar, çok az çekirdeği olmadığı sürece. Narın tadı ne tatlı ne de ekşi. Bazılarının da o kadar yumuşak taneleri var ki ağızda hissedilmiyor bile, tükürmediğiniz sürece. Bunlar şeker

---

¹⁴² Basra Körfezi'dir.

¹⁴³ Giosafat Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 50. Barbaro, Basra Körfezi ile Kızıldeniz'i aynı yer olarak yazmıştır. Ancak Kızıldeniz Afrika ile Asya arasında yer almaktadır; Basra Körfezi ise Arabistan ile İran arasında yer almaktadır.

ve tatlıları özellikle de şerbetleri çok iyi yapıyorlar; İran'a ve diğer yerlere gönderiyorlar.

Hürmüz'e geri dönelim. Adanın karşısında bahsettiğim körfezin kuzeyine doğru, İran tarafındaki yerlerden bahsedeceğim. Buranın halkı Müslümandır. Körfezin genişliği üç yüz mildir. Körfezin diğer tarafında Hindistan vardır ve üç Müslüman bey tarafından yönetilmektedir. Hindistan'ın geri kalan bölgeleri de Kral tarafından yönetiliyor. Güneydoğu tarafına gidildiğinde körfezin ucunda Chalachut (Kalküta) adında büyük ve ünlü bir şehir bulunuyor. Burası Hıtay körfezi ve değişik yerlerden gelen tüccarların uğradığı bir yerdir. O yüzden burada birçok ve büyük gemi bulunuyor. Burası her bölgeden gelen malların gelip gittiği bir yer olduğu için hem büyük hem de kalabalıktır. Hürmüz'ün karşısındaki kıyıya dönüp gidilirse Lar adlı büyük ve güzel bir şehre varılır. İki bine yakın ev bulunuyor ve burası ticaret merkezdir. Çünkü bu körfeze gelip gidenler bu şehirde kalırlar. Daha sonra önceden de bahsettiğim Şiraz şehri bulunuyor. Buradan geçince Kamara adlı büyük bir şehre varılıyor. Oradan bir günlük uzaklıkta büyük bir nehir olan Bindamyr (Bendiemir) üzerinde kurulu büyük bir köprüye ulaşılır. Bu köprü'nün Süleyman tarafından yaptırıldığını söylüyorlar. Yuvarlak bir dağ görülüyor ve onun bir tarafına yaklaşık altı adım yüksekliğinde bir cehpe yapmışlar. Dağın tepesinde bir düzlük var çevresinde kırk tane sütun var. Buna bizim dilimizde kırk sütun anlamına gelen Cilmynar deniliyor. Bunlardan her birinin çapı üç adamın kucaklayacağı ölçüde ve yirmi metredir. Ancak bunların bir bölümü yıkılmış olmasına karşın çok güzel oldukları görülüyor. Bu tepenin üzerinde insan figürleri kazınmış dev gibi tek parça taşlar bulunuyor. Hepsinin üstünde bizim babamızı çizdiğimiz resimlere benzeyen figürler var. Bu figürlerin hepsi yuvarlak şekillidir. Bunların altında da küçük figürler var. Bunun karşısında da bir yaya yaslanmış adam figürü var. Bunun Süleyman¹⁴⁴ figürü olduğunu söylüyorlar. Daha da altında ise farklı

---

¹⁴⁴ Hz. Süleyman'dır.

figürler var. Yukarıdaki figürleri koruyorlarmış gibi görünüyor. Bunların ortasına Papa'nın başlığını takmış gibi duran bir resim var. Elini açmış, altındaki kişiler için dua ediyor, ona bakan kişiler de ondan kutsama bekliyor gibi. Daha önde atın üzerinde güçlü, iri yarı bir adam figürü var. Bunun da Sanfone¹⁴⁵ olduğunu söylüyorlar. Bunun yanında da Fransızlar gibi giyinen, uzun saçlı birçok değişik figürler de var. Bunların tamamı kabartmadır. Buraya iki günlük uzaklıkta Tımar adlı bir şehir bulunuyor. Buraya da iki günlük uzaklıkta başka bir şehir bulunuyor. Burada bir mezar var ve bu mezarın Süleyman'ın annesinin olduğunu söylüyorlar. Bunun üzerinde de üzerine Arapça bir şeyler yazılmış küçük bir kilise var. Buradakiler buraya "*Mater Svlcimen*" yani *Süleyman'ın Annesi* diyorlar. Buraya bizim dilimizde *Süleyman Tapınağı* anlamına gelen "*Messeth Svlcimen*" diyorlar.¹⁴⁶ Buranın kapısı doğuya bakıyor. Buradan da üç günlük uzaklıkta Dehebeth¹⁴⁷ denilen bir şehre varılıyor. Buranın halkı çiftçilikle ve dokuma işiyle uğraşıyorlar. Buraya iki günlük uzaklıkta Vargari¹⁴⁸ denilen bir şehre gidiliyor. Önceden büyük ve güzel bir şehirmiş ancak şu an sadece bin ev var. Halkı tarım ve dokumayla uğraşır önceki şehirde olduğu gibi. Dört günlük uzaklıkta Deiser¹⁴⁹ adlı şehir bulunuyor; üç günlük uzaklıkta Taste¹⁵⁰ şehri var. Buraya bir günlük yürüme mesafesinde daha önce çok bahsettiğim Yezd şehri bulunuyor. Buradan küçük bir şehir olan Merut'a gidiliyor. İki günlük uzaklıkta da Kord-Gürd şehri bulunuyor. Buradaki halk İbrahimi'dir. Benim düşünceme göre ya İbrahim'in¹⁵¹ soyundan geliyorlar ya da onun dininden. Saçları da oldukça uzundur. İki günlük uzaklıkta Naim denilen az nüfuslu yaklaşık beş yüz evin bulunduğu bir şehir var. Buradan iki günlük uzaklıkta da Neyistan adlı şehir bulunuyor. Buradan da iki günlük uzaklıkta küçük bir şehir olan, beş yüz hanesi bulunan Erdestan'a varılıyor. Üç günlük uzaklıkta ise daha

---

¹⁴⁵ Şemun (Şemsun) Peygamberdir.

¹⁴⁶ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴⁷ Dehid ili. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴⁸ Zergan ili. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴⁹ Şuşter ili. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁵⁰ Teft ili. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁵¹ İbrahim Peygamber.

önce bahsettiğim Kasan şehri görülüyor. Üç günlük uzaklıkta ise daha önce dediğim Kum şehri bulunuyor. Oradan bir günlük uzaklıkta ise bin hanesi bulunan Save şehri var. Bu şehirlerin hepsinde çiftçilik ve dokumacılıkla uğraşılıyor. Save'den üç günlük uzaklıkta küçük bir şehir olan Afşar bulunuyor. Buradan da üç günlük uzaklıkta daha önce bahsettiğim Sultaniye şehri bulunuyor. Yedi günlük uzaklıkta da Tebriz bulunuyor. Birisi buradan çıkıp Bakü Denizi üzerinden doğuya doğru yani Çağatay bölgesine gitmek isterse bu şehirleri geçmek zorunda. Tebriz'den Sultaniye yedi gün, Sultaniye'den Afşar'a üç gün, Afşar'dan Save'ye dört gün, Save'den küçük bir şehir olan Hoy'a altı gün, Hoy'dan küçük bir şehir olan Sari'ye üç gün, Sari'den yine küçük bir şehir olan Sindan (Lahican)'a dört gün, Sindan'dan küçük bir şehir olan Termican'a üç gün, Termican'da da Gilan'a altı günlük yoldur. Buradan da Esterabad'a varılıyor ve Esterabad İpeği de adını buradan alıyor. Bu şehir Bakü Denizi'nin yakınındadır. İklimi o kadar da elverişli değildir. Halkın yiyeceği pirinçtir ve bundan ekmek de yaparlar. Bu şehirde ve su bulunan tüm köylerde halk ipek eğirme işiyle uğraşılıyor. Irmaklar boyunca kazanlarını ve dokumalarını sererler. Çünkü burada dut ağacı çok olduğundan ipek böceği yetiştiriyorlar. Bu bölgelerde çok fazla keklik bulunuyor. Bir bey ya da başka soylu kişi eğlence düzenlese keklik pişirilir ve herkese bir tas pilav ve keklik verilir, herkes de bu keklği yiyor. Ancak bu kekliklerin onlar için hiçbir değeri yok, sıradandır. Daha önce dediğim denizin kıyısında Mazenderan, Esterabad, Lanzibut gibi birçok şehir bulunuyor. Bunlarla ilgili şu an bir şey söylemeyeceğim. Bu bölgelerde dokunan ipeklerin en iyileri bu şehirden geliyor.

Trabzon-Tebriz yolundan bahsetmek gereksiz olmayacak. Trabzon, Karadeniz kıyısında büyük ve güzel bir şehirdir. Buranın yöneticisi eskiden İmparator unvanına sahipti. Çünkü Konstantinopoli(Bizans) İmparatorunun kardeşi olduğundan kendisine de İmparator denilmesini istiyordu. Kendisinden sonra gelenler de her ne kadar İmparatorun kardeşi olmasalar da kendilerine de bu adı verdiler. Daha doğrusu bu

unvanı İmparator'dan aldılar. Bu şehir herkes tarafından bilindiği için başka da bir şey söylemeyeceğim. Buradan ayrılıp Tebriz'e gidildiğinde daha önce de söylediğim gibi güneybatıya gidildiğinde birçok köy ve kaleler bulunuyor. Kimsenin oturmadığı tepeler ve ormanlar yer alıyor. Burada bulunan ilk önemli yer düz bir ovada bulunan dağlarla çevrili ve kalesi olan Bayburt'tur. Kalesi sağlam olup surları var ve toprağı oldukça elverişlidir. Kalenin altında yer alan şehirde bin beş yüz hane vardır. Bayburt, Hasan Bey'in hakimiyetindedir. Buradan beş günlük uzaklıkta büyük bir şehir olan Erzincan bulunuyor, ancak şimdi büyük bölümü yıkık durumdadır. Oradan iki mil uzaklıkta batıya ve güneybatıya doğru gidildiğinde çok ünlü bir nehir olan Fırat bulunuyor. Nehrin üstünde on yedi gözlü, büyük ve güzel taş bir köprü bulunuyor. Erzincan'dan beş günlük uzaklıkta Harput adlı bir kale bulunuyor. Hasan Bey'in karısı, Trabzon İmparatoru'nun kızı bu şehirde oturuyor. Şehir güçlü bir yerdedir. Halkının çoğu Yunandır. Bunlar Hasan Bey'in karısına hizmet ediyorlar. Harput'u geçince Muşun Kalesi bulunuyor. Ondan sonra da Halla ve Thene kaleleri bulunuyor. Bu kaleler güçlü ve surları da oldukça iyidir. Her birinin altında yaklaşık beş yüz ev bulunuyor. Kıyılarından kayıklarla geçilen, Harput'a çok da uzak olmayan yerden doğan büyük bir nehir akıyor. Bu bölgelerde oturan bütün halka bizim dilimizde çoban anlamına gelen Coniari¹⁵² deniliyor. Doğuya doğru gidildiğinde bir tepenin üstünde surlarla çevrili Palu Kalesi bulunuyor. Kalenin altında üç yüz ev var ve onun altından da bir ırmak akıyor. Yine doğuya doğru gidildiğinde dört günlük uzaklıkta Amos Kalesi bulunuyor. Ovada yer alıyor ve nüfusu da çok değil. Tüm Trabzon'da ve kıyı yerlerinde şarap çok üretiliyor. Üzümler asmalarda hiç bozulmadan geliyor. Bizim bir şişe şarabımız burada bir dukadan daha aza satılır. Ormanlarında Puglia'daki ceviz cinsinden ceviz ağaçları boldur ve ayrıca diğer meyveler de oldukça boldur. Birçok yerde Zamora şarapları yapıyorlar. Buradan Türkmen Ülkesine giriliyor. Önceden Ermenistan deniliyordu

---

¹⁵² Koyun eri demektir.

ancak şimdi burada doğanlara bizim dilimizde kara renkli koyun anlamına gelen Carocoilu¹⁵³ deniliyor. İran ve Çağatay illerinde olanlarına da bizim dilimizde beyaz koyun demek olan Accorlu¹⁵⁴ deniliyor. Bu adlar kendi boylarının adlarıdır. Bu adlar tıpkı beyaz gül kırmızı gül, Guelfi ve Ghibellini, Zamberlani ve Mastrucieri gibi. Buradan da Muş adlı dağlar arasında küçük ve sağlam olan bir kale bulunuyor. Kale dağın üzerinde kurulmuş ve aşağısında da çevresi yaklaşık üç mil olan kalabalık bir şehir var. Üç günlük uzaklıkta da iyi ve güçlü bir kalesi olan Ahlat yer alıyor. Ahlat gölün kenarındadır ve uzunluğu yüz elli mil genişliği ise elli milden fazladır. Bu gölün kuzeyinde on beş mil uzaklıkta başka bir göl daha bulunuyor.¹⁵⁵ Bunun çevresi de seksen mildir ve etrafında birçok kale vardır. Ahlat'tan aşağıda bin hanesi olan bir şehir bulunuyor. Bu iki gölde de demir alan çok fazla gemi var. İkinci gölün kıyısında güzel ve sağlam olan Cevs¹⁵⁶ adlı bir şehir vardır. Gölün kıyısında bir günlük yol gidildiğinde Erciş şehrine ulaşılır. Erciş'in beş kemerli bir köprüsü var. Adilcevaz'dan Erciş'e kadar ırmağı geçmek için buna benzer dört tane köprü var. Erciş'te Çağatay'ın ve İran'ın beyi olan Cihan Şah'ın annesinin mezarı bulunuyor. Buradan beş günlük yol mesafesinde bir tepenin üzerinde kurulmuş, güçlü bir kale olan Orias şehri bulunmaktadır. Doğuya doğru gidildiğinde Hoy şehri bulunuyor, bu daha önce dediğim Hoy şehri değil, aynı ada sahip başka bir şehirdir. Buradan beş günlük uzaklıkta bir ova bulunuyor ve burada Timur'un harap ettiği büyük bir şehir yer alıyor. Uzunluğu iki yüz mil olan diğer göl geride bırakıldığında birçok köy bulunuyor ve genişliği otuz mil olup buradaki adaların çoğunda yerleşim var. Sonunda da Tessu ve Zerifter şehirleri bulunuyor. Bu iki şehirde de üç bine yakın hane var. Burada başka kayda değer pek bir şey görmedim. Yöre halkı pamuklu kumaş dokumacılığı, nakışçılık ve ipekli kumaş dokumacılığı ile uğraşiyor.

---

¹⁵³ Karakoyunlu.

¹⁵⁴ Akkoyunlu.

¹⁵⁵ Barbaro'nun burada iki farklı göl olarak bahsettiği göl aslında Van Gölü'dür. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁵⁶ Van Gölü'nün kıyısında Bitlis'e bağlı bir ilçe olan Adilcevaz'dır. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 54.

Koyun eti, şarap ve meyve oldukça boldur. Bunları Karadeniz'den çevre illere götürüyorlar.

Yeniden Tebriz'e dönelim. Tebriz'den kuzeydoğuya, biraz kuzeye ve çok az da kuzeybatı tarafına gidildiğinde görmeye ve anlatmaya değmeyen yerler bulunur. On iki gün uzaklıkta Thezichia bölgesinde Media şehrinde olan Şamahı bulunuyor. Buranın beyi Şirvanşah'tır.¹⁵⁷ Şehrin halkı gerekli olması durumunda sekiz binden on bine kadar at sağlayabiliyor. Şehir, altı günlük uzaklıkta bulunan, sağ tarafta yer alan Bakü Denizi'yle, sol tarafta Karadeniz'e doğru Mengrelia ve Kafkas Dağları çevresinde yaşayan Kaytaklar ile sınırdır. Burası güzel bir şehirdir. Dört-beş bin civarında hane vardır. Halkı kendi tarzlarında, kendi geleneklerine göre ipek ve pamuk dokumacılığı yapıyorlar. Bu şehir Büyük Ermenistan'dadır ve yaşayanların büyük bölümü Ermenidir. Burayı geçince İskender tarafından yapıldığı söylenen Derbent'e varılır. Bu şehir Bakü Denizi kıyısındadır ve dağdan bir mil uzaklıktadır. Dağın üzerinde bir kalesi ve iki hisarı var. Hisarları da suyun iki adım altında kalmış. Şehri genişliği bir kapıdan bir kapıya yarım mil, duvarları da Roma'ninkiler gibi büyük taşlardan yapılmıştır. Derbent bizim dilimizde dar demektir. Bölgenin konumundan dolayı ona Temircapi yani bizim dilimizde *demirden kapı* denmektedir. Aslında böyle denilmesi de yanlış değildir. Çünkü bu şehir Media'yı Saka'dan ayırıyor. Bu yüzden kim İran'dan, Türkiye'den, Suriye'den ve aşağıdaki bölgelerden Saka'ya gitmek isterse bu kapıdan girip diğerinden çıkmak zorundadır. Bu bölgeyi tanımayanlar için bu durum şaşırtıcı ve imkansız görünebilir. Bunun nedeni de Bakü Denizi'nden Karadeniz'e olan mesafe düz bir biçimde beş yüz mildir. Bu topraklar dağlarla ve ovalarla doludur. Bazı yerlere beylikler yerleşmiştir. Hırsızlık korkusundan dolayı kimse buralara gelmeyi göze alamıyor. Bu yerin büyük bölümünde yerleşim yoktur. Herhangi biri Derbent'ten geçmeden bu

---

¹⁵⁷ Şirvanşahlar Devleti'nin hükümdarlarına verilen unvandır. Bu devlet Azerbaycan sınırları içinde kurulmuş olup başkenti de Şamahı'dır. Toprakları, doğuda Derbent'ten Kura Nehri havzasına kadar Hazar kıyılarından başlayarak Şirvan ili ile birlikte batıda Gence'ye kadar uzanmıştır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Şirvanşahlar** maddesi, yaz. Sara Aşurbeyli, İstanbul, 2010, c. 39, s. 211-213.

yolculuğu yapmaya karar verdiğinde önce Gürcistan sonra da Mengleria'dan geçmeli. Karedeniz kıyısında Aluathi kalesi var ve burada çok yüksek bir dağ bulunuyor. Bu yüzden kişinin attan inip yaya olarak devam etmesi gerekir ve yukarı çıkıp aşağı inmesi iki gün sürer. Sonra da Çerkeslerin ülkesine girmesi gerekiyor ki Çerkeslerden kitabın ilk bölümünde bahsetmiştim. Bu geçit sadece sınırdakiler tarafından kullanılıyor ve burada bundan başka bir geçit de yok. Asıl konuya döndüğümüzde, deniz dağa kadar yani Derbent'in bulunduğu yere kadar gelmiştir. Her yer kayalıktır ve çok az toprak vardır. Bu darlık yaklaşık altmış mil sürer ve atla gitmek oldukça zordur. Dağ, arkada sola doğru kıvrılır ve böylece dağ üzerinden yolculuk yapılır. Burası eskiden Kafkas Dağı olarak söylenirmiş ancak şimdi Kutsal Meryem Kafkas Dağları olarak söyleniyor. Bizim kilisemizin rahiplerinden birkaçı ve San Francesco rahipleri buraya bu adı vermişler. Bu bölgede oturan halk daha önce de dediğim gibi Kaytaklardır. Diğerlerinden farklı bir dil konuşuyorlar ve çoğu Hristiyan'dır. Bazıları Ortodoks Kilisesi'ne, bazıları Ermeni Kilisesi'ne bazıları da Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Denizin bu tarafında Bakü Denizi'ne adını veren Bakü adlı başka bir şehir daha var. Yakınlarda bulunan bir dağdan halk çok pis kokan kara bir yağ çıkarıyor. Bu yağı insanlar geceleri aydınlanmak için kullanıyor. Yılda iki kez develeri bununla yağıyorlar. Eğer yağlamazlarsa hayvanlar uyuz oluyor. Kafkas Dağı'nın düzlüğünde bizim dilimizde on bin asker anlamına gelen Tümen Bey hüküm sürüyor. Tümen Bey'in hakimiyetindeki halk evlerini külah şeklinde yapıyor. Bundan daha önce birinci bölümde bahsetmiştim. İlk bölümünde etrafı delik, bir buçuk metre çapında ağaçtan bir çember yapıyorlar. Buna tahtaları bağlıyorlar ve küçük bir çember oluşturuyorlar. Her yerini durumlarına, mevkilerine göre keçeyle ya da kumaşla örtüyorlar. Bir yeri sevmedikleri zaman da evlerini toplayıp, arabalarına yükleyip başka yerlere gidiyorlar. Ben buradayken Tümen Bey'in kızıyla evli olan Tatar İmparatoru'nun oğullarından biri geldi. Çünkü babası tarafından sürülmüştü. Ona da bu evlerden birini verdiler. Yere oturdu. Kendi

ülkesinden ve bulunduğu yerin halkından onu görmeye gelenler oldu. Bu ziyaret şöyleydi: “Kapıya bir taş atımlık mesafeye yaklaştıklarında eğer silahları varsa yere bırakıyorlar ve kapıya doğru adım atıp dizlerini yere vuruyorlar. Bunu iki ya da üç kere yapıyorlardı. Ona on adım yaklaşıncaya kadar bu şekilde ilerliyorlar. Ne istediklerini söylüyorlar ve yanıt aldıktan sonra da arkalarını ona dönmeden geri geri gidiyorlar.” Ben birkaç kez Tümen Bey’in huzuruna çıktım. Benim gördüğüm kadarıyla sürekli sarhoşlar ve elmadan yaptıkları şarabı içiyorlar. Kafkas Dağları ve orada yaşayanların durumları ile ilgili daha önce de bahsetmiştim. Kefe’de doğan San Domenico tarikatından olan rahip Vincenzo’dan duyduğum hikayeyi anlatayım. Bu kişi bazı şeyleri yapması için buraya gönderilmiş, on ay önce buradan ayrılmış. Onun anlattıkları bizim dinimiz açısından önemlidir. Diyor ki, Sultan’ın ülkesinden çıkınca Müslüman bir tarikatla karşılaştım, kendi dinlerinde olan bir coşkuyla “Hristiyanlara Ölüm” diye bağıyorlardı. İran’a doğru gittikçe bunlar daha da çoğalıyordu. Bu çapulcular Bakü Denizi’ne doğru gitmeye başladılar. Şamahı, Derbent ve Tümen’e geldiler. Kimi atlı, kimi yaya, kimi silahlı, kimi silahsız çok fazlaydılar. Kafkas Dağları’nın çevresinde Tezechia ilinde Terch Irmağı’na doğru gittiler, ki burada birçok Katolik Hristiyan yaşıyordu. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden buldukları yerde hepsini öldürdüler. Ondan sonra Hristiyan olan ancak Yunan kilisesine bağlı Gog ve Magog¹⁵⁸ topraklarına girip burada da aynısını yaptılar. Sonra Çerkes ülkesine dönüp Karadeniz kıyısında yer alan Chippiche ve Charbarti’ye doğru gittiler, buralarda da aynısını yaptılar. Titarcossa ve Cremuch halkı onlarla savaşmış, hepsini kaçırtıp kendi ülkelerine gidene kadar bundan vazgeçemediler, gerçi onlardan yirmi tanesi kurtulamadı. Bu durumdan o çevrede yaşayan Hristiyanların ne kadar kötü durumda olduklarını anlayabiliriz. Bu olay 1486 yılında oldu.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Yecüc ve Mecüc.

¹⁵⁹ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 57. Türkçe çevirisinde bu tarihin 1484 olduğu yazılmıştır. Bkz. Josaphat Barbaro, **Anadolu’ya ve İran’a Seyahat**, çeviri ve notlar Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s. 111.

Derbent ile ilgili çok şaşırtıcı bir şey söyleyeceğim. Kapılardan birinden buraya girince surlara kadar her çeşit meyve bulunuyor, özellikle de badem. Diğer kapıda birkaç ağaç ve yabancı ayva ağaçlarında başka bir meyve bulunmuyor. Bu durum Derbent'in diğer tarafında on, on beş ya da yirmi mile kadar böyle devam ediyor. Bundan başka bir dükkanda teki seksen ya da daha fazla libbre olan çapalar gördüm. Bunlar geçmişte bu bölgede çok büyük gemilerin kullanıldığını gösteriyor. Şu an büyük çapaların teki yüz elli ya da iki yüz arasındadır. Buraya kadar duyduklarımı ve çoğunlukla da kendi gözlerimle gördüklerimi anlattım.

Şimdi Tebriz'e dönelim. Hasan Bey ve benimle ilgili olan şeylerden bahsedeceğim. Tebriz'e gittiği sırada bana Osmanlı'ya karşı savaşaacağını söyledi. Her ne kadar bunun işaretlerini görsem de pek inanmadım. O benim hesabıma göre yirmi ya da yirmi dört bin atlı askere sahipti, yaya olanlar da dört-beş bin kadardı. Yardım için gelenler de yaklaşık altı bin kadardı. Kadınlar, çocuklar ve hizmetçilerle ilgili bir şey demiyorum, çünkü bunlardan daha önce yeterince bahsettim. Yedi gün yolculuk yaptıktan sonra sağa dönüp Karadeniz kıyısında yer alan Gürcistan tarafına yöneldik. Buraya girdik çünkü Hasan Bey burayı yağmalamak istiyordu.¹⁶⁰ Kendi adetlerine göre öncü olarak beş bin atlıyı gönderdi. En iyi yoldan gittiler ve ormanları yakıp her yeri yerle bir ettiler. Çünkü yolumuz büyük dağlardan ve yüksek ağaçlardan geçiyordu. Yangını uzaktan gördüğümüz için hangi yoldan gideceğimizi de biliyorduk. Gürcistan'da yapacağımız iki günlük yolumuzu bulduk. Tiflis'e ulaştık. Bölgenin halkı burayı terk ettiği için hiçbir zorlukla karşılaşmadan burayı aldık. Buradan Gori'ye ve çevre bölgelere girdik. Buraları da aynı diğer yerleri yaptıkları gibi yaptılar. Hasan Bey, Gürcistan Kralı Pancratio ve bunun komşusu olan Giurgura ile barış imzaladı. Hasan Bey'e on altı bin duka vergi verecekler ve o da Tiflis dışında tüm ülkeyi bırakacaktı. Bunun karşılığında Pancrati ve Giurgura, Hasan Bey'e ne çok güzel ne de büyük olan

---

¹⁶⁰ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 58. Otlukbeli Savaşı'nda aldığı ağır yenilgiden sonra Uzun Hasan sadece Gürcistan'a sefer yaptı. Bundan başka da hiçbir askeri faaliyette bulunmadı.

dört tane yakut gönderdiler. Bu yakutlar Venedik'teki San Marco'nun sunağındaki yakutlara benziyordu. Hasan Bey bu yakutları aldığımda bunlara bir değer vermem için beni yanına çağırdı. Yanına gitmeden önce bu yakutları getiren Pancratio'nun ve Giurgura'nın elçileri, kendileri de Hristiyan oldukları için benden iyi bir değer vermeme istediler. Hasan Bey'in huzuruna vardığımda yakutları bana vermelerini buyurdu. Birini dikkatle inceledim ve Hasan Bey: "Ne değer verdiğimi" sordu. Ben de: "Dört bin duka olabilir" dedim. Güldü ve dedi ki: "Bunlar sizin ülkenizde çok değerli, ben yakut değil para istiyorum" dedi. Aldığımız yerler sol tarafta Giurgura ve Kral Pancratio'ya bağlı olan Cothatis'ti.¹⁶¹ Burası küçük bir tepenin üzerinde yer alan ve önünden ırmak akan bir şehirdir. Irmağın üzerindeki büyük taş köprüden geçince oldukça sağlam olan Schender Kalesine gidilir. Gori'den dört günlük uzaklıkta oldukça büyük bir ırmak akıyor. Daha sonra başka bir dağdan geçildiğinde Hasan Bey'in toprağı olan Büyük Ermenistan bulunuyor. Üç günlük uzaklıkta Loreo adlı bir kale, dört günlük uzaklıkta Nuh Dağı bulunuyor. Nuh, büyük tufandan sonra gemisini bu dağın üzerine oturtmuş.¹⁶² Eteklerinde büyük bir düzlük var. Çevresi iki günlük yoldur. Yaz-kış sürekli bu dağın zirvesi karla kaplıdır. Bu dağın önündeki küçük dağ da karla kaplıdır. Buradan iki günlük uzaklıkta Cagri kalesi bulunuyor. Bu kalenin çevresinde Katolik Ermeniler yaşamaktadır. Bu çevredeki köylerin hepsi Katoliktir. İki manastırı vardır ve bunların en önemlisi Alengia'dır. San Benedetto tarikatına bağlı elli tane rahibi var. Ayinlerini bizim yaptığımız gibi ancak kendi dillerinde yapıyorlar. Bunların öncüsü ben Venedik'e geldikten sonra öldü ve onlardan biri Venedik'e geldi. Venedik'teki San Giovanni Paolo kilisesinde kaldı. Bizim Cumhuriyet'imizden ve Papa'dan benim aracılığım, benim

---

¹⁶¹ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 58. Kutaisi ya da Kutais. Gürcistan'ın batı bölümünde İmereti bölgesinde yer alan ve bu bölgenin en büyük, Gürcistan'ın da ikinci büyük kentidir.

¹⁶² G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 58. Çeşitli kaynaklarda bu dağın Ağrı Dağı ve Cudi Dağı olduğu söylenmektedir. Kur'an'da Hud Suresi 44. ayette ise geminin Cudi Dağı'na oturduğu söylenmektedir.

tavsiyemle kendisini manastırın baş rahibi yapmalarını istedi ve bunun için benim evime geldi. Çünkü ölen rahibin kardeşiydi.

Hasan Bey, Kral Pancratio ve Giurgura ile barış yaptıktan sonra on altı bin dukayı aldı ve Tebriz'e dönmeye karar verdi. Osmanlı'ya saldırmak için en ufak bir düşüncede olmadığını görünce ondan Tatar ülkesi yoluyla kendi ülkeme dönmek için izin istedim. Hasan Bey'in elçisi ve birçok Tatar tüccar ile yola koyuldum. Birinci bölümde dediğim gibi, Tatar İmparatoru'nun yeğeni Edelmulgh'un oğlu Hagmet'in babasının ölümünden sonra bu imparatorun yanında büyüdüğünü ve onunla baba-oğul gibi olduklarını duydum. Bana da çok iyi davranacaklarına emin olduğumdan oraya gitmek istemiştim. Ancak, bölgede savaştıkları için yoluma devam edemedim, fikrimi değiştirip Tebriz'e döndüm. Bu olay 1478 yılında oldu. Tebriz'e döndüğümde Hasan Bey'i hasta bir şekilde buldum ve Epifania gecesini¹⁶³ de öldü.¹⁶⁴ Üçü bir anneden, biri de başka birinden olan dört oğlu vardı.¹⁶⁵ Hasan Bey'in öldüğü aynı gece bu üç kardeş yirmi yaşındaki üvey olan dördüncü kardeşlerini boğdurdular.¹⁶⁶ Bu üçü arasında taht kavgası başladı. Daha sonra ikinci oğlu en büyük kardeşini öldürdü ve tahta geçti. Şu anda ülkeyi yönetiyor.¹⁶⁷ Ortalık böyle karışınca zaten Hasan Bey'den ve oğullarından da izin istemiştim, Erzincan'a giden ve orada oturan bir Ermeni ile yola çıktım. Benimle İran'a giden yardımcılardan biri benimle kalmıştı. Yoksul ve düşkünler gibi eski bir kıyafet giydik. Genelde hükümdarların ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıkların yarattığı korkudan dolayı sürekli at sürdük. 29 Nisan'da Erzincan'a ulaştık, Halep'e

---

¹⁶³ Hz. İsa'nın doğumundan on iki gün sonra kutlanan bayramdır. On ikinci gün bayramı da denilmektedir.

¹⁶⁴ Uzun Hasan 5 Ocak 1478 tarihinde Ramazan Bayramı arifesinde elli iki yaşındayken öldü. Başkentinde Nasırriye semtindeki anıt mezara gömüldü. Uzun Hasan'ın yönetimi altında Akkoyunlular Doğu Anadolu'daki yerel bir beylikten büyük bir imparatorluğa dönüşmüştü. Ancak onun ölümünden sonra devlette iç karışıklıklar ve taht kavgaları meydana geldi. Bkz. John E. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 203.

¹⁶⁵G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 59. Bunlar Halil, Zeynel, Maksut ve Yakup'tur. Uğurlu Mehmet'i Uzun Hasan ölmeden önce öldürttüğü için Barbaro burada belirtmemiştir.

¹⁶⁶G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 59. Öldürülen Despina Hatun'un oğlu Maksut Mirza'dır. Halil tahta geçince, Tebriz'de tutuklu olduğu hapisane hücrelerinde Maksut'u öldürttü.

¹⁶⁷ Uzun Hasan'dan sonra tahta Sultan Halil geçti ancak sekiz aydan kısa süre tahtta kalabildi.

giden bir kervanı beklediğimizden burada yaklaşık bir ay kaldık. Buradan ayrılıp küçük şehirler olan Cymis, Casseg,¹⁶⁸ Arapgir'e vardık. Daha sonra Mısır Sultanı'nın hakimiyetindeki güzel ve ticaret şehri olan Malatya'ya geldik. Erzincan ve Malatya arasında dağlar ve vadiler yer alıyor. Yolları taşlıktır. Oturanı çok olmayan evler ve köyler gördük. Malatya'dayken bir memur benim de bulunduğum kervanda geziyor, vergi vermesi gerekenleri not ediyordu. Bu sırada ben ortaya bir köşeye ilişmiş kervanın hareket etmesini bekliyordum. Kervandan birisi bana yaklaşıp "Ne iş yapıyorsun, memur gelip senden beş duka isteyecek. Çünkü senin -bizim dilimizde Hierusalem denilen- Kudüs'e gittiğini söylediler. Bu yüzden git de kendini affettir" dedi. Ben de gittim, bir çuvalın üstünde oturuyordu. "Benden ne istiyorsun?" dedim. "Beş duka ver" dedi. Kervancılardan yanımda olmasını ve Siyo'ya oğlumu bulmak için gittiğimi -bunu daha önce onlara söylemiştim- söylesem de yine de ödemem gerektiğini söyledi. Siyo, İran'da ve çevre bölgelerde çok konuşulan bir şehirdir. Buraya bizim dilimizde sakız demek olan Seghex diyorlar. Çünkü sakız burada doğmuş ve bu bölgelerde çok kullanıyor. Memur ile konuştuğum sırada onun tanıdığı olan biri bana bakıp "bırak gitsin" diyordu. Ama o: "Ben ödemesini istiyorum" diyordu. Bunun üzerine diğeri onun burnuna yumruk attı ve "Canın Cehenneme" dedi. Burnundan kan gelmeye başladı. "Seni deli" diye bağırdı. Diğeri beni dışarı çıkardı. Ata binip kervana katıldım. Güzel ülkeler, kaleler ve köyler gördüm. Fırat'ı geçip Halep'e vardım. Halep'le ilgili başka bir şey söylemeyeceğim çünkü herkes burayı yeterince tanıyor. Ancak burası büyük ve ticaret merkezi olan bir şehirdir. Halep'ten ayrılırken bizim tüccarlarımız bana bizim dilimizde kılavuz anlamına gelen bir muchario¹⁶⁹ verdiler. Hizmetkarım ve bu adamla birlikte deniz kıyısına yani Beyrut'a hareket ettik. Tripoli'nin¹⁷⁰ karşısında deniz kıyısına varınca kalabalık bir Memlük topluluğu gördük. Onlardan birkaçı benim

---

¹⁶⁸ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 59. Cymis, Casseg; Tunceli sınırları içinde olan Çemişgezek'tir.

¹⁶⁹ Mekkari, tüccarların mallarını bir yerden bir yere götüren kişi demektir.

¹⁷⁰ Lübnan'ın bir şehri olan Trablusşam'dır.

kılavuzumu gördü ve benim yanıma gelmek için atlarının dizginlerini çektiler. Ancak ben onların bize kötülük yapmak istediklerini fark edince hizmetkarıma kılavuzla birlikte gitmesini ve sonra onların arkalarından yavaş yavaş geleceğimi söyledim. Memlükler yanıma geldiğinde onlar iki ok atımlık mesafe kadar uzaklaşmışlardı. Biraz gittikten sonra, onlardan biri bana “Baba duyuyor musun?” dedi. Ben iyi niyetli bir şekilde yanına gidip “Ne istiyorsun?” dedim. “Nereye gidiyorsunuz?” dedi. “Kötü kaderim nereye götürürse” dedim. “Neden bu aynı sözcükleri kullandığımı” sordu. “Geçen yıl bir tüccara bir top ipek sattım, paramı almak için Halep’e geldim. Ancak onu bulamadım ve Beyrut’a gittiğini duydum. Şimdi de kendi zavallılığımı aramaya gidiyorum” dedim. Dediklerimi duyunca bana acıdı ve “Git zavallı adam, Allah sana yardım etsin” dedi. Yoluma devam edip kılavuza yetiştim. Beni görünce gülmeye başladı ve “Hay Hay Hay” dedi. Ona göre Memlüklülerin elinden kurtulmak için iyi fırsat yakalamıştım. Ne o Türkçe biliyordu ne de ben Arapça biliyordum. Bu şekilde Beyrut’a vardık. Birkaç gün sonra Kandiye’den bir gemi Beyrut’a geldi ve dönüşünde ona binip Kıbrıs’a gittim. Oradan Tanrı’nın da yardımıyla Venedik’e vardım. O bölgelerle ilgili bir şeyler yazmayacağım. Bu yerlerdeki kişilerin Hristiyanlarla yaptıkları kötü davranışlarını, dini kullanmalarını gördüğüm kadarıyla anlatacağım. Şamahı’ya giderken hastalanıp bir hastanede yattım. Taşın altında bir mezar, mezarın yanında sakallı, uzun saçlı ve çıplak bir adam vardı. Önünü ve arkasını bir bezle kapatmış ve yere serilmiş hasırlara oturmuştu. Onu selamlayıp ne yaptığını sordum. Babasını koruduğunu söyledi. “Baban kim?” dedim. “Bu mezardaki kişi gibi iyilik yapan biridir” deyip ekledi: “Otuz yıl onun yanındaydım ve daha sonra öldü, ben de ona eşlik etmek için buradayım. Ben ölünce beni de buraya gömecekler. Dünyayı çok gördüm. Bu yüzden ölene kadar burada böyle kalmaya karar verdim.”

Başka bir gün Tebriz’de ölüleri anma günüydü. Bu günler sadece onlar arasında değil Hristiyanlarda da oluyordu. Bir mezarlıktaydım ve biraz uzaktan oraya

bakıyordum. Birisi bir mezarın yanında oturuyordu. Birçok kuş, özellikle karga ve kuzgun uçuyordu. Orada bir ceset var sandım. Oradakilere gördüğüm şeyin ne olduğunu sordum. Bana: “Yaşayan azizlerden biri ve bu ülkede onun gibi başka biri daha yok.” dediler. Sonra “Bu kuşları görüyor musun, her gün oraya yemek yemeye gidiyorlar. Bu adam onlardan birini çağırdığında kuş hemen yanına gidiyor. Çünkü o kutsal bir adam.” dediler. Benden de gidip onu yakından görmemi istediler. Bir taş atımlık mesafeye kadar gittim. Adamın elleri yiyeceklerle doluydu. Kuşlar yiyeceklerden almak için adamın yüzüne yakın uçuyorlardı. Kuşları elleriyle bırakıyor ve bazen de onlara yemek veriyordu. Halk kendi yargılarına göre birçok mucize anlatıyordu. Bunlar akıllı insanların yanında saçmalık gibi gelebilir.

Başka zaman Hasan Bey, şimdi Türkmenistan denilen Büyük Ermenistan'dayken bu dervişlerden birini gördüm. Hasan Bey, İran'a gelip İran'ın ve Çağatay'ın hakimi olan Cihan Şah'a karşı savaşmak istiyordu. Hasan Bey ileri gelen kişilerle birlikte yemekten bu adam gelip elindeki bastonu sofraya fırlattı. Birkaç söz söyleyip her şeyi kırdı. Hasan Bey onun ne dediğini sordu. Bu adamın ne söylediğini anlayanlar “Hasan Bey'in zafer kazanacağını, tıpkı onun bu tabakları kırdığı gibi Bey'in de düşmanı kırıp döküleceğini” söylediler. Hasan Bey “Bu doğru mu?” dedi. Herkes bu adamın doğru söylediğini onaylayınca Hasan Bey dönene kadar onun en iyi şekilde ağırklanmasını buyurdu. Daha sonra Hasan Bey savaşa gitti ve düşmanını yenip, öldürdü. Tüm İran'ı Herat'a kadar aldı. Bütün ülkeyi kendi hakimiyetine aldı. Sonra sözünü tutup o adamı getirmelerini ve en iyi şekilde ağırklanmasını istedi. Bu zaferden sekiz ay sonra ben de oradaydım ve onun nasıl davrandığını gördüm. Bu adam her gün onun yanına gelen belli kişilere yemek veriyor, onların yuvarlak biçimde oturmasını istiyordu. Sayıları ne iki yüzden az ne de beş yüzden fazlaydı. Her gün iyi şeyler yiyor ve oldukça iyi giyiniyordu. Hasan Bey göçe başladığında, o adamı da bir katıra bindiriyorlar ellerini cübbesinin altından bağlıyorlardı. Çünkü tehlikeli, deli deli

hareketler yapıyordu. Bunun gibi diğer dervişler de onun yanında yürüyerek gidiyordu. Bir gün arkadaşım olan bir Türk'ün çadırındayken bu dervişlerden biri geldi. Arkadaşım ona "Bu derviş ne yapıyor, delilik yapıyor mu, konuşuyor mu, yemek yiyor mu?" diye sordu. O da: "Her zamanki gibi, bazen delilik yapıyor iki ya da üç gün yemek yemiyor, çeşitli delilikler yapıyor, bu yüzden onu bağlamak gerekiyor. Güzel ancak anlamsız konuşuyor. Verilen yemeği yiyor. Bazen de kıyafetlerini parçalıyor." dedi ve ekledi "Bir gün Hasan Bey İsfahan'dayken yanına gittik. Bizi, Uğurlu Mehmet için yapılan bir saraya gönderdi, orada dört-beş gün kaldık. Gitmemiz gerektiğini söylediler. Ben "hadi gidiyoruz" deyince "burada kalmak istiyorum" dedi. Bu yüzden onu zorla götürdük." Ben esasının fırlatılması ve tabakların kırılmasını bu kişiden duymuştum. Bunu bana gülerek anlatmıştı. Türk arkadaşım ona: "Bu harcamalar için bu parayı nereden buluyorsunuz." diye sordu. "Bunlar için belli bir miktar ayrılıyor, daha ne kadar ihtiyaç olursa o kadar veriliyor." dedi. Bundan şu sonuç çıkarılabilir; onların arasında böyle delilerin iyi yeri var. Daha az çabayla ve biraz da kandırmayla para kazanıyorlar.

Ölüleri anma konusuna tekrar dönersek, ölüleri anarken kadın, erkek, yaşlı, çocuk mezarlarda toplanıyorlar. Hocalarla oturuyorlar ve ellerine yanan mumlar alıyorlar. Hocalar kendi dillerinde dua ediyor ya da bir şeyler okuyor. Dua ve okuma işi bitince yemeklerin buraya getirilmesini istiyorlar. Bu yüzden sokaklar mezarlığa gelip giden insanlarla dolu oluyor. Bu yerin çevresi dört-beş mildir ve sokaklar bu mezarlığa çıkıyor. Yoksullar da bu yolda para topluyorlar. Bazıları da kendilerine para verilmesi karşılığında işlerinin yolunda gitmesi için dua etmeyi öneriyorlar. Mezarlara taş dikmişler ve onun üzerine de mezarda yatan kişinin adını yazmışlar. Bunlardan bazıları da mescit yapmışlar. Bunlar batıl inançlarıyla ilgili konular için yeterlidir.

Şimdi bunların dini iki yüzlülükleriyle ilgili bir şey anlatayım. Tanrı'dan bunu biz Hristiyanlara nasip etmesini istemem. Biz böyle bir iki yüzlülüğü yapmayız eğer yaparsak çok kötü cezalandırılırız. Bence bunun ilki iyi, ikincisi de kötü değil. Kendi

aralarında kutsal gördükleri Müslüman biri hayvanlar gibi çıplak dolaşıyordu. Kendi inançlarıyla ilgili konuşuyor, insanlara öğütler veriyor ve insanların gözünde iyi bir yerdedi. Onun yolundan giden cahil, aptal insanların saygısını kazanmıştı. Etrafına duvar örme ve kırk gün oruç tutmak istediğini söylemiş. Bunu sağlıklı bir şekilde bitereceğini ve vücudunun kötülöklere karşı dirençli olacağını söylüyordu. Bunu da deneyimlemek için ormana kerpiç götörmelerini istedi. Kerpiç, alçı ve harç kullanarak kendisine yuvarlak bir kulübe yaptırdı. Kendini buraya kapattı. Kırk günün sonunda onu canlı ve sağlıklı bir şekilde buldular. Herkes çok şaşırılmıştı. Ancak aralarında uyanık olan biri burada bir et kokusu aldı. Toprağı kazdılar ve adamın sırrı ortaya çıktı. Bu olay hükümdarın kulağına gittiğinde kazaskerin ve onun müritlerinden birinin yakalanmasını emretti. Biraz işkenceden sonra olayı itiraf ettiler. Duvarda bir delik açmış, geceleri bir boruyla ona çorba, et ve başka yiyecekler vermiş. Sonra ikisini de öldürdüler. Burada Hristiyanlara yapılan ve benim de gördüğüm kötü davranışları, Kefe’de doğmuş Cenevizli Pietro di Guasco’dan 1487 yılının Aralık ayında duyduklarımı anlatacağım. Ben İran’dayken o da geldi ve yaklaşık üç ay benimle kaldı. Bu bölgelerden haberler, hikayeler topluyordu. Bana: Bir gün Tebriz’deyken zengin bir tüccar olan Choza Mirech adlı bir Ermeni kuyumcudaydı. Bir Hacı yanına geldi ve “Hristiyanlığı bırak ve Müslüman ol” dedi. Choza uygun bir dille yanıt verip kendisine engel olmamasını söyledi, ancak adam inatla onun dinini değiştirmesini istiyordu. Choza kendisini rahat bırakması için ona para gösterdi. Adam ona: “Ben para istemiyorum, sadece dinini değiştirmeni istiyorum.” dedi. Choza da dinini değiştirmek istemediğini, bugüne kadar olduğu gibi İsa’nın dininde kalmak istediğini söyledi. Ancak bu çapulcu adam orada bulunan bir adamın kınından kılıcını aldı ve Choza’nın kafasına indirdi adam orada öldü. Sonra da hemen kaçtı. Choza’nın otuzlu yaşlarında bir oğlu vardı ve o sırada dükkandaydı. Babasını öyle görünce ağlamaya başladı. Dükkandan çıkıp hükümdarın sarayına gidip onu bu konuda bilgilendirmek istedi. Hükümdar bunu duyunca çok

sinirlendi ve onun hemen yakalanmasını istedi. Birini onu yakalaması için gönderdi. Tebriz'den iki günlük uzaklıkta Merend şehrinde onu yakalayıp hükümdara getirdiler. Hükümdar bir hançer istedi ve onu kendi elleriyle öldürdü. Cesedini sokağa atmalarını, köpeklerin yemesi için orada bırakmalarını söyledi. “Muhammet'in dini bu şekilde mi yayılacak?” dedi. Akşam olunca, oldukça bağınaz olan bir grup Hasan Bey'in mezarını korumakla görevli ve bize göre hastanelerin de yöneticisi olan Derviş Kasım denilen birinin yanına gittiler. Bu kişi oldukça saygın ve tanınmış biriydi ve eski hükümdarın hazinedarlığını da yapmıştı. Bu grup ondan gece köpekler yemesin diye cesedin kaldırılması için izin almaya gelmişlerdi. O başka bir şey düşünmeden izin verdi. Halk da cesedi götürüp gömdü. Bunu hükümdar hemen duydu. Çünkü meydan sarayının yanındaydı. Kasım'ın yakalanıp kendisine getirilmesini buyurdu. Ona: “Sen benim emrime ne hakla karşı geliyorsun, bırakın ölsün” dedi. Hemen onu orada öldürdüler. Sonra “Halk benim emrime karşı çıktığı için onları cezalandırın ve büyük bir yağma yapın.” dedi. Adamları şehri yağmalamaya başladı ve herkeste büyük bir korku yarattılar. Bu yağma üç-dört saat sürdü. Daha sonra yağmayı bırakmalarını söyledi. Bundan başka halktan altın ile ödemeleri şartıyla vergi aldı. Sonunda adamlarından birini Choza Mirech'in oğluna gönderip ona başsağlığı diledi. Oldukça iyi ve insancıl konuşup onun gönlünü okşadı. Çünkü ölen Choza Mirech, oldukça saygın ve zengin bir tüccardı. Bu olaylar bu bölge insanının Hristiyanlara nasıl kötü davrandığını yeterince kanıtlıyor.

İkinci bölümün de sonuna geldim. Tüm kitapta elimden geldiğince değişik şeyleri, zaman ve yerleri düzgün biçimde yazdım. Tanrımıza ve İsa'ya şükürler olsun ki tüm Hristiyanlar özellikle de değerli Venedik şehrinde doğanlar bunu ona borçluyuz. Bu vahşi insanlar kötü ahlaklı ve kendi inançlarına bile yabancılar.

“Ben Venedik vatandaşı Giosafat Barbaro, Tana'ya ve İran'a yaptığım iki yolculuğumda gördüğüm şeylerin anlatımı burada bitiyor.”

-Giosafat Barbaro'nun Seyahatnamesinin Sonu-

C: AMBROGIO CONTARINI'NİN SEYAHATNAMESİ

Ambrogio Contarini, soylu bir aileye mensup olup 1429 yılında Venedik'te doğmuştur. Gençliğinde uzun bir süre tüccar olarak İstanbul'da yaşamıştır. Ancak 1463 yılında Osmanlı-Venedik savaşı başlayınca Venedikli diğer tüccarlarla birlikte tutuklanmış, daha sonra kaçmayı başararak 1464'te Venedik'e dönmüştür. 1470 yılında Osmanlı'ya karşı yapılan Ege'deki deniz savaşında yer almıştır, bu savaşta kadirgaları yönetmiştir. 1473 sonlarında da bu görevi kardeşi Agostino'ya bırakarak Venedik'e dönmüştür.¹⁷¹

1474'te Venedik senatosu tarafından Uzun Hasan'a gönderilmek üzere elçi olarak seçilmiştir.¹⁷² 23 Şubat 1474'te Venedik'ten yola çıkarak Almanya'yı, Polonya'yı, Rusya'yı geçip ertesi yılın Ağustos ayında Tebriz'e ulaşmıştır. Ekim ayında da İsfahan'a gelip Uzun Hasan ile görüşmüştür. 1477 yılında da Venedik'e dönmüştür. Onun bu uzun yolculuğunda gördüklerini, duyduklarını anlattığı seyahatnamesi, İran'a eş zamanlı olarak giden yurттаşı Giosafat Barbaro'nun eseri kadar değer görmemiştir.¹⁷³

Contarini'nin eseri, onun seyahat ettiği farklı bölgelerdeki bölümlerle başlayıp bitmektedir. Seyahatnamesinin ana bölümünde ise ziyaret ettiği İran şehirleri yer almaktadır. Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet'in babasına karşı ayaklanmasının sonucu olarak ülkede ortaya çıkan sorunlara da atıfta bulunmuştur.

---

¹⁷¹ **La Treccani (Enciclopedia Italiana)**, Dizionario Biografico degli Italiani vol. 28, 1985.

¹⁷² Pietro Donazzolo, **I Viaggiatori Veneti Minori: studio bio-bibliografico**, Roma, 1929, s. 50.

¹⁷³ P. Donazzolo, **a.g.e.**, s. 51.

Ambrogio Contarini'nin Seyahatnamesi (Metin)

“Ben Messer Benedetto'nun oğlu Ambrogio Contarini. Konseyde Venedik Cumhuriyeti tarafından İran'ın saygıdeğer hükümdarı Uzun Hasan'ın¹⁷⁴ sarayına elçi olarak görevlendirildim. Bu görev oldukça tehlikeli ve zor görünüyordu. Ancak yine de tüm Hristiyan dünyası için, efendimiz İsa Mesih ve onun cennetlik annesi Meryem'in adı için her türlü tehlikeyi göze alarak tüm benliğimle yola çıkmaya karar verdim. Venedik'ten yola çıktığım 23 Şubat 1473'ten yurda döndüğüm 10 Nisan 1477 tarihine kadar tüm yaşadıklarımı, içinden geçtiğim şehirlerin özelliklerini, oradaki halkların geleneklerini, törelerini tüm cesaretimle anlatacağım.”

1. BÖLÜM¹⁷⁵

“Elçi Venedik'ten ayrılıyor. Avrupa'da Almanya'yı, Polonya'yı, Rusya'yı ve Büyük Tataristan ovasını geçip Keefe'ye varıyor.”

23 Şubat 1473'te Venedik'ten yola çıktım. Bu yolculukta bana saygıdeğer rahip Stephano, tercüman Dimitri da Setines, benim yardımcılarım Zuana Ungharetto ve Maffeo da Bergamo eşlik etti. Toplamda 5 kişiydik ve hepimiz Alman tarzı kıyafetler giymiştik. Daha önce söylediğim 4 kişi ile birlikte bir gemiyle Aziz Michele da Murato'ya doğru gittik. Orada Kutsal Akşam Yemeği ayinine katıldık ve sonra başrahip bize tahta haçlar vererek bizi onurlandırdı. Rahip bizi kutsarken biz de Mestre'ye doğru yola çıktık. Orada bizim için beş at hazırlanmıştı. Atlara binerek Tanrı'nın yardımıyla Treviso'ya ulaştık. Çok çaba göstermemize rağmen bize rehberlik edecek birini bulamadık. Oradan Conegliano'ya gittim ve oraya vardığımda uzun ve tehlikeli yolculuktan sonra günah çıkarmayı ve Kutsal Akşam Yemeği'ne katılmayı kendime görev bildim. Bu görevi yardımcılarım ile yerine getirdik. 26 Şubat sabahı oradan ayrılır

¹⁷⁴ Özgün metinde “*Usuncassan*” olarak geçmektedir. Bkz. Ambrogio Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 65.

¹⁷⁵ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 66-70.

ayrılmaz Sebastiano Todesco adlı biriyle karşılaştım. Adam bizimle aynı yöne gittiğini bizi tanıdığını, amacımızın ne olduğunu söyledi ve Nürnberg'e kadar bize eşlik etmeyi önerdi. Bu adam Tanrı tarafından gönderilmiş gibiydi. Altı kişi yola koyulduk. Neredeyse her gün at sürerek Almanya'ya girdik. Orada çoğu piskoposların ve oranın ileri gelenlerinin hakimiyetinde olan pek çok kale ve güzel şehirler gördük. Buralar [Lehistan] İmparatorluğun egemenliği altındaydı. Bu yerler arasında oldukça güzel bir şehir olan Ausburg'u gördüm. Surlarla çevrili ve İmparatora bağlı olan Bercemsiurch şehrine gittik. Oradan uzaklaştıktan sonra Sebastiano bizi sevgiyle kucaklayıp dua ettikten sonra Frankfurt'a doğru yola çıktık.

10 Mart 1474 tarihinde rehberimizle birlikte kendi kalesi olan, içinden ırmak geçen güzel bir şehir olan Nürnberg'e geldik. Yolculuğa devam edebilmek için rehber aramaya çıktığımızda ev sahibim Polonya Kralı'nın iki elçisinin yola çıktığını ve bugün de şehirde olduklarını söyleyip onlarla yolculuk etmemi önererek içimi ferahlattı. Bu haber beni oldukça mutlu etti. Rahip Stefano'yu elçilerin yanına kim olduğumu bilmeleri için gönderdim ve onlarla konuşmaktan mutlu olacağıma dair mesaj yolladım. Elçiler mesajımı aldıktan sonra eğer istiyorsa kendileriyle yolculuk yapabileceğimi söylediler. Bunun üzerine onların yanına gittim ve elçilerden birisi başpiskopos ve diğeri de Messer Paulo adında bir şövalyeydi. Onlarla tanıştıktan sonra krallarının mektuplarını taşıdığımı söyledim. Üzerimdeki giysilere karşın bana büyük saygı gösterdiler. Büyük bir mutlulukla beni kabul ettiler ve benden yardımlarını esirgemeyeceklerini söylediler. 14 Mart'a kadar Nürnberg'de kaldım.

14 Mart'ta daha önce söylediğim elçilerle birlikte Nürnberg'den yola çıktık. Polonya Kralı'nın büyük oğlu olan Bohemya Kralı'nın elçisi de bizimleydi. Alman topraklarından geçtiğimiz sıralarda güzel şehirlerde durduk ve büyük şehirlerde ve kalelerde konakladık. Buralar oldukça sağlam, güzel ve anlatmaya değer yerlerdi. 26 Mart'a kadar Almanya'da Brandenburg Markizi'nin ve Saksonya Dükü'nün ülkesinde

yolculuğumuza devam ettik. Brandenburg Markizi'nin topraklarına girince güzel surlarla çevrilmiş Frankfurt adlı şehre geldik. Burası Almanya ve Polonya arasında sınır olduğu için Markizi silahlı adamlardan birkaçını büyük bir düzen ve tertip içinde elçilere hizmet etmeleri ve kendi ülkelerine girene kadar muhafızlık yapmaları için gönderdi.

31 Mart'ta Polonya Kralı'na bağlı ilk toprak olan küçük ancak güzel bir kalesi olan Messeriaza'ya girdik. 2 Nisan 1474 tarihinde kayda değer bir yeri geçmeden Posnana'ya geldik ve burası evlerin ve sokakların güzel olduğu ve tüccarların gelip gittiği bir yer olması bakımından dikkate değer bir yerdir.

3 Nisan'da Kralın kaldığı yeri bulmak için Posnana'dan ayrıldık. Polonya'daki yolculuğum sırasında anlatmaya değer ne bir kale ne de başka bir şey gördüm ve bu şehirlerin ve evlerin diğer şeyler bakımından Alman şehirleriyle aralarında çok fark vardır.

9 Nisan'da Kutsal Cumartesi günü Lanciasa şehrine geldim. Burada Polonya Kralı Majesteleri Gaziemir'i buldum. Majesteleri iki şövalyeyi bizim emrimize verdiler ve ertesi gün Paskalya olduğu için de Majestelerinin yanına gitmedim.

11 Nisan sabahı majesteleri bana siyah bir cübbe gönderdi ve kralın huzuruna çıkabilmeme izin de gelmişti. Onların adetlerine göre kralın gönderdiği kıyafetleri giydim ve bana eşlik eden ileri gelenler ile birlikte kralın huzuruna çıktım. Venedik Dükü'nün kral için verdiği armağanları krala sundum ve elçilik görevimle ilgili bilgiler verdim. Beni kral ile birlikte öğle yemeğini yemek için çağırdılar, yemeği İtalya'da olduğu gibi düzenlemişlerdi ve sofrayı çok güzel ve çeşitli yiyeceklerle hazırlamışlardı. Yemeğini bitirince de kraldan izin isteyip odama çekildim.

13 Nisan'da kral birini gönderip beni yanına çağırdı ve dük'ün kral için söylediklerini kendisine bildirip ondan da insancıl ve saygılı bir biçimde yanıt alınca kralın bu tavrı bizim kral hakkındaki düşüncelerimizi doğrular nitelikteydi. Yıllardır

onun gibi bir kral gelmemişti. Kral, biri Polonya'da diğeri de Rusya'da olmak üzere Majestelerinin ülkesinin Rusya tarafında kalan Magrama ve Chio denilen Aşağı Rusya¹⁷⁶ topraklarına kadar bize rehberlik etmesi için iki rehber görevlendirdi. Bizim hükümdarımız adına krala övgülerimi sunduktan sonra izin alarak ayrıldım ve 14 Nisan'da kılavuzlarla birlikte Lancisa'dan ayrılıp Polonya'ya doğru yola koyulduk. Düzlük ve ormanlarla dolu Polonya'dan geçip, gece-gündüz kimi iyi kimi kötü konaklayacak yerler buluyorduk ve burası fakir bir ülke gibi görünüyordu. 19'unda Lumberli denen şehre geldik. Buranın bir kalesi var ve kralın dört oğlu (en büyük oğlu 15 yaşında) burada kalıyor. Kalede eğitimcileri ile birlikte kalıyorlardı. Benim de onları görmemi istediler bu belki de babalarının isteğiydi. Ben de gidip çocukları gördüm ve çocuklardan biri benimle güzel bir dille konuştu. Bu da eğitimcilerine büyük saygı gösterdiklerinden kaynaklanıyordu. Onlara da gereken yanıtı verip onları selamlayarak oradan ayrıldım. 20'sinde Polonya'dan çıkıp Aşağı Rusya'ya geldik ve burası da yine aynı kralın egemenliğindeydi. 25 Nisan'a kadar at sürüp ormandan geçtik, bazen kalede bazen de evlerde kaldık ve ağaçtan yapılmış ancak güzel bir kalesi olan Iusch denilen şehre geldik ve 24'üne kadar burada kaldık. Burası tehlikesiz değildi. Çünkü oradakiler düğün sofrası hazırlamışlardı ve herkes sarhoştu. Bu yüzden de çok tehlikeli görünüyordu. Buradaki insanlar şarabı bilmiyor ancak baldan, şaraptan daha sarhoş edici bir içki yapıyorlar. 25'inde oradan ayrıldık ve akşam Aitomir denen ahşaptan kalesi olan şehre geldik. 29 Nisan'da da oradan ayrıldık ve tüm gün pek çok tehlikeyle dolu ormandan geçtik. Burasının tehlikeli olmasının nedeni buradakilerin hiçbir şeyden memnun olmamasıydı. Akşam kalacak bir yer bulamadık ve yiyecek bir şey olmadan ormanda uyuduk. Ben tüm gece orada gözcülük yaptım. Otuzuncu gün beyaz kalesi olan Beligraoch'a geldik ve kral burada oturuyordu. Orada kaldık ancak pek de rahat edemedik. 1 Mayıs'ta Chio ya da Magrama denilen Rusya'nın dışında kalan şehre

---

¹⁷⁶ Aşağı Rusya, Belarus'u da kapsayan bölgedir.

ulaştık ve burası Pamartim denilen Polonyalı Katolik biri tarafından yönetiliyordu. Benim gelişimi kral, elçileri tarafından öğrenince bana o şehre göre kötü olan bir oda verdi ancak birçok yiyecek-içecek gönderdi. Burası Tataristan sınırındadır ve buraya Yukarı Rusya'dan deri eşyalar getiren tüccarlar gelip gidiyor ve buradan da kervanlarla Kefe'ye gidiyorlar ve Tatarlar çoğunlukla onları tutukluyorlar. Burası ekmek ve etin çok olduğu bir yerdir. Onların geleneklerine göre sabahtan üçe dek işlerini yapıyorlar sonra tavernaya gidip geceye kadar kalıyorlar ve sarhoşlar gibi birbirleriyle dövüşüyorlar. 2 Mayıs'ta Pamartim emrindeki ileri gelenlerden birkaçını beni öğle yemeğine davet etmek için gönderdi. Elçilerle karşılıklı saygı gösterisi bittikten sonra istediğim bir şey varsa severek yapacaklarını söyledi. Hizmetinde olduğu valisinin kendisine emir verdiğini ve bana saygıyla davranacağı konusunda bilgi verdi. Benim her türlü tehlikeden uzak olarak Tataristan'dan geçip Kefe'ye varıncaya kadar bana gerekli olacak her şeyi verdi. Ona övgüler sunup sözünde durması için istekte bulundum. Bana, Tatar imparatoruna hediyeler götürecek olan Litvanya elçisini beklediğini ve İmparatorun da elçi için 200 Tatar atlısını görevlendirdiğini söyledi. Bu yüzden benim bu elçiyi beklememi ve onunla birlikte güvenli bir şekilde varacağım yere ulaşmamı önerdi ve ben de öyle yaptım. Öğle yemeğine gittiğimde sofraya çok güzeldi ve bir hayli yemek hazırlanmıştı. Beni de çok iyi ağırlıyorlardı. Yemekte valinin piskopos kardeşi, ileri gelenlerden pek çok kişi ve yemek yerken şarkı söyleyen birkaç şarkıcı vardı. Beni sofrada çok uzun tuttuklarından biraz rahatsız oldum çünkü dinlenmeye ihtiyacım vardı. Yemeği bitirdikten sonra valinin iznini isteyip şehirde bulunan odasına gittim. Ancak vali karargahı olan ve tamamen ağaçtan yapılmış kalede kaldı. Onların dilinde Danambre,¹⁷⁷ bizim dilimizde ise Leresse denilen ırmak bu şehirden geçiyor ve Karadeniz'de son buluyor. Burada Litvanya elçisini beklemek üzere 10 gün kaldık. Yola çıkacağımız günün sabahı yönetici Kutsal Akşam Yemeği törenine katılmamızı

---

¹⁷⁷ Dinyeper Irmağıdır.

istedi, her ne kadar bu törene daha önce katıldığımı söylemiş olsam da yine de törene katıldım. Pamartim elçiyle tokalaşmamı istedi ve bizi sağ salim Kefe'ye ulaştırmaları ricasında bulundu. Elçi de padişahın emrinin yerine getirileceğini ve kendisine padişah gibi davranılması gerektiği cevabını verdi. Daha sonra yöneticiden izin isteyip elçiye övgülerimi sundum. O da bana aynı şekilde karşılık verdi. Orada kaldığımız sürede beni ziyaret edip yiyecek getiriyordu. Ben de o elçiye Mestre'den beri yanımda getirdiğim iyi koşumlu bir Alman atı armağan ettim. Elçi, bizim atların çoğu erkek olduğu için onları bırakmamızı ve onların atlarından seçmemizi istedi. Kralın rehberlerinin hepsi iyiydi ve bize eşlik ettiler. Ben de onlara iyi davranıyordum. 11 Mayıs'ta da elçiyle birlikte oradan ayrıldık.

2. BÖLÜM¹⁷⁸

“Saygıdeğer elçi Kefe'den ayrılıyor ve Karadeniz'i geçerek Fasso'ya geliyor. Megrali'den, Gürcistan'dan ve Ermenistan topraklarının bir bölümünden geçerek Uzun Hasan'ın ülkesine geliyor.”

Kefe şehrinin durumuyla ilgili çok bir şey diyemiyorum, çünkü orada kaldığım sürede görünmemek için evde kaldım, ancak gördüğüm ve duyduğum şeyleri söyleyeceğim. Bu şehir Karadeniz kıyısında, ticaret şehri ve her ulustan kişinin olduğu ortamı ve zenginliğiyle çok ünlüdür. Buradayken Fasso'ya gitmek istediğim için Azak Denizi'nde Antonia di Valdata'dan bir gemi kiraladım. İşlerimi bitirdiğim sırada daha önce Uzun Hasan'ın elçisi olarak Roma'da bulunmuş Morach adlı Ermeni birisi ve benimle aynı durumda olan yaşlı bir Ermeni bana bir öneride bulundu. Benim Fasso'ya gitmememi, Osmanlı hakimiyetinde Trabzon'dan 100 mil uzakta olan Tina adlı şehre gitmemi ve karaya iner inmez bir ata binmemi söylediler ve onlardan birinin dört saat içinde beni bir kaleye götüreceğine dair söz veriyorlardı. Tina'da başka bir Rum kalesi

---

¹⁷⁸ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 71-75.

olmadığı için burada güvenli olacağımı söyledi ancak bu benim hiç hoşuma gitmedi. Gönüllü olmamama karşın konsolos ve kardeşinin ısrarlarına dayanamayıp yola koyuldum. 3 Haziran'da Kefe'den ayrıldık ve konsolosla birlikte ertesi gün 70 dükaya gemi kiraladığım yere geldik. Ancak yolu değiştirdiğim için 100 duka vermek zorunda kaldım. Orada karaya inince at bulunmadığını öğrendiğimizde hem rehberlerin binmesi için hem de Megrali ve Gürcistan'dan geçerken yüklerimizi atlara koyalım diye gemiye 9 tane at götürdüm. Atları yükledikten sonra 15 Haziran'da¹⁷⁹ yelkenleri açıp Karadeniz'e girdik. Doğru rüzgarı da arkamıza alarak Tina'ya doğru yola koyulduk. 20 mil uzaklaştıktan sonra dediğimiz yeri göremeden ilerlediğimiz yönün aksine rüzgar esmeye başladı. Denizcilerin kendi aralarında konuşmalarını duydum ve ne konuştuklarını öğrenmek istedim. Denizciler, ne desem yapacaklarını söylediler, ancak Tina'nın çok tehlikeli olduğu konusunda beni ikna ettiler. Böyle bir şeyi duyduğumda Tanrı'mızın başıma kötü bir şey gelmesini istemediğini gördüğümde rotamızı Liati ve Fasso'ya çevirmeye karar verdim. Bu kararı verdiğimde hava da uygun duruma geldi ve doğru rüzgarla yolumuza devam ettik.

29 Haziran'da Varti'ye vardık. Atlar kötü durumda olduğu için onları kıyıya götürmeleri ve 60 mil (96, 56 km) uzaklıkta olduğu söylenen Fasso'ya (Poti) gitmelerine karar verdim. Oradayken geminin kaptanının kardeşi Bernardin adlı kişi yanımıza geldi Tina'ya gitmek istediğimizi duyunca da *“Eğer oraya gitmiş olsaydık hepimizin köle olacağını ve orada emrinde birçok atlı olan bir subaşının sürekli gelip gittiğini ve adetleri üzerine böyle yaptığını”* söyledi. Bunları duyunca Tanrı'ya şükredip oradan ayrıldık. Varti denilen yer Megrali'de küçük bir şehrin çevrelediği Gorbola denilen birinin yönettiği bir kaledir. Buradaki bir başka şehir de yine Karadeniz

---

¹⁷⁹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 71. Türkçe çevirisinde ise 19 Haziran olarak yazılmıştır. Bkz. Tufan Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 80.

kıyısında olan Caltichea'dır. Burası çok önemli bir yer değildir ve ipekli kumaşlar ile mum ucuzdur. Şehirde halk oldukça yoksuldu.

Temmuzun birinde Fasso'nun girişine vardık. Mengralilerden oluşan bir kayak gemimize yanaştı ve gemiden inip kayığa binerek nehrin ağzına geldik. Burada Zehirli Medea'nın babası Kral Arta'nın hüküm sürdüğü söylenen bir ada yer alıyordu. Gece burada kaldık, birçok böcek vardı ve onlardan kaçamayacağımızı düşündük. 2 Temmuz sabahı onların kayığıyla nehrin yukarı taraflarına geçtik ve Asso denilen şehre geldik. Bu nehir ormanların arasında yer alıyordu ve iki ok atımlık mesafede bulunuyordu. Burada şehre daha önce yerleşmiş ve Müslüman olmuş Nicolo Capello da Modone adlı birini, bir Cenevizlinin kölesi-cariyesi olan Marta adında Çerkez bir kadını ve orada kalıp evlenmiş bir Cenevizliyi buldum. Ben bu Marta adlı kadında kaldım ve beni çok iyi ağırladı. 4 Temmuz'a kadar burada kaldım. Fassolular aslında Mengralilidir. Fasso'nun beyi Bendia adlı biridir ve burası küçük bir yerdir. Bu şehir üç günde geçilebilir ve etrafında ormanlar ve dağlar vardır. Buranın halkı kabaydı. Halk çok değerli ve pahalı olmayan buğday ve şarap üretiyor ve yoksul oldukları için mısır unu lapası yapıp yiyorlardı. Kadınlar için yaşam daha zordu çünkü onlar daha çok emek harcıyorlardı. Eğer halk Trabzon'dan biraz şarap, tuz ve balık; Kefe'den de tuz getirmezlerse her şey daha kötü olur. Çok az da kenevir ve mum üretiyorlar. Eğer halk biraz daha çalışkan olsa nehirde istedikleri kadar balık tutarlardı. Oranın halkı Rum kilisesine bağlı Hristiyandır ancak dinle çok da ilgileri yoktur. 4 Temmuz'da Fasso'dan ayrıldık ve kılavuzumuz Nicolo Capello ile kayığa binip Mazo ırmağını geçtik ve 5 Temmuz'da Mengralia'nın ormanlarını ve dağlarını geçip akşam da Mengralia Beyi Bendia'nın bulunduğu yere geldik. Bu Bey, emrindekilerle birlikte düzlükte bir ağacın altında oturuyordu. Kılavuzum Nicolo aracılığıyla ona kendisiyle konuşmak istediğimi söyledim, bey de bana birini gönderdi ve birbirimizi selamladık. Bey, karısı ve birkaç çocuğuyla birlikte oturuyordu, beni de tam karşısına oturttu ve beyle konuşup ona

armağanlar sunduktan sonra bana “*hoş geldin*” dışında bir şey demedi. Ondan bana bir kılavuz vermesini istedim ve olumlu yanıt da alınca kalacak yerime döndüm. Bey, bana domuz kafası, kötü pişmiş dana eti ve biraz da ekmeği armağan olarak gönderdi ve onları zor da olsa yedim. Bana verilecek olan rehberi beklediğim için tüm gün orada kaldım. Burası bir ovadır ve birçok şimşir ağacından daha büyük ağaçları vardı. Bendian 50’li yaşlarda, yakışıklıydı ancak hali ve tavrı deli gibiydi. 7 Temmuz’da oradan ayrıldık; orman ve dağ boyunca at sürdükten sonra 8’inde Mengralia’yı Gürcistan’dan ayıran nehirden geçip yiyecek çok fazla şeyimiz olmadan çimenlikte taze otların üzerinde uyuduk. 9 Temmuz’da kalesi bir tepenin üzerinde taştan yapılmış, içinde oldukça eski görünen bir kilisesi olan Cotachis-Kutais şehrine geldik. Büyük bir nehrin üzerine kurulmuş bir köprüden geçip Gürcistan Kralı Pancrati’nin ikamet yeri olan çayırılıkta konakladık. Daha önce dediğim kale de kralındı. Bu şehrin yöneticisi burada kalmamıza izin verdi ve 11’ine kadar burada kaldık. Gürcüler de aynı Mengraliler gibi deli ve çok tedirgin ediciydiler. Şehrin yöneticisi beni kendisiyle yemek yemeye davet etti. Evine gittiğimde yere oturdu ve ben de onun birkaç adamıyla yanına oturdum. Önümüze üzeri bir tabaka yağ olan deriden bir sofraya serdiler. Bana göre bu yağlar büyük bir kazan lahanayı pişirmeye yeterdi. Önüme ekme, şalgam ve kendi usullerine göre pişirdikleri etten biraz olmak üzere bir yemek koydular. Aynı şekilde başka yemekler de vardı ancak adlarını anımsayamıyorum. Sonra şarap kadehlerini dolaştırdılar ve beni de kendileri gibi sarhoş etmek istediler. Ben öyle olmak istemediğim için beni küçümsediler ve büyük bir güçlükle oradan ayrıldım. Yönetici, Kralın yanına sağ salım gidebilmem için bana bir rehber verdi. 12 Temmuz’da buradan ayrıldık ve dağlardan, ormanlardan geçip akşam rehberin gösterdiği Scander adlı kalenin bulunduğu çimenlikte durduk. Burada Kral Pangrate kalıyordu. Rehberimiz Kral’ın yanına gidip onu bilgilendireceğini ve bütün ülke boyunca bizimle olacak başka bir rehberle geri geleceğini söyleyip bizden ayrıldı. Ormanın ortasında yalnız kaldık.

Tüm geceyi büyük korku ve açlıkla rehberin geri gelmesini bekleyerek geçirdik. Sabah da rehber kralın iki yazıcısıyla birlikte döndü. Kral'ın Cotachis'e gittiğini, kendilerinin de eşyalarına göz kulak olmaları ve bütün ülkede rahat yolculuk yapabilmem için gerekenlerin listesini hazırlamaları ve bunun için de hiçbir şey ödemeyeyim diye gönderildiklerini söylediler. Yazıcılar, sahip olduğum şeyleri, giydiğimiz giysileri bile görmek ve yazmak istediler. Bu durum bana oldukça ilginç geldi. Her şeyi yazdıktan sonra benim bir ata binip kralın yanına gitmemi istediler; ben de buna itiraz edip beni bırakmalarını istedim ancak bu kez de beni aşağıladılar. Binbir güçlkle çevirmenimle gitmek için onlardan izin aldım ve bir şey yiyip içmeden ata binip onlarla birlikte daha önce Kral'ın olduğu Cotachis Kalesi'ne gittik. Tüm gece kralın emriyle bir ağacın altında kaldım ve Kral bana biraz ekmek ve balık gönderdi. Yanımdakiler tutuklandı ve bir köye götürülüp bir rahibin evine yerleştirildiler. Ertesi sabah Kral yanıma birini gönderdi ve evinde kendi adamlarıyla birlikte yere oturmuştu. Kralı selamladıktan sonra Kral bana *“Dünyada kaç tane kral vardır?”* gibi pek çok soru sordu. *“Bence 12 tane vardır”* diye yanıtladım. Kral da bana *“doğru mu söylüyorsun ben de onlardan biri miyim?”* diye sordu ve *“kendi kralından mektup getirmeden mi ülkeme geldin”* dedi. Ben de *“mektup getirmediğimi çünkü kendisinin ülkesine geleceğimi düşünmediğimi ve benim önderim olan Papa'nın onu bildiğini, onu diğer krallarla bir tuttuğunu, onun gücünü bildiğini ve benim bu ülkeden geçeceğimi bilseydi seve seve kendisine mektup yazacağını”* söyleyerek onu rahatlattım. Bana ilginç pek çok soru sordu ve bu sorulardan anladım ki rehberim beni farklı anlatmış. Benim çok fazla şeye sahip olduğumu söylemiş. Kral bunu doğru bulmuş olsaydı bana gidiş izni vermezdi. Kralın yazıcıları benim eşyalarımı yazmışlardı ve içlerinden beğendiklerini seçip Krala vermem için beni zorlamışlardı. Ben de mecburen bunu yerine getirdim. Kraldan, ülkesinden güvenli bir şekilde çıkabilmemize izin vermesi için bir rehber vermesini istedim, Kral da kabul edip bir de mektup yazacağını ve böylece güvenli bir şekilde

ülkesinden çıkabileceğimizi söyledi. Kralın yanından ayrılarak konakladığım yer olan ağacın altına geldim. Benimle gelen yazıcıdan kralın verdiği mektubu ve rehberi vermesi için ısrar ettim ve büyük bir çaba sonunda elde ettim. 14 Temmuz'da buradan ayrıldım ve arkadaşlarımla olduğu köye geldim. Arkadaşlarım, kralın bana kötü davrandığını duyunca geri dönemeyeceğimi düşünmüşlerdi ve beni görünce de İsa'yı görmüş gibi oldular ve sevinçten ne yapacaklarını bilemediler. Zavallı rahip de mutlu oldu ve bana yemek hazırladı. Gece orada çok rahat uyuduk ve rahip de bizim için biraz ekmek ve biraz da şarap verdi. 15 Temmuz saat üç gibi rehberle birlikte yola çıktık ve o kötü ülkenin ormanlarından ve dağlarından geçip gece sulak ve çayır olan yerde uyuduk hava da soğuk olduğu için ateş yaktık. 17 Temmuzda aynı krala bağlı olan düzlükte yer alan ve kalesi tepe üzerinde ağaçtan yapılmış, yanından ırmak geçen ve oldukça elverişli bir yer olan Gorides¹⁸⁰ adlı şehre geldik. Kılavuzumuz sayesinde bizden haberdar olan şehrin yöneticisi bizi bir eve yerleştirdi ve orada iyi ağırlanacağımızı bekliyordum. Daha sonra yönetici bana birini gönderip kralın kendisine mektup gönderdiğini ve “26 duka kendisine ve 6 duka da rehberine vermeme buyurduğunu” söyledi. Ben buna çok şaşırdım ve bunun mümkün olmayacağını, çünkü kralın beni iyi karşıladığını ve daha önce de 70 duka ödediğimi söyledim. Ne kadar konuştuysam da bir yarar sağlamadı ve gönülsüz de olsa vermek zorunda kaldım. 19'una kadar beni orada tuttu. Orada çok tedirgin oldum çünkü bu “cani” ruhlular daha önce hiç insan görmemiş gibiydi. Gürcistan ülkesi Mengralia'dan biraz daha iyiydi ancak davranışları, yaşayışları, töreleri, inançları ve dini törenleri aynıydı. Büyük bir dağdan inerken ormanlık alandaki bir kilisede Hz. Meryem'e ait olan eski bir fotoğraf olduğunu duydum ve onun birçok mucize gerçekleştirdiğini söylüyorlardı. Ancak, oraya gitmeye çok istekli değildim bu uğursuz ülkeden çıkmaya daha çok istekliydim. Orada çok sıkıntı ve tehlike yaşadım ki bunların hepsini yazsam çok uzun olurdu, okuyucu sıkılırdı

---

¹⁸⁰ Gürcistan'ın Şida Kartli bölgesinde yer alan Gori şehridir.

ve üzüldü. 20 Temmuz'da buradan çıktık, dağları ve ormanları geçip yolculuğumuza devam ettik. Bazen bir ev bulup ne varsa yiyorduk. Atlar için sulak ve ot olan yerlerde duruyorduk. Yatağımız taze otlar oluyordu. Gürcistan ve Mengralia ülkesinde yolculuğumuz böyle devam ediyordu.

3. BÖLÜM¹⁸¹

“Saygıdeğer elçi Uzun Hasan'ın yönetiminde olan Tebriz'e varıyor. Uzun Hasan orada olmadığı için onu oğlu karşılıyor. İran'da birkaç gün yolculuk yaptıktan sonra İsfahan'a gidiyor ve orada Uzun Hasan ile görüşebiliyor.”

22 Temmuz'da dağların yolunu tutmuştuk ve dağlardan inerken kendimizi Uzun Hasan'ın ülkesinde bulduk, yani Ermenistan'a gelmiştik. Akşam, koruyucuları Türklerden yani Uzun Hasan'ın adamlarından oluşan, düzlükte kurulmuş ve aşağısında derin bir ırmak geçen Lores-Reo kalesine geldik. Diğer tarafı da dağlıktı. Irmağın karşısındaki Ermeni köyünde 25'ine kadar hem dinlenmek hem de bir rehber bulmak için kaldık ve orada çok iyi ağırlandık. Kefe'den getirdiğimiz ve Uzun Hasan'ın halkından olduğunu söyleyen Ermeni bizi aldattı. Diğer Ermeniler de yazgımın yaver gittiğini ve elinden kurtulduğumu söylediler. Onlara verdiğim atı geri aldım ve onu serbest bıraktım. Tebriz'e kadar gitmem için güvenilir bulduğum bir Ermeni rahibi rehber olarak seçtim. 26'sında rahiple birlikte beşimiz Reo'dan çıkıp bir dağı aşım akşam da dağlarla çevrili bir Türk köyüne geldik, orada iyi karşılandık. Ertesi gün bir başka dağdan geçtik ve dağın eteklerinde Türk köyü olduğunu ve gündüz buradan geçmenin tehlikeli olabileceğini duydum. Neyse ki şans bizden yanaydı ve oradan geçerken sanırım kimse bizi görmedi. Uzun yolları ve konakları geride bırakmak için çok çaba gösterdik ve çok güzel bir köye geldik. 29'una kadar burada kaldık. Noah

---

¹⁸¹ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 75-80.

Dağı'na¹⁸² ulaşıncaya kadar bu şekilde devam ettik. Çok yüksek bir dağdı ve zirvesinden eteklerine kadar karla kaplıydı. Yılın her anı böyleydi. Birçok kişinin dağın zirvesine çıkmak için çaba gösterdiğini ve geri dönemediklerini, geri dönenler de bu zirveye ulaşmak için bir yolun bulunamayacağını söylüyorlardı. Ayın 30'una kadar at sürüp birkaç küçük tepeyi geçerek kendilerine Chiagri dedikleri Frank Ermenileri'nin¹⁸³ kalesine geldik ve yanımızda da ekmek, şarap ve tavuk olduğundan 31'ine kadar dinlenmek için burada kaldık. 1 Ağustos akşamı oradan ayrıldık ve Tebriz'e gitmek için başka bir rehber daha bulduk ve 2 Ağustos'ta dağın eteklerinde kurulmuş ve diğerlerine göre daha iyi olan Ermeni köyüne vardık. Onların geleneklerine göre bu nehri kayıkla geçmemiz gerekiyormuş. Bu nehrin kıyılarında özellikle de doğu taraflarında Sultan Busech'in¹⁸⁴ Uzun Hasan ile savaş yapmaya geldiğini söylüyorlardı. *Uzun Hasan'ın ordusu bu tarafta, Tatarların ordusu da nehrin diğer tarafındaydı. Tatar ordusu açlıktan dolayı hastalanmış ve Uzun Hasan onların ordusunu dağıtıp Sultanı esir almış ve kellesinin koparılmasını buyurmuştu.* Böylece nehri geçtik. Irmağın sol tarafında 11 Ermeni köyü vardı, bunların bir piskoposları vardı hepsi Katolik ve Papa'ya bağlıydı. İran'ın tamamında buradan daha güzel ve verimli bir yer yok. 3 Ağustos'ta Marerichi şehrine geldik ve geceyi orada geçirdik. 4'ünde tekrar yola çıktık. Loredo'dan ayrılırken taze otlaklar bulmak için aileleriyle birlikte göç eden Türkmenler gördük ve uygun yer bulduklarında çadırlarını oraya kuruyorlar ve oradaki otlar da bitince başka yerler aramaya gidiyorlar. Onların oldukları yerden geçtik ve bunlar uğursuz ve hırsızdırlar ve onlardan gerçekten korkmuştuk. Onlara kendi hükümdarlarına gittiğimi söylediğimde Tanrı'nın da yardımıyla oradan geçebildik. O gün akşam saatlerinde düzlükte kurulmuş ve topraktan duvarlarla çevrilmiş ve kasvetli, iç karartıcı görünen bir şehir olan Tebriz'e girdik. Burada Tauri dağları dedikleri kızıl renkli birkaç dağ da vardır. Tebriz'e

¹⁸² Metinde Noe olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 76. Hz. Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'na oturmasına ithafen Nuh Dağı denilmektedir. Ancak bazı kaynaklarda ve Kur'an'da Hud Suresi 44. ayette de bu dağa Cudi Dağı denilmektedir.

¹⁸³ Metinde Armeni Franchi olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s.76.

¹⁸⁴ Timurlu hükümdarı Ebu Said.

girdiğimizde şehirde büyük bir kargaşa vardı. Büyük bir gayretle bir kervansarayaya girdik ve orada kaldık. Kervansarayaya gelmeden önce Türklerin arasından geçerken “*Bunlar köpektirler, Müslümanlar arasında ikilik çıkarmak için gelmişler ve onları parça parça edelim.*” diyorlardı. Kervansarayaya geldiğimizde iyi biri gibi görünen buranın sahibi Azomo bize kalmamız için iki oda verdi ve bize dediği ilk şey “buraya sağ salim gelmemize şaşırdığı ve bunun inanılmasının güç olduğuydu”. Bize şehrin tüm yollarını, sokaklarını kapattıklarını ve onlara gözcülük yaptığını söyledi. Bunun nedenini öğrenmek istediğimde de bana “*Uzun Hasan’ın oğlu olan Gurlumamech’in*¹⁸⁵ *babasına isyan ettiğini ve İran’ın şehirlerinden biri olan Şiraz’ı işgal ettiğini*¹⁸⁶ *söyledi. Uzun Hasan burayı Sultan Halil’e ve annesine bırakmıştı. Bundan dolayı Uzun Hasan çok asker toplayıp Uğurlu Mehmet’i yakalamak için Şiraz’a yola çıktı. Dağ kabilelerinden olan Zagarli*¹⁸⁷ *denilen kişi de üç binden fazla askerini Uğurlu Mehmet’e yollayıp babasına karşı açtığı savaşta ona yardım etti. Her yere zarar vererek Tebriz’e doğru yönelmiş ve bunun için de sokaklara hendekler kazmışlardı. Tebriz subaşısı da bu Zagarli ile karşılaşmak için şehirden çıkmıştı ancak yenildi ve her şeyini yağmaladılar. Neyse ki sağ salim Tebriz’e döndü*” dedi. Ona “*neden herkes onlara karşı birlik olmuyor*” diye sorduğumda “*kendilerinin savaşçı olmadığını ve şehri kim alıyorsa ona boyun eğdiklerini*” söyledi. Ben her türlü önlemi alıp Uzun Hasan’ın peşinden gitmek istiyordum. Ancak bana eşlik edecek birini bulamadım ve subaşının da bu konuda hiç isteği yoktu. Kervansarayda kalmak zorunda kaldım. Buranın sahibi bana “gizlen, burada kal” diyordu. Bazen dışarı çıkıp bir şeyler almak zorunda kalıyordum. Bazen kendi çevirmenimi gönderiyor bazen de Kefe’den benimle gelen Pavialı Augustin’i gönderiyordum. Çünkü o buranın halkının dilini biliyordu. Bunlar birçok aşağılamaya maruz kalıyordu ve halk “onları parça parça etmek lazım” diyordu. Birkaç gün sonra

¹⁸⁵ Uğurlu Mehmet’tir.

¹⁸⁶ Aynı olay Giosafat Barbaro’nun anlatımında da geçmektedir. Barbaro, bu olayı bilmekle beraber olaya tanık olduğunu da yazmıştır. Bkz. Giosafat Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, 1543, s. 44-45.

¹⁸⁷ Cakerlüler’dir.

Uzun Hasan'ın oğlu Masubei¹⁸⁸ Zagarli endişesinden dolayı bin atlıyla Tebriz'in yönetiminde kalmak için gelmişti. Daha sonra büyük bir güçlükle kendisinin huzuruna çıktım. Hediye olarak kendisine bir şal götürdüm ve onu selamladım. Ona babasını görmek için geldiğimi ve bana muhafızlar vermesini istedim. Bana fazla bir şey söylemedi ve bana çok özen göstermedi. Bunun üzerine odama döndüm ve olaylar iyice kötüleşti. Maksut Bey savaşa hazırlık için halktan mal alınmasını istedi, halk da mal vermek istemediği için tüm dükkanları kapattılar. Ben de bu nedenle kervansaraydan çıkmak zorunda kaldım ve Ermeni kilisesine gittim. Orada bizim için ve atlar için küçük bir yer verdiler. Benimle birlikte olanlara dışarı çıkmaları için izin vermemiştim. Kimse bizim o günlerde halkın kötü davranma ihtimalinden dolayı nasıl hırpalandığımızı anlayamaz ancak ulu Tanrımız bizi yardımıyla ve lütfuyla orada yaşadığımız tehlikelerden kurtardı.

5 Eylül 1474'te Tebriz'deyken Venedik Hükümeti tarafından Kefe'de görüştüğüm Bertonio Liompardo ve yeğeni Brancalion Uzun Hasan'a elçi olarak gönderilmişti. Bunlar Trabzon üzerinden ve benden bir ay sonra Kefe'ye gelmişti. Daha önce bahsettiğim Augustin ile yazdığım mektupları Halep yolundan Venedik'e göndermeye ve Venedik Dük'ünü olan bitenden haberdar etmeye karar verdim. Birçok tehlikeye karşın Augustin sağ salim Venedik'e gidebilmişti. 22 Eylül'e kadar Tebriz'de kaldık. Ancak gizli bir yerde kaldığım için şehrin durumuyla ilgili çok bir şey diyemiyorum. Tebriz çok büyük ve yiyecek-içecek çok bol ancak pahalı. Birçok pazarı var, bol miktarda ipekli kumaşlar dokunuyor ve her türlü ticaret mallarını Halep'e götüren kervanların uğradığı bir şehirdir. Oradayken, Uzun Hasan'ın önemli adamlarından olan Osmanlı ile barış yapmaya gitmiş ve istediğini alamadan dönen Cadi Lascari¹⁸⁹ Uzun Hasan'ın yanına dönmek için Tebriz'e gelmişti. Bunu duyar duymaz kendisiyle konuşmak istedim. Ona armağanlar sundum ve kendisiyle yolculuk etmek

---

¹⁸⁸ Maksut Bey.

¹⁸⁹ Kadı asker.

için izin isteyip *“hükümdarlarının yanına çok önemli işler için gittiğimi”* söyledim ve beni sevgiyle ve saygıyla kabul etti ve bana *“isteğimi büyük bir memnuniyetle kabul edeceğini ve Tanrı'nın yardımıyla beni Uzun Hasan'ın yanına sağ salim götüreceğini”* söyledi. Bu bana Tanrı'nın bir lütfu gibi geldi ve ona sonsuz şükrettim. Kadı'nın yanında Müslüman olmuş iki Slav köle vardı ve kendileriyle de iyi arkadaş oldum. Sahiplerinin nereye gittiğinden beni bilgilendirecekleri sözünü verdiler ve öyle de yaptılar. Ben de bunun üzerine onlara armağanlar verdim. 22 Eylül'de Kadı ile birlikte Tebriz'den ayrıldım. Azamilerden¹⁹⁰ oluşan bir kervan da bizi korumak için bizimle birlikte geliyordu. Yolculuğumuz boyunca gördüğümüz birkaç tepe dışında arazi düzlük ve oldukça kuraktı. Birkaç ırmağın kenarından başka hiçbir ağaç bulunmuyordu. Birkaç küçük köyden geçtik ve öğlen kırdan dinleniyorduk ve gece de aynısını yapıyorduk. İhtiyaçlarımıza göre ev ev dolaşarak erzak topluyorduk. 28 Eylül'de güzel bir yer gibi görünen büyük surları olan Soltania¹⁹¹ şehrine vardık. İçinde oldukça eski görünen bir cami vardı. San Marco'nun kapılarından daha yüksek üç tane bronz kapısı vardı. Kapıların üzerine gümüş çivilerle oldukça güzel çiçek desenleri süslenmiş. Sanırım çok para harcamışlar. Bunlardan başka orada görmeye değer bir şey yoktu. Bu şehir düzlükte kurulmuş ancak çok da yüksek olmayan birkaç dağ ile çevriliydi. Kışın çok soğuk olduğunu ve bundan dolayı halkın başka yere gittiğini söylüyorlar. Şehirde çok da önemli olmayan bir yiyecek pazarı vardı. 30'una kadar burada kaldık o günün sabahı şehirden ayrıldık. Tepelerden, düzlüklerden yolculuk etmeye devam ettik. Her gece kırdan uyuduk. 4 Ekim'de kalesi olmayan ancak çok ilgi gören bir pazarı olan Save şehrine geldik. Bu şehir düzlükte kurulmuş, ırmağın yakınında ve ağaçların ortasında yer alıyordu. Buradan 5 Ekim'de ayrıldık ve 6'sında kaldığımız açık havada ateşlendim.

---

¹⁹⁰ Acem.

¹⁹¹ Sultaniye şehri. Bkz. A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 78.

Ertesi sabah hasta olduğumuz halde büyük güçlükle yola koyulduk ve Como¹⁹² şehrine geldik. Küçük bir otele benzeyen kervansaraya geldiğimizde ateşim iyice yükseldi ve ertesi gün hepimiz hastalandık bize bakan, göz kulak olan rahip Stephano dışında. Daha sonra Kadı bana birini gönderip burada kalamayacağımı haber verip özür diledi, çünkü hükümdarın yanına gitmesi gerektiğini, ancak adamlarından birini bizim için bırakacağını ve böylece bu topraklarda kimsenin bize zarar veremeyeceğini söyleyerek beni rahatlattı. Bu hastalık bizi burada 23 Ekim'e kadar orada tuttu. Kum şehri düzlükte kurulmuş küçük ancak oldukça güzel ve kerpiçten duvarlarla çevrilmiştir. Her şey çok bulunuyor. Sanatkarlardan ve kumaşçılardan oluşan pazarları oldukça talep görüyor. 24 Ekim'de oradan ayrıldık ancak hastalıktan dolayı büyük acılar çekerek yolumuza devam ettik. 25'inde Kum şehri gibi duvarlarla çevrilmiş olan Kaşan¹⁹³ adlı şehre geldik. Buranın pazarı da Kum'daki gibiydi ancak bu şehir Kum'dan daha güzeldi. 26 Ekim sabahı oradan ayrıldık ve düzlükte kurulmuş, diğer şehirlere göre şarap yapılan, bir diğer küçük şehir olan Natanz¹⁹⁴ şehrine geldik. Halsiz düşmemden ve ateşimin yeniden yükselmesinden dolayı o gün orada kalmak zorunda kaldık. 28 Ekim'de ata binip bozkırı geçmek için yola koyulduk ve ayın 30'unda İsfahan¹⁹⁵ şehrine geldik. Uzun Hasan Beyi orada bulduk. Bizim elçimiz olan Messer Giosafat Barbaro'nun¹⁹⁶ da orada olduğunu anlayınca onun kaldığı yere gittik. Birbirimizi görünce sevgiyle çok sıkı kucaklaştık. Bunun benim için nasıl bir avuntu olduğunu öngörebilirsiniz. Ertesi gün Barbaro ile konuşup başıma neler geldiğini anlattım. Hasan Bey geldiğimi haber alınca hizmetkarlarını yiyecek ve içeceklerden oluşan hediyelerle bana gönderdi. 4 Kasım sabahı Hasan Bey hizmetkarları aracılığıyla beni yanına çağırttı. Giosafat Barbaro ile

---

¹⁹² Kum şehri. Bkz. A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 79.

¹⁹³ Özgün metinde Cassan olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁹⁴ Özgün metinde Nethas diye geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁹⁵ İtalyanca metinde Spaaam olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79.

¹⁹⁶ Giosafat Barbaro, Osmanlı-Venedik savaşları sırasında Uzun Hasan'ı Osmanlı'ya karşı savaşa teşvik etmek ve Hasan Bey'in, Venedik'ten istediği silahları götürmek için 1474 yılında Venedik Hükümeti tarafından Uzun Hasan'a elçi olarak gönderilmiştir.

kabul odasına girdik ve orada Hasan Bey ile birlikte sarayın ileri gelenlerinden olduğu görünen sekiz kişi vardı. Onların törelerine göre saygı ve selamda bulundum, bizim hükümdarımız adına elçi olarak gönderilmemin sebebini söyledim ve onlara güven mektubunu sundum. Konuşmamı bitirdiğimde Hasan Bey bana kısa bir yanıt verdi, durumun böyle gelişmesinden ve buraya zor koşullar altında gelmemden dolayı bana özürlerini sundu. Daha sonra kendi törelerine göre hazırladıkları bol çeşitli yemekler getirdiler ve onlar gibi yere oturup yemekleri yedik. Yemek yedikten sonra Hasan Bey'i selamlayıp odamıza döndük. Ayın altısında bizi çağırıp sarayın büyük bir bölümünü gezdirdiler. Saray düzlükte, içinden nehir geçen çok hoş bir yerde bulunuyordu. Burada kare şeklinde bir yer var ve orada Ebu Said'in başının kesilmesi çizilmişti. Bu resimde onu iple bağlayıp bu odayı yaptıran Uğurlu Mehmet'e götürülüşü gösteriliyor. Orada çok iyi hazırlanmış bir kahvaltı yaptık. 25 Kasım'a kadar Hasan Bey ile birlikte İsfahan'da kaldık. Orada kaldığımız günlerde Hasan Bey beni birçok kez ziyafete çağırıyordu ve hiç konuşmadan sadece yemek yiyorduk. İsfahan şehri de diğer şehirler gibi kerpiçten duvarlarla çevrilmiştir. İsfahan ovada kurulmuş ve oldukça elverişli bir yerdir. Pek çok kişi şehir ele geçirildiğinde teslim olmamış ve bundan dolayı da şehirlerle bir edilmiştir.¹⁹⁷ Tebriz ile İsfahan arası 24 günlük uzaklıktadır. Bunlar İran toprağıdır ve her yer düzlük ve kuraktır. Meyve ve buğday oldukça çoktur ve bunları su yoluyla elde ediyorlar. Her çeşit meyve orada bulunuyor ve ben daha önce böylelerini hiçbir yerde görmedim. Sağda ve solda dağlarla çevrili, oraların çok verimli olduğunu ve yiyeceklerin çoğunun oradan geldiğini söylüyorlar. Her şey çok pahalı. Şarap 3 ya da 4 dukadır. (bizim dörtte bir ölçümümüzün karşılığı). Ekmeğin fiyatı uygundur. Bir deve yükü odun 1 dukadır. Et İtalya'dan daha pahalıdır. Yedi tavuk 1 dukadır. Diğer şeylerin fiyatları da uygundur. İranlılar ahlaklı ve kibar kişilerdir. Davranışlarından Hristiyanları

---

¹⁹⁷ Giosafat Barbaro, bu olayın Karakoyunlu Cihanşah tarafından yapıldığını ve İsfahan'ı ele geçirdikten sonra şehri yakıp yıktığını söylemiştir. Bkz. G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, 1543, s. 46.

sevdikleri anlaşılıyor. İran’da kaldığımız sürede bize kötü davranılmadı. İranlı kadınlar oldukça uygun, kapalı giysiler giyiyorlardı. Giyinişleri ve ata binme konusunda erkekler kadar iyiler. Kadınlar da erkekler de güzel, boylu poslu ve Müslümandırlar.¹⁹⁸

4. BÖLÜM¹⁹⁹

“Saygıdeğer elçi İsfahan’dan ayrılıyor, Uzun Hasan ile Tebriz’e dönüyor. Orada Borgogna ve Moskova Dükü’nün elçileriyle görüşüyor ve birkaç defa Uzun Hasan’ın huzuruna kabul edildikten sonra onu övüyor.”

25 Kasım’da Hasan Bey kendi maiyetiyle birlikte İsfahan’dan ayrıldı. Tüm ailesiyle birlikte kışı geçirmek için Kum şehrine gittiler. Ben de onlarla birlikteydim. Neredeyse daha önce geldiğimiz yoldan geri dönüyorduk. Düzlukte çadırlarda kalıyorduk. Her çeşit eşyayı, yiyecekleri, tahılları taşımakla görevli kişiler orduyu takip ediyor ve kaldığımız her yerde pazarlar kuruyorlardı. 14 Aralık 1474’te Hasan Bey ile birlikte Kum şehrine girdik. Büyük bir güçle iki gün çadırda kaldıktan sonra yanımızdakilerle birlikte bize kalacak yer verdiler. 21 Mart 1475’e kadar Hasan Bey ile birlikte Kum şehrinde kaldık. Hasan Bey genellikle bizi yanına çağırıyordu. Birlikte yemek yerken bazen Hasan Bey’in çadırdaki odasına gidiyorduk, bazen dışarı çıkıyorduk ve sonra da hiçbir şey demeden ayrılıyorduk. Hasan Bey ile yemek yerken bizim ülkemizle ilgili sorular sormaktan, bilgi almaktan mutluluk duyuyor ve bazen de ilginç sorular soruyordu. Hasan Bey’in davranışları oldukça saygın ve övgüye değerdir. Çevresinde ileri gelenlerden pek çok kişi oluyordu. Her gün 400 bazen daha fazla kişi eğlenceye katılıyor, yere oturup yemek yiyorlardı. Yemeklerini bakır kaplara koyuyorlar, yemekleri bazen pirinçten, bazen biraz etten oluyor ve yemeklerini iştahla yediklerini görmek büyük bir zevk veriyor. Hasan Bey ve onunla birlikte yemek

¹⁹⁸ Müslüman ifadesi için özgün metinde “*la fede macomettana*” yani “*Muhammed inancı*” denilmiştir. Giosafat Barbaro da aynı ifadeyi kullanmıştır.

¹⁹⁹ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 81-84.

Yiyenler büyük bir saygıyla ağırlanıyor, yemekler bol ve oldukça güzel hazırlanıyor. Hasan Bey'in yemeğin yanında şarap içmesi onun yediği yemekten nasıl zevk aldığını gösteriyordu. Yanlarında çalgıcılar ve şarkıcılar da vardı. Hasan Bey onlara istediği şeyi çalmalarını veya söylemelerini buyuruyordu. Hasan Bey çok neşeli, zevkine düşkün görünüyordu. Yüzü Tatarlara benziyordu, içki içerken elleri titriyordu. Bana göre Hasan Bey 70'li yaşlarında gösteriyordu, çoğu zaman neşe ve eğlenceye düşkün oluyor bazen de aile babası gibi oluyordu, ancak aşırıya kaçtığına da oldukça tehlikeliydi. 21 Mart'a kadar Kum'da kaldık ve sonra oradan ayrıldık. Elçiliğimle ilgili Hasan Bey ile yaptığım konuşmaları söylemeyeceğim çünkü bunların sonucundan her şey anlaşılabilir. 21 Mart'ta tüm ordu ile yani Hasan Bey'in yardımcılarıyla birlikte yola koyulduk. Hasan Bey'in tüm ailesi, eşyaları sayıları çok olan develerle ve katırlarla taşınıyordu. Günde 10-12 mil yol gidiyorduk. İyi otlaklar bulmak amacıyla nadiren de olsa 20 mil gidiyorduk. Hasan Bey nerede isterse orada konaklıyor, bir gün önceden çadırını iyi otlakları ve suyu olan yere gönderiyor, gece de herkesle birlikte oraya geliyordu. Otlar bitene kadar orada kalıyorlar ve sonra da aynı şekilde başka yerlere gidiyorlardı. Kadınlar da her şeyi hazır etmek ve çadır kurmak için daha önceden giderler. Onlar iyi giyimli, çok iyi at binerler ve sahip oldukları en iyi atlara binerler. Gösterişli ve görkemli bir ulustur. Develerini çok iyi süslerler ve onları öyle görmek çok keyif vericidir. Yoksul olanlar, yani en azından yedi deveye sahip olanlar, çok azdır. Bunları uzaktan görene kalabalık bir grupmuş gibi görünür aslında öyle değildir. Hasan Bey, Tebriz'e geldiğinde 2000 yaya da onunla birlikteydi. Ancak Barbaro'ya ve bana göre Bey'in yanında hiç 500'den fazla kişi olmuyordu. Çünkü diğerleri istedikleri için onunla gidiyordu. Hasan Bey'in otağı gerçekten çok güzeldi. Uyuduğu yer bir oda gibiydi ve kapıları kırmızı keçeyle kaplanmıştı. Yolculuk yaptığımız sırada orduda pazar kuruluyordu, pazarda her şey bulunuyordu ancak oldukça pahalıydı. Biz kendi çadırımızla, yani herkesin kendine ait çadırıyla, Bey'in peşinden gidiyorduk. Hasan

Bey genellikle beni yemeğe davet ediyordu. Bazen de yiyecek-içecek gibi hediyelerle bizi ziyaret ediyordu. Bize karşı oldukça iyi davranıyordu. Hiçbir zaman bize karşı ne Bey'den ne de başkasından bir kötülük gelmişti. 30 Mayıs'ta Tebriz'den yaklaşık 15 mil uzaklıkta 6 atıyla birlikte kendini Antakya Patriği olarak tanıtan rahip Ludovico da Bologna (Ludovico di Varthema) geldi ve kendisini Borgogna elçisinin gönderdiğini söyledi. Ertesi gün Hasan Bey de hemen bize birini gönderip bu elçiyi tanıyıp tanımadığımızı sordu ve biz de Hasan Bey'e uygun bilgiyi verdik. Bu rahip yanında 3 tane altın işlemeli elbise, 3 tane kadife elbise ve 3 tane de keten elbise getirmişti ve onları Hasan Bey'e sundu. Hasan Bey bizi çadırına çağırmıştı ve elçiye gelişinin amacının ne olduğunu sordu. Elçi de Bey'e, kendisini Borgogna Dükü'nün gönderdiğini ve onun adına çok önemli öneriler yapacağını söyledi. Bunları çok ayrıntılı, etkili şekilde söyledi ancak Hasan Bey onun dediklerini pek de önemsememişti. Hasan Bey ile öğle yemeği yedik, Bey elçiye çok soru sordu ve gerekli yanıtları aldıktan sonra çadırımıza döndük.

2 Haziran 1475'te Tebriz'e girdik ve bize kalacak yer verdiler. 8 Haziran'da Patrik ve bizi saraya çağırdılar. Hasan Bey, bana daha önce dört kez Fransa'ya dönmemi ve Barbaro'nun da burada kalmasını söylediye de ben bunu kabul etmedim ve onun bir daha bu konuyla ilgili konuşmayacağını düşünüyordum. Bu sırada Hasan Bey, patriğe dönüp *“sen kendi efendinin yanına git ve ona verdiğim sözü yerine getireceğimi ve Osmanlı ile savaşmak istediğimi ve kısa süre içinde de öyle yapacağım konusunda bilgilendir”* dedi. Daha sonra da bana dönüp *“sen de bu keşiş ile efendinize git ve Osmanlı ile savaşa hazır olduğumuzu ve onların da savaş istediğini söyle. Ben senden daha iyi ve etkili birini gönderemem. Sen İsfahan'a kadar geldin, benimle döndün ve görmem gereken her şeyi gördün. Efendine ve tüm Hristiyan beylerine bunu anlatabilirsin”* dedi. Aynı şeyleri tekrar duymaktan hiç memnun olmadım ve bunu yapamayacağımı nedenleri ile birlikte söyledim. Bana kızgın bir şekilde *“ben istiyorum*

ve sana gitmeni buyuruyoum, bunu da efendine yazacağım” dedi. Patriğin ve Barbaro’nun görüşlerini aldığında da bunu yapmaktan başka bir seçeneğim olmadığını söylediler. Bey’in isteğine ve onların da düşüncesine bakarak şöyle yanıtladım: “*Bey’im her ne kadar bu durumdan hoşlanmasam da buyruğunuz başımın üstünedir ve buyruğunuzu yerine getireceğim. Gittiğim her yerde sizin büyüklüğünüzden, gücünüzden ve iyiliğinizden bahsedeceğim ve tüm Hristiyan beylerinin de sizin gibi olmaları için onları yüreklendireceğim*”. Hasan Bey bu yanıttan oldukça memnun kalmıştı ve kendi törelerine göre bana güzel sözler söyledi. Daha sonra bizi başka bir yere götürdüler, Patriğe ve bana kendi tarzlarına göre dikilmiş 2 kaftanı hediye olarak verdiler. Tekrar Bey’in yanına dönerek onu selamlayıp odamıza gittik. Hasan Bey bize hediye olarak biraz para, ikimize birer at ve birkaç da eşya gönderdi. O gün Hasan Bey Tebriz’den ayrıldı. Biz de ayın 10’una kadar orada kaldık. O gün hep birlikte Tebriz’den 25 mil uzaklıkta sulak ve oldukça güzel çayırlara otağını kurmuş olan Hasan Bey’i bulmaya gittik. 10 Haziran’da Tebriz’den çıkıp Hasan Bey’in yanına gittik. Çadırlarımızı oraya kurduk ve hayvanlar otlasın diye günlerce orada kaldık. Daha sonra 15 mil kadar yol gittik, geldiğimiz yerde Uzun Hasan’ın bizden ayrıldığı gün olan 27 Haziran’a kadar kaldık. Orada kaldığımız günlerde Hasan Bey bazen bizi yanına çağırıyordu bazen de yiyecek-içecek gönderiyordu.

26 Haziran’da Hasan Bey bizi yanına çağırtdı ve huzuruna çıkmadan önce bize oldukça hafif ipek işlerini gösterdiler. Bunlar üç parça armağandan oluşuyordu. Bunlardan biri patrik aracılığıyla Borgogna Dükü’ne, biri Venedik Dükü’ne ve diğeri de Beyaz Rusya²⁰⁰ yöneticisi Moskova Dükünün elçisi olarak gelmiş Marco Rosso aracılığıyla Moskova Dükü içindi. Bu armağanlar *zesdi-gesdi* (?) işi olan çok da değerli olmayan iki kılıç ve *tulumbantiydi* (?). Uzun Hasan, bizi daha sonra tekrar huzuruna

---

²⁰⁰ Metinde Rossia Bianca olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 84.

çağırttı ve bu sırada yanında biri Borgogna Dükü'ne, diğeri de Moskova Dükü'ne elçi olarak göndereceği iki Türk vardı. Patriğe ve bana şöyle dedi: *“Siz kendi efendilerinize ve Hristiyan beylerinin yanına gidin ve onlara Osmanlı ile nasıl bir savaşın eşiğinde olduğumu söyleyin. Ancak duydum ki o İstanbulda'ymış ve yılın sonuna kadar orada kalacakmış. Bu nedenle onun halkına karşı gitmek bana uygun gelmiyor. Ancak ordumun bir kısmını uğursuz oğlumun üzerine diğer kısmını da Osmanlı'ya zarar vermek için gönderiyorum. Buraya da Osmanlı'ya karşı savaşa hazır bulunmak için geldim. Bu yüzden bunları efendilerinize ve Hristiyan beylerine söyleyin”*. Kendi elçilerine de aynı sözleri buyurdu. Daha önce de söylediği böyle sözlerden çok rahatsız olmuştum. Ancak buyruğunu yerine getirmekten başka diyeceğimiz bir şey yoktu. Daha sonra bizi bıraktı ve yola çıkmaya karar verdiğimizde bize sabaha kadar gözcülük yaptılar. Gece de bütün yaya askerlere dağın eteğinde toplanma buyruğu verilmişti. Sabah da bizi elçilerin ulaşımıyla görevli olan Ruiscasan adlı birinin kaldığı yere götürdüler. Bu kişi bizimle birçok konu hakkında konuştuğundan sonra *“yaya askerlerimizin çoğu sizi meşgul etmek için hazır olsunlar”* demişti. Onun hizmetkarları da *“askerlerin büyük bölümü hazırlar ancak onlardan büyük bir bölümü de arkadalar”* demişlerdi. Bu askerler onlar kendilerini daha iyi görsünler diye dağın eteğinden geçtiler. Onlar geçtikten sonra kendi aralarında askerlerin sayılarının on bin olabileceğini söylüyorlardı. Her şeyi öğrenmek istiyorduk ve bu askerler daha önce Hasan Bey'in yanında olan aynı askerlerdi. Bu geçit de gördüğümüz şeyleri kendi efendilerimize bildirmemiz için yapılmıştı. Geçit bittikten sonra Hasan Bey bize mektupları verdi ve biz de çadırımıza döndük. Farklı kişilerle konuştuğundan ve Giosafat Barbaro'nun da Uzun Hasan'ın ne kadar atlı askeri olduğunu anlamak için yaptıkları hesaplarda sayının yirmi binden fazla olacağı ve iyi kötü yirmibeş bin olabileceği ortaya çıkmıştır. Kullandıkları silahlar; ok, yay, kılıç ve üzerini ipekle işledikleri kalkandır. Mızrak kullanmıyorlar. Askerlerin çoğunun oldukça güzel miğferleri ve zırhları vardır.

Ayrıca iyi ve güzel atları da vardır. Bu ülke hakkında söyleyecek daha fazla şeyim yok; ülkenin durumuyla, gelenekleriyle ve diğer konularla ilgili yeterince söz ettim ve fazla sıkıcı olmak istemediğim için de fazla ayrıntıdan kaçındım.

5. BÖLÜM²⁰¹

“Saygıdeğer elçi Tebriz’den ayrılıyor. Gürcistan, Mengralia’ya doğru at sürüyor, birçok yeri geçerek sonunda Fasso’ya varıyor.”

28 Haziran’da Barbaro’nun çadırında birlikte yemek yedik ve ayrılıktan dolayı biraz üzgündük ve dertleştik. Hiçbir ayrılık bundan daha kötü olamazdı. Gözyaşlarıyla birbirimize sarıldıktan sonra ayrıldık. Patrikle, Türk elçiyle ve Marco Rosso ile birlikte oradan ayrıldık. Yolda yaşadığımız tehlikelerden ve sıkıntılardan dolayı sanırım uğursuz saatte oradan ayrıldık. Fasso’ya gitmek için Uzun Hasan’ın topraklarından geçerken Katolik Ermenilerin yaşadığı dokuz köye vardık ve orada bir piskoposun evinde kaldık. Piskopos bizi çok iyi karşıladı ve Katolik ayinine katıldık. Orada üç gün erzak toplamak için kaldık ve bozkırı, dağları geçerek Gürcistan Kralı’nın ülkesine geldik. 12 Temmuz’da yine aynı kralın toprağı olan küçük bir tepenin üzerinde kurulmuş oldukça güzel, sağlam olan kalesi de daha yüksek bir tepenin üzerinde yer alan Tiphis²⁰² şehrine geldik. Orada Katolik bir Ermeni bulduk ve orada kaldık. Tigris denilen nehirden geçtik. Bu şehir büyüklüğü ile ünlüdür ancak çok harap olmuş. İyi kalmış birçok bölümünde de pek çok Katolik yaşıyor. 15 Temmuz’da büyük bölümü dağlık olan Gürcistan’dan geçerken birkaç köyden geçtik ve tepelerin üzerine yapılmış kaleler gördük. 18 Temmuz’da²⁰³ Mengralia sınırı yakınlarındayken dağlarla çevrilmiş ormanın içinde Kral Pangrate’yi bulduk. Hepimiz kralı görmeye gittik. Kral da

²⁰¹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 85-87.

²⁰² Tiflis. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 85.

²⁰³ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 85. Türkçe çeviride ise 17 Temmuz olarak kaydedilmiştir. Bkz. Tufan Gündüz, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu’da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 103.

kendisiyle yemek yememizi istedi. Gürcülerin adetine göre yere serilmiş sofraya oturduk. Yemekleri kebab yapılmış et, kötü pişirilmiş tavuk eti ve birkaç parça başka şeydi. Ancak şarap boldu. Çünkü onlara göre şarap saygı göstermek için yaptıkları en iyi şeydi. Yemeği yedikten sonra şarap dağıtmaya başladılar. Her biri yarım braccio²⁰⁴ uzunluğundaki kadehleri dolaştırmaya başladılar. Kim daha çok içerse daha çok saygı görüyordu. Türkler şarap içmedikleri için oradan kalktık ve kendileri gibi içmediğimiz için bizi küçümser gibi baktılar. Gürcistan Kralı 40'lı yaşlarda uzun boylu, esmer ve yüzü Tatarların yüzü gibiydi ve yakışıklıydı. Orada iki gün kaldıktan sonra 20'si sabahı oradan ayrıldık. Dağlık alanlardan geçtikten sonra Mengralia sınırına vardık. Orada Krala bağlı yayalardan ve atlı birliklerden oluşan askerlerin komutanına rastladık. Mengralia ülkesinde Bendian Kralının ölümünden dolayı ikilik çıkmıştı ve bundan dolayı bizi tehdit ederek orada tutmaya mecbur bıraktılar. Sonra bizden ok ve yay ile birlikte iki sadak aldılar ve biraz da para verdik. Daha sonra bize gidiş izni verdiler ve olabildiğince çabuk oradan çıkmak için at sürdük. Ormana gidip, tüm gece büyük bir korkuyla ve baskına uğrama tedirginliğiyle orada kaldık.

23 Temmuz sabahı Cotatis'e doğru at sürdük. Dar bir yoldan geçerken birkaç köylü tarafından saldırıya uğradık ve yolumuzu kesip bizi ölümle tehdit ettiler. Birçok konuşmadan sonra Türk elçilerinin hediye olarak götürdüğü üç atı aldılar. Büyük güçlkle yaklaşık 20 duka para, at ve birkaç yay verdikten sonra bizi bıraktılar ve Kralın kalesi olan Cotatis kalesine vardık. 24 Temmuz sabahı ırmağın üstünde kurulmuş köprüden geçerken saldırıya uğradık. At başına bir grosso ödedik. Bu bizim için oldukça sıkıntılıydı. Irmağı geçtikten sonra Mengralia'ya vardık ve her zamanki gibi ormanda uyuduk. 25'inde birkaç kayıkla ırmağı geçtik. Orada Bendian'ın kız kardeşi Maresca adlı bir kadının evinde kaldık. Kadın bizi çok iyi ağırladı ve bize biraz ekmek ve şarap verdi. Bunun üzerine biz de 26'sı sabahı ona 20 duka değerinde hediye

---

²⁰⁴ İtalyan ölçü birimidir.

vermeyi düşündük. O da bize teşekkür edip kabul edemeyeceğini söyledi. Daha sonra da yakınmaya başlayıp: “Her at için 2 duka istiyorum” dedi. Ben ve arkadaşlarım da yoksulluğumuzdan dolayı özür dilediysek de hiçbir yarar sağlamadı. Her at için 2 dukayı vermek zorunda kaldık. Daha sonra da sadece önceki vereceğimiz hediyeyi istemekle kalmayıp daha fazlasını da istedi. Büyük güçlükle oradan ayrıldık. Kadının davranışlarından dolayı her şeyden yoksun kalacağımızı sandık. 27 Temmuz’da kayığa binerek oradan ayrıldık ve yorgun, dağılmış bir şekilde Fasso’ya geldik. Daha önce bahsettiğim Çerkes olan Marta adlı kadının evinde kaldık. Bu sıkıntılardan sonra Kefe’nin Türklerin eline geçtiğini duyduk ki oradan geçmeyi umuyorduk. Bundan dolayı ne kadar sıkıntı çektiğimizi sizler anlayabilirsiniz. Ne çözüm bulacağımızı bilmiyorduk ve kaybolmuş gibiydik. Ancak daha önce dediğim Antakya Patriği Peder Ludovico, Çerkes yoluya Tatar ülkesini geçip Rusya’ya gitmeye karar verdi. Çünkü bu yolu biliyor gibiydi. Birçok kez “birbirimizden ayrılmayalım” dedi. Ben de “birlikte yolculuk yapmamızı ve birbirimizi bırakmamamız gerektiğini” söyledim. Bununla birlikte Patrik “herkesin kendi başının çaresine bakmasının da zamanı” dedi ve bu benim için ilginç ve haksız bir yanıtı. Ondan bu kadar acımasız olmamasını istedim ancak hiçbir yarar sağlamadı. Kendi adamları ve Uzun Hasan’ın ona verdiği elçiyle gitme konusunda ısrar etti. Böyle olunca da Marco Rosso ve onunla olan Türk elçiyle anlaşmaya ve dönüşü birlikte yapmaya çabaladım. Onlar da buna istekli görünüyorlardı. Güven belirtisi olarak da birbirimizin dudaklarından öptük ve onlara güvendim. Daha sonra kendi aralarında anlaşarak Gürcistan ülkesinden, Osmanlı topraklarıyla sınır olan ve Osmanlı’ya vergi veren Calcican Beyi’nin ve Vati’nin topraklarından geçmeye karar verdiler. Ben bunu duyunca onlarla gitmemeye ve Tanrı’nın da yardımıyla Fasso’da kalmaya karar verdim. Patrik 6 Ağustos’ta²⁰⁵ yanındakilerle birlikte özürler dileyip bahaneler sunarak atına binip gitti. Ertesi gün de Marco Rosso, Türk elçiyle ve yanında

---

²⁰⁵ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 87. Türkçe çeviride 2 Ağustos denilmiştir. Bkz. Tufan Gündüz, 2006, s. 105.

olan birkaç Rusla kayıklara binip gittiler. Şamahı yolundan ve Tataristan'dan geçerek gidecekleri yere ulaşma düşüncesiyle Vati'ye doğru yola koyuldular. Böylece ben ve yanımdaki 5 kişi parasız, sağlık umudumuz kalmadan yalnız kaldık. Nereye gideceğimizi ve ne yapacağımızı bilmiyorduk. Akıllı olan nasıl bir durumda olduğumuzu anlar. O sıkıntılı günlerde şiddetli şekilde ateşlendim. Yanımızda ırmak suyuyla çorba içmekten bazen de biraz tavuk eti yemekten başka ilaç olacak bir şey yoktu. Menenjit olmuş gibiydim. Hastalığım o kadar şiddetliydi ki sonraları arkadaşlarım benim garip şeyler konuştuğumu söylediler. Birkaç gün içinde de rahip Stephano dışındaki üç kişi de hastalandı ve rahip hepimizle ilgilendi. Yatağım burada kalan Zuan di Volcagenoese'nin bana verdiği oldukça eski bir yatak yüzüydü. Bu benim hem örtüm hem de yatağım oluyordu. Yanımdakiler de elbiselerini yatak için kullanıyorlardı. 10 Eylül'e kadar bu hastalık bizi yolumuzdan alıyordu. Hastalık beni öyle bir hale sokmuş ki yanımdakiler öleceğimi düşünmüşler. Neyse ki şansımın yardımıyla Marta'nın çantasında biraz zeytinyağı biraz da ot vardı ve bunlardan bana ilaç yaptı ve beni iyileştirdi. Bunun kesinlikle bu topraklarda ölmemi istemeyen Tanrı'nın yardımıyla olduğunu biliyordum. Ona şükranlarımı sundum. Daha sonra orada yalnız kaldığımız için nereden gidebileceğimiz üzerine konuştuk. Benim düşüncemde karar kıldık. Tataristan'dan geçebilmek için Şamahı'ya geri dönmeye karar verdik. Bazıları Suriye'den gitmeyi istediler ancak bu kabul edilmedi. Biraz daha güçlenmek ve iyileşmek için Fasso'da biraz daha kaldık. 10 Eylül'de atlarımıza binip yola koyulduk. Yaklaşık 2 mil yol gittikten sonra güçsüzlükten dolayı ata binmek ve devam etmek mümkün değildi. Attan inip yere uzanıp biraz dinlendik ve tekrar Marta'nın evine gittik. 17'sine kadar orada kaldık. Gücümüze tekrar kavuştuğumuzda Tanrı'nın da yardımıyla tekrar yola koyulduk. Fasso'da bir Yunan bulduk ve bu Mengralia dilini biliyordu ve bundan dolayı onu kendimize kılavuz yaptık. Bu kılavuz bize çok kötü şeyler yaptı ve bunları anlatmak oldukça üzücü.

6. BÖLÜM²⁰⁶

“Saygıdeğer elçi Fasso’dan ayrılıyor. Mengralia ve Gürcistan’a dönüp Media’ya geliyor. Bakü Denizi’ni yani Hazar’ı geçip Tataristan’a geliyor.”

17 Eylül’de zahmetli bir halde Mengralia’ya geldik ve 21’inde de Cotatis’teydik. Dediğim kılavuz arkamızdan iş çevirdiği için onu değiştirmek zorunda kaldık. İyi hissetmediğim için ve bize katılacak kişileri beklediğimiz için 23’üne kadar orada kaldık. Sonunda ne kendilerini tanıdığım ne de dillerini bildiğim kişiler bize katıldı ve 30’unda yola koyulduk. Korkusuzca dağları geçip Tiflis’e vardık ve orada yaşayan bir ölü gibi, Katolik bir Ermeninin kilisesine geldik. Bizi çok iyi ağırladı. Ne yazık ki rahibin oğlu burada bir yıldır salgın olan vebaya yakalanmış. Adamlarım da onunla konuştukları için hizmetkarım olan Mapheo da Bergamo’ya da veba bulaştı. Onun hastalığı ve yatağa düştüğü öğrenildikten sonra bana oradan ayrılmamı öğütlediler. Geceleri ineklerin kaldığı yeri temizleyip biraz otları düzenledikten sonra beni oraya yerleştirdiler. Rahip, Mapheo’nun kendi evinde daha fazla kalmasını istemediğinden, başka da yer olmadığı için mecburen benim yanımda bir yere yerleştirmek gerekiyordu. Rahip Stephan da ona bakıcılık yapıyordu. Herkes etrafımıza toplandı ve dualar etmeye başladı. 21 Ekim’e kadar Tiflis’te kaldık. Bir gün önce yanıma Antakya Patriği yani rahip Ludovico ile giden Türk elçi geldi. Bana *“Lavogasia’ya²⁰⁷ gittikten sonra her şeyinin çalındığını ve bunun sorumlusunun Patrik olduğunu, onu kendi ülkesine gitmesi için bıraktığını ve bu durumun Uzun Hasan’ı oldukça üzeceğini”* söyledi. Ben onu elimden geldiğince teselli ettim ve birlikte hareket edip 21 Ekim’de oradan ayrıldık. Tiflis, Gürcistan Kralı Pangrate’ye bağlı bir şehirdir ve iki gün yolculuk yaptıktan sonra Uzun Hasan’ın ülkesine girdik. Çünkü burası Şamahı’ya giden yolumuzun üzerindeydi. 26 Ekim’de yol ayrımına geldik. Çünkü bizim Şamahı’ya gitmemiz için

²⁰⁶ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 88-91.

²⁰⁷ Kafkasya’dır.

Şirvanşahların²⁰⁸ ülkesinden geçmemiz, elçinin de kendi ülkesine gitmesi gerekiyordu. Şamahı'ya gitmek için onların rahibi olan bir Türk'ü kendime kılavuz yaptım. Elçiden ayrılıp Media şehrine geldik. Burası Uzun Hasan'ın ülkesine göre güzel ve verimli bir şehirdi ve çoğunluğu düzlüktü. Burada bize kötü davranılmadı. 1 Kasım'da Media Beyi Şirvanşah'ın toprağı olan Şamahı'ya geldik. Burada Talamano denilen ipek ve atlas kumaşlar dokunuyor. Burası Tebriz gibi büyük değil ancak şartları daha iyi ve yiyecek de çoktur. Burada Fasso'ya kadar birlikte gittiğimiz Moskova Dükü'nün elçisi Marco Rosso ile karşılaştık. O, Gürcistan yolundan gelmiş ve birçok zorluktan sonra Şamahı'ya varmıştı. O, incelik gösterip kaldığım kervansaraya geldi ve görüştü. Ondan bizi de kendi grubuna katmasını istedim. Büyük incelik ve kibarlıkla bu isteğimi kabul etti. 6 Kasım'da Derbent'e gitmek için Şamahı'dan ayrıldık. Burası Tataristan ile sınırdır ve Şirvanşah toprağıdır. Daha sonra dağlardan, ovalardan geçip bazen Türk köylerinde kalıyorduk. Burada bize iyi davranıyorlardı. 12 Kasım'da²⁰⁹ Derbent'e geldik. Rusya'ya varmak için Tataristan'dan geçmemiz gerektiği için kışı burada geçirmemizi ve Nisan'da Bakü Denizi'ni geçip Astrahan'a gitmemizi önerdiler. Derbent şehri Bakü Denizi'nin yani Hazar Denizi'nin kenarına kurulmuş ve Büyük İskender için yapıldığını söylüyorlar. Burayı Demir Kapı olarak adlandırıyorlar. Çünkü Media'ya ve Pers ülkesine girmek için buradan geçmek gerekiyor. Geniş ve iyi yapılmış güzel duvarları²¹⁰ vardır. Ancak kale yolundaki dağın altında kalan altıda birlik kısımda oturan yoktur. Denize yakın olan yer de tamamen bozulmuştur. Çok miktarda mezarları vardır. Her çeşit yiyecekten yeterince bol var, bolca şarap yapıyorlar, aynı şekilde her çeşit meyve de var. Bu deniz aslında bir göldür ve bir çıkışı da yoktur. Çoğu kez Karadeniz gibi derindir diyorlar. Çok miktarda morone balığı (levrek) avlıyorlar. Başka balık tutmayı bilmiyorlar. Bu denizde çok sayıda köpekbalığı bulunuyor. Kuyruğu,

²⁰⁸ Özgün metinde Sivansa olarak geçmektedir. Bkz. A. Contarini, **a.g.e.**, s. 88.

²⁰⁹ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 89. Türkçe çevirisinde 9 Kasım olarak geçmektedir. Bkz. Tufan Gündüz, 2006, s. 109.

²¹⁰ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 89. Türkçe çeviride 5 tane duvar çevrelenmiş denilmiştir ancak eserin İtalyancasında rakam yazılmamıştır. Bkz. T. Gündüz, **a.g.e.**, s. 109.

ayakları ve kafası tıpkı köpeklerinki gibi. Ayrıca yaklaşık yarım kulaç uzunluğunda -bir buçuk braccio ölçüsünde- bir balık türü daha avlıyorlar. Ne kafası ne de başka yeri görünen büyük ve kısmen yuvarlak bir balıktır. Bu balıktan tüm ülkede kullanılan likör yapıyorlar, lamba yağı yapıyorlar ve develeri yağıyorlar. Burada 12 Kasım'dan 6 Nisan'a kadar gemiye yerleşmiş bir şekilde kaldık. Bu süre içinde durumumuz iyiydi ve iyi arkadaşlarımız vardı. Buranın halkı iyiydi ve bize onur kırıcı hiçbir şey yapmadılar. Kim olduğumuzu sorduklarında *Hristiyan olduğumuzu* söylüyorduk ve başka bir şey de sormuyorlardı. Ben astarı kuzu derisinden olan yırtık bir kazak ve üstüne de oldukça eski bir kürk giyiyordum. Başıma da kuzu derisinden bir şapka giyiyordum. Bu şekilde şehre ve pazara gidiyor, bazen de et alıp eve dönüyordum. Bazılarının “bu adam et alan birine benzemiyor” dediklerini duyuyordum. Marco da beni kınayarak “bu kılıkla manastıra sığınmış hırsızlar gibi görünüyorsun” diyordu. Ben de “başka türlü yapamıyorum, giyemiyorum” diyordum. Böyle yırtık-pırtık kıyafetime bakarak insanların neden böyle düşünmeleri gerektiğine şaşırıyordum. Ancak dediğim gibi burada iyi günlerimiz oldu. Orada kaldığımız sırada Uzun Hasan'ın ve Barbaro'nun yaptıklarıyla ilgili şeyleri öğrenmeye istekli olduğum için çevirmenim Dimitri'yi bulduğumuz yere 20 günlük uzaklıkta olan Tebriz'e göndermeye karar verdim. 50 gün sonra Barbaro'nun mektubuyla geri döndü. Barbaro mektubunda Uzun Hasan'ın orada olduğunu ancak kendisinin durumuyla ilgili iyi şeyler olmadığını yazmıştı. Daha sonra Marco, Astrahan'a gitmemiz için bir gemi kaptanı ile anlaştı. Tüm kış gemiler denize açılmadıkları için kıyıya demir atıyorlar ve gemileri de balık şeklinde yaptıkları için onları balık diye adlandırıyorlardı. Başları ve kuyruğu ince, ortası da geniş. Eski ip parçalarıyla sıkıca tutturdukları ağaçlarla inşa ediyorlar. Pusulaları yok ancak her zaman yıldızla yönlerini buluyorlar. Yolculukları oldukça tehlikeli. Bütün işleri ilkel biçimde yapmalarına karşın kendilerini en iyi denizci gibi görüyorlar. Bu insanların hepsi de Müslümandır. 5 Nisan'da tüm yükümüzle birlikte limandaki gemiye bindik ve 8 gün

uygun zamanı bekledik. Bu sürede Marco şehirde kaldığı için yalnız olduğumuzdan dolayı korkuyorduk. Uygun zaman geldi ve hepimiz limanda toplandık, kayığı suya indirdik ve kayığa binip yelkenleri açtık. 6 mürettebat ve kaptanla birlikte 35 kişiydik. Geri kalanı da Rus pazarlarında satmak için Astrahan'a biraz pirinç, ipek kumaşları götüren tüccarlardı. Birkaç Tatar da vardı. Bunlar deri eşyaları yapıyorlar ve bunları Derbent'te satmak için yolculuk yapıyorlardı. Uygun rüzgarın da çıkmasıyla birlikte yelkenleri açıp dağlık kıyıdan yaklaşık 15 mil uzaklaştık. Üç günlük deniz yolculuğundan sonra dağları geçip bir kumsala ulaştık. Bu sırada ters rüzgarlar esmeye başladı ve mecburen demirlerden birini atmak zorunda kaldık. Gece rüzgarın sertleşmesiyle deniz oldukça yükseldi ve her şeyimizi kaybetmiş gibi olduk. Demir almaya ve kıyıya doğru gitmeye karar verdik. Demir alıp denizde gidiyorduk ki oldukça şiddetli esen rüzgar bizi karaya fırlattı. Ancak yüce Tanrı'mızın yardımıyla bu dalgalardan kurtulduk. Dalgalar bizi bir koya sürükledi ve limana gelmişiz gibi görünüyordu. Dalgalar bize ulaşmadan kırılıyordu ve bize pek etki etmiyordu. Mecburen hepimiz suya atladık ve ıslanan eşyalarımızı karaya taşıdık. Gemi de kayalara çarptığı için su alıyordu. Hem rüzgardan hem de ıslandığımızdan dolayı çok üşüyorduk. Sabah toplanıp kendi aramızda konuşup ateş yakmamaya karar verdik. Çünkü Tatarların olduğu tehlikeli bir yerdeydik, atlarının nal izleri vardı. Orada yeni parçalanmış gibi duran bir kayık gördük. Bu atlıların kayıktakileri ölü ya da diri yakalamak için geldiklerini düşündük. Bu durumdan oldukça korkmuştuk ve bize saldırılarını bekler durumdaydık. Kıyının öbür tarafında birkaç su birikintisi olduğunu görünce biraz rahatladık. Çünkü bu Tatarların limandan uzakta olduklarını gösteriyordu. 13 Nisan'a kadar yani hava deniz yolculuğu için elverişli oluncaya kadar burada kaldık. Denizcilerin eşyalarını gemiye yükledik, gemi kayalıklardan ayrılıp suya iner inmez diğer yükleri de koyduk ve demir aldık. O gün de Kutsal Cumartesi günüydü. Yaklaşık 30 mil gittikten sonra aniden ters rüzgar esmeye başladı. Civarlarda birkaç kamışlık ada

vardı ve oraya gitmek zorunda kaldık. Suyun çok az olduğu bir yere geldik. Rüzgar yine şiddetlendi ve dalgaların da etkisiyle gemi dibe sürüyordu. Kaptan da hepimizin kamışlık adaya inmesini söyledi ve öyle de yaptık. Oraya ulaşmak için yüklerimizi omuzlarımıza alıp çıplak ayakla sudan geçtik. Dalga beni tamamen ıslattı ve bundan dolayı büyük bir tehlike atlattım. Karaya ulaştınca kamışla kaplanmış bir yer bulduk ve orada kurulandık. Denizciler gemiyi rüzgardan korumak için tehlikeden uzak bir yere güçlkle götürdüler. Tatarların yazları²¹¹ buraya balık tutmaya geldikleri de konuşuluyordu. 14 Nisan sabahı Paskalya gününde soğuktan dolayı hastalanmışım. Paskalyayı kutlamak için de tereyağından başka yanımızda bir şey yoktu. Marco'nun adamlarından biri kayalıklarda yürürken dokuz tane yumurta bulmuş ve onları efendisine vermişti. Böylece yumurtaları tereyağıyla pişirip herkese verdik. Paskalya'yı iyi şekilde kutlayıp Tanrı'ya şükrettik. Beraber yolculuk yaptığımız kişiler aralarında benim kim olduğumu konuşuyorlardı ve beni doktor olarak tanıtmaları için Marco ile anlaştık. Benim, Despina'nın hizmetinde olan doktorun oğlu olduğumu Despina'nın da Thoma'nın kızı olduğunu ve Moskova Düküyle evlenmek için Roma'dan geldiğini, ayrıca fakir olduğumu ve bunun hizmetkarı olarak Dük'ün yanına geldiğimi söyledik. Bu sırada çıban ağrısından dolayı kıvranan bir denizci benden kendisini iyileştirmemi istedi. Biraz yağ, ekme ve gemide bulduğum biraz unla lapa yapıp çıbanın üzerine sürmesi için adama verdim. Şansımın da yardımıyla üç günde çıbanın başı patladı ve iyileşti. Bundan dolayı benim çok iyi bir doktor olduğumu söyleyip kendileriyle kalmamı istediler. Bununla birlikte Marco benim için bahaneler uydurup *“başka bir şey yapamayacağımı, Rusya'ya gitmem gerektiğini ve kısa zaman sonra yanlarına döneceğimi”* söyledi.

---

²¹¹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 91. Türkçe çevirisinde kıs olarak geçmektedir. Bkz. T. Gündüz, 2006, s. 112.

7. BÖLÜM²¹²

“Sayın elçi Hazar Denizi’ni geçerek Tatarların şehri Astrahan’a geliyor. Birçok kez Tatarların saldırısı olsa da sonunda oradan ayrılıp kervanlarla Moskova’ya gidiyor.”

15 Nisan²¹³ sabahı rüzgar çıkmıştı ve demir almıştık. Günlerce kamışlı adalardan geçerek 26 Nisan’da Volga ırmağının ağzına geldik. Bu nehir çok büyüktür ve birçok yeri oldukça derindir. Bu ırmağın Rusya’dan aktığını ve 72 ağzı olduğunu ve Hazar Denizi’ne döküldüğünü söylüyorlar. Volga’nın ağzından Astrahan’a kadar olan mesafe 75 mil uzunluğundadır. Suyun akışı o kadar güçlüydü ki bazen halatlarla bazen de rüzgar yardımıyla gidebiliyorduk. 30 Nisan’da Astrahan’a geldik. Astrahan’dan limana kadar büyük bir Tuz Gölü vardır ve buradan çok tuz yapıldığını söylüyorlar. Burada dünyanın büyük bölümüne yetecek kadar tuz var ve daha çok Rusya’da tüketiliyor. Tatarlar yani Astrahan Beyi o gün karaya inmemize izin vermedi. Ancak Marco’ya karaya inme izni verdiler çünkü onun şehirde dostları vardı. İlk gece bize Marco’nun yerleştiği evde kalmamız için bir oda verdiler. Orada kaldık. Sabah üç Tatar geldi ve Marco’ya “Hoş geldin” dediler. Çünkü Marco efendilerinin arkadaşlarından biriydi. Bana da onun kölesi olduğumu çünkü Frankların onların düşmanı olduğunu söylediler. Bu bana ilginç geldi. Ancak Marco benim yerime konuştu ve onları övmekten başka bir söz söylememe fırsat vermedi. Bu olay 1 Mayıs 1476’da oldu. Korkuyla odama döndüm ve nerede olduğumu bilmiyordum. Her geçen gün tehlikeler büyüyordu. Gümrük memurunun bilgilendirmesinden dolayı sahip olduğum değerli taşları değil aynı zamanda Derbent’ten getirdiğimiz ve at ile değiş tokuş yapmak istediğimiz eşyalarla birlikte her şeyimizi aldılar. Daha sonra Marco bana onları pazarda satmak istediklerini söyledi. Moskova’ya gitmekte olan birkaç tüccar aracılığıyla sıkıntı ve tehlike ile birkaç

---

²¹² A. Contarini, **a.g.e.**, s. 92-97.

²¹³ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 92. Türkçe çeviride 19 Nisan olarak yazmaktadır. Bkz. Tufan Gündüz, 2006, s. 113.

gün ertelendikten sonra bu beye iki bin alermilik eşya vermek zorunda kaldım. Üstelik bu para diğerlerinin benden haksız yere aldıkları paraydı. Param olmadığı için Moskova'ya giden Tatar ve Rus tüccarlardan büyük zahmetlerle ve Marco'nun kefilliğinde borç para aldım. Tatar Beyi ile olan sorunum hallolmuştu böylece. Ancak aşağılık memur Marco'nun evde olmadığı bir gün geldi ve kaldığımız yerin kapısını kırdı, kötü sesiyle beni kazığa oturtmakla tehdit etti ve daha çok mücevherimin olduğunu da ima etti. Bundan başka farklı olaylar da çıktı. Baldan yaptıkları içkiyle sarhoş olan Tatarlar geceleri gelip “yürekleri olmayan Frankları istiyoruz” diye bağıyorlar ve bununla birlikte bizi susturmalarının uygun olacağını düşünüyorlardı. Burada 1 Mayıs'tan San Lorenzo gününe denk gelen 10 Ağustos'a kadar kaldık. Astrahan şimdiki imparatorun kardeşinin Circassia²¹⁴ topraklarında oturan üç oğluna bağlı olup Tana'ya kadar ulaşmaktadır. Yazları Rusya sınırları sıcak olduğu için taze otlaklar aramaya giderler. Bu üç kardeş Astrahan'da kışın birkaç ay kalırlar ancak yazları diğerleri gibi yapıp göç ederler. Astahan, Volga ırmağının kenarında yer alan küçük duvarlarla çevrelenmiş küçük bir şehirdir. Ancak yakın zamanlarda birkaç büyük binaya sahip olduğu bellidir. Astrahan eskiden alışveriş merkezi olmasıyla ünlüydü. Tana ve Astrahan yoluyla Venedik'e baharatlar geliyordu. Bana göre baharatlar buraya Tana yoluyla geliyordu, dediklerine göre iki şehir arası sekiz günlük yürüme mesafesindeydi. Astrahan'dan 10 Ağustos San Lorenzo günü ayrıldık. Astrahan beyi Casimaca²¹⁵ her yıl bir elçisini Rusya'ya Moskova Düküne gönderiyor. Onun bunu yapmaktaki amacı her şeyden önce hediyeye almaktır. Bu elçiyle birlikte çok sayıda kervanla Tatar tüccarlar gidiyor. Gesdi'de yapılan kendi el işlerini, kürk, deri, kılıç, at koşumları ve ihtiyaç duydukları diğer şeylerle değiş tokuş yapmak için götürüyorlardı.

---

²¹⁴ Çerkes ülkesi.

²¹⁵ Kasım Han. Altınorda hanlarından Küçük Muhammet Han'ın torunudur. Merkezi Hazar Denizi'nin kuzey sahilindeki Astarhan olmak üzere bir hanlık kurmuştur. Bu hanlık bölgenin öneminden dolayı kısa sürede gelişmiştir. Gerek Kasım Han (1466-1490), gerekse kardeşi Abdülkerim Han (1490-1504) dönemleri, hanlığın sulh içinde yaşadığı en uzun devrini meydana getirir. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Astarhan Hanlığı** maddesi, yaz. Mehmet Saray, İstanbul, 1991, c. 3, s. 505.

Astrahan'dan Moskova'ya çoğunluk çöl olduğu için insanlar yiyeceklerini yanında taşıyorlar. Ancak Tatarlar buna pek önem vermiyorlardı. Çünkü yanlarında çok sayıda at taşıyorlardı ve her gün isterlerse birkaç tane kesiyorlardı. Çünkü onların hayatı et ve süttü, başka yiyecekleri yoktu. Rusya'ya giden birkaç tüccardan başka ekmeğin ne olduğunu bilmiyorlar. Bundan dolayı biz elimizden geldiğince iyi yemek hazırlamak zorundaydık. Onların süt ile karıştırdıktan sonra güneşte kuruttukları *thur*²¹⁶ dedikleri pirinçten biraz alıyorduk. Oldukça sert ve tadı ekşidir. Ancak çok yararlı olduğunu söylüyorlar. Soğan ve sarımsağımız da her zaman vardı. Bundan başka ben, oldukça güzel ürettikleri buğday unundan ve koyunun kuyruk yağından bir bisküvi yapmıştım. Yolumuz Volga'nın iki kola ayrıldığı yerden geçiyordu. Daha önce dediğim İmparator yeğeni Kasım Han ile savaşıyordu. Kasım Han kendisinin gerçek imparator olduğunu, babasının da ordunun imparatoru olduğunu ve bu toprakların kendisinin olduğunu söylüyordu. Bu yüzden hep birlikte kervanın ırmağın diğer tarafından geçmesine Tana ile Volga arasındaki dar geçide kadar yolumuza devam etmeye karar verdik. Bu yaklaşık beş günlük yoldu. Kervanlarla o dar geçitten geçtik. Böylece hepimiz eşyalarımızı, yiyeceklerimizi buralarda kullanılan kayıklara yükledik ve nehirden karşıya geçtik. Ancak Marco kendisiyle kalmamı istedi. Çünkü Anchioli denilen elçiyle gitmemiz için anlaşmıştı. Öğleye yakın arkasından gelmeleri ve benim de kayıkların gittikleri yere ulaşmamı kararlaştırdılar. Irmağın yukarısıyla olduğumuz yer yaklaşık 12 mil olmalıydı. Sabah bu elçiyle ve çevirmenimle birlikte korkarak ve eğik durumda ata bindim. Akşama birkaç saat kala geçide vardık. Gece olurken ırmaktan geçerken ben arkadaşlarımı bulmak istedim. Ancak Marco bana öyle kızgın şekilde bağırdı ki son anımın geldiğine inanmıştım. Bana, çevirmenime ve Rus kadına uğursuz yüzlü Tatar'ın eşliğinde ata binmemizi emretti. Bununla birlikte “Çabuk olun, ata binin” dedi. Ben hiç ses çıkarmadım çünkü yapacak başka bir şeyim yoktu, bu Tatarı takip ettim. Tüm gece

---

²¹⁶ Bir çeşit tarhanadır.

gün ortasına kadar at sürdük. Attan inmemize bile izin vermediler. Ben birçok kez çevirmenim aracılığıyla nereye gittiğimizi sordum ve en sonunda “Marco’nun bizi önden göndermesinin nedeninin Han’ın bütün tekneleri arayacağını ve beni bulursa tutuklayacağından şüphelendiği” olduğunu söyledi. Bunlar 13 Ağustos’ta gün ortasında oldu. Irmağı geçtikten sonra Tatar ırmağın ortasındaki küçük adaya geçmek için kayık aramaya başladı. Burada elçi Anchioli’ye bağlı sığır sürüsü vardı. Tatar kayık bulamayınca birkaç tahtayı birbirine bağladı. İlk önce at koşumlarını koydu ve bu dalları da bir iple atın kuyruğuna bağladı, bunları iki ok atımlık mesafede bulunan adanın bulunduğu tarafa doğru sürdü. Daha sonra dönüp Rus kadını da alıp aynı şekilde geçti. Çevirmenim yüzerek geçmeyi istedi ve tehlikeli olmasına karşın geçebildi. Tatar daha sonra benim yanıma geldi. Ben büyük tehlikeyi gördüğümden çorabımı ve gömleğimi çıkardım. Her ne kadar bundan dönemesem de bütün tehlikeye karşın Tanrı’nın da yardımıyla karşıya geçtim. Tatar daha sonra atları geçirmek için döndü ve atlara binip onun evine gittik. Evi keçeyle kaplıydı, içeri girdik. Üç gündür hiçbir şey yememiştim ve Tatar bana biraz ekşi süt verince şükranlarımı sunup çok iyi bir yemekmiş gibi yedim. Daha sonra adada hayvancılık yapan birçok Tatar geldi. Beni görünce o kadar şaşırdılar ki buraya nasıl geldiğime hayret ettiler. Çünkü daha önce hiç Hristiyan oraya gelmemişti. Ben hiçbir şey demiyordum, hastalanmış gibi yapıyordum. Bu Tatar bana iyi niyet gösterdiğinden kimse konuşmaya cesaret edemiyordu ve bu durum büyük bir adam olan elçiye saygılarından da kaynaklanıyordu. Ertesi gün Hz. Meryem’in doğum günü olan 14 Ağustos’ta benim onuruma kuzu kesip birazını haşlayıp birazını da kebab yaptılar. Eti yıkama zahmetine girmediler çünkü bunu yapınca etin tüm tadının gideceğini söylediler. Bu etten ve ekşimiş süttен²¹⁷ biraz sofraya koydular. Her ne kadar Hz. Meryem’in bayram gecesini olsa da -ondan özür diledim, çünkü daha fazla dayanamıyordum- tüm gece yemek yedik. Tatarlar arasında oldukça önem verdikleri

---

²¹⁷ Kıımızdır.

kısrak sütünü getirip benim de içmemi istediler. Çünkü kişiye güç verdiğini söylüyorlardı. Ancak kötü koktuğu için çok içemedim. Bundan dolayı da oldukça üzuldüler. Burada 16'sına yani Marco kervanla gelene kadar kaldık. Marco, bir Tatar ve bir Rus'u beni yanına götürmeleri için gönderdi. Kayığa binip kervanın olduğu yere gittik. Rahip Stephano ve Zuane Ungaretto beni bir daha göremeyecekleri için umutsuzluğa düşmüşlerdi ancak beni karşılarında görünce çok mutlu oldular ve Tanrı'ya şükrettiler. 17'sine kadar orada kaldık ve tüm kervanla birlikte çölü geçerek Moskova'ya gitmek için yola koyulduk. Elçi hepimizi yönetiyordu. Tatarlardan ve Ruslardan oluşan yaklaşık 300 kişilik bir kervandık. Rusya'da satmak ve yemek için de 200'den fazla at vardı. Sıralı bir şekilde nehirden geçip gece orada uyuyup öğlen dinleniyorduk. 15 gün böyle yolculuk yaptık. Ordunun İmparatorundan korktuğumuz için bu dar geçit güvenli gibi geliyordu. Adını hatırlayamadığım İmparator bütün Tatarların ve topraklarının sahibidir. Tatarlar taze otlaklar ve sular aramak isterler. Süt ve etten başka hayatlarında bir şey yok. Dünyadaki en iyi sığır ve koyunlara sahipler. İyi otlaklara sahip oldukları için etleri de çok lezzetlidir. Ancak kısrak sütüne çok fazla önem veriyorlar. Güzel ve geniş bozkırları var ve dağ hiç görünmüyor. Bu orduda bulunmadım ancak bu ülke ve onların gücüyle ilgili bilgileri öğrenmek istedim. Çok kalabalık olmalarına karşın işe yaramazlar. Kadınlara çok saygı gösteriyorlar. Kılıç, ok ve yaylı iki bin kişi zorlukla bulunabiliyor, geri kalanı da silahı olmayan çıplak ayaklı kişiler, kadınlar ve çocuklardır. Onlar cesur olarak bilinir çünkü hem Çerkeslere hem de Ruslara gündüzleri akın yapıp yağma yapıyorlar. Atları sürü halindedir ve ürkektir. Atlarına nal vurmuyorlar. Tatarlar oldukça vahşidirler. Tatarlar, Tana ve Volga ırmakları arasında yaşıyorlar. Ancak Tatarların başka bölümünün Volga'nın diğer kısmında yaşadıkları ve kuzeydoğu yönünde oldukça çok oldukları söyleniyor. Saçları bellerine kadar uzanır ve Tatar olarak bilinirler. Kışları soğuk ve buz olduğunda Astrahan'a kadar gidiyorlar ve diğerleri gibi otlak ve su arıyorlar. Astrahan'da et

hırsızlığından başka şehre bir zarar vermiyorlar. Irmağın kenarında 15 günlük yolculuk yaptıktan sonra koruluğa geldik ve karşıya geçmek için Ruslar ve Tatarlar odun kesip sal yaptılar. Bu hazırlıklar olurken biz eski bir kayak bulduk. Marco bu kayakla eşyaların ırmağın karşı yakasına taşınmasına karar verdi. At koşumlarının, eşyaların taşınması ve onların korunması için beni de karşı kıyıya gönderdiler. Dimitri ve Ungaretto atlara bakmak için geride kaldılar. Ben, rahip Stephano ve iki Rus kayığa bindik. Ruslar uzun çubuklarla kayığı çektiler ve bu şekilde ırmağın karşısına geçtik. Suyun akışı güçlü olduğundan kayığımızı sürüklüyordu ve kayığımız su alıyordu. Stephano ve ben suyu boşaltmaya çalışıyorduk. İyice yorulduktan ve birçok tehlikeyi atlattıktan sonra Tanrımızın yardımıyla karşıya geçmeyi başarabildik. Sabah tüm kervan da karşıya geçmek istedi ancak sert esen rüzgardan dolayı geçmek imkansızdı. Her şeyi yanımda getirdiğimden atlara bakan arkadaşlarımın yanında yiyecekleri ve kıyafetleri yoktu. Nasıl bir ruh hali içinde olduğum anlaşılabilir. Yiyecekleri ve giysileri ne şekilde olursa olsun onlara ulaştırmak istedim. Ancak durumu kötü görünce iyice korktum. Yiyeceklerin paylaşılmasına karar verdik. Bir ölçek pirincin gece ve gündüz pişirilmesine, herkese kumanyasıyla birlikte bazen soğan, bazen sarımsak, ekşimiş süt, zaman zaman da biscotti verilmesine karar verdik. Yemek yemek için pirinç kabının etrafında toplanıyorduk ve herkes kendi yemeğini yiyordu. Burada kaldığımız iki günde elma ağacına benzer ağaç bulduk ve azıklarımızı daha az harcamak için onları yedik. İki gün sonra tüm kervan eşyalarıyla birlikte sallarla ırmağı geçtiler. Her sal 6-7 atın kuyruğuna bağlanarak çekiliyor, Tatarların hepsi eşyalarıyla birlikte sala binip karşıya geçiyordu. Geri kalan atları da bütün kervanın aynı anda karşıya geçmesi için koşum takımları olmadan yüzerek ırmağı geçmeye zorladılar. Bu geçiş oldukça güzel ancak tehlikeliydi. Herkes karşıya geçti.

8. BÖLÜM²¹⁸

“Sayın elçi Asya'nın büyük çölünü geçiyor, Beyaz Rusya'nın şehirlerinden Moskova'ya geliyor. Orada kendini Dük'e tanıtıyor.”

Dediğim gibi Tanrı'nın adıyla yola koyulduk. İlk önce kuzeyden gittik. Çoğunlukla da batıdan devam ettik. Issız ovalardan başka hiçbir şey görünmüyordu. Tatarlar buradan Tana'nın kuzeyine kadar 15 günlük yol olduğunu söylüyorlardı. Her zamanki gibi yolculuk yapıyorduk. Öğlenleri ve akşamları dinleniyorduk. Yerde uyuyorduk ve yorganımız gökyüzü ve hava oluyordu. Geceleri baskın yememek için biri sağ, biri sol, biri de önde olmak üzere üç nöbetçi koyuyorduk. Çoğu zaman kaldığımız yerde ne atlar ne de kendimiz için su bulabiliyorduk. Yolculukta av hayvanı da bulamıyorduk. Ancak otlayan 400 at ve 2 deve bulmuştuk. Bunların geçen sene giden kervandan olduğu söyleniyordu. İkinci kez bize saldıracaklarından korktuk. İlkinde bir şey olmadı. İkincisinde Tatarlardan oluşan yaklaşık 20 araba²¹⁹ gördük. Nereye gittiklerini anlayamadık.

22 Eylül'de Rusya'ya geldik. Ormanların içinde küçük Rus köyleri vardı. Marco'nun kervanda olduğunu duyan köylüler Tatarların korkusuyla²²⁰ geliyorlar ve ona biraz elma getiriyorlardı. Bundan biraz da bana veriyorlardı, benim de yiyeceğim olmadığı için buna ihtiyacım vardı. O kadar güçsüz düşmüştük ki ata bile güçlükle biniyorduk. Oradan ayrılıp Resan şehrine geldik. Buranın yöneticisi Moskova Dükünün kardeşinin kocasıdır. Evleri ve kaleleri tamamen ahşaptır. Bolca ekmek, et ve elma içeceği aldık. Büyük ormanlardan geçerek oradan ayrıldık, akşam da bir Rus köyü bulup orada kaldık. Daha sonra Colona denilen başka bir şehre geldik. Mostro denilen nehirde büyük bir köprü inşa etmişler. Bu nehir Volga'ya dökülüyor. 26 Eylül'de bizi

²¹⁸ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 97-101.

²¹⁹ A. Contarini, *a.g.e.*, s. 97. Türkçe çevirisinde 200 araba olarak geçmektedir. Bkz. T. Gündüz, *Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 121.

²²⁰ Türkçe çevirisinde “Tatarlar iyice korkuyorlardı” diye yazılmıştır. Bkz. T. Gündüz, *a.g.e.*, s. 122. Ancak İtalyanca metinde böyle bir ifade yer almamaktadır. Bkz. A. Contarini, *a.g.e.*, s. 97.

her türlü tehlikeden ve sıkıntıdan koruduğu için şarkılar söyleyerek, Tanrı'ya şükrederek Büyük Beyaz Rusya'nın Dükü Zuane'ye bağlı olan Moskova'ya girdik. Bozkırdan geçtiğimiz sürenin büyük bölümünde yani Astrahan'dan yola çıktığımız 10 Ağustos'tan²²¹ 25 Eylül'de Moskova'ya gelene kadar odunumuz olmadığından yemeği tezekle pişiriyorduk. Buraya sağ salim geldik. Marco, bizim ve atlarımız için bir yer verdi. Küçük, eski ve sıkıntı verici olsa da kaldığımız diğer yerlere göre büyük ve görkemli bir saray gibi geliyordu. 27 Eylül'de Marco, Moskova'ya gelip bize biraz yiyecek getirmişti. Bana kendi efendisi adına içimi rahatlatarak “kendi evimdeymiş gibi hissetmemi, rahat ve mutlu olmamı” söyledi. 28 Eylül'de Marco'nun yanına gidip Dük ile görüşmek istediğimi söyledim. O da öyle yaptı ve Dük de bana birini gönderdi. Dükü selamlayıp saygımı belirttim ve elçisi Marco'nun bize çok iyi eşlik ettiğini söyledim. Doğrusu, Marco'nun önlemleri sayesinde birçok tehlikeden kurtulduğumu söyledim. Onun hizmetlerinden faydalandığımdan dolayı sanki benim önderim Venedik Dük'ü de faydalanmıştı. Çünkü ben onun elçisiydim. Sözümü tamamlayamadan Dük tedirgin ve sinirli bir şekilde Zuan Battista Trivisano'dan yakınmaya başladı. Ben amacımdan sapmamak için bir şey demedim. Daha sonra Dük'ün huzurundan ayrıldım. O da şehirden çıkmaya niyetliydi. Çünkü her yıl ülkesinin çeşitli yerlerini gezmek adetiydi. Dük, kendisinin paralı adam olan emri altında beş yüz kişinin bulunduğu bir Tatarı hep yanında tutuyordu ve ülkesinin sınırlarını Tatar akınlarından koruduğunu söylüyorlardı. Oradan ayrılmaya istekli olduğumdan bu konuda yanıt almaya çabalıyordum. Dük'ün sarayına çağırıldım ve onun üç soylu adamının yanına gittim. Onlar Dük'ün adına bana “Hoş Geldin” dediler ve Dükün dediklerini yinelediler. Adı geçen Zuan Battista ile ilgili yakınmalarını dile getirdiler. Sonuç olarak da gitmemin ya da kalmamın bana kaldığını söyleyerek beni bıraktılar. Marco'nun kralına borçluydum. Çünkü Marco, benim adıma para ödemiş- faiziyle ödemem gerekiyordu- ve bundan

---

²²¹ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 98. Türkçe çeviride ise 18 Ağustos denilmektedir. Bkz. Tufan Gündüz, **a.g.e.**, s. 122.

başka da benim için para harcadığından ve ondan da bana gitmem için izin vermesini isteyip Venedik'e gidince borcumu ödeyeceğimi söyledim. Ancak Marco buna izin vermedi ve üstüne para istedi. Bütün çabalarım karşın Dükü veya Marco'yu ikna edemeyince Rahip Stephano'yu durumla ilgili olarak Venedik Dükü'nü bilgilendirmesi için ve kendilerini sevgiyle, her zaman gösterdiği yumuşaklıkla ve toprağının temizliğiyle benim Rusya'daki ikametimi sonlandırsın diye Venedik'e göndermeye karar verdim. Rahip Stephano da 7 Ekim'de Rusya'dan Venedik'e giden yolu iyi bilen Nicolo da Leopoli adlı bir kişiyle yola çıktı. Ben burada kaldım. Burada Catharolu kuyumcu olan Maetsro Triphon adlı biriyle tanıştım. Dük için birçok güzel vazo yapmıştı ve yapıyordu da. Meydana kilise yapan Bolognalı mühendis Aristotele ile de tanıştım. Ayrıca Despina ile gelen birçok İstanbullu Rum da gördüm. Hepsiyle de arkadaş olmuştum. Marco'nun bana verdiği oda küçüktü ve sevimsizdi. Ayrıca kalmak için de kötü bir yerdi. Birkaç gün sonra nedenini bilmediğim bir şekilde Dük adına bu evden çıkmam emredildi. Büyük güçle kalenin dışında iki odalı bir eve yerleşebildim. Odanın birinde ben kalıyordum diğerinde de arkadaşlarım kalıyordu. Gidişime kadar burada kaldım. Moskova küçük bir tepenin üzerinde kurulmuştu. Hem kale hem de şehir ahşaptan yapılmıştı. Ortasında Mosco denilen ırmak geçiyor. Bunun bir kısmında kale ile şehrin bir bölümü var diğer kısmında da şehrin geri kalanı var. Irmağın üzerinde birçok köprü inşa edilmiş. Moskova, Dük'ün de ikamet ettiği asıl ve baş şehirdir. Şehir ormanlarla çevrilmiştir. Her çeşit hububat oldukça fazladır. Orada bulunduğum sıralarda on streden -bizim ülkemizde yaygın olan bir ölçü- fazla buğday bir duka ediyordu. Diğer hububatlar da aynı ucuzluktadır. Sığır ve domuz etini çok yiyorlar. 100 tavuk ve aynı şekilde 40 ördek 1 dukaya ve bir kaz da üç soldiye satın alınabiliyor. Ancak diğer av hayvanları az var. Bence o hayvanları avlamayı bilmiyorlar. Her çeşit kuş oldukça fazla. Şarap yapmıyorlar. Karpuz, ceviz ve yabani elma ağaçlarından başka meyve yok. Burası çok soğuk bir ülke olduğu için insanlar

dokuz ay evde kalıyorlar. Sık ormanlar ve yazın buzların erimesinden dolayı oluşan çamur sebebiyle bu mevsimde yolculuk yapmak zordur. Halk yiyeceğini baharda sağlıyor. Bu nedenle *sanileri* yani kar kızaklarını kullanıyorlar ve her şeyi onlara yüklüyorlar. Atlar onları kolaylıkla çekebiliyor. Ekim sonunda şehrin ortasından geçen ırmak buz tutuyor. Dükkanlar ve her şeyin satıldığı pazarlar bunun üzerine kuruluyor. Şehirde çok fazla şey satılmıyor. Bunu şundan dolayı yapıyorlar. Şehir her yönden ırmağı çevreliyor ve rüzgardan koruyor. Bu yüzden diğer yerlere göre daha az soğuk oluyor. Buz tutan nehrin üzerinde her gün çok sayıda sığır, domuz, tahta, kuru ot ve gerekli olan her şey satılıyor. Tüm kış boyunca hiçbir eksiklik olmuyor. Kasım sonunda sığır ve domuzu olan kişiler onları kesip satmak için pazara getiriyorlar. Baş kesilmiş bu hayvanlar donmuştur. Derisi yüzülmüş durumdaki sığırların hepsini ayakta dururken görmek oldukça ilginçtir. Yenilen et üç ay ya da daha önce kesilen ettir. Balığı, tavuğu ve diğer yiyecekleri de bu şekilde donduruyorlar. Buz tutan nehrin üzerinde atlar koşuyor, halk orada eğlenip zaman geçiriyorlar. Bazen de bazılarının boynu kırılıyor. Erkekleri oldukça yakışıklı, kadınları da güzeldir. Ancak bu insanlar vahşi huyludur. Hükümdarları tarafından seçilen Papaları vardır. Bizim Papamıza saygı göstermezler, değer vermezler ve bizim her şeyimizi kaybettiğimizi söylerler. Sürekli sarhoşlar ve bu yüzden çok gürültülüler ve böyle olmayanı da küçümsüyorlar. Hiçbir şarap çeşitleri yok. Ancak baldan ve şerbetçi otunun yapraklarından içki yapıyorlar. Kötü bir içki değil, özellikle çok beklediğinde tadı iyidir. Hükümdar herkesin bu tür içkiler yapmasına izin vermiyor. Öyle olursa sürekli sarhoş gezerler ve vahşi hayvan gibi birbirlerini öldürürler. Sabahtan öğleye kadar pazarda kalıyorlar. Sonra meyhaneye gidip yemek yiyorlar ve içki içiyorlar. Saat geçince birinin hizmetinden yararlanmak mümkün değil. Buraya tüm kış Almanya'dan, Polonya'dan tilki, dana, sincap ve kurt gibi hayvan kürklerini ve derilerini satın almak için birçok tüccar geliyor. Bu deriler Moskova'dan birkaç günlük mesafede bulunan başka yerlerde yani kuzey doğuda ve

kuzey batıda elde edilmesine karşın tüccarlar alsın diye buraya getiriliyor. Tüccarların pek çoğu Moskova'ya sekiz günlük mesafede olan Fransa ve yukarı Almanya ile sınır olan Novegrath şehrinden geliyorlar. Burası komünlkle yönetiliyor, Moskova Dükü'ne bağlıdır ve ona yıllık vergi ödüyorlar. Ancak buranın insanı pek işe yaramazdır. Burası Polonya Kralına tabi olan Almanya ile sınırdır. Kuzey ve kuzeybatı yönündeki halk putperest olduğunu ve hükümdarları olmadığını ancak sevdikleri zaman Moskova Dükü'ne itaat edeceklerini söylüyorlar. Buradakilerin gördükleri ilk şeye taptıklarını, bazılarının da ağacın dibinde hayvanları kurban edip daha sonra ona tapınma adetleri olduğunu söylüyorlar. Daha çok şey söylüyorlar ben bunları geçeceğim çünkü ben bunları ne gördüm ne de anlatılanlar inanılacak gibi. Dük 35 yaşında, uzun boylu, zayıf ve yakışıklı biri. İki erkek kardeşi var, annesi yaşıyor. Despina'dan olan iki kızından başka -şu an hamile olduğunu söylüyorlar- diğer karısından da bir oğlu var. O iyi davranış sergilemediği için ona bağışlayıcı davranmıyor. 25 Eylül'den 21 Ocak'a kadar Moskova'da kaldım. Herkes bana oldukça iyi davrandı. Dük ülkenin diğer bölümlerini dolaştıktan sonra aralık sonunda Moskova'ya döndü. Rahip Stephano'yu durumumu çözmesi için Venedik'e göndermiştim. Onun çabuk şekilde geri döneceğinden emindim. Ülkeme dönmek için çok istekli olduğumdan buradaki kişilerin gelenek ve görenekleri beni ilgilendirmiyordu. Bu durumu bazı beylerle konuştum ve onlar da gitmem gerektiğini onayladılar. Birkaç gün geçtikten sonra Dük, beni yemeğe davet etti. Bana "benim gelmemden memnun olduğunu ve önderimiz Venedik Dükü'ne hizmet etmekten mutlu olduğunu ve fidye konusunda da Tatar ve Rus tüccarlara olan borcumu kendisinin ödeyeceğini" söyledi. Ziyafet çok iyi hazırlanmıştı ve her çeşit yiyecek vardı. Yemeği yedikten sonra onların adetine göre oradan ayrıldım ve odama döndüm. Birkaç gün sonra yeniden Dük ile yemek yedik. Daha sonra hazinedarına Tatarlara ve Ruslara ödemem için ihtiyacım olan parayı vermesini buyurdu. Sonra onun sarayına gittim. Bana kakım kürkü giydirdiler, bin tane sincap kürkü verdiler ve bunlarla odama

döndüm. Onun isteği üzerine Despina'yı görmeye gittim. Uzun süre konuştuk. Kendisi adına Venedik Dük'üne selamlar götürmemi rica etti.

9. BÖLÜM²²²

“Sayın elçi Moskova'dan ayrılıyor ve Litvanya, Polonya ve Almanya'yı geçerek İtalya'ya varıyor.”

Ertesi gün Dük beni tekrar yemeğe çağırdı, ancak sofraya oturmadan önce bir odaya girdim. Odada Marco ve Dük'ün katibi vardı. İyi yüreklilikle bana çok iyi davrandılar. Dük, “önderimiz olan Venedik Dükü'nün iyi dostu olduğunu ve bunun sürmesini istediğini söylemem konusunda rica edip, gitmeme izin vereceğini ve neye ihtiyacım olursa yapacağını” söyledi. Dük benimle konuşurken ben biraz uzaklaşıyordum ancak Dük sürekli bana yaklaşıyordu ve büyük bir insanlık gösteriyordu. Bana sorduğu tüm soruları içtenlikle yanıtladım. Beni kabul ettiği için minnettarlığımı bildirdim. Bir saatten fazla orada kalıp konuştuk. Büyük bir yakınlıkla bana astarı kakım kürkünden olan oldukça güzel altın işlemeli elbiselerini gösterdi. Daha sonra odadan çıktık ve sofraya oturduk. Bu kez öğle yemeği her zamankinden uzun sürdü. Sofrada birçok yiyecek vardı ve saray ileri gelenleri de sofrada hazır bekliyorlardı. Ben yemeğim bitince masadan kalkıp Dük'ün karşısına oturdum ve Dük herkesin duyabileceği yüksek sesle benim gitmeme izin verdi. Venedik Dükü'ne iyi niyetlerini sundu. Daha sonra bana elmadan yaptıkları içkiyle dolu gümüşten büyük bir kadeh verip hepsini içmem gerektiğini söylediler. İçince de kadehi bana armağan ettiler. Bu geleneğin kendi aralarında özel bir yeri vardır. Elçiler ya da diğer kişiler için büyük bir saygıyla yerine getirmeyi alışkanlık haline getirmişler. Ancak bir dikişte içilen içkileri içmek benim için zordu. Sadece dörtte birini içebildim. Dük de benim bu huyumu biliyordu ve daha fazla içemeyeceğimi görünce adamlarına kadehin dibini

---

²²² A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 102-107.

boşaltmalarını ve bana vermelerini buyurdu. Dük'ün elini öpüp huzurundan ayrıldım. Saray ileri gelenlerinden birçok kişi merdivene kadar bana eşlik etti ve orada bana büyük saygı ve sevgi gösterdiler. Böylece yolculuk için hazırlanmaya evime geldim ancak Marco yola çıkmadan önce kendisiyle yemek yememi istedi. 21 Ocak'ta ben ve arkadaşlarım Marco'nun şahane davetine katıldıktan sonra oradan ayrılıp kızaklarımıza binerek yola koyulduk. Sadece buzda gidebilen bu saniler bir eve benziyordu ve tek bir at tarafından çekiliyordu. Herkesin kendine ait bir sanisi var. Herkes buna biniyor, lazım olduğu kadar elbise giyiyor ve atını sürüyorlar. Bu kızaklar çok hızlı. Yiyeceklerini ve gereksinim duydukları her şeyi taşıyabiliyorlar. Antakya Patriği yani rahip Ludovico, Dük'ün emriyle ve Marco'nun şikayetiyle alıkonulmuştu. Benim çabalarım sonucu serbest kaldı. Benimle gelmesini istemiştım ancak o buna istekli görünmeyince ben de kendi arkadaşlarımla birlikte yola koyuldum. Dük bize ülke boyunca ve vardığımız her yerde kılavuzluk yapması için bir kişiyi görevlendirmişti. Akşam çok garip bir köyde kaldık. Bu ülkenin şiddetli soğuşunu ve ormanlık yerlerden geçerken zorlukların, zahmetlerin karşımıza çıkacağını bilmemize karşın her zorluğa karşı canımızı dişimize takıp gece gündüz yolculuk yapmaktan başka bir şey düşünmüyorduk. Bu ülkeden, geleneklerinden kaçmayı arzulamaktan başka bir şey düşünmüyorduk. 22 Ocak'ta bu köyden ayrıldık. 27'sine kadar şiddetli soğukta ormanlardan geçerek yolumuza devam ettik. Viesemo denilen şehre geldik. Oradan ayrılıp yerden yere kılavuz tutarak Smolenzecho denilen başka bir şehre geldik. Oradan da yine bir kılavuz tutarak ayrıldık ve Moskova Dükü'nün ülkesinden çıktık. Polonya Kralı Gazimir'e bağlı olan Litvanya'ya girdik. Daha sonra küçük bir şehir olan Trochi'ye geldik ve Saygıdeğer Kralı orada bulduk.

Moskova'dan ayrıldığımız 21 Ocak'tan Trochi'ye ulaştığımız 12 Şubat'a kadar sürekli olarak ormanlardan geçtik ve toprakların düzlük olup sadece birkaç tepesi olması dikkate değerdir. Bazen bir köye rastlıyor orada dinleniyorduk. Ancak çoğu kez

ormanda uyuyorduk. Gün ortasında bizden önce gelip ateş yakan kişilerin buzları kırıp atlara su verdikleri yerlerde kalıyorduk. Öğle yemeği yiyip, ateşe odun atıp birazcık yemek için etrafında toplanıyorduk. Çok eziyet çekiyorduk. Bir tarafımızı ısıtınca diğer tarafımızı da ısıtmak zorunda kalıyorduk. Ben yerde uyumamak için kızakta uyuyordum. Üç gün buz tutmuş ırmakta yolculuk yaptık ve iki gün burada uyuduk. Yaklaşık 300 mil yol yaptığımızı söylüyorlardı ki bu da oldukça uzun bir yoldu.

Gelişimi duyan majesteleri sarayından iki atlıyı sağ salim gelişimi kutlamak ve ertesi gün kendisiyle öğle yemeği yemeye davet için gönderdi. O gün 15 Şubat'tı. Kral, bana çiçekli ipekten ve kakımdan bir elbise gönderdi. Kraliyete ait altı tane at bağlı olan kızaklardan biriyle beni saraya götürdüler. İleri gelenlerden dört kişi diğerlerinden ve kızaktan ayrı yaya olarak bütün saygılarıyla bizle hareket ediyorlardı. Kabul salonuna girdiğimde majesteleri oldukça süslü bir tahtın üzerinde oturuyordu. Her ikisi de genç ve melekler gibi güzel olan iki oğlu, soylular ve ileri gelenler de huzurunda bulunmuşlardı. Majestelerinin karşısına benim için bir kürsü koydular ve büyük bir istekle beni kabul etti. Oğullarını bana ellerini vermeleri için kaldırdı. Eğer ben onun oğlu olsaydım bundan daha fazlası olmazdı. Ben diz vurarak konuşmayı istiyor ve bunun için çaba sarf ediyordum. Ancak kürsüye oturmadan konuşmama izin verilmiyordu. Kralın emrine uymak zorunda kaldım. Yolculuğumla ilgili açıklama yaptım. Uzun Hasan'ın sarayındaki maceramı anlatıp, hükümdarın kudretinden, ülkesinden, halkın gelenek ve göreneklerinden bahsettim. Majesteleri bunları öğrenmeye çok istekliydi. Aynı şekilde Tatarların gücünden ve yolculukta başımdan geçen tehlikeleri de söyledim. Kral bu konuları öğrenmeye o kadar istekliydi ki bütün dikkatiyle yarım saat anlattıklarımı dinledi ve herkesin ağzı açık kaldı. Kral, Venedik Dükü adına bana hilat verdi. Çevirmen aracılığıyla “gelişimden memnun olduğunu ve bu yolculuktan geri dönmüş olmamın inanılacak gibi olmadığını” söyledi. Bu arada büyük bir ilgiyle Uzun Hasan'ın ve Tatarların hikayelerini duyduğunu dile getirip

benim anlattıklarına göre doğru olduğuna inandığını söyledi. Bundan önce benim dışımda doğru söyleyen bir kişi bile görmediğini söyledi. Sonunda beni masayı yemeklerle donattıkları başka bir odaya götürdüler. Sonra boru çaldı ve kral iki oğluyla birlikte görkemli bir şekilde odaya girdi. Kral masanın başına oturdu. Sağ tarafında oğulları, solda da Piskopos yer aldı. Ben de Piskoposun yanındaydım ve kraldan çok da uzakta değildim. Saray ileri gelenleri de belli aralıklarla masaya oturdular. Yaklaşık 40 kişiydik. Yiyecekleri masaya büyük tabaklarla ve bol miktarda getiriyorlar ve getirmeden önce de hep boru çalıyorlardı. Masaya bizim adetimize göre bıçak da koymuşlardı. İki saat masada kaldık. Bu sürede majesteleri bana yolculuğumla ilgili sorular sordu ve ben de her yönüyle cevapladım. Yemek bittikten sonra kalktım ve majestelerinden izin isteyip “başka bir emri olup olmadığını” sordum. O da içtenlikle “Venedik Dükü’ne selamını iletmemi” istedi. Oğullarına da aynı şeyleri söylemesini buyurdu. Daha sonra saygı çerçevesinde majestelerinden ve oğullarından izin isteyip ayrıldım ve odama kadar kralın adamları bana eşlik etti. Majesteleri bize bir kılavuz verilmesini ve görevinin bütün ülke boyunca gideceğimiz yere güvenli gitmemiz için kılavuzluk yapmak olduğunu ve bize yardımcı olmalarını emretti. 16 Şubat’ta Trochi şehrinden ayrıldık, 25’ine kadar yolculuk yaptık ve Ionici şehrine gelip oradan da Polonya’ya gittik. Konaktan konağa kralın emriyle bize kılavuz verildi. İki kardeşin hakimiyetinde olan Varsonia²²³ şehrine geldik, burada çok iyi karşılandık ve Polonya’ya kadar bize eşlik etmesi için bir kılavuz görevlendirdiler. Polonya güzel bir ülkedir, eti ve yiyeceği boldur ancak meyve çeşidi çok azdır. Birçok kale ve köyler gördüm ancak anlatmaya değer çok şehir görmedim. Orada her akşam ve gittiğimiz her yerde kalacak bir yer bulduk. Burada çok iyi ağırlandık ve burası oldukça güvenli bir ülkeydi. 1 Mart’ta Polonya’ya geldik. Tüm yolu kızaklarla geldiğimiz için oldukça yorgunduk. Hem soğuktan hem de diğer sıkıntılardan dolayı 5 Mart’a kadar bu güzel şehirde kaldık.

---

²²³ Varşova’dır.

Güzel bir evimiz vardı ve her şey boldu. Yola devam etmek için at da bulabiliyorduk. İstedığımız her şeyi bize sağlıyorlardı. 5 Mart'ta Polonya'dan ayrıldık ve yine aynı krala bağlı, başka bir şehir olan Messariga'ya geldik. Oradan da ayrılıp Polonya-Almanya sınırına geldik. Burayı tehlikesiz ve korkusuz bir şekilde geçtik. 9 Mart'ta Brandimurth Markizinin toprağı olan Frankfurt'a geldik ve Venedik'ten İran'a giderken kaldığım otelde kaldım. 10 Mart'ta oradan ayrıldık ve Almanya'ya doğru yola çıktık ve köylerin, kalelerin, şehirlerin, kalacak yerlerin durumunun iyi ve gelişmiş olduğunu gördük. 15'inde Ian şehrine geldik ve orada benim fidyemi getiren Venedik'e yolladığım rahip Stephano ile karşılaştım. Birbirimizi görmekten ne kadar mutlu olduğumuz anlaşılabilir. Diğer şeylerde olduğu gibi bu durum da Tanrı'nın bir lütfuydu. 17'sinde oradan ayrıldık ve 22'sinde güzel bir şehir olan Nürnberg'e geldik. Yorgun olduğumuzdan ve İsa Mesih'in yeniden dirilmesini kutlamak için -bu en önemli nedendir- bayramın sonuna kadar Nürnberg'de kaldık. Aslında burada kalmaya da çok ihtiyacımız vardı. 26 Mart'ta Nürnberg'den ayrıldık. Burası komün şeklinde yönetiliyordu ancak imparatora bağlıydı. Her akşam güzel şehirlerde kaldık. Bunların arasında güzel şehir olan Ausburg da var ve böyle pek çok güzel şehir gördük. Kutsal Cuma'ya²²⁴ denk gelen 4 Nisan sabahı Trento'ya geldik. Kutsal Simone'nin burada mucize gerçekleştirdiğini duyduğumuz için mezarını ziyaret etmek ve Paskalya'yı kutlamayı hem de günahlarından arınmayı kendimize görev bildik. 6 Nisan Paskalyaydı. Arkadaşlarımla Kutsal Akşam Yemeği'ni yedikten sonra töreni yerine getirmek için o gün Trento'da kaldık. 7 Nisan sabahı aziz ülkemize ayak basmamızın hevesiyle -ki bunu kolaylıkla anlayabilirsiniz- her gün bir yıl gibi geliyordu. Trento'da kaldığımızda bizi güzel ağırlamış olan buranın saygıdeğer piskoposundan izin istedik. Oradan ayrıldıktan sonra Venedik Dükü'ne bağlı ilk şehir olan Scala'ya geldik. Adağımızı yerine getirmek için Santa Maria di Monte Arthan'a gittik. 9 Nisan'da öğlen oraya vardık. Buranın başpapazı rahip Simone'den izin alıp

---

²²⁴ Kutsal Cuma, Hristiyanların İsa Mesih'in çarmıha gerilişini ve Golgotha'da ölüşünü andıkları dini bir gündür.

sözümü yerine getirdim ve oradan ayrıldım. Portello’da olan Padoa’ya geldim. Beni her türlü tehlikeden ve zorluktan koruyan ve sağ salim her yere ulaşmamı sağlayan İsa’ya ve onun aziz annesine de şükretmeyi her zaman kendime görev bildim. Beden olarak burada olsam da ruhum gidip gelmekteydi. Çünkü yaşadığım şeylerden dolayı hayatta kaldığıma seviniyordum. Kardeşime ve aileme 10 Nisan Perşembe günü akşama doğru Venedik’e geleceğimi bilsinler diye mektup yazmıştım. Ancak onlara kavuşma isteğim o kadar büyüktü ki söylediklerime uyamıyordum. Ertesi gün kayığa binip gün ağarmasına iki saat kala Lizausina’ya geldim. Eve gitmeden önce Santa Maria di Gratia’ya gitmek ve adağımı yerine getirmek istedim. Oraya gidince Zudeca kanalında kardeşimi, messer Augustin’i ve iki kayınbiraderimi gördüm. Sevgiyle kucaklaştık ve beni görmenin bir mucize olduğunu söylediler çünkü öldüğümü düşünmüşlerdi. Sonra birlikte Santa Maria di Gratia kilisesine gittik. O gün perşembeydi ve Pregadi Konsülü’nün toplandığı gündü. Eve gitmeden önce saygılarımı sunmak için Venedik Dükü’nün huzuruna çıkmayı ve elçiliğimle ilgili raporumu vermeyi kendime görev bildim. Bundan dolayı da Pregadi Konsülüne gittim. Saygı ve selamımı sunduktan sonra kürsüye çıkıp raporumu sunmamı emrettiler. Prensimiz hasta olduğundan konsülde yoktu. Konuşmam bittikten sonra izin aldım ve prensimizin yanına gittim. Prens, beni karşısında görünce oldukça mutlu oldu. Yaptıklarımın ona da bahsettim ve daha sonra evime gittim. Tanrı’ya, bana yardım ve lütf gösterdiğinden, tehlikelerden koruduğu için, ailemin yanına geri döndürdüğünden dolayı şükrettim. Çünkü çoğu kez onları tekrar göremeyeceğimi düşünüyordum.

Burada seyahatnamemi bitiriyorum. Bu kitabı herhalde beğenilecek bir tarzda yazabildim. Ama gerçeği sade ve süslemeksizin açıklamayı yeğleyip cazip ve edebi tarzda yalan yanlış konular yazmaktan kaçındım. Eğer Almanya ile ilgili konularda bazı şeyleri anlatmazsam kimse buna şaşırmasın. Çünkü bize çok yakın ve bildiğimiz bir ülkeyle ilgili geniş bilgi vermek ve açıklama yapmak bana gereksiz geliyor.

10. BÖLÜM²²⁵

Uzun Hasan'ın Ülkesi Hakkında Kısa Bilgiler

“Burada Uzun Hasan Bey'in ülkesinin durumundan bahsedeceğim.”

Onun büyük ülkesi Osmanlı İmparatorluğu ve Karaman ülkesiyle sınırdır. Onun ilk şehri, ülkesi Turcomania'dır²²⁶ ki burası Sultan'ın toprakları ile Halep'in bir kısmına sınırdır. İran ülkesinin hükümet merkezi ve baş şehri Cihanşah'tan aldığı -sonra onu öldürttü- Tebriz'dir. İran'ın son şehri de Tebriz'in güneydoğusunda yer alan ve 24 günlük mesafede bulunan Şiraz'dır. İran ülkesi Tatar olan Sultan Busech'in²²⁷ oğullarından olan Çağataylılar ile sınırdır. Birçok kez savaşmışlar ve onların korkusu olmadan orada kalıyorlar. Şirvanşahların hakimiyetindeki Media ile sınırdır ve Uzun Hasan'a yıllık vergi veriyorlar. Gürcistan Kralı Pancrate ile de sınırdır. Gürcistan, Erzincan tarafında yer alır. Uzun Hasan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun yer aldığı Fırat taraflarında toprakları olduğunu söylerler. Şiraz'a altı günlük yol mesafesinde bulunan ve İran'ın başşehri olan İsfahan'a kadar -ben burayı görmüştüm- bütün toprakları kuraktır. Ne bir ağaç ne de su kaynağı vardır. Ancak her çeşit meyve ve sebze açısından oldukça verimlidir. Bunlar taşıma su ile yetiştiriliyor. Uzun Hasan bana göre 70 yaşında gibi görünüyor. Uzun boylu, zayıf, ancak yakışıklı biridir. Çok sağlıklı ve dinç görünmüyor. Kürt karısından olan büyük oğlu Uğurlu Mehmet ile savaşmış ve oğlu büyük bir üne sahiptir. Diğer karısından da üç oğlu daha vardı. Bunların büyüğü Sultan Halil'dir ve 35 yaşında olduğunu ve Uzun Hasan'ın Şiraz şehrini buna verdiğini söylüyorlar. İkinci oğlu 15 yaşında Yakup, üçüncü oğlu da 7 yaşında ancak adını hatırlamıyorum.²²⁸ Başka bir kadından da Maksut adında bir oğlu daha vardır. Bu babasıyla savaşa tutuşmuştu ve zincire vurulmuştu. Bunu her gün görüyordum. Uğurlu

²²⁵ Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 107-108.

²²⁶ Türkmen ülkesi.

²²⁷ Timurlu hükümdarı Ebu Said'dir.

²²⁸ Uzun Hasan'ın diğer oğulları Zeynel, Maksut Mirza ve Yusuf'tur. Zeynel, Otlukbeli Savaşı'nda ölmüştür. Maksut Mirza ise Despina Hatun'dan doğmuştur. Burada adı geçen ise Yusuf'tur.

Mehmet ile babasına savaş açmıştı ve sonu ölüm oldu. Farklı yollardan değişik kişilerden Uzun Hasan'ın gücünü öğrenmek istiyordum. Elli binden fazla atlısı olduğunu söylüyorlardı. Osmanlı ile yaptığı savaşta da kaç askeri olduğunu öğrenmek istiyordum. Bana kırk binden fazla kişinin savaşa katıldığını söylediler. Bu ordunun Osmanlı ile savaşma niyetinde olmadığını, ülkesi Osmanlı'nın eline geçmiş Karaman Bey'i Pir Ahmet'e geri vermek olduğunu söylüyorlardı. Uzun Hasan da bundan başka bir Şey düşünmüyordu. Bazı kişiler de söylenen Şeylerin iyi olmadığını düşünüyordu. Ben burada her Şeyi öğrendim ve duydum. Duyduğum ve gördüğüm Şeyleri söylüyorum. Uzun olmaması ve çok da önemli olmayan Şeyleri söylememek için söyleyeceklerimi burada bitiriyorum.

-Ambrogio Contarini'nin İnan Seyahatinin Sonu-

D: GIOVANNI MARIA ANGIOLELLO'NUN SEYAHATNAMESİ

Giovanni Maria Angiolello, 1451 yılında İtalya'nın Veneto bölgesinde bulunan Vicenza ilinde doğmuş, soylu bir aileye sahiptir.

Kardeşi Francesco ile 1468 yılında Venedik ile Osmanlı arasında çıkan savaşta Eğriboz kuşatmasında bulunmuştur. Osmanlılara esir düşmüşlerdir. Kardeşinin kafası kesilirken kendisi de tutuklanmıştır.

İstanbul'a getirilerek Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa'nın hizmetine verilmiştir. Mustafa'nın ölümünden sonra İstanbul'a gelerek orada devlet hizmetlerinde bulunmuş ve mali işlere bakmıştır. Osmanlı ordusuyla birlikte Uzun Hasan'a karşı yapılan savaşlarda yer almıştır.²²⁹ Ayrıca Fatih'in Kırım, Arnavutluk, Boğdan ve Bosna seferlerine katılmıştır. Fatih'in ölümünden sonra II. Beyazıt'ın hizmetine girmiştir ancak 1488 yılında ülkesine dönmüştür. Angiolello ülkesine döndükten bir süre sonra İran'a gitmiştir ancak İran'a ne amaçla gittiği bilinmemektedir. Angiolello tam anlamıyla bir Türkolog, doğu bilimci değildir ancak eserleri birinci elden kaynak değerine sahiptir.

Angiolello'nun en önemli eseri *Historia Turchesca* yani *Türk tarihi* adlı kitabıdır. Eserin ilk bölümünde bazı tutarsızlıkları olmasına karşın kendi gözlemlerine dayanan bölümler oldukça önemlidir. I. Ursu tarafından bazı notlar da eklenerek Romanya'da basılmıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim devirleri Osmanlı tarihi ile aynı dönem İran tarihi için birinci elden bir kaynak değeri taşımaktadır. Angiolello'nun eseri Giovanni Battista Ramusio tarafından *Navigazioni et Viaggi* adı altında basılmıştır. Tufan Gündüz tarafından da *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar, Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri* adı altında Farsçadan Türkçeye kazandırılmıştır.

---

²²⁹ Pietro Donazzolo, *I Viaggiatori Veneti Minori: studio bio-bibliografico*, Roma, 1929, s. 44-46.

Giovanni Maria Angiolello'nun Seyahatnamesi (Metin)

Giovanni Maria Angiolello tarafından yazılan Uzun Hasan'ın Hayat Hikayesi ve Faaliyetleri

1. BÖLÜM

“İran hükümdarı Hasan Bey, Trabzon İmparatoru'nun kızıyla evleniyor, ondan oğulları olunca iki kızıyla birlikte inzivaya çekiliyor, onun babası İstanbul'da zindana atılıyor.”²³⁰

Tebriz'in ve İran'ın güçlü hükümdarı Hasan Bey, birkaç kadınla evlenmişti. Bunlardan biri Trabzon İmparatoru Kalo Johannes'in kızı Despina Hatun'du. Johannes, Mehmet'in gücünden korktuğundan Hasan Bey'in yardımıyla gücünü yeniden kazanmak istiyordu. Bu nedenle kızını Hristiyan dininde kalması ve dini törenlerini yerine getirmesi için hizmetinde rahipler bulundurması koşuluyla Hasan Bey ile evlendirdi. Bu kadının Hasan Bey'den bir oğlu ve üç kızı oldu. Bu kızlardan birincisinin adı Marta'dır²³¹ ve İsmail'in babası Şeyh Haydar ile evlidir. Diğer iki kızı kocasından ayrılıp inzivaya çekilmeye karar veren anneleriyle birlikte kaldılar. Hasan Bey onlar için yüklü bir miktar para bıraktı ve Diyarbakır sınırları içinde yer alan Harput şehrini onların evi yaptı. Bu kadın kızlarıyla birlikte uzun bir zaman burada kaldı ve Hristiyan dinine göre yaşadı. Ölünce Diyarbakır'daki San Giorgio kilisesine gömüldü. Bugün bile mezarı hala ziyaret edilebilir. Oğlu Yakup²³² babasının yanında kaldı. Babasının öldüğü gece 20 yaşındayken Hasan Bey'in diğer karısından olan kardeşleri tarafından boğduruldu. Eliel ve Eziel adındaki kız kardeşleri, kardeşlerinin öldürüldüğünü duyunca kaçmaya karar verdiler ve eşyalarını toplayıp Halep'e oradan da Şam'a gittiler. Vatandaşlarımız genellikle onları orada görürler. İkisinden biri hala hayattadır. Kızını Hasan Bey ile evlendirerek düşmana karşı güçlenmek ve Trabzon İmparatoru olarak

²³⁰ Giovanni Battista Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 66.

²³¹ Alemşah Begüm'dür.

²³² Despina Hatun'un oğlu Maksut'tur.

kalmak isteyen Kalo Johannes'e dönelim; şunu söylemeliyim ki o yardım ararken Türk, onun topraklarına asker çıkardı. Zavallı İmparator kimseden yardım göremeyince düşmana teslim olmak zorunda kaldı. İstanbul'a getirilip burada çok iyi ağırlandı. Bir yıl bitmeden 1462'de öldü.

2. BÖLÜM

*“Pir Ahmet'in kardeşi İbrahim ile Karaman tahtı için savaşması, Büyük Türk'ün yardımını sağlayıp sonra isyan edip İran'a kaçması.”*²³³

Hasan Bey, Karaman ülkesi için II. Mehmet ile savaştı. İkisi de burası üzerinde hüküm sürmek istiyorlardı. Buraya eskiden Kilikya deniliyordu ancak şimdilerde Karaman deniliyor. Karaman adını Arap olan bir beyden almıştır. Atalarından Turuan adlı birinin yedi oğlu oldu. Onun ölümünden sonra aralarında anlaşmazlık çıktı ve beşi öldü ikisi kurtuldu. Bunlar İbrahim ve Pir Ahmet'ti. Daha çok destekçisi olan İbrahim Beyliği ele geçirdi ve Pir Ahmet de akrabası olduğunu düşündüğü Büyük Türk'e kaçtı. Pir Ahmet İstanbul'dayken, sürekli Türk Beyi'nden kardeşini ortadan kaldırmak ve beyliğin tahtına oturmak için yardım istiyordu. Bunun karşılığında Türk'e bağlılığını bildirecekti. Türk, bu teklifin kendine de uygun olduğunu görünce onun emrine bir ordu verdi. Karaman Beyi İbrahim bunu duyunca devletini savunmaya hazırlandı. 1467'de iki ordu Şebinkarahisar ve Niksar arasında karşı karşıya geldi. İki tarafta da büyük bir kıyım oldu. Sonunda Pir Ahmet kazandı ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan tahta oturdu. Kaçan kardeşi attan düşüp kaburgalarını kırınca da öldü. Pir Ahmet tahtta sadece iki yıl kalabildi. Türklerin adetine göre; en az yılda bir kez padişah ziyaret edilir, eli öpülür ve ona kendi makamlarına göre hediyeler verilir. Bunun karşılığında da padişah onlara hilatlar giydirir ve çeşitli hediyeler verirdi. Ancak Pir Ahmet diğerleri gibi bu kurala uymadı. Türk, Hristiyanlarla savaşmak istediğinden Pir Ahmet'e ordusuyla birlikte kendisine yardıma gelmesini söyledi. Ancak Pir Ahmet buna da uymadı. Bu başkaldırışı

---

²³³ G. Ramusio, a.g.e., s. 66.

gören Türk, onun üzerine yürüyüp ülkesinin Konya'ya kadar olan bir bölümünü ele geçirdi. İkinci oğlu olan Mehmet Çelebi'yi buranın beyliğine getirdi ve ona büyük bir ordu verdi. Deneyimli askerlerinden bazılarını bir orduyla ülkenin geri kalanını alması için görevlendirdi. Türk güçlerine karşı koyamayacağını anlayan Pir Ahmet, beylerini bazı kalelerin güvenliğiyle görevlendirip ülkesinden ayrılarak İran'a Hasan Bey'in yanına gitti. Tebriz'e varınca saygıyla karşılandı ve onun düşmana karşı durması için her türlü isteğini kabul ettiler ve emrine kırk bin kişilik bir orduyu verdiler. Ordunun komutanı oldukça ünlü, yiğit ve güvenilir biri olan Yusuf'tu. Ordusuyla harekete geçip Tokat'a vardı. Her yeri yakıp yıktı, şehrin etrafındaki yerleri yakıp kalelere saldırdı. Bu sırada Türk, oğlu Mustafa'yı Ahmet Paşa ile Karaman kalelerini almaya gönderdi. Karargahını güçlü bir şehir olan Lula'da²³⁴ kurdu. Şehrin halkı top seslerini duymaya alışık olmadıklarından teslim oldular. Mustafa onlara kötü davrandı. Şehirde bir üs kurdu, İran ordusunun diğer taraftan geldiğini ancak Uzun Hasan'ın olmadığını duyunca Konya'ya çekildi. Şehir çok güvenli olmadığından kadınları ve yüklerini batıda İstanbul yolu üzerinde yer alan yüksek bir dağda kurulmuş olan Konya'ya dört günlük uzaklıkta bulunan Afyonkarahisar şehrine gönderdi. Ordu birkaç gün Konya'da kaldı. İranlıların yaklaştığını duyunca güçlerinin yeterli olmadığını düşündüklerinden Kütahya'ya²³⁵ çekildiler. Orada İran ordusuna karşı durmak amacıyla asker toplayan Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa'yı buldular. Büyük Türk de tüm ileri gelenleriyle ve Rumeli askerlerinin bir kısmıyla orduya katılmak için boğazı geçmişti. O Karaman güçlerinin kendisine katıldığı yönündeki yalan habere de inanmıştı.

---

²³⁴ Larende'dir. Bkz. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 66.

²³⁵ Özgün metinde Cuthey'dir. Bkz. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 66.

3. BÖLÜM

*“Mustafa'nın Karaman ülkesi için Pir Ahmet ile savaşmaya gelen İran ordusunu yenmesi ve Uzun Hasan'ın Venediklilerden Türklere karşı savaşmaları ve kendisine top göndermelerini istemesi.”*²³⁶

Mustafa, Uzun Hasan'ın orada olmadığını, yaya ve atlı askerlerinin elli bin olduğunu duyunca babasından izin isteyip Ahmet Paşa ile birlikte çoğunluğu atlılardan oluşan altmış bin kişilik ordusuyla İran ordusu üzerine yürümeye karar verdi ve orduyu harekete geçirdi. Düşman bu hareketi öğrenince daha ileri gitmeyip yedek güçlerden ve yiyeceklerden yararlanmak için Karaman'da kaldı. Türk ordusu birkaç gün çok hızlı ilerledikten sonra düşmanın karargahından çok da uzak olmayan bir yere geldiler. Arnavut Bey'in kumandanlığında gönderilen dört bin kişilik ordu İran kampına saldırdı. Savaş sırasında geride kalan Türk askerleri bunlara yardım için geldi. Ancak Arnavut Bey iki binden fazla askeriyle birlikte öldürüldü. İranlılar, Türklerle savaşmaktan dolayı mutlu oldukları için çok iyi savaşıyorlar ve tüm yiğitliklerini gösteriyorlardı. Her iki taraftan da çok fazla asker öldüğünden çatışmanın üçüncü saatinde İranlılar geri çekilmeye başladılar ve Türkler galip geldi. Yusuf ve diğer beyler esir düştüler ve onlardan çoğu da öldürüldü. İranlıların eşyaları, çadırları, atları, develeri ve diğer şeyleri Osmanlıların eline geçti. Halkının desteğini alan Karaman Beyi Pir Ahmet kaçma fırsatını buldu ancak kendi ülkesi güvenli olmadığından İran'a Uzun Hasan'ın yanına döndü. Fatih zafer haberini alınca İstanbul'da kutlama ve eğlence düzenlenmesini buyurdu. Oğluna ve komutanlarına armağanlar gönderdi. Bu yenilgiden sonra Hasan Bey, Venedik'i ikna edip Osmanlı'ya karşı savaşmak için bir elçi gönderdi. Çünkü kendisi ona karşı bir girişimde bulunmuştu. Bundan başka onlardan toprak istedi. Biraz zaman sonra Venedik kendi donanmasıyla Uzun Hasan'ın istediklerini Kıbrıs'a gönderdi, ama geç ulaştı. Hasan Bey Türklerle savaştıktan, ağır bir yenilgi aldıktan ve

---

²³⁶ G. Ramusio, a.g.e., s. 66.

Tebriz'e döndükten sonra. Giosafat Barbaro da toplarla birlikte Uzun Hasan'ın sarayına gitmişti.

4. BÖLÜM

“Türk Sultanı'nın Uzun Hasan ile bizzat savaşmak için hazırlıklar yapması, ordusunu kampta ve ilerleme sırasında nasıl düzenlediği konusu.”²³⁷

Büyük Türk zafer kazanıp Karaman hakimi olduktan sonra, Uzun Hasan'ın Pir Ahmet'e yardım ederek kendisine düşmanlık yaptığını görünce 1473'te onun ülkesini yıktı ve kendisinden korkmadığını göstermeye karar vermişti. Daha önce de onunla savaşmış ve bunu ona hissettirmişti. Şimdi daha da ileriye gidip gücünün ona neler yapacağını açıkça göstermek istiyordu. Bu yüzden ertesi yılın kış aylarında²³⁸ Uzun Hasan'a zarar vermek için savaş hazırlıklarına başladı. Bu amaçla çok sayıda asker toplanmasını emretti. Aynı yıl savaş zamanı gelince tüm eşrafiyla İstanbul Boğazı'ndan Asya'ya geçti ve Kapadokya'ya geldi. Büyük oğlu Beyazıt Çelebi'nin kaldığı yer olan Amasya'ya yakın bir düzlükte beklemeye çekildi. Bu düzlüğün adı Casouali'dir ve bu ad bizim dilimizde kaz ovası demektir. Burada kalabalık bir ordu toplanabiliyor ve etrafında pek çok köy olduğu için su ve yiyecek sağlanabiliyor. Burası yol üzerinde olduğu için Fatih burayı almak istiyordu. Burada büyük bir ordu toplamaya karar verdi. Daha önce dediğimiz gibi ordusunun tüm beylerine ve komutanlarına hazırlanmaları ve zamanı geldiğinde her şeyi hazır ettiklerinde burada toplanmalarını buyurdu. Onlar da bu buyruğa uydular. Türk Sultanı, bu girişimin çok önemli olduğunu bildiğinden tüm hazırlıklarını asker sayısına, teçhizatlarına, kendisinin ve ülkesinin güvenliğine göre yapmaya karar verdi. Bu yüzden üç oğlundan ilk ikisini yani en büyük oğlu Beyazıt'ı ve ikinci oğlu Mustafa'yı savaş için görevlendirdi. Üçüncü oğlu Cem de çok iyi danışmanlarla birlikte devleti korumak için İstanbul'da kaldı. Türk ordusu

²³⁷ G. Ramusio, **Navigationi et Viaggi**, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 67.

²³⁸ Özgün metinde kış olarak geçmektedir. Bkz. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 67. Türkçe çeviride ise bahar olarak geçmektedir. Bkz. Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 39.

Kazovası'nda düzene girince Türk, askerlerini ordugaha ve yol üzerine yerleştirmelerini ve onların ihtiyaçlarının ve güvenliğinin sağlanması için özen göstermelerini buyurdu. Beş tane asıl komutan seçmeye karar verdiler. İlki, kendi eşrafı ve adamlarının başında 30.000 kişilik yaya ve piyade askerleriyle Türk Sultanı'ydı. İkincisi de emrinin altında 30.000 kişiyle babasının sağ tarafında konuşlanmış büyük oğlu Beyazıt'tı. Üçüncüsü de onlardan 12.000'i Bataraba adlı Ulah Paşasının emrinde olan Ulahlardan oluşan 30.000 kişiye komutanlık eden ikinci oğlu Mustafa'ydı. Bunlar da Türk Sultanı'nın sol tarafında konuşlanmışlardı. Dördüncüsü Paleologi ailesinden Rumeli Beylerbeyi olan Has Murat'tır. Kendisi genç olduğundan İmparatorluğun en önemli adamı sayılan ve şimdiki padişahın babası olan Murat'ın da vezirliğini yapmış olan Mahmut Paşa'yı ona danışman yaptı. Has Murat'ın askerleri 60.000 kişiydi ve Hristiyanlardan, Arnavutlardan, Rumlardan ve Sırp'lardan oluşuyordu. Dördüncü bölük Türk'ün bölüğünün önünde yer almıştı. Beşinci bölüğün komutanı da akıllı, bilgili olan Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa'dır. Bu bölük de Müslüman piyade ve süvarilerden oluşan 40.000 kişiydi. Bunlar da Türk'ün kuvvetlerinin arkasında yer alıyordu. Böylece Türk Sultanı kendi bölüğüyle ortadaydı ve dört bölük onu çevrelemişti. Bütün askerlerin çadırlarını, ki oldukça fazlaydı düzgün şekilde yerleştirmeleri, kendi düzenlerini kaybetmeden sanki güçlü bir yermiş gibi birbirlerine yakın kurmaları, ordugahta askerlerin rahat gelip gitmesi için yol açmaları ve her bölüğün ortasına kare şeklinde alan oluşturmaları emredildi. Çünkü her bölükte pişmiş yemek, tahıl ve çeşitli şeylerin satıldığı pazarlar kuruluyordu. Ayrıca her bölükte orduda düzeni sağlamaları ve karışıklık çıkmasına engel olacak görevliler atamışlardı. Dört komutandan her biri kendi bölüğüne gözcüler koymak zorundaydılar. Bu beş bölük dışında olan bir başka bölük de *Acanğilerden*²³⁹ oluşuyordu. Bunların ele geçirdikleri ganimetlerden başka bir paraları, maaşları olmuyor. Bunlar ordunun diğer askerleriyle birlikte kamp kurmuyorlar,

---

²³⁹ Akıncılar.

düşman topraklarında her taraftan ilerleyip yıkım yapıyorlar. Bununla birlikte hem yağma sırasında hem de yaptıkları işlerin tamamında aralarında çok iyi bir düzen var. Bu bölükteki akıncıların sayısı 30.000 olup seçkin süvarilerden oluşmaktadır ve Mahmut Ağa adlı yiğit bir komutanın emrindedirler.

5. BÖLÜM

“Ordunun yararlanması için yiyecekleri Arpaemininin sağlaması.”²⁴⁰

Ordunun yararlanması için yiyecek sağlanması oldukça büyük çaba gerektiriyor. Bu amaçla her birinin emrinde 250 kişi bulunan ve defterdarlığa bağlı askerlerden olan Arpaeminini görevlendiriyorlar. Büyük Türk ordusuyla hareket ettiğinde ordu belli bir yere ulaşmadan ve orada kalmadan bir gün önce bu Arpaeminleri o yörenin halkına ordunun gelişini duyuruyorlar. Böylece o yörelerin yöneticisi ordu için yiyecek sağlıyor, her kesimden halk da mallarını hem pazarda satmak hem de onlara dostluklarını göstermek amacıyla geliyorlar. Çünkü haklarına kimsenin el uzatamayacağını biliyorlardı ve kim halka kötü davranırsa ağır şekilde cezalandırılıyordu. Kasaplardan, fırıncılardan, aşçılardan ve diğer iş gruplarından oluşan birçok kişi ordunun peşinden gidiyorlar. İhtiyaç malzemeleri alarak orduda satıp para kazanıyorlar. Durumu iyi olanlardan da bu işi yapanlar var. Bunlar ordunun ihtiyaçlarını sağlayabilsinler diye devlet tarafından destekleniyorlar. Bundan dolayı ordu kurulduğunda eğer düşman yolu kapatmazsa birçok mal bulunabiliyor. Türk Sultanı düşmana zarar vermek için ülkesinden dışarı çıktığında çok fazla yiyeceği kolaylıkla sağlayamıyor. Bu yüzden belli bir yerden gitmeleri gerekiyor. Uzun Hasan’a karşı savaşa gittiğinde olduğu gibi. Ülkesinin sınırları içerisinde on günlük mesafeye gittik ve buralar güvenli değildi. Burada üç ay kaldık ve hiç kimse Uzun Hasan’ın ülkesinden Türk’ün ülkesine güvenle gelemez. İstanbul’da devletin yönetimi için kalan oğlu Cem

---

²⁴⁰ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 67-68.

Sultan kırk günden fazla babasından ve ordudan haber alamamıştı. Sonunda bizim yenildiğimiz haberi yayıldı. Cem buna inanıp kale beylerini ve devlet adamlarını kendi yanına çekmeye çalıştı. Bunu duyan Türk çok üzüldü ve Cem'i böyle yönlendirdikleri için vezirleri öldürttü. Bunlardan biri Süleyman diğeri de Nazif Bey'di.

Türk ordusu sınırdan çıkıp düşman topraklarına girdiğinde yiyeceğe ihtiyaç duyduğundan Arpaeminleri, Sultan'ın ülkesinde tahılın bol olduğu en uzak yere bile adamlar göndererek şehir halkına ne kadar deve yükü buğday ve arpa gönderecekleri konusunda emir veriyorlar. Şehirler taşralarıyla birlikte emre uymak zorundalar ve belirlenen miktardaki arpayı ve buğdayı görevlilere göndermek zorundalar. Bundan başka ordu beylerinin emriyle hazırlanan bu yiyecekler eksik çıkmasın diye askerler için yiyecek ve yükleri taşıyan hayvanlar için de yem sağlamalılar. Yoksa halk eziyet görürdü. Yiyecekleri getiren kişilere görevliler bir yer gösterirler. Yiyecek yüklerine eşlik ederler ancak Arpaeminlerinin izni olmadan onlara dokunamazlar. Başka bir yoldan yiyecek sağlanmadığı takdirde gelen yiyecekleri dağıtmıyorlar. Ancak yollar kapanıp yiyeceğe ihtiyaç duyulduğunda ordunun işlerini yerine getirenler görevlilere arpaya ve buğdaya ihtiyaç olan yerleri söylüyorlar. Bunlar da birkaç görevliyi kendilerine bağlı yardımcılarla birlikte ordunun işlerini yapan kişilere gönderiyorlar. Katiplerden birini de onların yanında gönderiyorlar. Bazen de muhafızlardan biri onların yanında gidiyor. Yiyecekleri pazarda daha önce belirlenen fiyattan satıyorlar. Böylece onları satın elde edilen paraları da iyi şekilde korumaya çalışıyorlar. Yiyecekler satıldıktan sonra elde edilen parayı halka gönderiyorlar ve sattıkları malı kaydediyorlar. Yiyecekleri taşıyan görevli kendi şehrine vardığında, herkes orduya ne kadar yiyecek verdiğine göre para verilip herkese dağıtılmasını sağlıyor. İşler bu düzende ilerlediğinden ihtiyaç duyulan şeylerin hazırlanması kolay oluyor. Deveyle yiyecek taşındığını görmek hiç görmeyen birisi için inanılmaz gelebilir. Uzun Hasan'a karşı yapılan savaşta Büyük Türk, askerlere maaşlarından başka üç aylık, yani yıllık

gelirlerinin dörtte biri kadar avans dağıtılmasını buyurdu ve maaşları ödeme işini yapan görevlilere de yardım etti.

6. BÖLÜM

“Büyük Türk, Amasya’dan ayrıldıktan sonra nasıl bir yol izleyeceğini öğrenmek için divanı topladı; Sayda Hakimi ve Mısır Sultanı develerle armağanlar gönderdi.”²⁴¹

Sefer hazırlıkları tamamlanınca, Uzun Hasan ile yapılacak savaşta hangi yoldan gitmeleri gerektiği konusunda kurulu topladılar. Kurulda Yusuf ve Uzun Hasan’ın beyleri vardı. Bu beyler geçen yıl 1472’de Beyşehir’de yenilerek Osmanlılara esir düşmüşlerdi. Türk, düşmana ulaşma konusunda soracakları her soruya doğru yanıt vermeleri koşulunda onları serbest bırakacağı sözünü vermişti. Onlar güvenilir muhafızlarla birlikte gidiyorlar ve onlara su kanalları, güzergahlar, yiyecekler ve karargahlar ile ilgili sorular soruyorlardı. Türk de ordugahına bazı tüccarları ve diğer kişileri getirtiyor ve onları yaptıkları işten dolayı denetliyordu. Aynı şekilde akıncılar da ülkeyi dolaşp, tanıdıkları kişileri esir edip padişaha götürüyorlar ve esirler burada sorgulanıyordu. Böylece aldıkları bilgileri değerlendiriyorlar ve ona göre hareket ediyorlardı. Büyük Türk Kazova’dan Amasya’dan hareket ederek Kapadokya şehirlerinden olan Tokat’a yöneldi. Ordu belirlenen yolu gittikten sonra dağlık bölgede yer alan Sivas’a geldi. Burada Trabzon dağlarından doğup o yöreden geçen Kızılırmak adlı büyük bir ırmak bulunuyor. Bu nehrin üstüne büyük taştan bir köprü yapılmış. Irmağı geçerek bu şehri sol tarafımızda bıraktık ve başka bir dağ olan Toros dağlarının eteklerindeki bir vadiye girdik. Uzun Hasan’a bağlı bir kale olan Niksar kalesine vardık. Buradayken düşman akıncılara saldırdı ve küçük çaplı bir çarpışma oldu. İki taraftan da aynı sayıda kişi öldü. Türk sarayına on iki esir getirdiler. Geri kalan adamlar da Türklerin saldırısını beklemeden çıktılar. Ordu gelene kadar şiddetli bir çatışma olmadı. Buraya çok da uzakta olmayan Koyulhisar şehrini sol tarafta bıraktık. Bu şehir dağların

---

²⁴¹ G. Ramusio, a.g.e., s. 68.

arasında bir vadide yer alıyor ve etrafı birçok köy ile çevrelenmiştir. Biz yolumuza devam edip Karahisar adlı başka bir şehrin yakınında bulunan yüksek bir dağa vardık. Ordu bu şehre yarım mil uzaklıkta bir yere kamp kurdu. Süvariler şehri yıktılar, dağıttılar. Halk da sürüleriyle ve eşyalarıyla birlikte şehirden dağlara ve başka güvenli bölgelere kaçtılar. Orduyu toplayıp büyük bir düzlükte yer alan Eğin²⁴² şehrine vardık. Burası ovadan biraz daha yüksekte yer alıyor ve Erzincan bölgesi diye adlandırılıyor. Ancak burası sağlam bir yer olmadığı için halk kaçıp Fırat Irmağı'nı geçmişti. Akıncılar orayı geçtikten sonra kilisede birçok kitabın arasında oturan bir Ermeni buldular. Akıncılar kendisine bağırdılar ancak adam yanıt vermeyip kitap okumaya devam etti. Bunun üzerine askerler kızıp adamı öldürdüler ve kiliseyi de yaktılar. Bunu duyan Türk, çok sinirlendi, çünkü onun çok iyi bir bilgin, filozof olduğu söyleniyordu. Biz yolculuğumuza Küçük Ermenistan'ın bir bölümü olan Erzincan'dan devam ediyorduk ve Malatya'dan çok da uzak olmayan Fırat Irmağı'na vardık. Sekiz günde bu yolu katettik. Ordu durduğunda saat dokuzdu. Sayda Beyi'nin ve Memlük Sultanı'nın armağan olarak gönderdiği on bir devenin geldiğini gördük. Deveyi sürenler beyaz kumaş parçalarını vücutlarına sarmışlardı. Böyle yapmazlarsa hayvanları süremezler. Develer hızlı gittikleri için insanlar çok sallanıyordu. Bu on bir kişiden bazıları siyah giyinmiş bazıları da beyaz giyinmişti. Birincisinin elinde oka sıkıştırdığı bir mektup vardı. Diğerlerinin önünde de üstü kapalı içi türlü türlü şekerle dolu kutular vardı. Bazıları da sıcak olan pişmiş et ve ekmek taşıyorlardı. Büyük Türk'ün çadırına geldiklerinde develerden inmeden mektupları ve sandıkları yere koydular. Doksan mili altı saatte geldiklerini söylediler. Hiç konuşmadan cevabı yazıp mektubu oka ilişitirdiler. Yanımızdan ayrılır ayrılmaz gözden kayboldular. Bu hayvanların hızı gerçekten inanılmaz.

---

²⁴² Argian. Bkz. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 68.

7. BÖLÜM

*“Büyük Türk Fırat Irmağı’na varıp geçmeye karar verdi. Has Murat’a adamlarıyla birlikte ilerlemesini söyledi ve İranlılara yenildiler.”*²⁴³

Fırat Irmağı’na vardığımızda kıyı boyunca kuzeydoğuya doğru ilerledik. Karşı kıyıda Uzun Hasan’ı -Türk ordusunun geçeceğini düşündüğü yerde- ordusuyla birlikte hazır bir şekilde gördük. Irmak burada daha genişti, çamurun ve toprağın oluşturduğu kanallar ırmağı birçok bölüme ayırmıştı. Ordular birbirinin karşısına kamp kurdu, ırmak onları ayırıyordu. Uzun Hasan’ın büyük bir ordusu vardı ve üç oğlu da yanındaydı. Birincisi Halil, ikincisi Uğurlu Mehmet üçüncüsü de Zeynel’di. Ordusunda ayrıca Karaman Beyi Pir Ahmet, başka beyler ve İranlılar, Gürcüler, Arranlar, Tatarlar ve Partlar olmak üzere başka uluslardan askerler de vardı. Uzun Hasan Türk ordusunun kalabalıklığını görünce şaşırıp uzun bir süre konuşmadı. Daha sonra İran dilinde *“Baycabexen nederiadir”* dedi yani bu söz *“Seni namussuzun çocuğu ne deryadır”* anlamına gelmektedir. Türk ordusunu denize benzetmiştir. Orduların kamp kurduğu gün saat dokuzda Türkler bir yol açmaya ve düşmana saldırmaya karar verdi. Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa’yı adamlarıyla birlikte bu iş için görevlendirdiler. O daha genç olduğu için yanına Mahmut Paşa’yı da verdiler. Sonra bayrakları açıp nakkare vurup, savaşta kullanılan diğer müzik aletlerini de çalarak ırmağı geçmeye başladılar. Uzun Hasan Türk ordusunun ırmağı geçmeye başladıklarını ve kendisine çok uzak olmayan taraftan geldiklerini görünce kendi ordusundan bir bölüğü onlara karşı koysunlar diye gönderdi. Onlar da suda iyi bir uzaklığa kadar ilerlediler. Irmakta derin bir yere geldiklerinde oklarla çatışmaya başladılar. Türkler ırmağı geçmek istediklerinden büyük çaba gösterdiler ve bazıları ırmağı geçti, İranlılar ile savaştılar. Bu savaş üç saat sürdü ve iki taraftan da büyük bir kıyım oldu. İranlılar kıyıya daha yakın olduklarından asker yardımı alıyorlardı. Türkler çok da geniş olmayan yerden

---

²⁴³ G. Ramusio, a.g.e., s. 68-69.

geçmek zorunda olduklarından, çok sayıda kişi at ile ya da yüzerek yardıma geliyordu. Bu da birçoğunun boğulmasına neden oldu. Sonunda Türkler, İranlılara yenildi ve çekilmek zorunda kaldılar. Tekrar ırmaktan geçtiler. Karargahtan yarım mil uzaklıkta olan Mahmut Paşa savaşımlara yardım etmeyip geri çekilerek birkaç kanal geçip diğer kıyıya çıktı. İranlılar, Türklerin peşinden giderek kimini öldürdüler kimini de esir aldılar. Türklerin düzeni bozulup ırmağın geçişini engellediler. Birçoğu ırmakta akıntıya kapılıp boğuldu. Boğulanlardan biri de Rumeli Beylerbeyi Has Murat'tı. O büyük bir girdaba düşünce ona yardım etmek isteyen köleler, hizmetçiler, muhafızlar akın edip İranlılara tekrar saldırdı. Birçok kişi öldükten ve boğulduktan sonra İranlılar birçok kanalı geçip Türkleri izlemeye koyuldu. Kıyıya vardıklarına Mahmut Paşa pek çok asker topladığından tekrar savaştılar. İranlılar, Mahmut Paşa'nın askerleriyle var güçleriyle savaşmalarına karşın bir şey elde edemediler. İki taraf da savaşı kazanamadı. Gün bitip akşam olmuştu. Türk, askerlerinin kalanıyla ırmağın kıyısında durup geri çekilme borusunu çaldırdı. Aynı şekilde Uzun Hasan da böyle yaptı. Borunun sesini duyan iki taraf da kendi yerlerine çekilmeye başladılar. Uzun Hasan bu savaştan kazançlı çıkmıştı. Çünkü çok az askeri ölmüş ve boğulmuş, hiç esir de vermemişti. Orduyu topladığımızda esirlerden birkaç kişi ile birlikte ölenlerin ve boğulanların sayısının on iki bin olduğunu gördük. Biz ırmağın kıyısında gözcü olarak görevlendirildik. İranlılar da aynı şekilde gözcü görevlendirdiler. Çünkü iki taraf da birbirinin saldıracağından korkuyordu. Büyük Türk, Mahmut Paşa'nın Has Murat'a yardım etmeden çekilip karşı kıyıya gitmesinden hiç hoşnut olmamıştı. Onun bunu bilerek yaptığından ve Murat'a arkadaşça yaklaşmadığından şüphelenmişti. Ancak Türk, bunun ne yeri ne de zamanı olduğunu düşünerek Mahmut Paşa'ya bunu belli etmedi. Daha önemlisi Mahmut Paşa herkes tarafından sevilen biriydi. Bu yüzden Türk onu cezalandırmak için uygun bir zamanı bekledi. Bunu altı ay sonra yapıp bir yay ile onu boğdurttu.

8. BÖLÜM

*“Uzun Hasan’ın savaşta yenilip ülkesine dönen Türk’ü takip ettirmesi. Savaşmaları ve Uzun Hasan’ın kaçıp İranlıların yenilmesi. Büyük Türk’ün zafer kazanması.”*²⁴⁴

Türk, yenildikten sonra korkmuş ve ordusunu kısa yoldan ülkesine döndürmeye karar vermişti. Askerlerini rahatlatmak için normal maaşlarından ayrı olarak ücretler verdi. İran’a giderken avans olarak verdiği paraları ise onlara bağışladı. Aynı zamanda ordusundaki tüm köleleri, kendisinin yanından ayrılmamaları ve köle, esir olmayan ve Türk’ün istediğini yapan diğer sipahiler gibi onun emrinde olmaları koşuluyla serbest bıraktı. Onların beylerine geniş ayrıcalıklar verdi. Ordu yola koyulup ırmağın kenarında ilerlemeye başladı. İranlılar da öbür tarafta aynı şekildeydi. İrmaktan geçmeye niyetli gibi değillerdi, kuşkulu duruyorlardı. Türk ordusunun kendi ordularından kalabalık olduğunu görmüşlerdi. Daha sonra anlaşıldı ki, Uzun Hasan oğulları ve beyleri tarafından ırmağı geçip saldırımları konusunda sıkıştırılıyordu. Çünkü biz yenildiğimiz için kaçmaktaydık ve bu yüzden bu konuda pek çok toplantı yapmışlardı. Nihayet on gün sonra Türk ordusu ırmaktan ayrıлып Bayburt şehrini sağ tarafta bırakıp, Büyük Ermenistan’ı Küçük Ermenistan’dan ayıran dağlık alana geldi. Kuzeye yönelip Trabzon yolu üzerinde bulunan bir vadiye geldik. Ağustosun sonunda ikinci kez vadiye girdikten sonra buraya yerleştik. Öğlen saat ikide İranlılar bizim sağ tarafımızdaki tepelerden göründüler. Bunun üzerine Türk yönünü düşmana çevirdi. Yüksek yerleri tutup orduyu güçlendirmeye çalıştı. Ustrefo adlı Scandoloro beyinin kardeşini ordunun ve yüklerinin güvenliği için görevlendirdi. Tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra dağlardan düşmanın üzerine yöneldi. Anadolu Beylerbeyi olan Davut Paşa’yı emri altındaki tüm askerlerle ve ilk vuruşmada yenilen Rumeli Beylerbeyi’nin kalan askerleriyle birlikte öncü olarak gönderdi. Türk’ün büyük oğlu Bayezit babasıyla birlikte sağda, ikinci oğlu Mustafa da

---

²⁴⁴ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 69-70.

sol tarafta yerlerini aldılar. Böylece dağların üzerinden geçerek İranlıların geniş yer tuttıkları vadiye vardık. Türk de savaş düzeni aldı. Her iki taraf da davul, nakkare gibi pek çok savaş çalgısı çalmaya başladı. Öyle bir gürültü oldu ki bunu duymayan inanamaz. İki ordunun karşılaştığı vadi çıkması ve inmesi rahat genişliği dörtte bir mil, uzunluğu oldukça iyi olup dağların arasında engebeli bir yerdir. Burada şiddetli bir savaş başladı. Bir ordu diğerinin peşinden koşuyordu. Uzun Hasan'ın ordusunun sağ tarafında yer alan Pir Ahmet uzun bir çarpışmadan sonra Türk'ün oğlu Mustafa'ya yenilince Uzun Hasan'a doğru çekilmeye başladı. Uzun Hasan düşmanın ortasında kalmaktan çok korkuyordu. Bunun olması da kaçınılmazdı. Uzun Hasan bu tehlikeyi görmüştü. Türkler, özellikle Mustafa'nın savaştığı sağ tarafta üstün durumdaydı. Bu yüzden Uzun Hasan Arap atına binip kaçmaya başladı. Böylece Türklerle yenildiler. Savaş alanından yaklaşık on mil uzaklıkta olan çadırlarına doğru kaçmaya başladılar. İrmaktaki geçitte yapılan savaşta alınan esirleri serbest bıraktılar. Çadırları yağmalayıp pek çok ganimet elde ettiler. Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel'i de öldürdüler. Onun kafasını Büyük Türk'e takdim ettiler. Babası kaçınca Zeynel piyadelerin arasında kalmış, yanındakilerin pek çoğuyla birlikte kuşatılmış ve öldürülmüştü. Bu ağır bir yenilgiydi. İranlılardan neredeyse on bin kişi ölmüş, birçoğu esir alındı ve onlardan her gün birileri öldürüldü. Bütün gece bu zaferi kutladılar. Şarkılar söyleyip ateşler yaktılar. Mustafa, Uzun Hasan'ın peşinden gittiği için saat gece ikide daha gelmediğinden Türk korkmaya başladı. Ona birkaç komutan gönderdi ve sonra birlikte döndüler. Büyük Türk şerbet dolu altın bir tasla çadırdan çıktı. Elindekini oğluna verip onu öpüp yiğitliğinden dolayı onu övdü.

Bu savaş İranlılar yenilene kadar sekiz saat sürdü. Eğer Mustafa direnç göstermeseydi Uzun Hasan da kaçmasaydı İranlılar kaybetmeyecekti. Savaşta

Türklerden yaklaşık bin kişi öldü.²⁴⁵ Uzun Hasan'ın eşyaları arasında bakır kaplı altın taslar, altın ve gümüş taslar, Şiraz yapımı oldukça güzel zırhlar ve çok iyi parlatılmış aynalar buldular. Ayrıca bin tane at ve çok sayıda deve ele geçirdiler. Şunu söylemeden geçmek istemiyorum: Uzun Hasan'ın ikinci oğlu Uğurlu Mehmet kalabalık bir orduyla bizim üzerimize geldi. Ancak Hızır Bey ve adamları onları uzaklaştırdı. Tam esir olacakken buraları iyi bildiği için kaçtı. Eğer Uzun Hasan ilk zaferiyle yetinmiş olsaydı, Büyük Türk büyük bir utançla yola koyulduğundan topraklarını kaybetmeyecekti. Büyük Türk ordu üç gün dinlendikten sonra geldiği yoldan geri dönmeye karar verdi. Bayburt tarafına doğru yola koyuldu. Oradaki halkın Uzun Hasan'ın yenilmesinden sonra evlerini terk edip dağlara ve daha güvenli yerlere kaçtıklarını gördü. Akıncılar onlardan bazılarını esir edip her yeri yağmalamaya başladılar. İranlılar bu akıncılara saldırıp ganimetleri geri alıp Bayburt'a çekilinceye kadar onları kovaladılar. İranlılar bu şekilde akıncıları takip ettiler. Akıncılar da Türk ordusuna bu haber ulaşip kendilerine yardım gelene kadar o geceden ertesi gün öğlene kadar şehri savundular. İranlılar bunu duyunca onların saldırısını beklemeden geri çekildiler. Biz de ilerleyip büyük Fırat Irmağı'nın kıyısına geldik. Buradaki köyleri, kaleleri terk edilmiş ve yıkılmış şekilde bulduk. Irmağın geçidine varınca akıncılar direnişle karşılaşmadan karşı kıyıya geçip orada yer alan köyleri bir günlük uzaklığa kadar dolaştılar ve birçok küçükbaş hayvanı ele geçirdiler. Orduya döndüklerinde, terk edilmiş şehir olan Ersenia'ya doğru yola koyulduk. Ordu burada bir gece kaldı. Buradan ayrılıp dört gün sonra bir karadağın üzerinde kurulmuş olan Caratsar'a²⁴⁶ vardık. Burası oldukça sağlam bir yerdir. Çevresi uçurumdur ve sadece bir taraftan sarp ve dolambaçlı yol geçilerek kalenin kapısına gidilir. Biz burada kaldık. Şehir halkı kalede sessizce durmuş silahlarla, yaylarla ve oklarla kuşanmışlardı. Ne birini dinliyorlar ne de konuşuyorlar, kendilerine kim

---

²⁴⁵ Caterino Zeno'ya göre bu savaşta Türklerden 14.000 kişi ölmüştür. Bkz. Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 21.

²⁴⁶ Karahisar ya da Şebinkarahisar'dır.

yaklaşırsa ok atıyorlardı. Türkler beş top ile şehri bombalamaya mecbur kaldı. İki topu çok da uzak olmayan bir tepenin üzerine yerleştirdiler. Bunlar büyük zarar vermeye başladı. Şehri on beş gün bombalayıp çok fazla kişiyi öldürdükten sonra halk teslim oldu. Şehrin hakimi Uzun Hasan'ın savaşta ölen oğlu Zeynel'in adamlarından olan Aarap adlı biriydi. Bu sancağın sahibiydi. Aarap, Zeynel'in öldüğünü duyunca ve başını ona gösterdiklerinde ağlamaya başladı. Halktan birkaç kişi ile Türk'ten can ve mallarına dokunulmamasını istedi. Türk onun şartlarını kabul etti. Burada kaldığımızın on yedinci günü şehri teslim ettiler. Oradan dönerken Aarap'ı yanımızda getirdik. Daha sonra Türk, Macaristan sınırına yakın bir sancağı ona verdi. Sekiz gündən fazla bize direseydi yiyecek azlığı nedeniyle kuşatmadan cayabilirdik. Atlar da yemsiz kalmıştı ve insanlar da kestane yapraklarıyla küçük küçük doğradıkları ağaç parçalarını atlara yediriyorlardı. Buradan ayrıldık ve Koyulhisar şehrine geldik. Buranın halkı güçlü bir kale olan Karahisar'ın ele geçirildiğini ve Zeynel'in öldüğünü duyunca Türk'e elçiler gönderip kaleyi teslim ettiler. Aynı şekilde Niksar halkı da böyle yaptı. Şehirlerin yönetimi için gerekli işler yerine getirildikten sonra ordu uzun yol gittikten sonra Sivas'a ulaştı.

9. BÖLÜM

“Hasan Bey yenildi ve Tebriz'e döndü. Ertesi yıl şehirden çıktı. Oğlu isyan edip Büyük Türk'e sığındı. Uzun Hasan'ın öldüğü haberi yayılınca Tebriz'e döndü ve orada öldürüldü.”²⁴⁷

Yenilgiden sonra Hasan Bey, Tebriz'e döndü. 1473 yılında oraya gelen Giosafat Barbaro, Hasan Bey'in o yıl dinlendiğini ve gelecek yıl 1474'te gelenekleri olduğu üzere şehrin dışında kamp kurmaya gittiğini söyledi. Barbaro'ya da gelmek isteyip istemediğini sordu. Barbaro da gitmek istediğini söyleyince birlikte yola koyuldular. Mayıs ayında Uzun Hasan tüm ileri gelenleriyle birlikte yola çıktı. Bunlardan yirmi beş

---

²⁴⁷ G. Ramusio, a.g.e., s. 70.

bini yaya, on sekiz bini de köylüden oluşuyordu. Üç bin çadır, altı bin deve, otuz bin yük katırı, beş bin binek katırı, iki bin yük atı, beş bin kadın, sayıları üç bin olan çocuk, hizmetkarlar ve değişik hayvanları da götürüyorlardı. Herkes ovada gidip otlaklar buluyordu. Bunlar Hasan Bey'in düzenli ordusuydu. Sizin görüşünüze bırakıyorum, ihtiyaç durumunda asker toplamak isterse ne kadar toplayabilecek? Hasan Bey, Sultaniye'ye yakın bir yerdeyken oğlu Uğurlu Mehmet'in Şiraz'ı işgal ettiği haberi geldi. Hasan Bey bunu duyunca hemen orduyu toplayıp Şiraz'da doğru yola koyuldu. Uğurlu Mehmet babasının kalabalık bir orduyla geldiğini duyunca, kaçıp karısı ve ailesiyle birlikte Türk'ün ülkesine gitti. Sultan Bayezıt'a elçiler gönderip yardım istedi. Bayezıt bu sıralarda Uzun Hasan'ın sınırına çok da uzak olmayan bir yerdeydi. Bayezıt bu haberi babasına ulaştırdı. Mehmet, bu durumdan oldukça memnun oldu. Bayezıt'a Amasya'dan dışarı çıkmaması ve onunla görüşmemesini ancak diğer konularda ona saygılı davranmasını ve İranlılar onları aldatmasın diye onun yaptığı her şeyin izlenmesi gerektiğini söyledi. Biliyorsunuz ki, Uğurlu Mehmet'in babasından aldığı Şiraz şehri İran'ın en önemli şehirlerindedir ve Kirman sınırında yer alır; taştan da bir kalesi vardır. Çevresi yirmi mildir ve iki yüz bin nüfusu vardır. Ticaret gelişmiştir ve insanlar eyer, koşum takımları, silahlar ve erkeklere lazım olan gereçleri yapıyorlar. Bunlar Suriye, İstanbul ve Doğu'ya gönderiliyor.

Uğurlu Mehmet Sivas'a gitti. Karısını ve ailesini daha önceden Amasya'ya göndermişti kendisi de sonradan 300 atıyla yanlarına gitti. Bayezıt onu çok iyi karşılayıp ona layık bir misafirperverlik gösterdi. Birkaç gün sonra Uğurlu Mehmet bölüğüyle birlikte buradan ayrıldı. Üsküdar'a varınca Büyük Türk onu çok iyi karşılatı ve İstanbul'a geldi. Orada ona çok saygı duyuldu ve ona uygun kalacak bir yer verdiler. Büyük Türk'ün hazinesinden ona ve yanındakilere yiyecekler verilmesine karar verildi. Türk, misafirlerini ağırladığı yere vardı. Uğurlu Mehmet daha önce hiç görmediği padişahı görmek için saraya geldi. Büyük Türk, vezirlerini ve beylerini onu karşılaması

için gönderdi ve ata binerek ikinci odaya gelmesine izin verdi. Buraya sadece Padişah atla girebilir. Uğurlu Mehmet attan inince belinde kılıçla Türk'ün huzuruna çıkmasına izin verildi. İster bey ister şehzade olsun kimseyi belinde kılıçla içeri sokmuyorlar. Uğurlu Mehmet geldiğinde Türk yerinden kalktı ve sevgiyle onu selamlayıp yanına oturttu. Bir saat kadar sohbet ettiler. Ona sürekli *oğul* diyerek, önerilerde bulunuyordu. Bu görüşmede Uğurlu Mehmet ondan hiçbir şey talep etmedi. Birkaç gün geçip Türk'ün yanına gittiğinde kendisine Macaristan sınırında bir yöneticilik vermesini isteyip ona bağlılık ve sadakat sözü verdi. Büyük Türk onu düşmanı olan babası Uzun Hasan'ın tahtına oturtup İran Kralı yapacağı yanıtını verdi. Uğurlu Mehmet'e asker verip Uzun Hasan ile arasında sınır bölgesi olan Sivas'a gönderdi. Uğurlu Mehmet sınıra vardıkdan kısa bir süre sonra saldırıya geçerek babasının topraklarını harap etti. Uzun Hasan da ülkesini korumak için askerlerini gönderdi. Oğlu ile savaşma konusunda çok da niyetli olmadığı görülüyordu. Oğlunun yaptığından dolayı oldukça üzgün görünüyor ve rahatsızlık duyuyordu. Bu yüzden hastalandığı haberini yaydı ve birkaç gün sarayına kapanıp güvendiği kişilerden başka kimsenin yanına gelmesine izin vermedi. O bu hile ile uğraşırken İstanbul'da oğlunun isyanından dolayı Uzun Hasan'ın üzüntüden hastalandığı haberi yayıldı. Daha sonra hastalığının iyice kötüleştiği haberi yayıldı. Anlaştıkları gibi güvendiği adamlar Uzun Hasan'ın öldüğünü duyurdu. Uzun Hasan'ın beyleri Uğurlu Mehmet'e mektup yazıp, babasının öldüğünü haber verip diğer kardeşlerinden yani Halil ve Yakup'tan önce tahta geçmesi için İran'a gelmesini sağladılar. Daha da inandırıcı olması için cenaze töreni bile yaptılar. Ülkenin her yerinde halk Uzun Hasan'ın öldüğüne inandı. Uğurlu Mehmet devletin işleri için kullanılan gizli işaretlerle üç farklı mesajı aldıktan sonra Tebriz'e dönmesinin güvenli olduğunu düşünüp yola koyuldu. Çok az bir askerle Tebriz'e geldi. Hükümdar olmak için saraya gitti. Onu babasının canlı, sapsağlam durduğu yere götürdüler. Uzun Hasan, Uğurlu Mehmet'i zindana atmalarını emretti ve onu orada öldürdüler.

10. BÖLÜM

*“Hasan Bey, Gürcistan’a sefere çıktı. Oraları vergiye bağladıktan sonra Tebriz’e dönüp burada öldü. Beylerinden biri Memlükleri yendi.”*²⁴⁸

Bu olaylar 1475’te oldu ve 1477 yılına kadar Hasan Bey huzur içinde yaşadı. Büyük bir ordu toplayıp Osmanlı’nın üzerine yürüyeceği haberini yaydı. Aslında Gürcistan’a yağma yapma niyetindeydi.²⁴⁹ Süvarilerinin sayısı yirmi ile yirmi dört bin, piyadeleri de yaklaşık on bir bindi. Kadınlardan, çocuklardan bahsetmiyorum daha önce bahsettiğim için. İran ordusu batıya doğru yedi gün gittikten sonra sağa dönüp Gürcistan’a yöneldi. Hasan Bey burayı yağmalamak istiyordu. Çünkü Büyük Türk ile yaptığı savaşta Gürcüler ona yardım etmemişti. Onların törelerine göre beş bin atlıyı önden gönderdiler. Onlar yol üzerindeki çalılıkları yaktılar. Çünkü ormanlarla kaplanmış yerleri geçmeleri gerekiyordu. Gürcistan içlerinde iki gün gittikten sonra yüksek bir geçitte bulunan Tiflis adlı kaleye vardılar. Halk burayı terkettiği için zorlukla karşılaşmadan şehri aldılar. Daha sonra Gori ve diğer yerlere doğru gittiler. Buralar ve ülkenin büyük bir bölümü yağmalandı. Kral Pancrati, Gürcistan ile sınır Gorgora Kralı ve diğer ileri gelenlerden yedi kişi Uzun Hasan’a elçi gönderip barış istediler ve yıllık on altı bin duka vergi vermeyi kararlaştırdılar. Hasan Bey de güvenlik açısından elinde tutmak istediği Tiflis hariç ülkeden çıkacağına dair söz verdi. Ellerindeki esirler beş bindi. Anlaşma yapıp, vergiler alındıktan sonra Hasan Bey Tebriz’e döndü. 1478 yılında da öldü. Öldükten sonra geride üçü bir kadından diğeri de Trabzonlu kadından olmak üzere dört erkek çocuk bıraktı. Yirmi yaşında olan bu çocuğu ülkeyi aralarında paylaşmış olan diğer üç kardeşi boğdurttu. Daha sonra Yakup Padişah adındaki üç kardeşten ikincisi en büyük kardeşi Marco²⁵⁰ ile anlaşma yaptı. Üçüncüsü de kaçtı. Yakup 1479’da tahta oturdu. 1482 yılında Diyarbakır’ın önemli şehri olan Amid’de

²⁴⁸ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 70-71.

²⁴⁹ Uzun Hasan, Otlukbeli yenilgisinden sonra sadece Gürcistan seferine çıkmıştır. 1478 yılında da ölmüştür.

²⁵⁰ Angioiello’nun Marco diyerek kimi kast ettiği anlaşılmamıştır. Çünkü Uzun Hasan’ın bu isimde bir oğlu yoktur.

yerleşik halk, Memlüklerin Urfa'ya gelip şehri yağmalayıp, etrafında bulunan bölgelere büyük zarar verdiklerini duydular. Hasan Bey'in komutanı onlarla çarpışmaya karar verip askerleriyle birlikte Amid ve Urfa arasındaki dağlardan geçip Amid'den üç gün uzaklıkta olan Urfa ovasına girdi. Memlükler bunu duyunca savaş düzenine girdiler. İki ordu karşı karşıya geldiler. Sonunda savaş başladı ve öğleye kadar sürdü. İki ordu da kimi zaman birbirine üstünlük kursalar da İranlılar kazandı. Memlüklerin yarısını ve beylerin çoğunu öldürdüler. İranlılar, zaferin ardından Albir'e²⁵¹ kadar gidip orayı ve birçok kaleyi aldılar, pek çok ganimetle birlikte Tebriz'e döndüler. Uzun Hasan'ı 1478 yılının Epifania gecesinde ölmüş buldular.

11. BÖLÜM

“Uzun Hasan'ın oğlu Yakup tahta geçtikten sonra ahlaksız bir kadınla evlendi. Kadın da hükümdarı zehirleyerek onun ve oğlunun ölümüne neden oldu.”²⁵²

Daha önce dediğim gibi Yakup Padişah, babasının ölümünden sonra Tebriz'in ve İran'ın hükümdarı oldu. Şamahı Beyi'nin kızıyla evlendi. Ancak bu kadın ahlaksız olup sarayın ileri gelenlerinden birine aşık oldu. Sonra kocasını öldürmeye ve o baronu tahta geçirmeye çalıştı. Bu adamla birlikte Yakup'u öldürmek için tuzak kurup zehir hazırladılar. Kocasının huyunu bilen kadın, banyoyu hazırlayıp, çeşitli kokular döktü. Yakup sekiz-dokuz yaşlarındaki oğlu ile banyoya geldi. Orada saat yirmi ikiden güneş batana kadar kaldı. Yakup banyodan çıkıp hareme geldiğinde -karısı onun banyodan her çıktığında içki içtiğini bildiğinden- altın tasta zehirli içkiyi hazırlamıştı. Zehirli altın tas ile kocasını karşılayıp her zaman olduğundan daha büyük bir sevgi gösterdi. Yakup onun soluk benzindeki hileyi görünce kuşkulandı. Çünkü aynı gün onun kötü davranışlarını görmüştü. Ancak kadın öyle güzel davranıyordu ki Yakup şüphelenmeye devam etse de inanmış gibi göründü. Kadın bu şekilde elinde kadehle gelince Yakup

²⁵¹ Birecik'tir. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 71.

²⁵² G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 71.

önce kendisinin içmesini söyledi. Kadın korkmuş olmasına karşın itiraz edemedi. Kadın içtikten sonra kocası da içti ve oğluna da içirdi. Bu olay saat yirmi dördte oldu. Zehir o kadar etkiliydi ki gece yarısında hepsi öldü. Ertesi gün bu üçünün de öldüğünü duyan baronlar arasında kargaşa çıktı. İran'da büyük bir ayaklanma başladı. Daha sonra anlatacağımız gibi Yakup'un yakınları çeşitli yerleri ele geçirdiler. Yakup'un ölümünden sonra Uzun Hasan'ın başka bir oğlu daha olmadığından Yakup'un ailesinden Iulauer adında bir baron 1485'te İran tahtını ele geçirdi. Üç yıl tahtta kalmasına rağmen pek bir şey yapmadı. Ondan sonra Baysungur tahta geçip iki yıl ülkeyi yönetti. Daha sonra yirmi yaşındaki Rüstem tahta geçti ve yedi yıl yönetti. Onun zamanında Sufi'nin babası²⁵³ öldü. Aynı şekilde kendisi de baronlardan biri tarafından annesi ile birlikte -Barona aşıkı- öldürüldü. Bu kişi Rüstem'in ölümünden sonra beş yıl hüküm sürdü.

Rüstem'in ölümünden sonra askerleri Van'da Carabes²⁵⁴ denilen bir komutanın etrafında toplandılar. O Bey'in öldüğünü ve Ahmet'in tahta geçtiğini duyunca adamlarıyla birlikte Tebriz'e geldi. Ahmet'le savaşp onu parça parça etti. Hükümdarlığa Uzun Hasan'ın torunlarından olup Amid'de yaşayan Elvend adlı genç geçti. Halk tarafından çağrılıp tahta oturtuldu. Ancak tahtta çok az oturdu çünkü Sufi²⁵⁵ onu ortadan kaldırdı.

12. BÖLÜM

*"Sufi'nin babası Şeyh Haydar İran Kralı Rüstem'in üzerine yürüdü ancak onu yenemeyip öldü. Rüstem, Haydar'ın karısını ve üç oğlunu takip ettirip onları zindana attırdı ve oğlanlar zindandan kaçtı."*²⁵⁶

Rüstem, Tebriz'e hakim olduğunda Hasan Bey'in kızının kocası olan Sufi'nin babası Şeyh Haydar, karısından dolayı kendisini İran'ın mirasçısı olarak görüyordu.

²⁵³ Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'dır.

²⁵⁴ Karabey'dir.

²⁵⁵ Şah İsmail'dir.

²⁵⁶ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 71.

Ordu hazırlayıp Rüstem üzerine yürümeye karar verdi. Bu yüzden Safevilerden birçok kişiyi kendi etrafında topladı. Bu insanlar onu başları gördükleri için onun yolundan gidiyorlardı. Ayrıca onu kutsal, mübarek bir insan olarak da görüyorlardı. Haydar, Tebriz'in doğusunda üç günlük uzaklıkta bulunan Erdebil'de yaşıyordu. Evliya gibi olduğundan birçok müridi vardı. Yirmi iki bin kişilik bir ordu hazırlayıp Tebriz'e gitti. Ancak Rüstem düşmanın bu hazırlığını duyunca kendisi de elli bin kişilik bir ordu hazırladı.²⁵⁷ Kendisi genç olduğundan Süleyman adlı komutanlarından birini Şeyh Haydar ile yapılan savaşta görevlendirdi. Şeyh Haydar, düşmanın ordusunun kendisinin ordusundan daha güçlü olduğunu duyunca batı tarafındaki beylerin kendisine katılmalarını beklemek için Van bölgesindeki Hoy şehrine çekildi. Ancak Rüstem'in komutanı Süleyman Bey o kadar hızlı hareket ediyordu ki yardımcı güçlerin gelmesini beklemeden savaşımaya başlamak zorunda kaldı. Şiddetli bir savaş başladı. Safeviler aslanlar gibi savaşıyordu. İki taraftan da çok kişi öldükten sonra Tebrizliler kazanan taraf oldu. Şeyh Haydar adamlarıyla birlikte öldürüldü. Yenilgiden sonra Şeyh Haydar'ın cesedini aramaya çıktılar, Ermeni bir rahip onu buldu ve Erdebil'e götürüp orada gömdüler. Tebriz'de de kazanılan zaferden dolayı kutlamalar yapıldı. Rüstem düşmanın yenildiği ve Haydar'ın öldüğü haberini alınca Erdebil'e birini gönderip onun karısını ve çocuklarını yakalamalarını buyurdu. Onları öldürmek istiyordu. Ancak bazı beylerin isteği üzerine onları serbest bıraktı. Onların Ermenilerin yaşadığı Aktamar adasına gönderilmesini buyurdu. Burada altı yüzden fazla ev ve Santa Croce²⁵⁸ adında bir kilise var. Yüz keşiş bir patriğin emri altına bulunuyor. Haydar'ın üç oğlunu buraya getirdiler, anneleri de Tebriz'e kaldı. Kadın, kocasının düşmanlarından olan bir baronla evlendi. Çocuklar üç yıl bu adada kaldı. Rüstem onların kaçmasından hem korktuğundan hem de bazı beyler onların öldürülmesini istediğinden çocukların

²⁵⁷ Eserin Türkçe çevirisinde bu olayların Rüstem zamanında değil Yakup zamanında olduğu vurgulanmıştır. Bu hazırlıkları yapanın Yakup olduğunun altı çizilmiştir. Yazarın kişileri, dönemleri karıştırdığı belirtilmiştir. Bkz. Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 73.

²⁵⁸ Kutsal, Aziz Haç anlamına gelmektedir.

getirilmesini buyurdu. Rüstem'in adamlarının Ermenilerden çocukları istedikleri gün Ermeniler istemeyerek de olsa bunu kabul ettiler. Çünkü çocukları çok sevmişlerdi. Özellikle de yakışıklı ve çok sevimli olan İsmail'i. Ermeniler çocukları teslim ettikten sonra -Tanrı'nın isteğiyle güzel olan şeyler görünür- ileri gelen Ermenilerden biri diğerlerine dönüp: *"Biz bu çocukları Rüstem'in fermanını görmeden adamlarına teslim ettik. Ama adamlar bizi kandırıp çocukları alıp kaçmasınlar. O zaman Rüstem bize çok kızacak ve 'benim fermanım nerede?' diye soracak. Bu yüzden ferman gelene kadar ben -onu güvenli bir şekilde saklayalım- çocukları onlara teslim etmek istemiyorum."* dedi. Diğerleri de zaten çocukları vermek istemediklerinden bunu kabul ettiler. Adamlara dönüp Rüstem'in fermanını getirmelerini söylediler. Oradan Tebriz'e uzun bir yol olduğundan yedi günden fazla bir süre sonra adam fermanla birlikte geldi. Bu sürede çocukları ve annelerini bir kayığa bindirip kuzeyde bulunan Karabağ şehrine götürdüler. Burası Şamahı ve Erdebil'e sınırdı ve çocukların babasına bağlıydı. Halkın da çoğunluğu Safevi olup Haydar'ı çok seviyorlardı. Onları burada kimsenin haberi olmadan beş yıl sakladılar. İsmail şimdi dokuz yaşındaydı, Şamahı'ya akın yaptığında on dördünde bile değildi.

13. BÖLÜM

*"Haydar'ın oğlu İsmail nasıl doğup büyüdü. Şirvanşah'a saldırarak onu yenip ülkesini ele geçirdi. Daha sonra Tebriz'e dönüp orayı da ele geçirerek Şah oldu."*²⁵⁹

Beş yıl içinde bu çocuklar, kendilerini ziyarete gelen babalarının arkadaşları tarafından ordu toplamaları ve babalarının hakimiyetinde olan yerleri almaları için kışkırtılıyordu. Sonunda beş yüz yiğit kişi topladılar ve bunlar bu çocukları çok sevdiklerinden İsmail'i kendilerine lider seçtiler. Çünkü İsmail sevimli ve yiğit bir çocuktur. İsmail doğduğunda yumruğunu sıkımişti ve elinde kan vardı. Bu onun önemli

---

²⁵⁹ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 71-72.

biri olacağının belirtisiydi. Babası bunu görünce: *“Bu çok kötü biri olacak”* dedi. Annesiyle birlikte onu yaşatmamaya karar vermişlerdi. Ancak Tanrı bunu istemiyordu. Onu öldürmeye götürdüklerinde bu iş için görevli kişiler çocuğun güzelliğini gördüklerinde vazgeçip onu evlat edindiler. Üç yıl içinde çocuk iyice güçlenince onu babasına göstermeye karar verdiler. Uygun bir zamanda babasının oğlunu görmesini sağladılar. Babası *bu kim?* diye sordu. Kendisinin oğlu olduğunu söylediler. Bu durumdan memnun olup onu çok sevdi.

Beş yüz yaya ve atlı asker toplandıktan sonra Hür adı verilen Şamahı tarafından doğan ve Hazar Denizi'ne dökülen bu büyük ırmağı geçtiler. Şamahı'ya doğru yürüdüler. Bunu duyan Şamahı Beyi Şirvanşah adamlarını toplayıp bir ordu hazırlatıp düşmanın üzerine gitmeye karar verdi. Adamlarından biri Bey'e: *“Efendim, bu görevi bana verin gidip onun kellesini getireyim.”* dedi. Daha sonra yedi bin asker toplayıp düşmanın üzerine yürüdü. Safeviler, Şamahılıların kalabalık bir kuvvetle kendilerine doğru gelip savaş düzeni aldıklarını görünce tepelere çekildiler. Şamahılılar tepeyi kuşatıp düşmanı çevrelediler. Şans Sufi'nin yanındaydı, düşmanın en zayıf yerine saldırdılar. Safeviler öyle bir saldırdılar ki düşmandan bin beş yüz kişi teslim oldu, kalanı da öldü. Safeviler, at ve silahları ganimet olarak ele geçirdiler ve zaferin ardından hızla Şamahı'ya gittiler. Şirvanşah bu yenilgiyi duyunca ordusunun kalanıyla savaş alanına geldi. Ordusu düzenli olmadığı için yenildi ve esir düştü. İsmail onun canını bağısladı. Şehri ele geçirdikten sonra askerlerine birçok armağanlar verdi. Şirvanşah'ın ülkesindeki pek çok yeri de aldı. İsmail buraya hakim olduktan sonra Tebriz yakınlarındaki oldukça zengin bir yer olan Pucosco kalesini de kuşattı ve orayı zorla ele geçirdi. Bu savaşta küçük kardeşi Baysungur²⁶⁰ öldü. Ele geçirdiği ganimetleri askerlerine dağıttı. İran'ın dışında da Haydar'ın oğlu İsmail'in babasının kaybettiği yerleri geri aldığı, askerlerinin yiğit ve savaşçı olduğu haberleri yayılmaya başladı.

---

²⁶⁰ Baysungur, Yakup'un oğludur. İsmail'in kardeşi değildir.

İnanılmaz bir şekilde pek çok kişi ona katıldı. Kırk bine yakın kişi etrafında toplanınca Tebriz'e yürümeye karar verdi. Yola koyulmadan önce İran İmparatorluğunu ele geçirincede Yunanların ne yaptığını sordu. Onların hiçbir yere zarar vermediklerini, dostça davrandıklarını öğrenince Tebriz'e yürüdü. Öyle acımasız davrandı ki onunla savaşacak kimse kalmadı. O sıralarda İran tahtında oturan Elvend kendisine yardım edecek kimsenin olmadığını ve düşmanın zalimliğini görünce kaçıma kararı verip, karısıyla birlikte her şeyini toplayıp daha önce kendi hakimiyetinde olan Amid'e gitti. Böylece Sufi, 1499'da savaşa girdiği yılda altı ay içinde Tebriz hükümdarı oldu. Şehre girdikten sonra kendisine karşı olan herkese çok acımasız davrandı. Dervişlerden, kadınlardan ve çocuklardan pek çoğunu parça parça ettirdi. En sonunda çevre yerlerin hepsini egemenliği altına aldı. Tüm şehir onun bir özelliği olan *Kızılşapka*, *Kızılbaşlık* giydi. Bu savaşta yirmi bin kişi öldü. İleri gelen beylerden birkaçının mezarlarında çıkartılıp yakılmasını buyurdu. Annesini de öldürdü. Çünkü bu kadının İsmail doğduğunda onu öldürmek istediğini duymuş, ayrıca kadın ailenin de düşmanıydı.²⁶¹

14. BÖLÜM

*“İsmail, Murat Han ile savaşmış, onu yenip, hükümdar oldu. Zaferden sonra onun evlenmesini söylediler ve o da evlendi. Daha sonra Bağdat'a girip burayı da aldı ve tüm ülkenin büyük bölümünün sahibi oldu.”*²⁶²

İsmail tüm kışı Tebriz'de geçirdi. 1500 yılının başlangıcında Yakup'un ölümünden sonra Irak'a hakim olan Murat Han'ın üzerine yürümeye karar verdi. Bu ülke İsfahan, Yezd, Şiraz ve İran hükümdarlarının hakimiyetinde olan pek çok yeri içine alıyordu. Sonra hepsi yiğit Safevilerden olan yirmi bin kişilik bir ordu hazırlayıp düşmanın üzerine yürümeye başladı. Murat Han'ın elli bin kişilik ordu hazırladığını

²⁶¹ Caterino Zeno'ya göre bu kadın İsmail'in üvey annesiydi. Babasının ölümünden sonra onlara ihanet edip düşmanla evlenmişti. Bu yüzden onun başını kestirtmiştir. Bkz. Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 36.

²⁶² G. Ramusio, **Navigazioni et Viaggi**, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 72.

duyunca Chizaron'a²⁶³ kadar ilerleyip, oradan Horasan ve Kum sınırında olan Şiraz'a gitti. Orada savaş yaptılar ve Murat Han öldürüldü.²⁶⁴ Askerleri yenilip dağıldı. İsmail tüm bu bölgelerin hakimi oldu. Bu zaferden sonra Tebriz'e dönmeden yanındakiler onun evlenmesi gerektiğini söylediler. İsmail de bunu onayladı ancak evlenilecek bir kadın bulamadılar. Sonunda birçok kez düşünüp taşındıktan sonra bir beyin evinde Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Yakup'un torunu olan Taslucanun²⁶⁵ adında güzel bir kızın olduğunu söylediler. İsmail birini göndererek kızı istedi. Ancak adam kızın evde olmadığı söyledi. İsmail onu istemekte ısrarlı olunca bir tane kadını güzel giydirip onu adamların önüne çıkarıp bundan başka kız olmadığını söyledi. Ancak adamlar bu kadının duruşunun, yapısının duydukları kadın olmadığını anlayınca bunun istedikleri kadın olmadığını söyleyip bütün kızları getirmelerini istediler. Bunların arasında Taçlu Hanım da vardı. Adamlar kızı tanımayınca elleri boş olarak geri döndüler. Sufi, adamlarını adamın evine tekrar gönderip kızlara bakmalarını emretti. Adamlar tekrar gittiklerinde kızı tanıdılar ve süsleyip, giydirip yanlarında götürdüler. İsmail kadını görünce *"işte bana söylenen kadın bu"* diyerek onunla evlendi. Ancak İsmail 15-16 yaşlarında bir genç olduğu için onu koruması için baronlarından birine emanet etti. Üç yıl sonra Sufi kızı tekrar isteyip adama: *"Üç yıl sen bu kadına istediğin gibi davrandın."* Adam da: *"Efendim, eğer inanmazsanız kendimi öldürürüm."* dedi. Sufi ona *"Sen delinin tekisin"* dedi. Sonra kadınla evlendi. Sufi, Irak'ı aldıktan sonra 1501'de Tebriz'e döndü. Kazandığı zafer dolayısıyla kutlamalar yaptı. Ertesi yıl Tebriz'in güneydoğusunda üç yüz mil uzaklıkta bulunan oldukça geniş bir yer olan Bağdat'ı almaya karar verdi. Ordusunu hazırlayıp yola çıktı. Oranın hakimi eski zamanlarda Büyük Babil denilen ortasından Fırat Irmağı'nın geçtiği Bağdat şehrinin içinde -ovada değil- kalabalık ordusuyla bekliyordu. Şah, şehre iki millik mesafeye

---

²⁶³ Kazerun'dur.

²⁶⁴ Caterino Zeno ise Murat Han'ın Diyarbakır'a kaçıp bozgundan kurtulduğunu yazmıştır. Bkz. Caterino Zeno, **a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁵ Taçlu Hanım.

yaklaşık bir gece şehrin duvarlarını yıkınca tüm şehre korku saldı. Herkes kaçmaya başladı. Şehrin hakimi de on altı günlük uzaklıkta olan Arap çöllerine kaçtı. Bağdat'tan Şam'a oradan da Halep'e gitti. Orada birkaç gün kaldı ve Alaüddeve kızını ona verip buraya yerleşti.

Sufi, Bağdat'ta kalıp Bağdat ülkesini daha sonra Musul'u ve Dicle Irmağının ortasından geçtiği Cezire şehrini aldı. Burası Mezopotamya'dadır. Sufi, bu başarılarından sonra 1504'te Tebriz'e döndü. Musul ve Bağdat dışındayken Gilan hakiminin isyan ettiğini duydu. Bunun intikamını almak için ordusunu hazırlayıp onun üzerine doğru yürümeye karar verdi. Bunu duyan Gilan hakimi İsmail'e elçiler gönderip af diledi. Sufi, onun yalvarmalarından sonra isteksizce onu bağışladı. Vergiyi iki katına çıkardıktan sonra Tebriz'e döndü. 1507'ye kadar barış içinde yaşadı.

15. BÖLÜM

*“İsmail, Alaüddeve'nin üzerine yürüyerek ülkesini ve adamlarını dağıttı. Tebriz'den kaçan Elvend'i esir aldı. Alaüddeve'nin oğlu öldürüldü. İran'a saldıran Tatar Hanını yendikten sonra Tebriz'e döndü. Büyük eğlence ve şenlik düzenlenmesini emretti.”*²⁶⁶

Sufi, Diyarbakır ülkesinin bir bölümünü yani Urfa, Mardin, Hasankeyf ve diğer yerleri aldıktan ve Alüddeve'nin ülkenin bazı yerlerini yağmalayıp oğlunu Harput'a yerleştirdiği haberini aldıktan sonra Alaüddeve'nin üzerine yürümeye karar verdi. Çünkü bu yerler Yakup'un ölümünden sonra ülkede karışıklık çıkıp Alaüddeve onları ele geçirinceye kadar her zaman İran Krallığıydı. İsmail yetmiş bin kişilik asker toplayıp Anadolu ve Trabzon ile sınır oldukça güzel bir şehir olan Erzincan'a doğru gitti. Oraya varınca kırk gün bekledi. Alaüddeve Osmanlı'ya ve Memlûklere sınır olduğu için onların Alaüddeve'ye yardım edeceğinden korkuyordu. Bu korkudan

---

²⁶⁶ G. Ramusio, a.g.e., s. 72-73.

dolayı, Culibech²⁶⁷ adındaki bir elçiyi İstanbul'a Osmanlı Sultanı'na; Zaccarabech²⁶⁸ denilen diğer elçiyi de Kahire'ye Mısır Sultanı'na gönderdi. Kendi başı ve diğer kutsal şeylerinin üzerine yemin edip kimseye zarar vermeyeceğini yalnızca düşmanı Alaüddeve'ye saldıracığını söyledi. İsmail kırık gün sonra Erzincan'dan ayrıldı. Buradan dört günde Alaüddeve'nin ülkesine gidiliyor. Ancak normal yoldan gitmeyip Osmanlı'nın şehri olan Kayseri'ye gitti. Oradan yiyecek aldı ve her şeyin parasını ödedi. Bütün halka mallarını satmaları için orduya getirebileceklerini duyurdu. Her kim aldığı şeyin parasını ödemezse öldürüleceğini bildirdi. Dört gün bu şehirde kaldı ve sonra Alaüddeve'nin şehri olan ırmak kenarında güzel bir ovada yer alan Maraş'a iki günlük uzaklıkta bulunan Elbistan'a gitti. Tüm şehri yakıp Maraş'a gitti. Alaüddeve çoktan ayrılıp güvenli dağlara kaçmıştı. Çok dar bir geçidi olan bu dağlara Karadağlar deniliyor. İsmail burayı da yakıp, yağmalayıp Safevilere saldırmak için dağdan inen askerlerin birçoğunu öldürdü. Çünkü gözcüleri ya da casusları ona haber veriyordu. İsmail 1507 yılının temmuz ayında Alaüddeve'nin ülkesine girmiş ve kasımın ortasına kadar orada kalmıştır. Daha sonra soğuk ve kardan dolayı İran'a dönmeye karar verdi. Tebriz yolu üzerindeki Malatya'ya geldi. Burada idarecilerinden biri olan Emir Bey - İsmail'in mühürdarı olup çok güçlü birdiydi- ona katıldı. Emir Bey, Tebriz'den kaçan Sultan Elvend'i şöyle yakalamıştı: "Emir Bey dört bin savaşçı ile Sufi'ye yardım için Musul'dan yola çıkmıştı. Elvend'in kaldığı Amid'in yakınından geçerken, onun Sufi'ye karşı savaşmak amacıyla geldiği haberini yaymıştı. Böylece Emir Bey'in şehre girmesine izin verdiler. Ancak şehre girer girmez Elvend'i zincirletip İsmail adına zindana attırdı. Onu Malatya'ya götürdü. Ben onu zincirlenmiş şekilde kendi gözlerimle gördüm. Sonra da onu öldürdü." Bu olaydan sonra İsmail, Malatya'ya on mil uzaklıkta bulunan Fırat Irmağı'nı geçip Harput'a yürüdü. Burada Alaüddeve'nin oğlu hüküm sürüyordu. Bu şehri yiyecek-içecek ve askerle doldurmuşlardı. Ancak bunların hiçbir

---

²⁶⁷ Kulu Bey.

²⁶⁸ Zekeriya Bey.

faydası olmadı ve sonunda şehir alınıp hakimi öldürüldü. Daha sonra ordu Tebriz tarafına ilerledi. Hoy'a altı günlük uzaklıkta bulunan bir yerde yoğun kar yağışı oldu. Soğuktan dolayı insanların, atların ve develerin birçoğu öldü. Alaüddeve'nin ülkesinden alınan ganimetlerin çoğu kayboldu. Sonunda İsmail'in yaptırdığı güzel bir sarayı olan Hoy'a ulaştılar. İsmail bahara kadar burada kaldı. Sonra Tebriz'e gidip burada yazı geçirdi. Ertesi yıl 1508'de başka bir savaş daha yapmak zorunda kaldı. Bu savaş Semerkant Beyi Büyük Tatar denilen Lasilbas²⁶⁹ ile yapıldı. Buranın halkına Yeşilbaşlılar deniliyordu. Lasilbas, İran'a bağlı olan Horasan ve Esterabad şehirlerine girdi. Sufi'yle savaşmak için komşu beylerin topraklarına da girdi. İsmail savaşa hazır olduğu için kalabalık bir ordu toplayıp Tebriz'den on dört günlük uzaklıkta doğuda bulunan İsfahan'a gitti ve orada bekledi. Tatar bunu duyunca İsmail'i kandırabilmek için ilerlemedi. Mekke'ye gitmek için ondan izin istedi. Ancak İsmail onun tuzak kurduğunu anlayıp isteğini geri çevirdi. Tatar Hanı, Horasan'da kaldığı sürede İsfahan'da İsmail'in ne yaptığını izledi. 1508'in sonlarında Tatarlar kendi ülkelerine döndü. İsmail de aynı şekilde Tebriz'e gitti. Onun dönüşünün onuruna her yeri süslediler. Aşağıda söyleyeceğim gibi şenlikler ve oyunlar düzenlediler. Sufi, meydana uzun direk ve ucuna da altından bir elma konulmasını buyurdu. Kim direğin yanından koşarak geçip elmayı okla vurup düşürüse onun olacağını söyledi. Altın elmadan sonra gümüş elma koydular. Böylece on altın on da gümüş olmak üzere yirmi tane elma koydular. Elmalar düşünce İsmail biraz dinleniyor, bir şeyler yiyip şarap içiyordu. Melek gibi güzel iki çocuğun karşısında durmuşlar, birinin elinde kadeh ve altın bir sürahi, diğerinin elinde de iki testi şarap vardı. Oyun sırasında görevlilerden bin sipahi ile halktan ve askerlerden oluşan büyük bir kalabalık -otuz binden fazla olabiliyorlar- kenarda durup oyunları izliyorlardı. Oyun ve eğlencelerden sonra baronlar öğle yemeği için şehrin dışında Hasan Bey'in yaptırdığı bir saraya gidiyorlar ve sofraya ayrı ayrı

---

²⁶⁹ Şeybani Han'dır.

oturuyorlar. Bu Sufi yakışıklı, sarışın ve güzel yüzlüydü. Çok uzun boylu değildi ama oldukça iyi görünümlüydü. İri yapılı ve geniş omuzlu. Saçları kızıldı ve sadece bıyık bırakmıştı. Sağ eli yerine sol elini kullanıyordu. Kendi adamlarından bile yiğit biriydi. Ok atma yarışında on elmadan yedisini düşürdü. Her oyunda, şenlikte müzik aletleri çalınır ve onu öven şarkılar söylenirdi.

16. BÖLÜM

“İsmail, Karabağ'dayken iki komutanını Şamahı'ya akın etmeleri için gönderdi. Kendisi de Hazar Denizi'ne doğru gidip pek çok yer ile Derbent kalesini aldı.”²⁷⁰

İsmail, Tebriz'de on beş gün kaldıktan sonra 1510'da oradan ayrıldı ve ordusuyla Hoy'a gitti. Burada iki ay kaldı. 1509'da Şirvanşah'a saldırmaya karar vermişti. Şah sadece onun canını bağışlamamış aynı zamanda Şamahı'yı ve Şirvan topraklarını da kendisine vermişti. İsmail, Tatarlar ile savaşa başladığında Şirvanşah barışa ihanet etmeye başladı. Bu yüzden orduyu topladıktan sonra Karabağ'a doğru yürüdü. Burası Kanar adlı bir kalenin ve birçok köyün bulunduğu bir ovardır. Burada Kanari denilen adını bu yerden alan ipek işi yapıyorlar. Burası büyük ve verimli olduğundan İsmail burada sekiz gün kaldı. Dalabec²⁷¹ ve Bairabec²⁷² adlı iki komutanını Şamahı'yı almaları için görevlendirdi ve burayı onlara bıraktı. Oraya gidince şehrin boşalmış, herkesin kaçmış olduğunu gördüler. Şirvanşah da bir dağın üzerine yapılmış oldukça sağlam olan Gülistan Kalesi'ne kaçmıştı. Ancak kalenin komutanına İsmail buraya gelirse kaleyi ona teslim etmelerini söylemişlerdi. Bu iki komutan on bin askerle şehirden yarım mil uzaklıktaki bu kaleyi kuşattılar ancak kaleye saldıramadılar. Çünkü bu işi yapacak topçuları yoktu. Bu sırada İsmail Kanar'dan ayrılıp, Hazar Denizi kıyısında bulunan Tebriz'e sekiz günlük uzaklıkta olan Mahmudabad Kalesi'ne gitti.

²⁷⁰ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s.73-74.

²⁷¹ Dede Bey.

²⁷² Bayram Bey.

Kaleyi alıp bol miktarda ganimet elde etti. Şirvan ülkesinin diğer yerlerini almak için kıyı boyunca ilerledi. Mahmudabad, Derbent'e kıyından yedi günlük uzaklıkta olup bu yol üzerinde birçok şehir ve kale bulunuyor. Şamahı da denizden bir günlük uzaklıktadır. Yolculuk boyunca Mahmudabad'dan dört gün Şamahı'dan iki günlük uzaklıkta bulunan Baccara adlı yere geldik. Burası Tebriz'in limanlarından biridir ve buraya Bakü diyorlar. Burası büyük bir limana sahip olup eskiden en önemli sahil şehirlerinden biriymiş. Hazar dağlarından dolayı buraya Hazar Denizi denilse de Bakü Denizi de diyorlar. Bazıları da bu denize Hirkanilerden dolayı Hirkani denizi diyor. Şimdi buranın adı Esterabad'dır ve Esterabad ipeği buradan gelmektedir. Bakü'den çıktığımızda bir günlük uzaklıkta bir dağın üzerinde kurulmuş güçlü bir kale olan Sireç yer alıyor. Kaledekiler üç gün direndi. Sonunda İsmail ile barış yaptılar ve İsmail onların barış şartlarını kabul edip kaleye altmış adamını gönderdi. Kalenin eski hakimi buradan ayrıldı. Ancak bu altmış Safevi kalenin halkına o kadar kötü, acımasız davrandı ki halk onları öldürdü. Sonra da korkudan o gece yüksek dağlara kaçtılar ve kale de harap oldu. Buranın biraz yukarısında surları olmayan Sebran adlı bir şehir var. şehirdeki herkes kaçtığı için burada kimse yok. Kimi korkudan kimi de burayı terk etmek için kaçmıştı. Buradan çıkıp dört günlük uzaklıkta olan Derbent'e girdiler. Buranın halkının da kimisi Tataristan'a kimisi Hazar Denizi taraflarına kimisi de yüksek yerlere kaçmıştı. Burada büyük, sağlam ve oldukça güzel inşa edilmiş bir kale bulunuyordu ve sadece burası direniyordu. Burçları ve surları yeni gibiydi ve onların üzerinde de savaşçılar ok ve yaylarla yer almışlardı. Bu kalenin büyük taşlarla yapılmış iki kapısı var. Başka şeyleri anlatmadan önce burayla ilgili bir şeyler söyleyim. Bazılarının Temircarpi²⁷³ dedikleri Derbent şehri Hazar Denizi kıyısında Hazar Dağları denilen yüksek dağların yanına kurulmuştur. Deniz ve dağ arasında kurulduğundan Çerkeslerin ve Tatarların ülkesine giden tek yerdir. Bu dağın yanında genişliği dağdan

---

²⁷³ Demirkapı.

denize bir mil olan bir kumsal yer alıyor. Denizden dağa kadar yarım mil uzunluğunda iki sur yapılmış. Bu surlar suya altı adım derinliğe gömülmüştür. Kapıdan geçilmediği sürece kimse ne atlı ne de yaya olarak oradan geçebilir. Bu duvarlar arasında sayısız ev yapılmış. Derbent, Astrahan'dan ve diğer yerlerden geçen gemiler için bir liman durumundadır. Önceden sekiz yüz ton yüke sahip gemiler gelirlerdi. Şimdi sadece iki yüz tonluk gemiler geliyor. Dağın tepesinde oldukça güçlü bir kale bulunuyor. Bu dağın karşısına İsmail kamp kurdu. Burayı geçip batıya doğru gidildiğinde doğuda 60 mil uzunluğunda bir kumsal yer alıyor ve sola döndüğünde dağ denizden uzaklaşıyor. Bir dağın tepesinde Hazar Dağı Santa Maria kilisesi yer alıyor. Ancak şimdi yeri olmadığı için burayla ilgili bir şey söylemek istemiyorum. Sufi burada yirmi gündür şehri kuşatmakla uğraşıyordu. Üç tane tünel kazdırdı ancak bir işe yaramadı. Daha sonra bir burcun dibini kazdılar, çukuru odunla doldurup yaktılar. Havayı büyük bir duman kapladı. Kale komutanı bunu görünce gece İsmail'e birini gönderip halkın can ve mal güvenliği karşılığında kaleyi bırakacağını söyledi. İsmail, burayı ateşe vermenin işe yaramadığını görünce istemeden de olsa adamın bu isteğini kabul etti. Ertesi sabah kaleyi aldı. Kalede bol miktarda yiyecek, savaş aletleri vardı. Ben bunların İsmail'e getirildiğini gözlerimle gördüm.

17. BÖLÜM

“Birçok bey İsmail'e boyun eğdi. İsmail büyük bir zafer kazandıktan sonra Tebriz'e geri döndü. Tekrar Semerkant Beyi ile savaşmaya gitti ve onu da yenip öldürdü. Oğulları bağlılık yemini etmeye mecbur kaldılar. Serbest kaldıktan sonra isyan ettiler.”²⁷⁴

İsmail, kaleyi alınca askerlerini dinlendirmek için sekiz-dokuz gün burada kaldı. Bu süre içinde çevredeki beylerin çoğu Sufi'ye boyun eğmek için geldiler. Kızıl başlık

---

²⁷⁴ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 74.

takip ona itaat ettiler. Bundan sonra Sufi, Tebriz'e döndü. Tebriz'e geldiğinde pazarları çok güzel süslediler. Tüm şehir zaferi kutladı ve kendi geleneklerine göre şenlikler yaptılar. Özellikle İsmail'in askerleri ona sanki tapıyordu. Onların çoğu savaş aletleri olmadan savaşıyorlar ve onun yolunda ölmekten memnuniyet duyuyorlar. Yarı çıplak şekilde savaşıyorlar ve Farsçada "Tanrı... Tanrı.." anlamına gelen "Schiac.. Schiac.." ²⁷⁵ diye bağıyorlar. Bazıları ona peygamber bile diyor. Onun ölmeyeceğine inanıyorlar. Ben Tebriz'deyken İsmail'in, kendisini Tanrı diye adlandırmalarından rahatsız olduğunu duydum. Onların şöyle gelenekleri vardır; başlarına başı kapatan kısmı geniş, ucu dar ve bir parmak kalınlığında on iki kıvrımlı kızıl başlık takarlar. On ikiyle dinin on iki kuralını vurgularlar. Ne bıyıklarını ne de sakallarını keserler. Giysileri de her zaman olduğu gibidir. Savaş gereçleri Şiraz'ın en iyi çeliğinden yapılmış yaldızlı derilerden oluşan zırhlardır. Deriden zırhları var ancak bizimkiler gibi değil. Suriyelilerin kullandığı parçalara benziyor. Atlıların da metalden ağır başlıkları var. Kiminin mızrağı, kılıcı, kalkanı var; kiminin de oku, yayı ve topuzu var.

İsmail, kışı Tebriz'de geçirdiği sırada siyah giyinmiş üç elçi geldi. Sufi bunları çok iyi karşıladı. Görevleri bittikten sonra elçiler kendi beylerine birçok armağanla döndü. Daha önce dediğim gibi İsmail Tebriz'deyken, Semerkant Beyi Lasilbas'ın komutanı Özbek ile birlikte kalabalık bir orduyla Irak'ı yani İsfahan'ı ve diğer yerleri yağmaladığı haberi geldi. İntikam almaya karar verip şehirden çıktı ve tüm askerlerine Tebriz'in doğusunda yirmi iki günlük uzaklıkta bulunan Kaşan'da toplanma emri verdi. Burayı seçmesinin nedeni her türlü yiyeceğin bol olmasıydı. Bu şehrin çevresi üç mil olup taştan bir duvarı var. Burada pamuk ve ipek işleri yapılmaktadır. İsmail yüz bin kişilik bir ordu topladıktan sonra Ermeni bir rahipten düşman ordusunun çok kalabalık olduğunu duydu. Düşmanla savaşmak için yola koyuldu ve Tatarlara karşı içinde büyük bir öfke vardı. Çünkü onlarla barış yapmasının üzerinden bir yıl geçmemişken

---

²⁷⁵ Şeyh demektir.

anlaşmayı bozmuşlardı. İsmail de bu yüzden Irak ile sınır olan Esterabad'a düşman üzerine yürüdü. Bu olay 1501'de oldu.²⁷⁶ Ordusuyla Kaşan'dan ayrılıp dört günlük uzaklıkta olan İsfahan'a geldi. Düşmanın peşine düştü. Düşman İsmail'in geldiğini duyunca eskiden Iarit (Yarit) denilen Horasan gölünden doğan Efra Irmağı'na çekildi. Irmağın ortasında Chiraer şehri vardır. Tatarlar burada konuşlanmış ve Safevilere doğru yürüyorlardı. Onlardan uzaklaştıktan sonra onlara yakın bir yerde karargah kurup savaş hazırlığı yaptılar. Safeviler üç bölük oluşturdular. Birinci bölümü Şamahı Beyi Bayram Bey'e; ikinci bölümü Ustacalı'ya verdiler ve üçüncü bölümü de İsmail'in kendisi aldı. Tatarlar da aynı şekilde yaptılar. Ertesi gün İsmail savaş borularını çaldırttı ve herkes "Şah'ımız Çok Yaşa" diye bağıyordu. Böylece iki ordu savaşa başladı. İlk vuruşmada Tatarlar, İsmail'in adamlarını geri püskürttüler ve çoğunu öldürdüler. Tatarlar kazanıyordu. İsmail, neredeyse savaşı kaybedeceklerini görünce ön saflara gitti. Yiğitçe savaşip ilk çarpışmayı kaybetmekten dolayı üzgün olan askerlerindeki savaşma isteğini yenilen canlandırdı. Onlar İsmail'in tehlikede olduğunu görünce Tatarların üzerine saldırdılar ve dört saat yiğitçe savaştilar. Özbek Bey'in emrindeki askerleri kaçırttilar ve diğerleri de onları takip etti. Böylece Sufi, Tatarları da yenerek büyük bir saygı kazandı. Önceki savaşlarda olduğu gibi yiğit ve kahraman biri olduğunu göstermiş oldu. Özbek'i, Lasilbas'ı ve çocuklarını tutsak alıp ikisinin başını kestiler. Bunların birini Memlük Sultan'ına diğerini de Türk'e gönderdi. Bu savaşta her iki taraf da İran'da yapılan savaştan daha büyük kayıp verdiler. İsmail, onun çocuklarını öldürmeyip onları zindana attı. Herat'ı, Esterabad'ı, Horasan'ı ve diğer yerleri boyunduruğu altına aldı. Sufi, oradan ayrılmaya karar verdiğinde Lasilbas'ın oğullarının yanına getirilmesini buyurdu. Onlara: "*Siz anlaşmayı bozarak benim ülkelerime saldıran ve benim harekete geçmeme neden olan büyük bir hükümdarın oğullarısınız. Şimdi onu yendim ve öldürdüm. Kırmızı*

---

²⁷⁶ G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 47. Türkçe çevirisinde ise bu olayın 1510 yılında yaşandığının notu düşülmüştür. Bkz. Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 95.

başlık giymeniz ve bu ırmağın sınır olması koşuluyla sizin canınızı bağışlarım ve ülkenize dönmenize izin veririm.” dedi. Onlar da: “Ey Şah, ne istersen ona razıyız ve sana boyun eğiyoruz” dediler. Böylece serbest bırakılıp Semerkant’a gittiler. Biz de Kaşan’a döndük. 1510 yılında tüm kışı orada geçirdik. Gençler Semerkant’a geldiklerinde Sufi’ye bağlandıkları haberi dayılarına ulaştı. Bu kişi Tatarların en iyi yedi beyinden biriydi. Gençlerin yanına gelip kızarak: “Ey ahmaklar, ne Hristiyan ne de Müslüman olan bir köpeğin işaretini giyerek ailemizi utandırdınız, bizi rezil ettiniz” dedi. Gençler de: “Biz elimizden geleni yaptık. Babamız öldü, biz esir düştük, ülkemiz ele geçirildi, askerimiz dağıldı” dediler. Daha sonra tekrar fikirlerini değiştirip yeşil başlık giydiler. Dayıları İsmail’e karşı gitmeleri için onlara asker vereceğine dair söz verdi.1512 yılında bu gençler dayılarıyla birlikte büyük bir ordu toplayıp İsmail’in toprağı olan Horasan’a geldiler. Chirazzo’yu ele geçirip Safevileri parça parça ettiler. Bu zaferden sonra birkaç yeri daha aldılar. Bu haber ordusuyla birlikte Coroldaua’da olan İsmail’e ulaşınca yeşil başlıklılarla savaşmak için hemen yola koyuldu. Onların peşine düşüp Horasan’dan Hazar Denizi’nin oralarda bulunan dağlara yakın Efra Irmağı’nın ötesine kadar gitti. Orada onları takipten vazgeçti. Çirazo’ya dönüp dört yaşında olan oğlunu akıllı ve yiğit komutanlarından biriyle orada bıraktı. Sonra Tebriz’e gitti. Tatarların geri döneceğı korkusuyla ordusunu orada bıraktı.

18. BÖLÜM

“İran’ın ileri gelenleri Osmanlı’yı Sufi’ye karşı savaşa kışkırttılar. O da büyük bir ordu hazırlayıp İsmail’in üzerine yürüdü ve savaşı kazandı. Amasya’ya geri döndü.”²⁷⁷

Sufi, Tebriz’de olduğu sıralarda Osmanlı sınırındaki kendisine bağlı beylerden bazıları ordusunun Horasan’da kaldığını görünce Osmanlı Padişahı ile anlaşıp İran’a

---

²⁷⁷ G. Ramusio, a.g.e., s. 74-75.

saldırması için onu kışkırttılar. Ancak Türk'ün onları kabul etmesi pek de güvenli değildi. Bunu yapmaya cesareti yoktu. Beylerden özellikle de Bitlis dağlarında yaşayan Sufi'nin düşmanı olan kürtlerden bir grubun kendisini Sufi ile savaşmaya çağırdıklarını görünce Tatarların da güçlü olduğunu bildiğinden Sufi'nin topraklarını ele geçireceği düşüncesiyle 1514'te ordu hazırlayıp İran'a yürümeye karar verdi. Sufi eğer Tatarları yenerse onu mahvetmek için Kahire Sultanı ile anlaşma yapacaktı. Bu yüzden kalabalık bir orduyla İstanbul'dan çıkıp Amasya'ya gitti. Orada her türlü ihtiyacı hazırlayıp Mayıs ayında Tokat'a doğru gitti. Burada bir noktanın bir noktaya uzaklığını mil olarak söyleyeceğim. İstanbul Amasya arası 500 mildir. Buradan Lais ırmağına²⁷⁸ yani Sivas'a geçerek Tokat'a doğru 150 mildir. Kızılırmak'tan Fırat'a kadar Sufi'nin ülkesinin sınırı yüz mildir. Buradan Harput seksen, Amid elli mildir. Buradan Bitlis ise 240 mildir. Bitlis'ten göl elli mil ve gölün uzunluğu da yüz mildir. Oradan Hoy elli mil, Hoy'dan Tebriz ise yetmiş beş mildir. Sufi'nin ülkesi Tebriz'e kadar 745 mil, İstanbul'a kadar ise 1395 mildir.

Türk, Tokat'ı geçtikten sonra Sivas'a sonra da Erzincan'a gitti. Burada bol miktarda ganimet ele geçirdi. Halkın pek çoğunu Amasya'ya ve İstanbul'a gönderdi. Bu kişiler daha çok zanaatkarlar, ustalar ve önemli yerlerde olan kişilerdi. Tebriz'deyken bu haberi duyan Sufi, ordusunu Horasan'da bıraktığı için elinden geldiğince çok asker toplamaya çalıştı. Hemen en önemli komutanlarından olan Stugiali Mametbei²⁷⁹ ve Carbec Sarupira'yı²⁸⁰ Diyarbakır'a gönderdi. Yirmi bine yakın asker toplayıp Fırat geçidine geldiler. Ancak Selim'in ordusunun çok güçlü olduğunu duyup kendilerinin onlarla savaşacak güçte olmadıklarını anlayınca Hoy'a çekildiler. Orada Calderan²⁸¹ denilen büyük bir ova bulunmaktadır. Burada beklediler, Sufi de oradaydı. Onlar buradayken Türk de bu bölgeden çok da uzak olmayan bir yere geldi. Geçtikleri her yeri

---

²⁷⁸ Kızılırmak'tır.

²⁷⁹ Ustacalı Mehmet Bey.

²⁸⁰ Saru Pire.

²⁸¹ Çaldıran.

yakıp yıktılar. Sufi daha fazla asker toplamak için Tebriz'e gitti. İki komutan düşmanın yaklaştığını görünce onlara saldırmaya karar verdi. Diğer yandan Türk mecburiyetten, umutsuzca savaşıyordu. Çünkü ordusunun yiyeceği kalmamıştı. Eğer yenilirse hepsi ölecekti. Bu yüzden 23 Ağustos 1514'te Ustacalu Mehmet Bey önderliğinde Safevilerin öncü ordusu kuvvetinin yarısıyla savaşı başlattı. Karşısında yer alan ve hepsi Anadolu askeri olan düşman ordusu dağıldı. Ancak Sinan Paşa, Rumeli askerleriyle birlikte ileri yürüdü. Çok sayıda asker öldü. Sonunda Ustacalu'nun ordusu yenildi. Ustacalu esir düştü. Kafası kesildi ve Sufi'ye gönderildi. Bu sırada İran'ın ikinci ordusu geldi. Öyle yiğit savaştılar ki Türk ordusu yenildi. Büyük Türk ordusuyla yeniçerilerin ve topçuların olduğu yere çekildi. Ordusu dağıldı. Ancak Sinan Paşa'nın üstün zekasıyla Safevileri yendiler. Sufi'nin karılarından biri düşmanın eline düştü. Sufi'nin ordusu yenildi ve iki komutanı da öldü. Ancak Saru Pire'yi ölmeden önce Büyük Türk'ün huzuruna getirdiler. Türk adama: *"Seni köpek, sen kimsin ki benimle savaşma cesaretini nereden buluyorsun, benim ve babamın Muhammet'in soyundan geldiğini ve Tanrının bizimle olduğunu bilmiyor musun?"* dedi. Saru Pire de *"Eğer Tanrı seninle olsaydı benim efendimle savaşmaya gelmezdin. İnanıyorum ki Tanrı sana yardım etmeyi bıraktı"* dedi. Bunun üzerine Selim de *"Bu köpeği öldürün"* dedi. Komutan da şöyle yanıtladı: *"Sonumun geldiğini biliyorum, ama sen Selim kendini hazırla. Senin bana yaptığın gibi gelecek yıl efendim gelip aynısını sana yapacak"* dedi.²⁸² Sonra da onu öldürdüler. Türk bu zaferden sonra Hoy'da kaldı. Çünkü askerlerinin pek çoğu öldürülmüştü. Bu yenilgi haberi Tebriz'deki Sufi'ye ulaştı.²⁸³ O savaştan kaçan ordusuyla birlikte hemen yola koyuldu. Karısı Taçlı Hanım ve tüm eşyalarıyla birlikte asker toplayıp Türkle savaşmak için Kazvin'e gitti. Burası doğu tarafta Tebriz'e yedi günlük uzaklıktadır. Tebriz halkı Şahlarının kaçtığını görünce Türk'ten korkup ona armağanlar ve elçiler gönderdi. Daha sonra Türk Tebriz'e geldi. Çeşitli mesleklerle

²⁸² Bu konuşmaların aynısı Caterino Zeno'nun eserinde de geçmektedir. Bkz. Caterino Zeno, **a.g.e.**, s. 42.

²⁸³ İsmail savaşa katılmıştı. Ancak ordusu dağılmaya başlayınca korkup Tebriz'e kaçmıştır.

uğraşan 700 aileyi İstanbul'a gönderdi. Kendisi Tebriz'de üç gün kaldı.²⁸⁴ Yiyeceğe ihtiyaç duyduğundan ve İranlılar kendisine saldırmazın diye oradan ayrıldı. Yolda yiyecek sıkıntısından ve Gürcülerin saldırılarından dolayı çok zorlandılar. Sonunda Amasya'ya ulaştılar.

19. BÖLÜM

*“Sufi Memlûk Sultanı'na, Alaüddeve'ye ve Gürcülere elçiler gönderdi. Türk'e karşı anlaşma yaptılar. Bazı elçileri de hediyelerle birlikte alay etmek için Türk'e gönderdi. Türk de Alaüddeve'nin üzerine yürüyüp onu ve iki oğlunu öldürdü.”*²⁸⁵

Sufi, Tebriz'e döndükten sonra Kahire'ye, Alaüddeve'ye ve Gürcülere elçiler gönderdi. Bu olay Ekim ayında oldu. Mısır Sultanı'na gönderdiği elçiler Aralık ayında Mısır'a ulaştı ve geliş amaçlarını bildirdiler. Sultan, Sufi'ye yardım etmekten mutlu olacağını, Türk'e karşı anlaşma yapacağını, ona asker göndereceğini ve şanslarını denemeye hazır olduklarını söyledi. Buna rağmen Sufi, eğer Türk kendisine elçi gönderirse gizli ya da açık kabul etmemesini, yoksa aralarındaki anlaşmanın bozulacağını söyledi. Böylece Mısır Sultanı ve Sufi arasındaki anlaşma sağlanmış oldu. Diğer elçiler de Alaüddeve'ye aynı görevle gittiler ve bunda başarılı oldular. Aynı şekilde Gürcülere giden elçiler de başarılı oldu. Bundan başka Selim ile yaptığı savaşta elinden geldiğince çok sayıda asker vereceğini de söyledi. Daha sonra Sufi Amasya'da bulunan Türk'e elçiler gönderdi. Onlar, değerli taşlarla süslü altından bir asa, kılıç ve eyerden oluşan hediyeleri bir mektup ile Türk'e verdiler. Mektupta şunlar yazıyordu: *“Ben İran Hükümdarı İsmail, senin krallığına layık bu armağanları sana gönderiyorum. Eğer sen yiğit biriysen onları iyi koru. Çünkü ben geleceğim ve onları senden alacağım. Aynı zamanda senin kelleni ve tahtını da alacağım.”* Bunları duyan

²⁸⁴ Caterino Zeno'ya göre de Selim Tebriz'de üç gün kalmıştır. Bkz. C. Zeno, **a.g.e.**, s. 42. Ancak Osmanlı ve Safevi kaynakları Selim'in bir hafta kaldığını yazmaktadır.

²⁸⁵ G. Ramusio, **Navigationi et Viaggi**, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 75.

Selim elçileri öldürmek istedi, ancak Paşalar onu durdurdu. O da elçilerin burunlarını ve kulaklarını kestirip onları serbest bıraktı ve şunları söyledi: *“Efendinize deyin ki o benim gözümde bir köpekten farksız değil, şimdi ne istiyorsa yapsın.”*²⁸⁶

Şimdi Türk’ün egemenliğinde olan yeniçerilerin hüküm sürdüğü yerlerden bahsetmek istiyorum. Bunlar Bayburt ve Erzincan’da hüküm sürüyorlardı. Bu şehirler Trabzon’a kadar Türk sınırını oluşturuyor ve her ikisi de Küçük Ermenistan’da yer alıyor. Oradan yani Fırat’tan Büyük Ermenistan’da yer alan merkezi Amid olan Diyarbakır başlar. Burası Bağdat ve Mezopotamya sınırına kadar uzanır.

İşler değişince Türk 1515’te Tokat’a ve Amasya’ya geldi. Burada ordusunu iki bölüme ayırdı. Yüz elli bin kişilik bölüğün komutasını İskender Bey’e verip onu Tania adlı şehre akın için görevlendirdi. Kendisi de Türk ordusunun kalanıyla dağlık yerde konuşlanmış olan Alaüddeve’nin üzerine yürüdü. O, Türk’ün geldiğini duyunca ona elçiler gönderip *“Onun her zaman dostu olduğunu, kendisinin hangi nedenle ülkesine saldırdığını bilmediğini ancak kendisinin yiğitçe savaşıp ölmeye karar verdiğini”* söyledi. Türk de *“Sufi’nin elçilerini kabul etmemesini ve Osmanlılara karşı ona yardım edeceğine söz vermemesi için gününü göstereceğini”* söyledi. Komutan İskender, Tania’ya acımasızca saldırıp orayı ele geçirdi. Türk, Alaüddeve’nin ülkesine yakın yer olan Kayseri’ye doğru gitti. Alaüddeve’nin adamları saldırılar da geri püskürtüldüler. Alaüddeve çocuklarıyla birlikte esir alınıp kafaları kesildi. Diğerleri de dağlara kaçtı. Türk büyük bir zafer kazandı. Komutan İskender de Tania halkına büyük kıyım yaptı. Bu zaferden sonra Türk oğlunu Amasya’ya gönderdi, kendisi de İstanbul’a döndü.

---

²⁸⁶ Bu konuşmalar Zeno’nun seyahatmanesinde de geçmektedir. Bkz. C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell’Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 43-44.

20. BÖLÜM

*“Türk, Mısır Sultanı’na savaşa gitti. Onunla karşılaşmış onu yendi ve Sultan’ı öldürdü.”*²⁸⁷

1516 yılında Sultan ile Sufi’nin anlaşma yaptığını duyan Selim, yeşil başlıklıların da Sufi’ye engel olduklarını görünce büyük bir ordu hazırlayıp Memlük Sultanı’na yürümeye karar verdi. Aynı yılın Mayıs ayında Sinan Paşa’nın emrine çok sayıda topçu ve tüfekçi verip boğazdan geçerek Anadolu’ya gitmeleri için gönderdi. Onların Karaman tarafına yürümelerini emretti. Türkmen ülkesini geçtikten sonra Elbistan adlı şehre geldiler. Ordunun dinlenmesi için burada birkaç gün kaldılar. Bunu duyan Sufi, Memlük Sultanı Kansu Gavri’ye²⁸⁸ elçiler gönderdi. Kendisinin bir taraftan onun da diğer taraftan Sinan Paşa’ya saldıracağını ve onu yenebileceklerini ilettiler. Sultan, Sufi’nin dediklerini kabul etti ve ordusunu hazırlayıp Kahire’den Halep’e geldi. Bunu duyan Türk, 5 Haziran 1516’da İstanbul’dan yola çıkıp Sinan Paşa’nın ordusuna katıldı. Yoldayken Cadi Lascher²⁸⁹ ve Zacharia Bassa’yı,²⁹⁰ Sultan’ın Halep’e neden geldiğini anlamak için elçi olarak ona gönderdi. Ancak geçerli bir yanıt alamadı. Bu onun Sufi ile anlaşma yaptığının göstergesiydi. Bundan dolayı Türk bütün alimleri, bilginleri toplayıp Tanrı’nın ne emrettiğini, ne dilediğini sordu. Onlar da *“Hak yolda önüne çıkan dikenleri temizlemesi ve Tanrı’nın gösterdiği yoldan gitmesi gerektiğini”* söylediler. Türk bunu duyduktan sonra büyük bir orduyla ve büyük bir sevinçle Halep’e gitti. Karargahını yanında Davut Peygamberin²⁹¹ mezarının bulunduğu güzel bir ovada kurdu. Dört bölüğünü öncü olarak gönderdi. Türk ordusu gece gündüz savaşa hazırlanıyordu. Ertesi gün Memlükler gelip savaş düzeni almaya başladı. Türk bunu duyunca çadırında ayağa kalkıp Tanrı’ya, onun adına, inancının adına Müslüman

²⁸⁷ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 75-76.

²⁸⁸ Capson il Gauri. G. Ramusio, *a.g.e.*, s. 75.

²⁸⁹ Kadıasker ya da Kadileşker.

²⁹⁰ Zeyrekzade Paşa.

²⁹¹ Özgün metinde Davut Peygamber denilmiştir. G. Ramusio, *a.g.e.*, s. 75. Ancak Türkçe çeviride İbrahim Peygamber denilmektedir. Bkz. Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 108.

ordusunun zaferi kazanması için dua etti. Duadan sonra atına binip paşalarının yanına gitti ve bölüklerini bir düzene sokmalarını buyurdu, onlar da bu buyruğu yerine getirdi. Büyük ve küçük topları hazırlamalarını emrettikten sonra ilerlemeye başladılar. Türk'ün sayıları bin iki yüz olan gösterişli kıyafetler giyinmiş askerleri atlarına bindiler. Onlar da bir yandan askerleri hizaya sokarken bir yandan da Türk'ün kazanması için Tanrı'ya dua ediyorlardı. Türk de gösterişli bir kıyafet giymişti. Mergis denilen yakışıklı bir genç onun hizmetkarıydı. Altın elbiseler giymiş, altın başlık takmış olan üç bin kişi ok ve yay kuşanmışlardı. Sol tarafta saray görevlilerinden üç bin beş yüz kişi, onlardan bin yedi yüz Solacchi,²⁹² ordunun beyaz gülleri olarak adlandırılan tüfekçi ve topçulardan oluşan on üç bin kişilik yeniçeriler yer alıyordu. Onların solunda da hepsi mızraklı Anadolu askerleri yer alıyordu. Onların sancağının başında Şahinci denilen Türkmen reisi vardı. Sağ tarafta ise Sinan Paşa'nın komutanlığında Rumeli askerleri ve Buichimehemet²⁹³ denilen fethedilen Diyarbakır'ın Beylerbeyi ellerinde kılıçlarıyla Amasya'nın yiğit askerleriyle birlikte yer alıyordu. Savaş düzeni alındıktan sonra 24 Ağustos'ta saat üçte başlayan şiddetli, kanlı savaş öğleye kadar sürdü. Rumeli ordusunun karşısında Şam hakimi olan Sibes²⁹⁴ adlı bir komutanın ordusu vardı. Anadolu ordusunun karşısında da Caierebec²⁹⁵ denilen Halep hakiminin ordusu yer almıştı. Sinan Paşa karşısında yer alan düşman askerlerini bayrak açtıkları yere kadar dağıttı. Diğer Türk askerleri de Sinan Paşa'nın yiğitliğini görünce büyük bir gayretle saldırmaya başladılar. Her iki taraf da yiğitçe savaşarak beş-altı kez geri püskürtüldüler. Sinan Paşa, Şam Beyi ile savaşmaya başladı. O da çok fazla direnemeyip Memlüklerin tarafına kaçmaya başladı. Ancak savaşçı Rumeli askerlerinden biri onu takip ederek kafasını kesti ve Sultan Kansu Gavri de öldü. Memlük ordusu dağıldı. Eşyalarını, çadırlarını bırakıp Halep'e kaçtılar. Burada biraz bekleyip önce Şam'a ardından da Kahire'ye gittiler. Türk, Halep'e gelip birkaç

---

²⁹² Solaklar.

²⁹³ Bıyıklı Mehmet. G. Ramusio, **Navigationi et Viaggi**, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 75.

²⁹⁴ Sibay. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 75.

²⁹⁵ Hayır Bey. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 75.

gün kaldı ve birçok kalenin anahtarlarını alıp kaleleri yeniçerilere emanet etti. Daha sonra Ianus Bassa'yı²⁹⁶ Rumeli askerleriyle birlikte düşmanı takip etmesi için gönderdi. Camau²⁹⁷ şehrinin yakınlarında düşmana yetiştiler. Halep hakimi Hayır Bey ile Algazeli,²⁹⁸ onun tarafına yürüdüler. Halep hakimi Yunus Paşa'nın karşısına çıktı ve Türk'ün emrine girmeyi kabul etti. Algazeli ise Kahire'ye kaçtı. Hayır Bey ise Türk'ün huzuruna çıktı. Türk onu çok iyi ağırladı. Ona altın, ipek, yün ve ketenden oluşan değerli armağanlar vererek onu kendi beylerinin yanına oturttu. Osmanlı Padişahı daha sonra Şam'a gitti. Şehre girmeden önce şehrin yakınında otağını kurup büyük, görkemli bir saray yaptırdı. Bu şehirdekiler 72 dil konuşuyordu. Böyle görkemli bir saray daha önce hiç yapılmamıştı. Şehirde birkaç gün kaldıktan sonra Mehmet Bey ve İskender Bey denilen iki Rumeli beyini askerleriyle birlikte Gazze'ye doğru gitmeleri ve oraya varınca beklemelerini emretti. Onlar bu emri aldıktan sonra yola koyuldular. Arapların ve mağrip araplarının saldırısına uğradılar. Buna rağmen Gazze'ye ulaşip şehre girdiler.

21. BÖLÜM

“Mısır'ın yeni hükümdarı Tuman Bay,²⁹⁹ Türklerin zaferini duyduktan sonra Gazali'yi Türklerle savaşması için Gazze'ye gönderdi. Sinan Paşa, askerlerin yardımına koşup Gazali'yi yendi. Türk de Şam'dan ayrılp Kudüs'e geldi. Sadaka verip kurban kesti.”³⁰⁰

Bu zafer hemen Mısır'ın yeni sultanı Büyük Divitdar Tuman Bay'in kulağına gitti. Yiğit bir savaşçı olan Gazali, Kahire'ye döndü. Türk ile savaşmak için izin istedi. Gazze'ye giden Türkler direndiler. Kahire'den gelen silahlı beş bin Memlük askeri ile Gazali geçtiği yerlerden asker topladı. Gazze'de olan Türkler korkuya kapıldı. Buna rağmen ellerinde silahla ölmeye karar verdiler. Bu haber Türk'e ulaşınca Sinan Paşa

²⁹⁶ Yunus Paşa. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 75.

²⁹⁷ Hama şehridir. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 75.

²⁹⁸ Canberdi Gazali. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 75.

²⁹⁹ Metinde Tomombeî'dir. Bkz. G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 76.

³⁰⁰ G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 76-77.

komutasında on beş bin kişilik bir orduyu Gazze'ye gönderdi. Gazali, Kahire'den ayrılıp Katya'ya gitti. Çölden geçtikten sonra bir kervansaraya varıp orada kaldı. Orada Sinan'ın Gazze'ye geldiği haberini aldı. O, Sinan Paşa'nın yolu kapattığını görünce çok üzüldü ancak askerlerine yiğitçe savaşmalarını söyleyip onları cesaretlendirdi ve askerlerine savaşı kazanacaklarının sözünü verdi. Gece, Türklere saldırmalarını söyledi. Ancak düşman bunu sezdiği için Sinan Paşa savaş düzeni aldı. Ya kazanacaktı ya da kaybedecekti. Çünkü başka seçeneği yoktu. Mağrip Arapları onu kuşatmıştı. Türkler geceyi eğlenerek, ateş yakıp oyun oynayarak geçirdi ve Tanrı'ya savaşı kazanmaları için dua ettiler. Daha sonra yola koyulduk. Gazzeliler, Büyük Türk'e katılmak için kaçtığımızı sanıp yaralı askerlerin hepsini öldürüp, Gazali'ye bizim kaçtığımızı haber vermişler. Gazali bunu duyunca oldukça mutlu oldu. Ancak kaçtığını sandığı ordunun gece üçte çıkardığı tozu görünce kendisiyle savaşmaya geldiğini anladı. Bu duruma üzülüp öfkelenildi. Biz iyice düşmana yaklaştık. Askerler atlarından inip saflarını sıklaştırdılar. Birbirleriyle tokalaşıp kucaklaştılar. Dua etmeye başladılar. Peygamberleri Muhammet adına ve onun dört halifesi Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali adına ve önceki peygamberler adına zaferi Müslümanlara vermesi için Tanrı'ya dua ettiler. Daha sonra Sinan Paşa ordusuna dönüp: *“Sizler birçok orduyu yendiniz, bundan daha büyük savaşlar kazandınız. Şimdi bir yiğit gibi durmalısınız. Çünkü kimin yazgısında ölüm varsa kaçsa bile ölüm onu bulur; kimin yazgısında ölüm yoksa savaşta bile ölmez. Koçun kurban edilmesi gibi siz de padişahınız için savaşmalısınız. İlk çarpışmada ölen arkadaşlarımızın intikamını bu köpekleri öldürerek alalım. Onların cesetleri dile gelip ‘Öldürün Öldürün’ diye bağırdı. Eğer bu savaşı kazanırsanız Padişahımızdan armağanlar kazanacaksınız ve ölene kadar hatırlanacaksınız. Çünkü ayaktan başa yükseleceksiniz.”* dedi. Askerler hep bir ağızdan: *“Allah padişahımıza uzun ömürler versin, tüm dünyayı hakimiyeti altına alsın. Buna karşı çıkana da ölüm, gidelim,*

gidelim!” dediler. Harekete geçtiler ve iki ordu karşı karşıya geldi. Çerkesler³⁰¹ büyük bir güçle bize direniyordu. Gece üçten öğleye kadar iki taraf da birbirini birçok kez püskürttü. Sonunda Çerkesler yenildi. Türk ordusu zaferden ve aldıkları ganimetlerden dolayı oldukça mutluydu. Memlükler Kahire’ye kaçtı. Askerlerimizden bazıları onların peşinden gitti. Geri kalanı da Sinan Paşa ile Gazze’ye döndü. Öldürülen beylerin kafalarını samanla doldurdular. Diğerlerinin başlarını da savaş anısı olsun diye palmiyelerle astılar. Büyük Türk, ilerlemeye devam etmesi ve belli bir yerde kendisini beklemesini söylemeleri için iki yüz Solacchi’yi Sinan Paşa’yı karşılamaya gönderdi. Ancak Sinan Paşa’yı bulamayınca geri dönmeye çalıştılar. Yolda bazıları öldü. Geride kalanlar ise bir kez daha Arapların saldırısına uğradı ve altı kişi dışında hepsi öldü. Bunlar da Büyük Türk’e gidip ne Sinan’dan ne de ordudan bir iz olduğunu söylediler. Türk, bunu duyunca öfkeyle kalkıp yiğit Rumeli askerlerini yardıma göndermeye gitti. Bu sırada birkaç Arap, Gazali’nin savaşta yenildiğini ve Türklerin büyük bir zaferle Gazze’ye girdiği haberini getirdi. Bu güzel haberi getiren mağrip Arapları güzel armağanlarla ödüllendirildiler. Büyük Türk buna sevindi. Daha sonra Şam’dan ayrılıp iki yüz Solak’ın öldürüldüğü yer olan Peneti’ye geldi. Peneti’yi yakıp yıktı. Daha sonra Kudüs’e gitti. Yolda yağmura yakalandı. Hava çok kötüydü ve bu birçok askerinin ölmesine neden oldu. Türk, Kudüs’te yoksul halka sadaka verdi, koçlar kurban ettirdi. Ruhban sınıfı bu durumdan oldukça memnun kaldı. Gazze’ye doğru yola koyuldular. İki atın yan yana geçebildiği korkunç bir vadiye vardılar. Araplar geçidi kapamış ve Padişah aşağıdan geçerken üzerlerine yuvarlamak için büyük taşlar toplamışlardı. Onların çoğu da okçuydu. Padişah bunu duyunca topları ve tüfekleri hazırlamalarını buyurdu. Ancak yağmur ve rüzgar onların bunu yapmasını engelledi. Buna karşın yiğit yeniçeriler tüfeklerini ateşleyip mağrip Araplarını kaçırttılar ve çoğunu öldürdüler.

---

³⁰¹ Memlükler. Son Memlük Sultanı Tuman Bay, Burci Hanedanlığındandır. Bu hanedanlığa mensup kişiler de Çerkes asıllı olduklarından Memlüklere Çerkes denilmiştir. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, **Tomanbay** maddesi, yaz. Cüneyt Kanat, İstanbul, 2012, c. 41, s. 236-237.

Gazze'ye yaklaştığımızda hepsi silahlı ve düşmandan aldıkları güzel eşyalarla giyinmiş yiğit Rumeli askerleri şehre bir ok atımlık mesafede Padişah'ı karşılamaya geldiler. Araplar bu durumu görünce çok şaşırdılar. Sancakçı, Padişahın elini öpmek için atından indi. Tüm askerler ikiye ayrılıp Padişah'ı aralarına alıp onu selamladılar. Daha sonra Sinan Paşa ile konuşup, soylu askerler anlamına gelen sipahi ordusuna teşekkür edip onlara armağanlar sundu. Gazze'de dört gün kaldıktan sonra su olmadığından daha önce gidemedikleri Kasali'ye gittiler. Çölü yağmur kapladığından orayı kolaylıkla geçebildiler. Daha önce bahsettiğim gibi Arapların bir vadide Padişah'a yaptıkları saldırıdan dolayı Kasali'ye varır varmaz yağma yaptılar.

22. BÖLÜM

*“Büyük Türk, Kahire'ye doğru ilerledi. Sultan ve Gazali onunla karşılaşip savaşta yenildiler. Sultan, kılık değiştirip kaçtı ve Türk de Sultan'ın başkentine gitti.”*³⁰²

Doğruca Kahire'ye gitmek için yola koyulduk. Sultan Tuman Bay, savaş hazırlıklarıyla uğraşıyordu. Çok sayıda kişiyi çukur kazmak ve duvar örmek için görevlendirmişti. Ordumuzu görünce onu dağıtmak için toplarını da yerleştirmişti. On dört bin Memlüklüyü ve yirmi bin Arabı Türk ordusunu dağıtmak için hazırlamıştı. Şehre yaklaştığımızda kaçmış olan altı Memlüklü,³⁰³ Türk'e gelip her şeyi ona anlattı. Bu yüzden o hemen yönünü değiştirip güvenli olan başka bir yerden gittiği için Memlük topları onlara bir zarar veremedi. Çerkesler ve Sultan, Büyük Türk'ün başka bir yoldan geldiğini görünce bağırarak ve çığlık atarak bizim üzerimize geldiler. Gazali, Rumeli ordusuna; Visser Allem³⁰⁴ Anadolu ordusuna; Sultan da Türk'e karşı saldırmaya başladı. Sabahtan öğleye kadar şiddetli bir çarpışma oldu. Ne yazık ki Sinan Paşa öldürüldü. Onun ekmeğini, tuzunu yemiş, onun elbiselerini giymiş olan

³⁰² G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 77.

³⁰³ Özgün metinde altı Memlüklü olduğu yazmaktadır. Bkz. G. Ramusio, *a.g.e.*, s. 77. Ancak hem İngilizce hem de Türkçe çeviride altı bin Memlüklü olduğu yazmaktadır.

³⁰⁴ Vezir Alem.

yardımcılarından birçoğu da onun uğruna kendilerini feda ettiler. Sinan Paşa'nın askerleri ağlayarak onu yıkayıp kefenlediler. Mekke'de bulunan Abzenzom³⁰⁵ denilen sudan üzerine biraz serpiştirip onun için hazırladıkları mezara gömdüler. Mustafa Paşa, her şeyin, kazanmalarının kendisine bağlı olduğunu görünce haykırarak, yiğitçe davranıp savaşı tekrar başlattı. Emri altında bulunan Anadolu askerleri bunu görünce Çerkesleri tıpkı bir ot gibi biçtiler. Rumeli askerleri ve Padişahın askerleri de yiğitçe savaşıyordu. Akşam olunca her iki taraf da yorgunluktan dolayı çekildi. İyice dağılan Çerkesler savaşı kaybetti. Kimi Kahire'ye kimi de başka yerlere kaçtı. Rumeli askerleri geceye kadar onları takip edip çoğunu yakalayıp öldürdüler. Padişah o gece savaş alanında kaldı ve tüm esirlerin öldürülmesini buyurdu. Orada üç gün kaldılar. Dördüncü gün Bichieri adlı yerde Nil nehrine geldiler ve burada iki gün kaldılar. İleri gitmiş olan dokuz bin Memlûklü Sultan'a gidip gece Türklere saldırmak istediklerini söylediler. Türk, bunu duyunca askerlerine gece savaşına hazır olmaları emrini verdi. Düşman bunu duyunca kendi aralarında tartışıp gündüz baskını yapmaya karar verdi. Gündüz olunca da çılgınlıkla bize saldırmaya başladılar. Yeniçeriler yiğitçe savaştılar. Rumeli askerleri de ata binip at üstünde savaştılar. O gün yenişemediklerinden dolayı iki taraf da çekildi. Ertesi sabah Büyük Türk, gün doğarken namazını kıldıktan sonra orduyu savaş düzenine sokmalarını emretti. Herkes atına binip büyük bir nefretle Çerkeslere saldırdı. Şiddetli bir savaş oldu ve etrafı öyle bir toz kapladı ki kimse kimseyi göremedi. Memlûkler iyice ümitsizliğe düşmüştü ve ellerinde kılıçla ölmezlerse kaçıp her şeyi bırakmak onlar için onursuzluk sayılacaktı. Allah herkesi özellikle de iyi Müslümanları bu duruma düşürmekten kurtarsın. Türk, Çerkesleri alaşağı edemeyeceğini anlayınca şehri yakmalarını buyurdu. Yeniçeriler de birçok yeri ateşe verdiler. Memlûkler bunu görünce acı haykırışlarla bağırmaya başladı. Padişah onlara acıyıp yangını söndürmelerini söyledi. Bu yüzden şehrin tamamen yanmaması bir mucizeydi.

---

³⁰⁵ Zemzem suyu.

Çerkesler yeniden şiddetle savaşa devam ettiler. Oklar yağmur gibi yağıyordu. Her iki taraftan da çok sayıda kişi öldü. Kahire sokakları kan gölüydü. Savaş tüm gün aynı şekilde devam etti. Çerkesler zayıf ve yorgun düştükleri için bir camiye gittiler ve orayı kale yapıp savaşımaya devam ettiler. Üç gün üç gece direndiler. Ancak Türkler büyük bir atakla camiyi ele geçirdiler. Sultan Tuman Bay, kılık değiştirip kaçtı. Büyük Türk dinlenirken adamları da ganimetleri almakla ve esirleri bağlamakla uğraşıyordu. Biraz sonra da Nil Nehri kıyısında kafalarını kopardılar. Araplardan asker toplamak için Kahire dışında olan Gazali şehre yaklaştığında Büyük Türk'ün *“Eğer tüm Çerkesler üç gün içinde gelip af dilerlerse bağışlanacakları”* yönündeki haberini duydu. Bu yüzden saklanan Çerkesler teslim olup bağışlandı. Gazali de teslim olup bağışlandı ve birçok armağanla ödüllendirildi. Daha sonra Türk beyaz bir bayrakla tambur, nakkare ve zurna çaldırarak Sultan'ın sarayına gitti. Yolda bir tuzak buldular ve kaçmaya çalışan birkaç Memlûklüyü yakaladılar. Bazılarını öldürüp bazılarını zindana attılar. Birkaç gün sonra da Nil Nehri'nde boğdular. Böylece Padişah yani Sultan Selim düşmandan intikamını almış oldu. Kahire'deyken, ordunun ihtiyacı için oraya giden askerlerimize Catia şehrinin halkının eziyet ettiklerini duyunca Gazali'yi ve beylerbeyinden birini Arapları cezalandırmak ve şehri yağmalamak için gönderdi. Orayı aldılar ve tüm Arapları öldürdüler. Çevre sakinleri de Osmanlı hakimiyeti altına girdi.

23. BÖLÜM

“Türk, kaçmış olan Memlük Sultanı’na elçiler gönderip kendisine boyun eğmesini istedi. Elçiler, Çerkesler tarafından öldürüldü. Türk de Mustafa’yı ordusuyla birlikte intikam almak için gönderdi. Sultan yenildi. Mustafa onu takip edip esir aldı ve Büyük Türk’e getirdi. Mısır Sultanı, Kahire’nin kapılarından birine çivilendi.”³⁰⁶

Biz Kahire’de dikkatli bir şekilde Nil Nehri’nden geçip Sait’in ülkesine kaçan Sultan’ın hareketlerini gözlemliyorduk. Türklerin ne yaptığını öğrenmek istediği için ve şehir halkını bizim ordumuza karşı kışkırtmak için casuslar gönderiyordu. Durumlar böyleyken Arapların başı Ömer, gizlice padişahın elini öpmek için geldi ve her şeyi anlattı. Padişah, Sait’in bölgesindeki sancaklardan birini ona verdi. Nehrin kıyısına topçular ve gözcüler yerleştiler. Oradan kuş bile uçamazdı. Daha sonra beylerden ikisini Kahire kadılarıyla birlikte Türk’ten af dilemesi için Memlük Sultanı’na elçi olarak göndermeye karar verdi. Eğer teslim olursa, Padişah Kahire’nin yönetimini kendisine vereceğini söylemişti. Ancak Çerkesler, elçiler topraklarına varır varmaz onları öldürdü. Padişah, bu vahşeti duyunca nehrin üzerine köprüler yapılmasını ve Mustafa’nın ordusuyla birlikte nehri geçmesini buyurdu. Bu haber Sultan’a ulaşınca beş bin Çerkes ve on bin Arap ile bir gün sonra Türklerin karşısına gittiler. Bu sırada Rumeli askerlerinin çoğu nehri geçmiş ve kalanlar da geçiyordu. Bu askerlerin Memlüklerin geldiğinden haberleri yoktu. Allah’tan Padişah’ın çadırını kurmak için uygun bir yer ararken Memlük askerlerinin çıkardığı tozu gördüklerinde oldukça şaşırdılar. Geri dönüp Padişah’a haber verdiler. Padişah da Mustafa’ya orduyu düzenlemesi için emir verdi. Çerkesler üzerimize saldırıp bayrak açtığımız yere kadar bizi kovaladılar. Ancak takviye kuvvetlerimizin ulaşmasından sonra biz de onları geri püskürttük. Çerkesler bunu görünce yeniden bize saldırdılar ve büyük bir kıyım yaptılar. Irmak gibi kan aktı. Araplar da Çerkeslerin biraz dinlenmesi için aynı onlar gibi savaştılar. Bizim

---

³⁰⁶ G. Ramusio, *Navigazioni et Viaggi*, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 77-78.

askerlerimiz de dezavantajlı duruma düşmelerine karşın yiğitçe savaştılar ancak büyük kayıp verdiler. Padişah ile birlikte olan paşalardan biri bu durumu görünce, yenileceklerini anlayınca kılıcını ve topuzunu alıp Memlûk Sultanı'na doğru yürüdü. Kendisi ölmeden önce onu ortadan kaldırmak istiyordu. Rumeli askerleri bu yiğitliği görünce ona yardım etmeye gittiler. Şurası kesin ki, eğer bu yiğitlikleri başarısız olsa hayatlarını kaybederlerdi, parça parça edilirdi. Yiğitçe savaşmaları Memlûk Sultanı'na savaşı kazanacaklarını gösterdi. Bundan dolayı o, büyük ve zengin sultanlık makamından yoksul, yalnız, her yerden sürülen bir köle olacağını gördüğünden kafasını gökyüzüne kaldırıp kötü yazgısından dolayı öyle acı konuştu ki herkes bunu duyup ona merhamet etti. Gözyaşları eşliğinde söylediği birçok sözden sonra kaçmaya çalıştı. Gece-gündüz at sürüp bir köprüye geldi ve orada biraz dinlendi. Rumeli askerleri Mustafa ile birlikte onu takip ettiler ancak o onları geride bıraktı. Padişah, Kahire'den ayrılıp Mustafa'dan yarım günlük uzaklıkta durdu. Üç gün üç gece Mustafa'nın takibinde olan Sultan yorgun düşüp Arap köylerinden birinde dinlendi. Bizim askerlerimiz de çok yorgun olduğu için onun peşinden gidemediler. Arap köylerine mektup yazmaya ve onları Mısır Sultanı'nın ilerlemesine engel olmak için ateş ve yağma ile tehdit etmeye karar verdiler. Bu yüzden Şeyh Saim adlı o köyün reisi herkesi bilgilendirdi. Araplar, Tuman Bay'ı ve Çerkesleri biz gelene kadar kaçmasınlar diye onları kuşattılar. Çerkesler yakındaki göle atladı. Bizim askerlerimiz de onların bir kısmını öldürdü, bir kısmını da tutsak etti. Tuman Bay, dizlerine kadar suyun içine dururken esir edildi ve paşanın yanına götürüldü. Paşa da bir bölüğü Padişah'a göndererek olanlardan haberdar edildi. Haberciyi sevinçle karşıladılar. Tüm sancakbeyleri ve diğer beyler Padişah'ın elini öpmeye geldi. Mısır Sultanı, Padişah'ın yanına getirilmeyip Padişah'ın çadırının yanındaki bir çadırda tutuldu. Daha sonra Nil yakınlarındaki başka bir yerde Araplar ile başka bir savaş yapıldı. Memlûkler ve oranın halkı bize saldırıp yağma yaptılar. Mustafa gelip kaleyi harap etti. Dört gün orada

kaldıktan sonra Padişah'ın yanına döndü. O, mahkeme kurulmasını ve Tuman Bay'ın bir katıra bindirilmesini, boynuna zincir vurulup, Kahire'de dolaştırılmasını ve Bebzomele³⁰⁷ kapısına çivilenmesini emretti. Bu Memlük Hanedanlığı'nın sonu ve Sultan Selim'in yüceliğinin başlangıcı oldu. Selim'in Memlük Sultanı'na karşı yaptığı son savaşın tarihi Türk ordusunda bulunan Kadıasker tarafından İstanbul kadısı için yazılmış ve 22 Ekim 1517'de Türkçeden bizim Toskana lehçesine çevrilmiştir.

1524 yılının Ağustos ayında Sufi'nin öldüğü, onun küçük oğlunun tahta geçtiği³⁰⁸ ve büyük oğlunun silahlanıp ordu ile ona karşı durduğu haberi geldi. İsmail geride dört erkek çocuk bırakmıştır. İlki Şah Tahmasb, ikincisi Elkas Mirza, üçüncüsü Behram Mirza ve dördüncüsü de Sam Mirza'dır. Mirza, şehzade demektir. Büyük oğlu on dört yaşında olduğu için Çühe Sultan adlı bir beyi Tahmasb büyüyünceye kadar ülkenin yönetimine bıraktı. Bu bey oldukça akıllı ve etkili bir kişiydi. Ancak diğer beyler onu kıskandığı için birbirlerine düşüp, oavadan çıkıp Tahmasb'ın çadırına kadar geldiler. Beylerini öldürmek istediler ancak daha sonra anlaşma yaptılar.

-Giovanni Maria Angiolello'nun Seyahatnamesinin Sonu-

---

³⁰⁷ Babüz Züveyle.

³⁰⁸ G. Ramusio, **a.g.e.**, s. 78. Eserin Türkçe çevirisinde İsmail'in ölümünden sonra tahta büyük oğlunun geçtiği yazılmıştır. Bkz. Tufan Gündüz, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 121.

II. BÖLÜM

AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ

A: Akkoyunlu-Memlük İlişkileri

Uzun Hasan'ın yaklaşık yirmi beş yıl süren hükümdarlığında Akkoyunlular tarihinin en parlak dönemini yaşadılar. Uzun Hasan sınırlarını Gürcistan ve Anadolu sınır bölgelerine yaymak istiyordu. Bu yayılma politikası Uzun Hasan'ı Anadolu'da Osmanlılar, İran'da Karakoyunlular ve Timurlular ile doğrudan bir çatışma içine sokmuştur.³⁰⁹ Uzun Hasan, 1467 ve 1469 yılları arasında doğuda kazandığı zaferlerle Karakoyunluları İran'dan atmış, Timurluları da Horasan'da tutmayı başarmıştır.

Akkoyunlular ile Memlükler arasındaki ilişkiler 14. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Ancak bu ilişkiler kimi zaman düşmanca kimi zaman da dostça olmuştur. Bu iki devlet arasındaki bir iyi bir kötü giden ilişkileri yakından ilgilendiren en önemli etken ise Osmanlı Devleti'nin o bölgede yürüttüğü dengeli dış siyasetidir.³¹⁰ Akkoyunlular, Timurluların müttefiki olduğundan zaman zaman Memlüklülerle savaştı, Timurluların yenilgisinden sonra da Memlüklüler Kara Yülük Osman Bey'i Diyarbakır ve çevresine sıkıştırmıştır. Kara Yülük Osman Bey zamanında Akkoyunlular Memlüklüler ile iyi ilişkiler kurmuş olsalar da bazen bu iki devlet arasında soğuk rüzgarlar esmiştir.³¹¹

Kara Yülük Osman Bey ölünce yerine oğlu Ali Bey geçti. Ancak Ali Bey'in hükümdarlığını kardeşi Hamza Bey, Erzincan ve Kemah hakimi Yakup Bey kabul etmedi. Bu sıralarda Erzurum'a gelen Şahrüh'un oğlu Muhammed Mirza da Osman Beyin halefi olan Ali Bey'in Diyarbakır'da güçlenmesini sağladı. Ali Bey'in oğulları

³⁰⁹ John E. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 163.

³¹⁰ Tofiq Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, "Asia Minor Studies(Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi)", c. 1 , sayı 2, 2013, s. 93.

³¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 189.

arasında amcaları Hamza'ya karşı mücadele başladı. Cihangir Mirza da Hamza'ya karşı Memlük Sultanı'nın yardımını almak için Uzun Hasan ile Mısır'a gitmişti. Onları saygıyla karşılayan Sultan değerli hediyeler ve bir miktar da para vermiştir.

1444 yılında Akkoyunlu hakimiyetini Cihangir Mirza ele geçirdikten sonra Akkoyunlu-Memlük ilişkileri kötüye gitmeye başladı. 1450 yılında Cihangir Mirza, Karakoyunlu Rüstem Tarhan'a yenildiğinde Memlüklerden sığınma talebine olumsuz yanıt almıştır. Erzincan'ı elinde bulunduran Akkoyunluların ve Karakoyunluların Halep'i işgal edeceği haberi Memlük Sultanı'nı Akkoyunlular üzerine yürümeye mecbur bıraktı. Aynı yıl amcası Kasım'ın Mısır'a gitmesi Memlük Sultanı'nı bu fikrinden vazgeçirmiştir. Sultan, Kasım'ı Urfa'ya vali olarak atayıp Cihangir'in üzerine yürümesini sağladı. Cihangir de bunun üzerine annesi Sara Hatun'u Memlük Sultanı'na gönderip onun desteğini tekrar kazanmak istiyordu. Ancak yolda Halep naibi Sara Hatun'u geri dönmeye ikna etmişti. Bu durumu duyan Memlük Sultanı, onun Halep'e sonra da Şam üzerinden Kahire'ye gönderilmesini emretti. Ancak kaynaklarda Sara Hatun ve Memlük Sultanı arasında yapılan anlaşma ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır.³¹²

Akkoyunlu ve Memlük arasındaki üstünlük mücadelesinin en önemli bölgesi Güneydoğu Anadolu topraklarıdır.³¹³ Uzun Hasan zamanında en güçlü devrini yaşayan Akkoyunlular ile Memlükler arasında gerilim bu zamanda daha da artmıştır. İki devletin de bu bölgede ortak çıkarlarının olması iyi giden ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Uzun Hasan başka devletlerle ittifak yoluna gitmek istemiştir. Bu durumda Uzun Hasan için Venedik ile ittifak kaçınılmaz olmuştur. Caterino Zeno bu ittifakı şu şekilde anlatmıştır: *“Uzun Hasan'ın gönderdiği dört elçi Venedik'e geldi. Uzun Hasan'ın saygın ve yakın adamlarından Aziamamet,³¹⁴ Morat, Nicolo ve Chefarsa*

³¹² J. Woods, **a.g.e.**, s. 170-171.

³¹³ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **a.g.m.**, s. 95.

³¹⁴ Hacı Mehmet'tir.

pek çok teklifle birlikte gelmişlerdi. Türklere ve Memlük Sultanı'na karşı Venediklilerin deniz kuvvetleriyle Osmanlı'ya ve Memlüklere saldırması koşuluyla sağlam bir ittifak yapmak istiyorlardı. Venedikliler, Doğu'nun en büyük hükümdarının onlarla bu savaşta müttefik olmak istediğini görünce memnun oldular ve tekliflerini kabul ettiler ve Uzun Hasan'ın her zaman iyi dostları olduklarını ve bu savaşın daha önce yaptıkları savaşlardan daha geçerli olacağını söylediler.”³¹⁵

Timurlu Sultanı'nın Irak-ı Acemi ve Fars bölgesini ele geçirmek için Rey'e gitmesi Karakoyunlu Cihanşah ile Cihangir Mirza arasındaki gerilime biraz ara vermiştir. Cihangir'in Cihanşah'ın barış teklifini kabul etmesi kardeşi Uzun Hasan ile aralarının açılmasına neden olmuştur. Çünkü Uzun Hasan, kardeşi Cihangir ile Cihanşah'ın barış yapmasına onay vermemiş, bu durum da kardeşine karşı çıkmasına neden olmuştur. Cihangir'in Diyarbakır'ı savunmasız bırakması, Eylül 1452'de Uzun Hasan'ın Diyarbakır'a girip orayı olaysız bir şekilde almasına neden olmuştur.³¹⁶ Uzun Hasan, Diyarbakır'ı ele geçirdikten sonra kentin anahtarlarını bağlılığını bildirmek adına Kahire'ye Memlük Sultanı Çakmak'a göndererek Diyarbakır valiliğiyle ödüllendirildi. Bu durum Cihangir Mirza ile Cihanşah'ın yaptığı barışa bir yanıt niteliğindedir.³¹⁷ Uzun Hasan 1453 yılının Ocak ayında kendi adamlarını Kahire'ye göndermiştir.³¹⁸ Bu durum Uzun Hasan'ın Diyarbakır'ı 1453'te değil 1452'de ele geçirdiğinin bir kanıtıdır. John Woods da bu tarihte olduğunu vurgulamaktadır.³¹⁹

Uzun Hasan hakimiyetinin ilk yıllarında Memlük Sultanı Eşref İnal ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Güçsüz komşularına yaptığı seferler sırasında, Akkoyunlu topraklarını çevreleyen güçlü ülkelerle yani Osmanlı, Memlük ve Karakoyunlular ile sözde yakınlık gütmüş, ancak kendisini güçlü hissettiği anlarda da bunlara saldırmaktan

---

³¹⁵ Caterino Zeno, **a.g.e.**, s. 10.

³¹⁶ J. Woods, **a.g.e.**, s. 145.

³¹⁷ J. Woods, **a.g.e.**, s. 145.

³¹⁸ İlhan Erdem, “**Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)**”, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 20, sayı 32, Ankara, 2002, s. 125.

³¹⁹ J. Woods, **a.g.e.**, s. 145.

çekinmemiştir. Bu da Uzun Hasan'ın dış siyasetinde izlediği en önemli konu olmuştur.³²⁰

Uzun Hasan hakimiyeti ele geçirdikten sonra Akkoyunlu tahtında hak iddia eden kardeşi Cihangir Mirza ile aynı zamanda ona yardım eden Karakoyunlular ile de mücadele etmiştir.³²¹ Bölgede güçlü konumda olan Memlük Devleti, Karakoyunluların Diyarbakır'a saldıracağını bile bile Uzun Hasan'a hiçbir yardım etmedi. Uzun Hasan da bu durumda Urfa valisi olan diğer kardeşi Üveys Bey aracılığıyla Memlük Sultanı'ndan yardım istedi. Bu isteği de geri çevrilen Uzun Hasan Karakoyunlular ile savaşmak zorunda kaldı. Savaşın başında Karakoyunlu ve Cihangir kuvvetleri üstünlük kazanmışsa da Avşar, Emirli, Haydarlı, Purnak gibi diğer Türkmen aşiretlerinin de yardımıyla Uzun Hasan onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Uzun Hasan'ın bu zaferi kazanmasının bir diğer nedeni de Cihangir'in korkaklığı ve askerleri arasında oluşan panikti. Cihangir bu yenilgiden sonra Mardin'e kaçmayı başardı. Ancak Rüstem Tarhan ve Ali Şakar Baharlı tutsak olarak ele geçirildiler. Uzun Hasan ezeli düşmanı olan Rüstem ile birlikte yaklaşık beş yüz kişiyi idam ettirdi. Bundan sonra Uzun Hasan civar ülkelere özellikle de Memlük ve Osmanlılara zafernameler gönderdi. El-Eşref İnal, Uzun Hasan'ın bu başarısına sevinerek tebriklerini iletmiş, ancak Osmanlılar bu olaya kayıtsız kalmışlardır.³²² Uzun Hasan'ın Karakoyunlular'a karşı kazandığı bu zafer Akkoyunlu tarihinde bir dönüm noktası oldu ve Uzun Hasan için başarı kapısı açılmış oldu. Bu savaştan sonra Karakoyunlular uzun süre Akkoyunlular'a saldırmadı. Cihangir Mirza ise Akkoyunlu eşrafı içinde itibarını kaybederek giderek hakimiyetten uzaklaştı. Ölene kadar kendisine Mardin valiliği görevi verildi. Böylece Akkoyunlu iç savaşı son buldu ve ülke Kara Osman dönemindeki sınırlarına ulaşmış oldu.³²³

³²⁰ Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", Belleten, c. 18, sayı 70, Ankara, 1954, s. 208.

³²¹ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **a.g.m.**, s. 96.

³²² J. Woods, **a.g.e.**, s. 151; İ. Erdem, 2002, s.130.

³²³ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **a.g.m.**, s. 97.

Uzun Hasan'ın çabalarıyla Akkoyunlu Devleti bölgenin en güçlü devletlerinden biri konumuna gelmişti. Memlük Devleti de Akkoyunlu şehzadelerini artık kendi saflarına çekip Akkoyunlu iç işlerine rahatça karışamıyordu. Uzun Hasan da bu dönem için Memlük Sultanı ile ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu. Aslında Uzun Hasan'ın yürüttüğü bu siyasetten, güçleninceye kadar komşu devletlerle iyi ilişkiler içinde bulunmak istediği anlaşılmaktadır.³²⁴ Ancak 1461'de Memlük Sultanı Eşref İnal'ın ölümüyle Akkoyunlu-Memlük ilişkisi yeniden bozulmaya başladı. İnal'ın yerine ez Zahir Hoşkadem (Kuşkadam) tahta geçmiştir. Şam valisi olan Canım el-Eşrefi Hoşkadem'e isyan etmişti. Uzun Hasan'ın itirazlarına karşın Sultan, onun Canım el-Eşrefi'yi desteklediğine inanmış ve bunun üzerine sefer emri vermişti. Ancak el-Eşrefi'nin Akkoyunlular'ın elinde bulunan Ruha(Urfa)'da öldürülmesi Hoşkadem'in şüphelerini biraz gidermiş ve Memlük ordusu geri çağırılmıştı. Böylece iki devlet arasında meydana gelen gerginlik ortadan kalkmış oldu.³²⁵

1462 yılı Uzun Hasan'ın Mısır ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Memlük Devleti'ndeki siyasi kargaşadan yararlanan Uzun Hasan, Memlük sınırlarına bir ordu gönderdi. Hasankeyf'i işgal ederek oradaki Eyyübi hükümranlılığına son verdi. Çünkü Eyyübiler geleneksel Akkoyunlu göç yolları için bir tehdit oluşturmuyordu ancak önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Hasankeyf'i ellerinde tutmaları onları Uzun Hasan için bir hedef durumuna getiriyordu.³²⁶

El-Eşrefi'nin ölümüyle Akkoyunlu-Memlük ilişkisi biraz yatışmıştı ki Pazuki Kürtleri'nin Halep-Erzincan yoluna egemen olan Gerger kalesini alıp Memlük valisini öldürüp, kalenin anahtarlarını Uzun Hasan'a göndermeleri iki devlet arasındaki ilişkinin yeniden bozulmaya başlamasına neden oldu. Gerger'in düşmesi Memlükler için oldukça önemliydi. Ancak Karaman Beyliği'nde yaşananlar bu iki ülke arasındaki gerginlikleri

³²⁴ A. Erzi, **Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar**, Belleten, c. 18, sayı 70, Ankara, 1954, s. 208.

³²⁵ J. Woods, **a.g.e.**, s. 171.

³²⁶ J. Woods, **a.g.e.**, s. 170.

geri plana atmıştır. Karaman Bey'i İbrahim'in ölmesiyle yaşanan taht mücadelesinde Akkoyunlular ve Memlûkler İshak'ı; Osmanlılar ise Pir Ahmet'i destekliyordu. Eylül 1464'te Akkoyunlular Karaman'ı istila edip, Konya, Beyşehir, Akşehir, Develi, Aksaray ve Kayseri içlerine doğru ilerlediler. İshak'ı tahta geçirdiler. İshak da cuma hutbesini Hoşkadem adına okuttu. Böylelikle hem İshak Bey hem Uzun Hasan, Sultan Hoşkadem'e bağlılıklarını bildirmiş oluyordu.³²⁷ Bir süre sonra iki devlet arasındaki ilişki tekrar bozulmaya başladı. Bir yıla yakın süredir Gerger'i ablukada tutan Memlûk birliğini kovalayıp kenti Uzun Hasan'ın işgal ettiği haberi Ocak 1465'te Memlûk Sultanı'na ulaştı. Bu olay Kahire'de yeniden ciddi bir soruna neden oldu. Yaklaşık bir ay sonra Uzun Hasan'ın elçisi, Gerger'in anahtarlarını Harput Kalesi ile değiştirmeyi ve on bin dinarlık tazminat vermesi önerisiyle Kahire'ye geldi. Memlûk yandaşı Melik Aslan Dulkadir'in Harput valiliğinden alınmasını gerektirecek bu durum kendisine çok ağır geldi. Ancak Hoşkadem, Osmanlılar'a karşı güçlü bir müttefik olan Uzun Hasan ile ilişkileri iyi tutmayı daha çok önemsiyordu ve bu yüzden bu teklifi kabul etti.³²⁸ Uzun Hasan, Gerger'in anahtarlarını Hoşkadem'e teslim etti ve 1465 sonunda Melik Aslan'ın topraklarına saldırdı. Harput'u alıp Malatya ve Elbistan'ı kuşattı. Melik Aslan'ı Ceyhun Irmağı'na püskürttü. Akkoyunlular'a yenilen Melik Aslan, Uzun Hasan'a barış teklifi yapmak zorunda kaldı. İkisi arasında anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre Harput, Akkoyunlular'a teslim edildi. Harput'un Akkoyunlular'ın eline geçmesi Akkoyunlu-Memlûk ilişkilerini zora soktu.³²⁹ Ancak Osmanlılar'ın Dulkadir topraklarına yönelik tehditlerine karşı Hoşkadem, Uzun Hasan ile ilişkileri yeniden güçlendirmeye ihtiyaç duyduğu için Harput'un işgaline göz yumdu ve ikisi arasında tekrar barış oldu. Şüphesiz ki Harput'un Akkoyunlular'ın eline geçmesi Akkoyunlu-Memlûk ilişkilerini belli ölçüde olumsuz etkilemiş ve Uzun Hasan bu olumsuzluğun ilerlememesi için çok çaba

---

³²⁷ J. Woods, **a.g.e.**, s. 171.

³²⁸ J. Woods, **a.g.e.**, s. 172.

³²⁹ Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 122.

göstermiştir. Uzun Hasan, Memlûklerle ilişkide oldukça dikkatli davranmış olsa da Gerger Kalesi iki devlet arasındaki ilişkileri epey gergin tutmuştur.³³⁰

Karakoyunlu tehlikesi Uzun Hasan'ı Sultan Hoşkadem ile ilişkileri iyileştirmeye mecbur bırakmıştır. Bu yüzden Akkoyunlular fethettiği yerleri geri verecek karşılığında ise Memlûkler Harput isteğinden vazgeçecekti.³³¹ Uzun Hasan, 16 Şubat 1466 yılında Urfa valisi Musa Türkmen'i kalenin anahtarlarını Sultan Hoşkadem'e vermesi için Mısır'a gönderdi. Aynı yıl mart ayında Uzun Hasan, Memlûkler ile ilişkileri normal duruma getirmek ve Harput ile ilgili ortaya çıkan gerginliği, anlaşmazlığı kaldırmak için annesi Sara Hatun ile birlikte bir heyeti Kahire'ye gönderdi. Sara Hatun iki devlet arasındaki ilişkilerin iyi gitmesi için çok çaba göstermiş ve Sultan Hoşkadem bu durumdan oldukça hoşnut olmuştur.³³²

Bu dönem Akkoyunlu-Memlûk ilişkilerinin iyileşmesinde dış olayların etkisi oldukça önemli olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Karaman Beyliğini kendi sınırlarına katması ve Memlûk hakimiyetinde olan Dulkadir Beyliğine siyasi baskısını artırması ve Karakoyunlu Cihanşah'ın Akkoyunlu Devleti'nin varlığını tehdit etmesi gibi dış etkenler bu iki devleti ortak bir paydada buluşturmuştur.

Uzun Hasan 10 Kasım 1467'de Karakoyunlu Cihan Şah'ı yenerek bölgede siyasi üstünlüğü sağlamış oldu. Yönetim merkezini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıdı. Uzun Hasan, Karakoyunlular'ı yenip Timurlular'ı da Horasan'a hapsedince Osmanlı Devleti'ne karşı yalnız kalmamak için Memlûkler ile iyi geçinmenin gerekli olduğunu anlamış ve Mısır'a bağlılığını bildirmişti. Bu ilişkiler Memlûk Sultanı için de önemliydi. O dönemlerde Memlûk tahtına El-Eşref Kayıtbay oturmuştu. Bu nedenle Uzun Hasan 1468 yılında Kayıtbay'a bir tebrik mektubu gönderdi.³³³ Bunun üzerine

³³⁰ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlûk İlişkileri, **a.g.m.**, s. 99.

³³¹ İlhan Erdem, Kazım Paydaş, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 88.

³³² W. Hinz, **a.g.e.**, s. 122.

³³³ Seyfettin Erşahin, **Akkoyunlular: Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Tarih**, Özel Baskı Yayınevi, Ankara, 2002, s. 78.

Sultan Kayıtbay da Uzun Hasan'ın Azerbaycan'da kazandığı zaferleri ve bölgedeki yeni konumundan dolayı kendisini tebrik etmek için Tebriz'e elçi gönderdi. 1469 yılı ortalarında Kahire'ye bir elçi göndererek, bağlılık yeminini yeniledi, Hasan Ali'den alınan batı Azerbaycan kalelerinin anahtarını verdi ve kendisi için Memlük giysisi istedi. Kayıtbay da teklifleri kabul ederek Uzun Hasan'ın kazandığı zaferleri ve hükümdarlığını yasallaştırdı.³³⁴ Bu dönem Osmanlılar ile Memlükler arasında Doğu Anadolu beyliklerini ele geçirme kavgası yaşanıyordu. Bu çekişmenin ortasında da Memlük Devleti'ne bağlı olan Dulkadir Beyliği yer almıştır. Bu durumdan faydalanan Uzun Hasan da sınırlarını güneybatı yönünde genişletmeye başlamıştı. Ancak Dulkadir Beyi'nin Memlük Sultanı ile arasının bozulması Akkoyunlu-Memlük ilişkisini de etkilemiştir. Çünkü dönemin Dulkadir Beyi Şehsuvar 1469'da Kahire'ye bir elçi gönderip, Sultan'dan hakimiyetini tanımasını istedi ve Antep'in verilmesi karşılığında Halep'te Dulkadir taburunun yerleştirilmesine izin vermesini talep etti. Kayıtbay, Şehsuvar'ın bu isteğini reddedip Dulkadir Beyliği'ne karşı savaşa hazırlandı. Bu sırada Uzun Hasan'ın Fırat boyu bölgelerini ele geçirme haberi Kahire'ye ulaşınca, Sultan Akkoyunlular ile Dulkadirliler'in birleşerek Halep'e saldırabileceklerinden ciddi anlamda endişe duymaya başladı. 1471 yılında Kayıtbay, Uzun Hasan ile Dulkadir Beyi'nin Halep'i almasını engellemek için Emir Yaşbek'i Kahire'den Halep'e gönderdi ve Antep kalesini ele geçirdi.³³⁵

Osmanlı Devleti'nin Dulkadirlilere yardım edeceğinden tedirgin olan Kayıtbay, Osmanlı Devleti ile anlaşmaya başladı. II. Mehmet'e elçi göndererek Şehsuvar Bey'i himayesine almamasını istedi ve bunun karşılığında Dulkadir Beyliği'ni kendisine vereceğini söyledi. Mehmet de Kayıtbay'ın bu teklifine olumlu yanıt vererek Şehsuvar'ı desteklemedi. Osmanlı Devleti ile anlaşmaya varan Kayıtbay Uzun Hasan ile de

---

³³⁴ J. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 178-180.

³³⁵ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **a.g.m.**, s. 100.

anlaşma yapmaya kararlıydı. Çünkü Dulkadir yöneticilerini savunan Uzun Hasan'ın Memlük ordusunun Dulkadir topraklarına girdiğinde ne yapacağı belli değildi. Bu durum Memlük Sultanı'nı rahatsız ediyordu. Bundan dolayı 17 Ağustos 1471'de, Memlük emiri olan Yaşbek savaşa katılan ordunun kadısı Muhammed Halebi'yi Uzun Hasan'ın sarayına gönderdi. Muhammed Halebi 24 Eylül'de Tebriz' gelerek Uzun Hasan ile görüştü, Yaşbek'in mektubunu ona sundu. Uzun Hasan, Memlük elçisiyle yaptığı anlaşmada orta yolu bularak Memlük Sultanı'nı desteklemiş oldu. Memlük ordusu 1472 yılında Dulkadirliiler üzerine yürüyüşe başladı. Şehsuvar Bey'i esir alarak Kahire'de idam ettiler. Onun yerine kardeşi Şahbudak Bey'i tahta geçirdiler. Buna karşılık Şahbudak Bey de Sultan'a bağlılık yemini etti.³³⁶

Bu dönemde Uzun Hasan, Akkoyunlu Devleti'ni bölgenin en güçlü devletlerinden biri konumuna getirmişti. Bu yüzden de bölgenin diğer iki güçlü devleti olan Osmanlılar ve Memlükler ile sürekli mücadele etmek durumunda kalmıştır. Uzun Hasan'ın batılı müttefiklerinden özellikle de Venedik'ten gelecek ordu desteğini alabilmek için Akdeniz'e açılan bir koridora ihtiyacının olması Memlükler ile mücadele etmesinin nedenlerinden biridir. Böylece Uzun Hasan Memlük valilerine ve ona bağlı olanlara tehditler yöneltti. Besni valisine gönderdiği mektupta Memlük Sultanı'nın kölelikten geldiğini yazmıştı. Şahbudak'a yazdığı mektupta ise topraklarını kendi sınırlarına katmak istediğini belirtmişti. Ayrıca Mekke ve Medine şehirlerinde de hakimiyet kurmaya iddialı olması Memlük Devleti ile ilişkilerde yeni bir anlaşmazlığa yol açtı. Çünkü Uzun Hasan Akkoyunlu Devleti'ni İslam dünyasının en büyük devleti durumuna getirmek istiyordu. Bunun açıklaması olarak da bazı ayetler ve hadisler de bu doğrultuda kendisiyle ilişkilendirilmiştir. Fatih Mehmet'e Eylül 1470'te yazdığı bir mektupta da "yönetiminin şeriat ve seküler adalet ilkeleri üzerine temellediğiyle"

---

³³⁶ T. Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **a.g.m.**, s. 101.

övünmüştür.³³⁷ Ancak o dönemde Uzun Hasan'ın Doğu Anadolu'da topraklarını genişletmek uğruna Osmanlı Devleti ile mücadeleye girmesi ve Avrupa devletleriyle özellikle de yakın dostu olan Venedik'ten gönderilen ağır silahları elde etmek için Karaman'a doğru yürümesi beklediği sonucu veremedi. Ağustos 1472'de Yusuf Mirza komutanlığında Akkoyunlu ordusu Beyşehir yakınlarında yapılan savaşta Osmanlılar'a yenildi. Karaman yenilgisinden sonra Uzun Hasan'ın Memlük denetiminde olan Suriye topraklarından geçip Akdeniz kıyılarına varmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu yüzden aynı yılın ekim ayında Uzun Hasan Akdeniz'de Venedik donanması ile bağlantı kurmak amacıyla Suriye'ye yürüdü. Malatya, Kahta ve Gerger kalelerini ele geçirerek Halep'e yaklaştı. Bu sırada Uğurlu Mehmet'in komutasında Akkoyunlu ordusu Fırat nehri üzerinde bulunan Birecik'i aldı. Çünkü 1472-1473 yılları arasında Uzun Hasan, Venedik'ten gelecek silahları alması için Memlük toprakları olan Birecik ve Halep'i ele geçirmek zorundaydı. Bu durumu Uzun Hasan'ın Birecik'i kuşatma sırasında Napoli Kralı Ferdinand'a Barbaro aracılığıyla gönderdiği mektup da kanıtlamaktaydı.³³⁸ Mektupta konuyla ilgili şöyle yazıyordu: "... *Memlük Sultanı ile önceden dosttük. Ancak kendisinin kötü tutumu yüzünden şimdi onunla da düşman olduk ve kendisine karşı yürümeye mecbur kaldık. Şimdi ben de Suriye'ye yürüdüm ve Birecik denilen yerde savaşıyoruz. Allah'ın yardımıyla burayı ele geçireceğiz. Bundan sonra Allah yardım ederse Fırat nehrinin ötesine geçeceğiz.*"³³⁹ Daha sonra Şahbudak Bey, Sultan Kayıtbay'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Sultan Kayıtbay da bu durumu dikkate alarak Aralık 1472'de Emir Yaşbek komutasındaki Memlük ordusunu Akkoyunlular üzerine göndermiştir. Uğurlu Mehmet komutanlığındaki Akkoyunlu ordusu bu savaşta

³³⁷ J. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 180-183.

³³⁸ Bu mektubu Uzun Hasan 1 Mart'ta Birecik'te yazmıştır. Ancak Barbaro, Magosa'da olduğu için mektup ona geç ulaşmış ve o da mektubun bir kopyasını 27 Nisan'da Senato'ya gönderebilmiştir. Bkz. **Lettere al Senato Veneto di Giosafat Barbaro, Ambasciatore ad Usun Hasan di Persia, tratte da un codice originale dell' J. R. Bibilioteca di Vienna e annotate per Enrico Cornet**, Viyana, 1852, 27 Nisan 1473 tarihli mektup, s. 30-31.

³³⁹ Barbaro'nun 27 Nisan 1473 tarihli mektubu. Bkz. Enrico Cornet, **Lettere al Senato Veneto**, s. 30-31.

başarılı olamadı. Böylece Akkoyunlu ordusu 9 Nisan 1473'te Memlük ordusu karşısında dayanamayarak Fırat boyunca geri çekilmek zorunda kaldı.³⁴⁰

Uzun Hasan'ın bu durumundan faydalanan II. Mehmet Akkoyunlu-Memlük ilişkilerini daha da bozmak için çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin Karaman Beyliği'ni ele geçirmesi ve aynı zamanda Maraş ve Elbistan'ı elinde tutan Dulkadirli Beyi'nin Osmanlılar'a sığınması Uzun Hasan'ı ve Kayıtbay'ı son derece rahatsız ediyordu. Bu arada Uzun Hasan'ın Venedik'e gönderdiği elçisi Osmanlılar tarafından yakalanmıştı. Ele geçirdikleri mektupta Uzun Hasan, Osmanlılar'a ve Memlükler'e karşı birlikte hareket etmelerini önermişti. Mehmet de bu durumdan faydalanarak bu mektubu elçisiyle birlikte Kahire'ye ulaştırdı. Böylece Fatih Mehmet, Akkoyunlular'a karşı yapacağı savaşta Kayıtbay'ın kayıtsız kalmasını sağlamış oldu. Bu yüzden Uzun Hasan Memlük Devleti'ne karşı daha dikkatli davranmak zorundaydı. Uzun Hasan Hristiyanlarla iş birliği yaptığı için Osmanlı Devleti de sürekli Kayıtbay'ı Uzun Hasan'a karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Akkoyunlular'ın Birecik'i kuşatmasıyla aralarında anlaşmazlık çıkmasından dolayı Sultan Kayıtbay aralarındaki gerginliği ortadan kaldırmak için yeni bir adım atmıştı. Kayıtbay, Uzun Hasan'ın Erzincan'daki ordugahına barış yapmak için bir elçi göndermişti. Bu elçinin gelmesi Uzun Hasan'ın cesaretini daha da arttırmıştı. Uzun Hasan, Memlük elçisine Sultan'ın istediği her şeyi yapmaya hazır olduğunu bildirerek barış teklifini kabul etmiş ve kendi elçisini de Mısır'a yollamıştır.³⁴¹

Akkoyunlu Devleti ile Memlük Devleti arasındaki 1473 barış görüşmeleri gerginliği tam anlamıyla ortadan kaldırmadı. Çünkü Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet Şiraz'da babasına isyan ettiğinde Memlükler onu destekledi. Memlük Sultanı, Uzun Hasan'ın ülkesinin kuzey sınırlarına baskınlar yapmasını göz önünde

---

³⁴⁰ W. Hinz, **a.g.e.**, s. 122-123.

³⁴¹ Şerafettin Turan, "**Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 120.

bulundurarak kendisine sığınan Uğurlu Mehmet'in Irak'a kaçmasına yardım etti. Uğurlu Mehmet kardeşinin yönetiminde olan Bağdat'a sığındı. Burada gerekli yardımı alamayınca amcası Üveys'e mektup yazarak ondan yardım istedi³⁴² ve Memlük ordusuyla birleşti. Oradan da ayrılarak 1473'te Halep valisine sığınması Uzun Hasan'ın yeniden harekete geçmesine neden oldu. Çıkan savaşta Uğurlu Mehmet Halepli askerlerle birlikte yenildi, Halep Atabeyi İnal el-Hakim de öldü. Bu olayları duyan Sultan Kayıtbay endişeye kapıldı. Uzun Hasan da bu olaydan sonra başka bir şey yapmayıp geri döndü.³⁴³ Uğurlu Mehmet savaş meydanından kaçmayı başardı. Annesini Memlük sarayına gönderip babasıyla barışması için aracı olmasını istemişti. Ancak bu sonuçsuz kalınca Uğurlu Mehmet de Osmanlılara sığınmak zorunda kaldı ve Şehzade Bayezıt'ın yanına gitti.³⁴⁴ Kayıtbay Uğurlu Mehmet'e yardım etmemesine karşın Uzun Hasan ile aralarında olan gerginlik ortadan kalkmamıştır.

Uzun Hasan'ın 1478'de ölümünden sonra tahta geçen Yakup'un hükümdarlığında en önemli ve ciddi tehlikeyi Memlükler oluşturuyordu. İki devlet arasında Urfa'da çıkan savaşta Memlükler yenilmiş Emir Yaşbek ve Halep valisi dahil birçok kişi esir alınmıştı. Böylece bu zaferden sonra Akkoyunlu-Memlük ilişkileri daha da kesinleşmişti. Sultan Yakup aldığı esirleri bırakmasına karşın iki devlet arasındaki ilişkilerde olumlu yönde bir ilerleme görülmemiştir.³⁴⁵ Bir süre sonra Osmanlı şehzadesi Cem Sultan'a yardım ettiği için Sultan II. Beyazıt ile arası bozulan Kayıtbay esirlerin karşılıklı olarak değiştirilmesi ve Sultan Yakup'un ortaya çıkan durumdan dolayı özür dilemesiyle Akkoyunlu Devleti ile olan ilişkileri iyileştirdi. Osmanlı şehzadelerinin saltanat mücadelesi Akkoyunlular ile Memlükler arasındaki gergin ilişkiyi iyi yönde

---

³⁴² Giosafat Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 45.

³⁴³ W. Hinz, *a.g.e.*, s. 123.

³⁴⁴ C. Zeno, *Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due*, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 27.

³⁴⁵ İ. Erdem, K. Paydaş, *Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür*, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 132.

etkilemeye başlamıştır. Memlük Devleti için gerçek bir tehlikeye dönüşen Osmanlı Devleti'ne karşı savaşta Akkoyunlar ile ortak bir paydada buluşma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Akkoyunlu-Memlük ilişkileri dönemin olaylarına bağlı olarak bir iyi bir kötü devam etmiştir. Siyasi çıkarlara dayalı bu ilişkileri Osmanlı Devleti'nin o bölgede yürüttüğü politikası da son derece etkilemiştir. Doğu Anadolu'da siyasi güce sahip olma doğrultusunda yaşanan bu üçlü mücadelede bazen Akkoyunlu-Memlük ittifakı göze çarpmış bazen de bölgede her iki devletin çıkarlarının çatışması söz konusu olmuştur. 15. yüzyıl sonlarından itibaren eski gücünü kaybeden Akkoyunlu Devleti yerini Safevi Devleti'ne bırakmıştır. Böylece Akkoyunlu Devleti ile ilişkileri kesilen Memlük Devleti ise bölgede yaşanan siyasi olaylara karışmamış ve 1517 yılında da Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaşı kaybetmelerinin sonucunda da yıkılmıştır.

B: Akkoyunlu-Karakoyunlu İlişkileri

Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında eskiden beri olan düşmanlık iki oymağın devlet kurup tarih sahnesine çıkmalarından sonra da devam etmiştir. Uzun Hasan Akkoyunluların başına geçtiğinde Karakoyunlular da en parlak dönemlerini yaşıyorlardı. Karakoyunluların sınırları doğuda Horasan'dan Anadolu'ya, güneyde ise Basra Körfezi'nden Kafkasya'ya ulaşıyordu; Akkoyunluların elinde ise Diyarbakır, Erzincan, Urfa, Mardin gibi şehirler vardı.³⁴⁶ Hasan Bey, İran'a gelip İran'ın ve Çağatay'ın hakimi olan Cihanşah'a karşı savaşmak istiyordu.³⁴⁷ Buna karşın Uzun Hasan, Karakoyunlu saldırılarına başarıyla karşı koydu ve Karakoyunlu emirlerinden Rüstem Tarhan'ı yenilgiye uğrattı. Bunun dışında Safevi Tarikatı Şeyhi, Şeyh Cüneyd ile ittifak yaptı. Cüneyd üç yıl Uzun Hasan'ın yanında Diyarbakır'da kaldı.³⁴⁸ Uzun Hasan da Diyarbakır'da kendisini ağırlarken sahip olduğu güçten faydalanmayı amaçlıyordu.³⁴⁹ Bu durum Cihanşah'ı oldukça rahatsız etmişti. Çünkü Cüneyd onun baş düşmanıydı. Ancak Cihanşah kendi ülkesindeki sorunlarla ilgilendiği için Uzun Hasan'a karşı hemen harekete geçmedi. Ülkesindeki sorunları çözdükten sonra Uzun Hasan'ı ortadan kaldırmak amacıyla 15 Mayıs 1467'de Tebriz'den yola çıktı. Cihanşah'ın hareketinden haberdar olduktan sonra Uzun Hasan da asker toplayıp Cihanşah'ı beklemeye koyuldu. Cihanşah, Hoy üzerinden Sökmenabad yaylağına geldi ve buraya ordugahını kurarak eğlenceye daldı.³⁵⁰ Bu durumdan Cihanşah'ın kendisinden daha az orduya sahip olan Uzun Hasan'ı hafife aldığı anlaşılabilir ancak yine de tedbiri elden bırakmamıştı. Uzun Hasan on bin kişilik bir kuvvet toplamıştı. Cihanşah da Adilcevaz valisi Mehmed Mihmandar'ı Uzun Hasan'ı takip etmesi için görevlendirmişti. Ancak

³⁴⁶ İ. Erdem, K. Paydaş, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 88.

³⁴⁷ Giosafat Barbaro, **a.g.e.**, s. 61.

³⁴⁸ W. Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 27.

³⁴⁹ Mehmet Ali Çakmak, "**Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri**", Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 25, sayı 3, 2005, s. 96.

³⁵⁰ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 246.

Mihmandar Uzun Hasan'ı gözden kaçırınca Cihanşah'a bir elçi göndererek Hasan Bey'in on iki bin kişilik orduyla geldiğini ve altı gündür ondan bir haber alınmadığını söyledi. Bu durum Cihanşah'ta endişeye yol açtı.³⁵¹ Bunun üzerine Cihanşah eğlenceyi kesip, ordunun savaş düzeni almasını emretti. Bir elçinin gelip Hasan Bey'in Harput'ta olduğunu söylemesi üzerine Cihanşah, Hasan Bey'e bir elçi göndererek kendi topraklarına girdiği için cezalandırılacağını, eğer cezalandırılmak istemiyorsa huzuruna gelmesini ya da oğullarından birini göndermesini istedi. Karakoyunlu elçisi Hasan Bey'in huzuruna gelerek hükümdarının isteğini söyledi ve hükümdarının yüz elli bin kişilik bir kuvvet topladığını da belirtti. Hasan Bey, Cihanşah'ı uzun zamandır izlettiği için kuvvetinin o kadar olmadığını biliyordu. Cihanşah'ın güvenilmez olduğunu, iki devlet arasında eskiden beri düşmanlık bulunduğunu bildiğinden onun bu isteğini kabul etmedi.³⁵² Hasan Bey elçiyi yolladıktan sonra asker toplamaya başladı. Ancak savaş istemediğinden barış yapmak umuduyla Kadı Alaeddin Ali'yi elçilik görevi için Cihanşah'a gönderdi. Cihanşah elçiyi kabul etmedi ve "Barış Hasan Bey'in ya da çocuklarından birinin gelmesine bağlıdır" dedi. Bunun üzerine Hasan Bey'in de savaşa hazırlanmaktan başka çaresi kalmamıştı.³⁵³ Ünlü bir evliya olan Baba Abdurrahman, Uzun Hasan'ın Cihanşah'ı yeneceğini söylemiş, bu muştuyla Hasan Bey Amid'e geldi ve geldiği sırada da Cihanşah'ın Erciş'ten geçtiği haberi ulaştı. Hasan Bey de bu durumu kardeşi Cihangir'e ileterek ondan yardım istedi. Cihangir de oğulları Murat ve İbrahim Bey ile ordu toplayıp Hasan Bey'e yardıma gönderdi. Hep birlikte Cihanşah'ın üzerine harekete geçtiler. Hasan Bey İskender-i Pilten'in nökerlerini öncü olarak gönderdi. Ahlat ile Muş arasındaki Şaşlı İdris denilen yerde Karakoyunlu öncüleriyle savaştılar. Akkoyunlular kazanarak pek çok kişiyi esir aldılar. Bu sırada Cihanşah'ın

³⁵¹ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 246-247.

³⁵² İ. Erdem, K. Paydaş, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 89.

³⁵³ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 251.

Erciş'i geçip ilerlediği haberi geldi.³⁵⁴ Bunun üzerine Hasan Bey de ordusunu toplayıp düşmana karşı gitti. Malkişi Tekkesi denilen yere gelince set çekip savaş hazırlığına başladı. Akkoyunlu ordusunda bazı kişiler korkudan kaçmaya başladılar, Hasan Bey de buna kalkışanları ağır şekilde cezalandırdı.³⁵⁵

Cihanşah Erciş, Adilcevaz ve Ahlat üzerinden Bitlis'e, oradan da Murat suyunu geçerek Muş ovasına inmişti. Harput'tan hareket eden Hasan Bey ise kendi merkezi Diyarbakır ile onların merkezi Van'ı birbirinden ayıran yüksek dağlar arasındaki yolları ve geçitleri askerlerle doldurmuş, öncü kuvvetlerini de Çapakçur'a göndermişti. Karakoyunlu kuvvetleri ile Akkoyunluların sayısı 2000 olan öncü kuvvetleriyle meydana gelen ilk çarpışmada Cihanşah'ın kuvvetleri yenildi. Böylece Çapakçur ovasına hakim olan Uzun Hasan, kuvvetleriyle Muş ovasının batısını çeviren dağlara konuşlayarak ovada bulunan Karakoyunlu kuvvetlerine baskınlar düzenlemeye başlamıştı. Baskınlara cevap vermeye çalışan Karakoyunlular, Akkoyunlu kuvvetlerine saldırılar düzenlemiş olsa da etkili olamamışlardır.³⁵⁶ Her iki durumda da kayıp veren Cihanşah, savaşın gidişatı konusunda görüşmek üzere komutanlarının bir kısmıyla görüşmüş; bu toplantıda kışın yaklaşmasından dolayı kışlaklara dönülmesi ve savaşın ertesi yıla bırakılması kararlaştırılmıştır. Cihanşah da onlara uyararak Azerbaycan'a gitmek üzere yola koyuldu.³⁵⁷ Bingöl vilayeti sınırları içindeki Sancak mevkiine gelip burada konaklamıştır. Düşmanına önem vermediğinden ciddi tedbir almaya da gerek duymadan eğlenceye dalmıştır. Hasan Bey de bundan yararlanarak Cihanşah'ın ortadan kaldırılması gerektiğini söyledi. Cihanşah'ın kaldığı yere ulaştılar. Uzun Hasan durumu anlamak için bir casusunu onun karargahına gönderdi. Yüksek sesle atının elinden kaçtığını söyledi. Ancak herkes sarhoş ve sızmış olduğundan kimse ona yanıt veremedi.

³⁵⁴ Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 252.

³⁵⁵ Tihrani, **a.g.e.**, s. 252; Erdem, Paydaş, **a.g.e.**, s. 90-91.

³⁵⁶ Tihrani, **a.g.e.**, s. 253.

³⁵⁷ Tihrani, **a.g.e.**, s. 254-255.

Böylece geri dönmüş ve tespitlerini Hasan Bey'e bildirmişti.³⁵⁸ Bunu fırsat bilen Uzun Hasan, yanına aldığı seçme 6000 kişilik kuvvetiyle 10 Kasım 1467 sabahı Cihanşah'ın karagahına düzenlediği ani bir baskınla onları şaşkına çevirdi. Düşman ne olduğunu anlayamadan birçoğu öldürüldü ve esir alındı. Çadırında uyuyan Cihanşah, Akkoyunlu askeri tarafından öldürüldü, iki oğlu ve bütün beyleri esir edildi.³⁵⁹ Hasan Bey, Cihanşah'ın başını Ebu Said'e gönderdi, bedenini de Erciş'te bulunan babasının yanına gömdürdü.³⁶⁰

Caterino Zeno Cihan Şah ile Uzun Hasan arasındaki savaşı kendi eserinde şöyle anlatmıştır: *“Seçkin 500 atlıyla birlikte ünlü ve büyük şehir olan Amid'e akın düzenledi. Şansı yolunda gittiğinden buranın ününe karşın burayı alabildi. Bunun etkisiyle bölgenin önemli kişileri de ona destek oldular. Bundan dolayı da taraftarının desteğini kaybetmezse -şimdi ona sonuna kadar bağlılar- İran'ın padişahı olabileceğini düşündü. Büyük bir ordu kurdu. Eğer Cihan Şah şansını denemek için kendisiyle savaşırsa diye orduyu hazır tuttu. Cihan Şah da asker toplayıp İran'da bulunan ordusunun neredeyse tamamıyla Uzun Hasan'a karşı gitti. İkisine de sevgi besleyen İranlı Beyler, bu ikisi savaştıklarında ülkeye bir felaketin geleceğini bildiklerinden ikisi arasında aracı olup işleri barış yoluyla çözmek için büyük çaba sarf ettiler. Ancak Cihan Şah, Uzun Hasan'dan vergi olarak 300 Memlûkliyü isteyince barış denemeleri yararsız oldu. Cihan Şah'ı Erzincan ovasına çekti, orada onunla savaşıp onu esir etti.”*³⁶¹

Cihanşah'ın öldürülmesiyle birlikte pek çok Karakoyunlu da esir alındı. Bu darbe Karakoyunluların sonu oldu. Bu zaferden sonra Uzun Hasan, askerlerine şehri yağmalamalarını buyurdu ve sonra da kendisi bir toy düzenledi. Hasan Bey, Karakoyunluların hepsinin yok olmasını istemediği için kazandığı utkudan sonra esir

³⁵⁸ W. Hinz, **a.g.e.**, s. 43.

³⁵⁹ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 256.

³⁶⁰ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 257.

³⁶¹ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 6-8.

olan Karakoyunlu askerlerinin birçoğunu serbest bıraktı.³⁶² Sonrasında Uzun Hasan yönünü Azerbaycan'a çevirdi ve Türkmenler için çok büyük bir öneme sahip olan bu ülkeyi almak istedi. Çünkü Azerbaycan'a hakim olmak hükümdar olarak anılmanın en önemli etkenlerinden biriydi.³⁶³ Ancak kış geldiği için Akkoyunlu emirleri bu işe kalkışmanın doğru olmadığını söylemeleri üzerine Hasan Bey, bu seferi erteleyip Amid'e yöneldi. Kuşkusuz ki Uzun Hasan'ın Karakoyunlulara karşı kazandığı bu zafer Uzun Hasan'ın "*Hasan Padişah*" olarak anılmasını sağlayacaktı.³⁶⁴

Cihanşah'ın ölümünden sonra yerine oğlu Hasan Ali geçti. Hasan Ali'nin askeri gücü; Bayramlı, Van Gölü çevresindeki Ruzagi Kürtleri ve Uzun Hasan'ın amcası Mahmut yönetimindeki Akkoyunluların bir kısmından oluşuyordu. Ulusunu bir arada tutmayı başaran Hasan Ali bu sıralarda Timurlular ile savaş durumundaydı. Akkoyunluların Azerbaycan'a yönelmesi üzerine Hasan Ali'nin barış teklifi Uzun Hasan tarafından geri çevrildi. Bundan dolayı da Timurlular ile mücadelesine ara vererek Akkoyunlular ile savaş hazırlığına başladı. Merend yakınlarına gelip 1468 yılı sonlarında Uzun Hasan'a karşı başarısız bir girişimde bulundu. Bayramlılar'dan pek çok askerinin kaçmasıyla Hasan Ali'nin bir kanadı kırılmış gibi oldu ve kendisi de kürt bağlaşıklarıyla savaş alanından kaçıp Şeyh Cafer'e sığındı. Çok geçmeden de Timurlu hükümdarı Ebu Said'e katıldılar.³⁶⁵ Böylelikle Batı Azerbaycan Hasan Padişah'a kalmış oldu.³⁶⁶

Bu askeri başarılar sonunda Uzun Hasan, eskiden beri düşmanları olan Karakoyunluları tamamen ortadan kaldırırken, onların hüküm sürdüğü Doğu Anadolu, Azerbaycan, Irak-ı Acem ve Irak-ı Arap topraklarını da kendi ülkesine katmıştır.³⁶⁷

³⁶² Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 258-259; J. Woods, **a.g.e.**, s. 174.

³⁶³ İ. Erdem, K. Paydaş, **a.g.e.**, s. 93.

³⁶⁴ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 260-261.

³⁶⁵ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 283.

³⁶⁶ J. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret, Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 175-176.

³⁶⁷ M. Çakmak, "**Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri**", Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, c. 25, sayı 3, 2005, s. 102.

C: Akkoyunlu-Timurlu İlişkileri

Uzun Hasan, Cihanşah'ı yenilgiye uğratması sonucunda Karakoyunluların İran'daki topraklarını ele geçirmesiyle Timurlular ile komşu olmuşlardı. Uzun Hasan bu durumun eskiden beri Akkoyunlu oymağının dostu olan Timurlular tarafından hoş karşılanacağını umuyordu. Ancak bu durum Ebu Said'in hiç hoşuna gitmedi. Çünkü Ebu Said, Karakoyunlu ve Akkoyunlu arasındaki mücadeleden faydalanarak Batı İran'ı tekrar ele geçirmek istiyordu. Ebu Said, Hasan Ali'nin yenildiğini öğrenince Tebriz'e birlikler göndererek şehri Akkoyunlulardan önce almak istedi. Bu gelişme üzerine Hasan Bey de oğlu Halil'i, Tebriz'i ele geçirip koruması için görevlendirdi. Bu sıralarda Hasan Bey de Hoy'da Ebu Said ile savaş halindeydi. Karakoyunluların hezimete uğramasından sonra İran ve Azerbaycan'ın karışıklık içinde olması Ebu Said için önemli hale gelmeye başladı. Çünkü o kendisini atası Timur'un halefi olarak sayıyordu ve bu yüzden Uzun Hasan'ı da rakip olarak görmeye başlamıştı. Bu sebeple büyük bir orduyla Herat'tan harekete geçti. Hasan Ali başta olmak üzere Akkoyunlu Mahmut Bey, Pir Ali gibi birçok kişi Ebu Said'in ordusuna katıldı.³⁶⁸ Hasan Bey, Hoy'da Ebu Said'e elçi göndererek Azerbaycan'ın kendisine bırakılması şartıyla Irak'tan vazgeçebileceğini söyledi ancak Ebu Said bunu kabul etmedi. Ebu Said ise Azerbaycan'ın ata toprağı olduğunu sadece Anadolu ve Şam'ı verebileceğini kötü bir üslupla ifade etti ve Hasan Bey'in elçisine hiç hoş davranmayarak heyettekilere eziyet çektirdi ve birini de öldürttü.³⁶⁹ Bunun üzerine Uzun Hasan da "Atı ürkütmek devleti ürkütmek demektir. Bir masumu adam yiyen uydurmasıyla nitelenen bir topluluğun eliyle öldürtüp sonra parça parça yapmak benzerini kafirlerin yapmayacağı bir zulümdür." diyerek Ebu Said'in üzerine yürüdü. Murat Bey'e eşlik eden Timurlu elçisine "Onunla durumumuz bir çölde susuzluğa düşmüş iki kardeşin durumuna benzemektedir. İki kardeşten birisi

³⁶⁸ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 285.

³⁶⁹ İ. Erdem, K. Paydaş, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 98.

bir çölde iki su testisi buldu. Birini kardeşine verdi, diğerini de kendine aldı. O kardeş büyük bir hırs ve açgözlülükle elindeki suyu bitirmeden diğer testiye gözünü dikti. Irak ve Azerbaycan da iki testi gibidir. Irak'ı ona bıraktım, Azerbaycan'ı da kendime sakladım. Ebu Said'in daha Irak'a sahip olmadan Azerbaycan'a yönelmesi saygısızlıktır." diyerek elçiyi gönderdi.³⁷⁰ Aslında Akkoyunlular Timurlular ile her zaman dost oldukları için Hasan Bey de bu mücadeleye pek istekli değildi ancak Ebu Said'in tavırları bu durumda çok etkili olmuştur. Aradaki gerginlik devam ederken iki devlet arasında elçiler gelip gidiyordu ancak bu durum pek de fayda sağlamıyordu. Baba Abdurrahman'ın "İran ve Turan senindir" demesi Uzun Hasan'ın umutlarını daha da artırdı. Uzun Hasan son bir şans olarak Kadı Alaaddin Ali'yi Ebu Said'e göndererek Karakoyunlu topraklarını paylaşmayı önerdi. Ancak Ebu Said ise Anadolu ve Suriye'yi isteyerek karşılık verdi.³⁷¹

Hasan Bey, Timurlu ordusunun kış şartlarında zorlandıklarını bildiğinden onları daha da zor duruma düşürmek için ordusunu savaş için hazırlattı ve öncülerini harekete geçirdi. Öncüler kısa süre sonra Timurlu ordusu ile karşılaştılar ve çarpışma başladı. Akkoyunlular üstünlük kurdular ve Hacılı Emir Hasan ve Uğurlu Mehmet komutasındaki birlikler Timurlulara baskın yaparak birçok esir ve ganimet aldılar. Akkoyunlu baskısı o kadar etkili oldu ki Timurlu ordusu 3 ay boyunca Handek ve Arabe Hisarı bölgesinde sıkıştı. Onlardan bazıları Uzun Hasan'a sığındılar. Bu duruma pişman olan Ebu Said, Hasan Bey'e elçi göndererek barış teklifinde bulundu.³⁷² Bu teklif karşısında Uzun Hasan da Ebu Said'e elçi gönderdi ancak Ebu Said elçiyi tutuklattı. Bu sıralarda Ebu Said'in ordusuna kalabalık bir topluluk ve çok miktarda mal geldiğini öğrenen Hasan Bey, Emir Ömer Bey'i görevlendirerek cephanenin ele geçirilmesini istedi. Cephaneyi ele geçirip Akkoyunlu karargahına getirdiler ve böylece

---

³⁷⁰ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 286-287.

³⁷¹ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 288-289.

³⁷² Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 290.

Akkoyunluların gücü iyice arttı. Karakoyunlular en başta Ebu Said'e katılmışlardı. Daha sonra bilindiği üzere Hasan Ali de ona katıldı. Ebu Said, Şirvanşah Ferruh Yaşar'ı da bu ortaklığa davet etti.³⁷³ Bu hamleler karşısında Hasan Bey de askeri faaliyetlerine hız kesmeden devam etti. Bu akınlarda Uğurlu Mehmet, Şah Ali Bey, Hoca Hacılı Hüseyin, Mansur Bey büyük başarılar elde ettiler. Baskılar karşısında Ebu Said, Mahmutabad ve Şirvan'a gitmek zorunda kaldı. Ordugahını burada kurdurup çevresine de hendekler kazdırarak güvenliğini artırdı. Buna karşılık Hasan Bey de Şehzade Halil komutasında üç bin kişilik bir kuvveti Timurlu ordusuna gece baskını için görevlendirdi. Bu baskın sonuç vermiş Timurlu komutanlar arasında hoşnutsuzluk çıkmış ve askerler arasında firarlar başlamıştı. Çaresiz durumda kalan Ebu Said ise Şirvan'a çekilmek ile Hasan Bey'e teslim olmak arasında gidip gelmeye başlamış, kendisine yardıma gelen Şirvanlıları da Hasan Bey önleyince Said'in umutları iyice tükenmiş ve geri dönmekten başka çaresi kalmamıştı. Bunu haber alan Hasan Bey de Ömerli Emir, Bayındır Bey, Avşarlı Mansur gibi kumandanları Timurlularla takip etmesi için önden göndermişti. Bu sırada da Emir Bey, Timurlularla çarpışmak zorunda kalmış ve mücadeleyi kaybetmişti. Bunun üzerine Hasan Bey de süvarilerini yardıma göndermiş, Akkoyunlular Timurluları yenmiş ve kumandanları Seyyid Mezid'i tutsak almışlardı. Bunu haber alan Ebu Said üzüntü ve endişeye kapıldı. Onun serbest bırakılmasını ve barış yapılmasını istedi.³⁷⁴ Bu amaçla Ebu Said, annesiyle beraber bir elçiyi ricacı olarak gönderdi. Hasan Bey gelenleri iyi karşıladı ancak barışın yalnızca Ebu Said'in kendisinin gelmesi ya da Şah Mahmud Mirza'nın gelmesi şartıyla olabileceğini söyledi. Heyet geri döndüğü zaman Timurlu ordusu açlıktan kontrolünü kaybetmiş ve dağılmak üzereydi.³⁷⁵ Ordunun da kontrolünü kaybeden Ebu Said kaçmaya başladı. Hasan Bey; Halil Mirza, Zeynel Mirza ve Bayramlı Şah Ali'yi Ebu

³⁷³ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 291.

³⁷⁴ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 295.

³⁷⁵ Ebu Bekr-i Tihrani, **a.g.e.**, s. 295.

Said'i yakalamaları için yolladı. Onlar da Ebu Said'i yakalayıp Hasan Bey'in huzuruna getirdiler.³⁷⁶ Kendisini iyi karşılamayan Hasan Bey'e Ebu Said sitemli sözler ederek şöyle dedi: *"Aramızda 100 yıllık dostluk var ve uzun yılların dostluğunu kısa ayların düşmanlığına heba etme"*. Hasan Bey de şöyle karşılık verdi: *"Bizim sizinle hiçbir dostluğumuz yoktur. Bugün Şahruh Mirza hanedanından Yadigar Muhammed bizim dostumuzdur ve büyükbabasının hukukuna riayette hiçbir kusur etmeyiz."*³⁷⁷ Buna rağmen Uzun Hasan, Ebu Said'in vücudunu ortadan kaldırmak istemiyordu. Ancak Akkoyunlu karargahında bulunan ve annesi Gevşerhad Begüm'ün Ebu Said tarafından öldürülmesinin öcünü almak isteyen Şahruh hanedanından Yadigar Muhammed'in ısrarı sonucunda 7 Şubat 1469'da öldürüldü.³⁷⁸

Ebu Said'in öldürülmesinden sonra Uzun Hasan, kendini Timur'un değil aynı zamanda Şahruh'un da mirasçısı olarak gördüğünden Timurlu toprakları üzerinde hak iddia etmeye başladı.³⁷⁹ Bu yüzden de Horasan'ı denetim altında tutmak için Şahruh'un torunu Yadigar Muhammed'i Horasan'a atadı. Bu sıralarda Herat Timurlu ailesinden bir başka temsilcinin yani Hüseyin Baykara'nın elindeydi. Esterabad ise Yadigar Muhammed'in elindeydi. Baykara da bundan dolayı ona harekete geçti ve Eylül 1469'da Yadigar Muhammed'i yenerek Esterabad'ın hakimi oldu. Daha sonra Uzun Hasan, Horasan'a üç ordu göndermeye karar verdi. İlki, birkaç önemli bayındırın komutasında Yadigar Muhammed'i destekliyordu, ikinci birlik Zeynel komutasında Kuhistan'ı işgal etti; üçüncü birlik de Halil komutasında Esterabad'ı yeniden işgal etti;³⁸⁰ Yadigar Muhammed de bu sıralarda Horasan'a gitmiş, Baykara ise içlere çekilmişti. Böylece Yadigar Muhammed hiçbir zorlukla karşılaşmadan Herat'a giderek

³⁷⁶ İsmail Aka, **İran'da Türkmen Hakimiyeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 82.

³⁷⁷ Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 296.

³⁷⁸ W. Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 46; İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 92.

³⁷⁹ J. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret, Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 189.

³⁸⁰ J. Woods, **a.g.e.**, s. 190.

Horasan tahtına oturdu.³⁸¹ Ancak Yadigar'ın tecrübesiz ve heyecanlı olması onun yanlış davranmasına ve kendini dünya zevkleri arasında kaybetmesine neden oldu.³⁸² Bundan dolayı da Herat'ın önde gelen kişileri şehri Hüseyin Baykara'ya teslim etmek istediler. Yadigar Muhammed'i bir gece eğlence yaptığı yerde gafil avlayıp birkaç gün sonra da idam ettirdi.³⁸³ Horasan'ı ele geçirdi. Bunu duyan Uzun Hasan hemen hareket geçip Uğurlu Mehmet'i Esterabad'a yolladı. Hüseyin Baykara Uğurlu Mehmed'in gelişini duyunca Uzun Hasan'a bir mektup gönderdi. Esterabad'ın verilmesi koşuluyla Akkoyunlulara boyun eğmeği kabul etmek istiyordu. Uzun Hasan da bu teklifi kabul etti. Uzun Hasan da o yıl Kum'da kalmış çocukları da kendi yerlerine dönmüşlerdi.³⁸⁴

Uzun Hasan ile Ebu Said arasındaki olayları Ambrogio Contarini seyahatnamesinde şöyle anlatmıştır: “2 Ağustos'ta dağın eteklerinde kurulmuş ve diğerlerine göre daha iyi olan Ermeni köyüne vardık. Onların geleneklerine göre bu nehri kayıkla geçmemiz gerekiyormuş. Bu nehrin kıyılarında özellikle de doğu taraflarında Sultan Busech'in (Ebu Said) Uzun Hasan ile savaş yapmaya geldiğini söylüyorlardı. Uzun Hasan'ın ordusu bu tarafta, Tatarların ordusu da nehrin diğer tarafındaydı. Tatar ordusu açlıktan dolayı hastalanmış ve Uzun Hasan onların ordusunu dağıtıp Sultanı esir almış ve kellesinin koparılmasını buyurmuştu.”³⁸⁵ Contarini, İsfahan'da Uzun Hasan'ın sarayını gezerken dikkatini çeken bir odayı görüyor ve bu odayı şöyle tasvir etmektedir: “Saray düzlükte, içinden nehir geçen çok hoş bir yerde bulunuyordu. Burada küp şeklinde bir yer var ve orada Ebu Said'in başının kesilmesi çizilmişti.”³⁸⁶

Uzun Hasan, neredeyse on yıllık bir süre içerisinde Karakoyunluları ve Timurluları yenmişti. Uzun Hasan kazandığı bu zaferler sonucunda büyük bir hükümdar

³⁸¹ İ. Erdem, K. Paydaş, **a.g.e.**, s. 108; İsmail Aka, 1991, s. 95.

³⁸² Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 330-331; İsmail Aka, 1991, s. 95.

³⁸³ İsmail Aka, 1991, s. 95.

³⁸⁴ İ. Erdem, K. Paydaş, **a.g.e.**, s. 108.

³⁸⁵ Ambrogio Contarini, **a.g.e.**, s. 76.

³⁸⁶ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 80.

konumuna gelmişti. Yeni devletin sınırları İran'ı, Ermenistan'ı ve Mezopotamya'yı içine alıyordu. Uzun Hasan ölümüne kadar bu sınırların hakimi olmuştur.³⁸⁷

---

³⁸⁷ W. Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 47-48.

D: Venedikli Seyyahların Gözüyle Akkoyunlu-Osmanlı İlişkileri

Uzun Hasan, dedesi Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra beylik içinde çıkan çatışmalar arasında büyümüş ve sonunda kendini göstererek 1452 yılında bütün rakiplerini yenerek beyliğin başına geçmeyi başarmıştır. O zamanlar Akkoyunlu Devleti'nin merkezi Diyarbakır olmak üzere Erzurum, Erzincan, Mardin, Ruha (Urfa), Harput, Diyarbakır gibi şehirleri içine alan ufak bir devlettir. Batıda Osmanlılar, güneyde Memlükler, doğuda Karakoyunlular, bazı beylikler ve Trabzon Rum İmparatorluğu gibi devletlerle komşuydu. Uzun Hasan büyük bir uğraş ve çabayla ülkesinin sınırlarını genişletmeyi amaçlamış ve bu uğurda rakiplerine birer birer boyun eğdirmiştir. 1467'de ezelden beri düşman oldukları Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı alt etmiş ve başkentini Diyarbakır'da Tebriz'e taşımış; 1469'da ise Timurlu Ebu Said'i yenerek, Timurluları Horasan'da tutmayı başarmıştır.³⁸⁸ Böylece İran ve Irak olmak üzere geniş bir coğrafyaya hakim olmuştur. Horasan'dan Sivas'a kadar sınırlarını genişleten Uzun Hasan ile Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in karşılaşmaları adeta o bölgede bir güç gösterisi, zorunluluk haline gelmiştir.³⁸⁹ Çünkü Fatih de Anadolu'yu kendi egemenliği altında birleştirmek istiyordu. Anadolu'nun siyasi birliği her şeyden önce geliyordu ve Anadolu'yu ele geçirmek isteyen herkesi rakibi olarak görüyor ve onlarla savaşmayı kendinde hak görüyordu.³⁹⁰

Osmanlı'nın doğuya doğru genişlemek istemesine Uzun Hasan da aynı ölçüde karşılık vermek istiyordu ve bu amaçla Trabzon Rum İmparatorluğu ile ittifak girişiminde bulundu.³⁹¹ 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'nun düşmesiyle Trabzon Rum İmparatorluğu kendini Bizans'ın Anadolu'daki temsilcisi olarak görüyordu. Ancak

---

³⁸⁸ Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", Belleten, cilt 21, sayı 82, 1957, s. 262.

³⁸⁹ Bekir Sıtkı Baykal, a.g.m., s. 263.

³⁹⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı 2, 1964, s. 68.

³⁹¹ C. Zeno, *Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due*, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 9.

Fatih de bu topraklar üzerinde kendinden başka bir gücün bulunmasını istemiyordu. Bundan dolayı da hakimiyet kurduğu topraklarda her türlü tehlikeyi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Trabzon'u Osmanlı himayesine aldı ve yıllık vergiye bağladı. Bu şartlar altında Trabzon İmparatorluğu kendi varlığını tehlikede gördüğü için Uzun Hasan'ın ittifak teklifini memnuniyetle karşıladı. Uzun Hasan da sınırlarını Karadeniz boyunca genişletmek ve kuzey bölgelerini güvence altına almak istiyordu. Bu ittifakı daha da güçlendirmek için Trabzon Rum İmparatoru Kalo Johannes'in kızı Despina ile evlendi.³⁹² Çeyiz olarak Kapadokya'yı aldı ve imparatora her türlü yardımı yapacağını sözünü verdi.³⁹³ Bu evlilikten önce de Trabzon ile Akkoyunlu arasında böyle evlilikler yaşanmıştı.³⁹⁴ Böylece Akkoyunlularla Trabzon İmparatorluğu arasındaki yıllardır süren dostluk Uzun Hasan zamanında iyice güçlenmiş ve Uzun Hasan kendini bu imparatorluğun koruyucusu durumuna getirmiştir. Ancak bu ortaklık Osmanlı'ya karşı koymaya yetecek güçte olmadığından Uzun Hasan'ı yeni müttefikler aramaya itmiştir. Bu müttefikler Macar ve Leh Kralları, Boğdan Voyvodası, Papa, Napoli Krallığı, Venedik Cumhuriyeti ile İsfendiyaroğulları ve Karamanoğlu Beylikleri'dir. Uzun Hasan hem yabancı devletlerin yardımını alıyor hem de Osmanlı'dan kaçan beylerin kendisine sığınma talebini kabul ediyordu. Bu beyler Uzun Hasan'ın Osmanlı'yı yenmesi durumunda tahtlarına yeniden oturacakları umuduyla Uzun Hasan'ı kışkırtıyorlardı. Yabancı devletler ise Osmanlı'yı kendileri için büyük bir tehdit olarak gördüklerinden Uzun Hasan'ın gücüne büyük umutlar bağlamışlar ve onun tüm yardım isteklerini kabul ederek harekete geçmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁹⁵ Venedik'in de 1470 yılında Eğriboz'u kaybetmelerinin yarattığı hüsrana nedeniyle Uzun Hasan ile ittifak kurmaktan

³⁹² C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 9.

³⁹³ W. Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 29.

³⁹⁴ Uzun Hasan'ın dedesi Kara Yülük Osman Bey'in IV. Aleksios'un kızı ile evlenmesi örnek olarak gösterilebilir. Bkz. W. Hinz, **a.g.e.**, s. 28.

³⁹⁵ B. S. Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten*, cilt 21, sayı 82, 1957, s. 270.

başka seçeneği kalmamıştı. Uzun Hasan, Osmanlı'yı devirebilmek için Hristiyan, Müslüman fark etmeden her güçten yararlanmayı umuyordu, özellikle de Venedik'ten. Çünkü kendisinde ateşli silahlar olmadığından Venedik'ten gelecek ateşli silahlara oldukça önem veriyordu.³⁹⁶ Bu amaçla birbirlerine sürekli elçiler gönderiyorlardı. 1464'ten beri Venedik elçisi Lazaro Quirini Uzun Hasan'ın sarayında bulunuyordu ve Venedik'e dönerken yanında Uzun Hasan'ın elçisi Murat da vardı. Uzun Hasan, Murat aracılığıyla bir mektup göndermişti ve 2 Ağustos 1470'te Sultaniye'de yazdığı Farsça mektupta şöyle diyordu: *“Osmanlı Türklerinin oğlu Mehmet'ten başka bir düşmanımız ve engelimiz yok. Onu da tahtından etmek, düşürmek çok da zor değil. Biz de aramızda iyi ve güçlü bir anlaşma yaptığımızda, sizin donanmanız denizden, bizim güçlü ordumuz da karadan saldırırsa Osmanoğlu Asya ve Avrupa'daki topraklarından yoksun bırakılmış olacaktır.”* (Non ne resta altro ostaculo et inimico, salvo el fiol dell'Othoman Turco, Maomet Bei; et ne è facil cosa abbassar et eradicar el suo dominio et signoria et havendo noi bona et vera intelligentia con voi, chel'armada vostra sia preparada per mar e il nostro essercito potentissimo per terra, facilmente esso fiol dell'Othoman sera privado in tutto della sua signoria che l'ha in Asia et in Europa.)³⁹⁷

Bu teklifi memnuniyetle karşılayan Venedik 7 Mart 1471 tarihinde Uzun Hasan'a bir elçi daha göndermeyi düşündü. İlk olarak seçilen kişiler Francesco Michele ve Giacomo Medin bu teklifi reddedince Caterino Zeno elçi olarak seçildi.³⁹⁸ Zeno, Uzun Hasan'ın karısı Despina'nın kız kardeşinin damadıydı ve bu durumdan dolayı

---

³⁹⁶ Venedik, Uzun Hasan'ın talep ettiği ateşli silahları Giosafat Barbaro önderliğinde İran'a göndermeye karar vermiştir. Bu amaçla Barbaro, 18 Şubat 1473'te Venedik'ten yola çıktı. Ateşli silahlar; bomba, tüfek, kurşun, barut ve dört bin duka değerindeki çeşitli silahlardı. Bkz. Guglielmo Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 11; G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 24-25.

³⁹⁷ Domenico Malipiero, **Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500**, Pietro Vieusseux, Firenze, 1843, s. 67-68.

³⁹⁸ Enrico Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, bel. 13, s. 23; G. Berchet, **a.g.e.**, s. 6; C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 10.

Uzun Hasan ile akrabalığı bulunuyordu.³⁹⁹ Bu elçiliğin hem kendisi hem de ülkesi için iyi olacağını düşündüğünden tereddüt etmeden teklifi kabul etti.⁴⁰⁰ 18 Mayıs 1471’de Caterino Zeno’ya talimat verildi⁴⁰¹ ancak o sıralarda İstanbul’da barış müzakereleri de yapılıyordu ve üyeler bu müzakerelerin sonuçlanmasının beklenmesi istedi. Müzakerelerden bir sonuç çıkmayınca Zeno’ya 10 Eylül 1471’de ikinci talimat verildi.⁴⁰² Caterino Zeno’ya verilen talimat; Venedik’in Uzun Hasan’ın gücünden duyduğu memnuniyet ve aralarındaki anlaşmaya göre her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirmektir. Zeno, Uzun Hasan’a altın işlemeli kumaşlar götürüyordu, Karamanoğulları, Gürcistan Kralı ve Uzun Hasan’ın karısı Despina Hatun’u ziyaret etmesi ve öğrendiği her bilgiyi Venedik’e bildirmesi de buyrulmuştu.⁴⁰³ Nihayet Zeno İran’a gitmek için Ekim sonlarına doğru Kıbrıs’a hareket etti.⁴⁰⁴ Ancak Zeno birkaç ay Rodos’ta beklemek zorunda kaldı. Çünkü, Venediklilerin Akkoyunlular ile ittifak yaptığını öğrenen Mehmet bu ittifakı oyalamak için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Bir yandan İstanbul’daki barış görüşmelerini uzatıyor, bir yandan da Akkoyunlular’dan önce Karaman kıyılarını ele geçirmeyi planlıyordu. Zorlanmadan Silifke, Korikos, Moka kalelerini almışlardı.⁴⁰⁵ Bundan dolayı Zeno, binbir zorlukla 30 Nisan 1472’de Tebriz’e varabildi.⁴⁰⁶ Akkoyunlu başkentine gelen Venedik elçisi Uzun Hasan tarafından çok iyi karşılandı. Akrabası Despina ile görüştü. Despina, Zeno’ya elinden gelen her türlü yardımı yapacağına ve kocasını Osmanlı’ya karşı kışkırtacağına dair söz

---

³⁹⁹ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 2.

⁴⁰⁰ G. Berchet, **a.g.e.**, s. 6.

⁴⁰¹ G. Berchet, **a.g.e.**, bel. 6, s. 108-111.

⁴⁰² G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, bel. 7, s. 111-114; G. Berchet, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁴⁰³ Ş. Turan, **Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 93.

⁴⁰⁴ E. Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell’Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, bel. 18, s. 31. 25 Ekim 1471 tarihli mektup.

⁴⁰⁵ Ş. Turan, **a.g.m.**, s. 94.

⁴⁰⁶ Zeno’nun, Pietro Mocenigo’ya Hoy’da yazdığı 30 Mayıs 1472 tarihli mektubu. Bkz. D. Malipiero, **Annali Veneti dall’anno 1457 al 1500**, Pietro Vieusseux, Firenze, 1843, s. 76.

verdi.⁴⁰⁷ Zeno'ya sarayda bir oda verilmesinin dışında saray yemeklerinden de verilmesi buyrulmuştur.⁴⁰⁸ Zeno'nun da gelişiyle Uzun Hasan, Venedik'in iş birliğine hazır olduğunu anlayınca harekete geçmeye karar verdi. Uzun Hasan, Zeno'nun İran'a gelmesinden sonra İsaac adlı elçiyi Venedik'e gönderdi.⁴⁰⁹ Venedik sayesinde Osmanlı'yı alt edecek ateşli silahlara ve toplara kavuşabilirdi. Bu amaçla İsaac'ten sonra 30 Mayıs 1472'de başka bir elçi olan Hacı Mehmet'i gönderdi.⁴¹⁰ Bu sıralarda Osmanlılar Silifke Kalesi'ni alıp İshak Bey'in çocuklarını İstanbul'a göndermişlerdi. Bunu duyan İshak Bey de Uzun Hasan'ı Osmanlılara karşı kışkırtmaya başladı. Bunun üzerine Uzun Hasan da Emir Bey Musullu komutasında bir orduyu Silifke'ye gönderdi. O sırada Osmanlı şehzadesi Beyazıt o tarafa geldiğinden Türkmenler Diyarbakır'a gitti. Uzun Hasan da Yusuf Mirza'yı Pir Ahmet ve Kasım Bey ile birlikte 20.000 kişilik bir orduyla Karaman'a gönderdi. Burayı kolaylıkla geçerek Hamidili'ne geldiler.⁴¹¹ Kayseri'yi de alarak Orta Anadolu'da ilerlemeye başladılar. Tokat'ı da tahrip ettiler. Ancak bu ilerlemelere karşın Şehzade Mustafa'nın görevine verilen Gedik Ahmet Paşa ile Davut Paşa tarafından bozguna uğratıldılar. Yusuf Mirza esir alındı, Pir Ahmet Uzun Hasan'ın yanına kaçtı, Kasım Bey ise çekilerek Venediklilerin yardımıyla Silifke'ye gitti.⁴¹² Venedik de Akkoyunluların bu hareketini haber alınca Başamiral Pietro Mocenigo'ya Türk kıyılarına saldırması emrini vermişti. 1472 Ağustosunda Antalya'yı ve 13 Eylül'de de İzmir'i yağmaladılar.⁴¹³ Tüm bu olup bitenleri öğrenen Venedik, müttefiki Uzun Hasan'ın Mehmet ile savaşırken en çok topa ve ateşli silahlara ihtiyacı olduğunu bildiğinden bu isteğinin yerine getirileceğini bildirdi. 22 Eylül'de Dük Niccolo Tron, Uzun Hasan'a mektup yazarak bu isteğinin yerine getirileceğini ve

⁴⁰⁷ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 12.

⁴⁰⁸ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 7-8; C. Zeno, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁴⁰⁹ G. Berchet, **a.g.e.**, s. 114-115.

⁴¹⁰ D. Malipiero, **Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500**, Pietro Vieusseux, Firenze, 1843, s. 76.

⁴¹¹ İ. Erdem, K. Paydaş, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007, s. 112.

⁴¹² İ. Erdem, K. Paydaş, **a.g.e.**, s. 113; Ş. Turan, "**Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 97.

⁴¹³ Ş. Turan, **a.g.m.**, s. 98.

Venedik donanmasının ihtiyaç halinde saldırıya geçmesi için Pietro Mocenigo'ya talimat verildiğini yazdı.⁴¹⁴ Böylece iki taraf Osmanlı'ya karşı ortak savaşmak için anlaşmaya varmış oldu. Osmanlı'ya karşı kesin sonuç alacaklarını düşündükleri savaşa hazırlanmaya başlamışlardı. Fatih de Uzun Hasan üzerine yürümeye kararlı olduğundan onu yalnız bırakmak için Venedik'e barış teklifi götürmesi için bir elçi gönderdi. Ancak Venedik, Uzun Hasan ile ittifak yapmasından dolayı Fatih'in barış teklifini kesin bir dille reddetti. Çünkü Venedik bu sırada Akkoyunlular'ın Malatya'yı aldığını da öğrenmiş bulunuyordu. Venedik Senatosu 5 Ocak'ta Uzun Hasan'ın sarayında elçi olarak bulunan Caterino Zeno'ya yazdığı mektupta Osmanlı'nın barış teklifini reddettiklerini ve Zeno'nun Uzun Hasan'ı savaşa teşvik etmesini söylüyordu. Uzun Hasan'ın istediği top ve ateşli silahların gönderilmesi için de doğu dillerini oldukça iyi bilen Giosafat Barbaro'yu elçi olarak seçtiler.⁴¹⁵ Barbaro, Papa'nın, Napoli Kralı'nın ve Uzun Hasan'ın elçisi Hacı Mehmet ile birlikte 18 Şubat 1473'te Venedik'ten iki gemiyle yola çıktı. Arkalarından da Uzun Hasan'a gönderilen hediyeler ile birlikte ağır silahlar ve askerlerle dolu iki büyük gemi geliyordu.⁴¹⁶ Ateşli silahlar; bomba, tüfek, kurşun, barut, ok atma aleti ve dört bin duka değerindeki çeşitli silahlardı. İki yüz topçu asker, dört subay da Thomasa da İsula adlı komutanın emri altında bulunuyordu. Armağanlar; üç bin duka değerinde gümüş vazolar, iki bin beş yüz duka değerinde ipek ve altın sırmalı kumaşlar, kırmızı yünlü kumaşlar ve üç bin duka değerindeki farklı renkteki kumaşlardı.⁴¹⁷ Barbaro, 29 Mart'ta Magosa Limanı'na geldi. Ancak tüm Karaman kıyıları Osmanlılar tarafından ele geçirildiği için uzun bir süre Magosa'da beklemek zorunda kaldılar.⁴¹⁸ Barbaro burada neredeyse bir yıl kaldı ve Otlukbeli

---

⁴¹⁴ E. Cornet, *Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474*, Vienna, 1856, bel. 33, s. 44.

⁴¹⁵ E. Cornet, *a.g.e.*, bel. 51, s. 63-65.

⁴¹⁶ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 24.

⁴¹⁷ G. Barbaro, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁴¹⁸ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 25; G. Berchet, *La Repubblica di Venezia e La Persia*, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 11; Enrico Cornet, *Lettere al*

Savaşı bittikten sonra Uzun Hasan'ın gidebildi. Uzun Hasan, Bire muhasarası ile meşgul olduğundan ve bu durumda Venedik'in gönderdiği silahların eline zamanında geçemeyeceğini anladığından Barbaro ile iletişime geçerek Venedik donanmasının Karaman sahillerine gönderilmesini ve oralara yardım etmelerini istedi. Bunun üzerine Pietro Mocenigo komutasındaki Venedik donanması Silifke'ye saldırdı ve şehri ele geçirdi.⁴¹⁹ Barbaro bu durumu Tebriz'de bulunan Zeno'ya mektup yazarak bildirdi. Zeno da Uzun Hasan'ın Karaman üzerine büyük bir orduyla hareket edeceği haberini veriyordu. Bu sıralarda Uzun Hasan Harput'taydı ve buradan Niccolo Tron'un elçisine, Papa'nın elçisine, Napoli Kralı'nın elçisine ve Barbaro'ya yazdığı mektuplarda "300.000 yiğit askerle geldiğini ve oğlu Uğurlu Mehmet'i önden gönderdiğini ve kendisinin de arkasından geleceğini" bildirmişti.⁴²⁰ Akkoyunlu güçlerinin Karaman'a geleceğine güvenen Kasım Bey ise Larende Kalesi'ni kuşatmış ancak ele geçiremeyince Venedik donanmasından yardım istemişti.⁴²¹

Osmanlı ordusu Temmuz ayında Erzincan yakınlarına gelmiş, Uzun Hasan'ın ordusu da Erzincan önlerine gelmiş ve diğer kuvvetlerin de katılması için ay sonuna kadar burada beklemeye karar vermişti. Caterino Zeno'ya göre Uzun Hasan'ın ordusunda 300.000 asker vardı ve ayın sonuna kadar da 500.000 olması bekleniyordu.⁴²² Barbaro, Kurku Limanı'nda yazdığı 8 Haziran 1473 tarihli mektubunda şöyle diyordu:

Senato Veneto di Giosafat Barbaro, Ambasciatore ad Usun Hasan di Persia, tratte da un codice originale dell' J. R. Biblioteca di Vienna e annotate per Enrico Cornet, Viyana, 1852, s. 9-12.

⁴¹⁹ E. Cornet, **Lettere al Senato Veneto**, s. 49-51; G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 28.

⁴²⁰ E. Cornet **Lettere al Senato Veneto**, s. 63-65.

⁴²¹ Ş. Turan, "**Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 114-115.

⁴²² Ş. Turan, **a.g.m.**, s. 116.

“Saygıdeğer Hükümdar Uzun Hasan,

Sizin nezdinizde elçi olan Caterino Zeno’ya birçok mektup gönderdim. Amiral Mocenigo’nun, Papa’nın ve Kral Ferdinando tarafından gönderilen elçilerle, aynı zamanda Hacı Mehmet ve benim güçlü bir donanma ile buraya geldiğimizi yazmıştım. Sizden şunu rica ediyorum buraya geliniz ya da ordunuzdan bir bölük gönderiniz ki Osmanlı’yı yenelim. Biz sizin adınıza Sigi ve Kurku’yu almış bulunmaktayız. Dediğim gibi buraya gelerseniz Tanrı’nın da yardımıyla İstanbul’u alabiliriz. Ben de diğer elçilerle birlikte huzurunuzda çıkabilirsem bizim Cumhuriyetimiz adına top, tüfek, ok atma aleti, havan ve pek çok malzemeyi size sunacağım.”⁴²³

Uzun Hasan, Venedik donanmasının Karaman kıyılarını aldığını duyunca büyük bir sevinç yaşamış ve karargahta davullar çaldırmıştı. Memlûk Sultanı Kayıtbay’ın gönderdiği barış elçisinin Erzincan’a gelmesi Uzun Hasan’a daha çok cesaret vermiş ve 28 Temmuz’da Osmanlı Padişahı’nı karşılamak üzere Erzincan’dan hareket etmişti. Akkoyunlu ordusu yaklaşık 300.000 süvariden, Osmanlı ordusu da 150.000 yaya ve süvariden oluşmaktaydı.⁴²⁴ Türk ordusu Fırat’ın akış yönünün tersine kıyı boyunca ilerlediler. Diğer kıyıda ise Uzun Hasan tüm ordusuyla birlikte düzen haline yer almıştı. Uzun Hasan, Partların soyundan olan Lesdilerden, İranlılar’dan, Gürcülerden, Kürtlerden ve Tatarlardan oluşan çok iyi bir orduya sahipti. Onun ordusu her ne kadar güçlü olsa da karşısında da güçlü bir Türk ordusu vardı ve kendisinin hakim olduğu yeri kaplamışlardı. Bir süre onlara şaşkınlıkla baktı. “*Seni namussuzun çocuğu, ne denizdir*” dedi.⁴²⁵ Uzun Hasan’ı yeneceğini düşünen Fatih, Rumeli Beylerbeyi Has Murat Paşa’ya askerleriyle nehri geçmesini ve oraları elinde tutması emrini verdi. Has Murat Paşa genç olduğundan Mahmut Paşa’yı gereklilik durumunda ona destek olması için görevlendirdi. Uzun Hasan ordusunun seçkin askerlerinden oluşan en iyi

⁴²³ E. Cornet, **Lettere al Senato Veneto**, s. 53.

⁴²⁴ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, bel. 12, s. 135-137.

⁴²⁵ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 18; G. Ramusio, **Navigazioni et Viaggi**, Appresso i Giunti, 1583, secondo volume, s. 68.

kuvvetlerini ırmağa gönderdi. Nehrin ortasında İranlılar Türklere saldırdı. Üç saatten fazla savaştılar. Sonunda Mehmet'in ordusu yenildi. Bu çatışmada birçok asker boğuldu.⁴²⁶ Uzun Hasan'ın bu başarısından sonra Fatih, Bayburt yakınlarına çekilirken Uzun Hasan'a barış için askerlerinden birini gönderdi. Ancak Uzun Hasan, Osmanlıları yeneceğine kesin gözüyle baktığından bu barış talebini reddederek Osmanlı ordusunu takibe koyuldu. Akkoyunlu ordusu 11 Ağustos 1473'te Tercan yakınlarında Üçağzılı-Otlukbeli-Başkent denilen yere gelip karargah kurulmasını buyurdu. Uzun Hasan, Uğurlu Mehmet'i Osmanlı karargahının üzerine gönderdi. Bundan başka üç ayrı büyük birlik daha yaptı. Sağ tarafı Karaman Bey'i Pir Ahmet'e; sol tarafı oğlu Zeynel'e bıraktı. Kendisi de ordunun merkezini tüm piyadeleriyle birlikte üstlendi.⁴²⁷ Savaş öğlen ikide başladı ve sekiz saat sürdü. Şehzade Mustafa yeni kuvvetlerle ordunun sağında yer alan Karaman Beyi'ne saldırdı. Mustafa'nın bu atağı karşısında Karaman Beyi meydanı bırakınca Akkoyunlu ordusunun bu tarafında karışıklık çıktı. Karaman Beyi geri çekilince Uzun Hasan'ın sağ tarafındaki savaşçıların sıraları birbirine karıştı. Ordunun bir tarafı dağıldığı için düşman diğer taraftan onun üzerine saldırıyordu. Bu sırada Osmanlıların kullandığı, Akkoyunlu süvarilerinin alışık olmadığı top ve tüfek sesleri askerler arasında kargaşaya yol açtı ve birden dağılmaya başladılar.⁴²⁸ Uzun Hasan da bu durumdan korktuğundan atına binip uzaklaştı. Zeynel bunu görünce büyük yiğitlikle piyadelerin arasına girdi ve düşmanın en ufak bir atağında ordusunun dağılmaması için ilerlemeye çalıştı. Her ne kadar Osmanlı atağını savunmuş olsa da onlar tarafından öldürüldü. Uğurlu Mehmet de yavaş yavaş geri çekildi ve büyük güçlükte kaçıp babasının yanına gitti.⁴²⁹ Bu durumda savaşı kazanan Fatih Mehmet oldu. Uzun Hasan, 11 Ağustos 1473'te Tercan yakınlarındaki Otlukbeli'nde Osmanlılar ile yaptığı bu

⁴²⁶ C. Zeno, *Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due*, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 18.

⁴²⁷ C. Zeno, *a.g.e.*, s. 20.

⁴²⁸ Ş. Turan, *Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik*, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 122.

⁴²⁹ C. Zeno, *a.g.e.*, s. 20-21.

savaşı kaybetmiş oldu. Uzun Hasan bu zamana kadar kazanmış olduğu *yenilmez* unvanı kaybediyordu.⁴³⁰

Bu savaşı kaybetmek Uzun Hasan'ı ruhsal bir çöküntüye sokmuştur. Yine son bir şans daha denemek istiyordu. Bu isteğini Venedik'e mektuplar yazarak yineledi. Bu yüzden Caterino Zeno'yu kendi adına elçi olarak Avrupalı krallara göndermeyi uygun buldu. Çünkü Hristiyan Krallar onun en büyük umuduydu.⁴³¹ Diğer yandan Kıbrıs ve Karaman arasında gidip gelen Barbaro, Akkoyunlu güçlerinin yenildiğini savaştan çok sonra 23 Eylül'de öğrenebilmişti. Buna karşılık mücadeleye devam edeceğini söyleyen Uzun Hasan'ı teşvik etmek için mektup yazdı.⁴³² Akkoyunlular'ın bu beklenmedik yenilgisi Venedik'te büyük bir sarsıntı yaşattı. Venedik, Uzun Hasan'ın tekrar Osmanlı'ya saldırma isteğinden faydalanarak Uzun Hasan'a mektup göndermeyi uygun buldu.⁴³³ Akkoyunlu sarayındaki elçiliğin boş kalmaması için Onlar Meclisi'nde yeni bir elçinin seçilmesine karar verdiler ve Paolo Ognibene elçi olarak seçildi. Ognibene verilen talimat doğrultusunda, Uzun Hasan'ı ittifaka devam ettirmeye, Osmanlı topraklarını elde etmeye ve Uzun Hasan'ı yeniden Anadolu'ya yürümeye teşvik edecekti.⁴³⁴ Ancak Uzun Hasan'ın her defasında mücadeleye devam edeceği sözü vermesine, Venedik'in her türlü teşvikine karşın Uzun Hasan yeniden bir mücadeleye kalkışmadı. Uzun Hasan bu yenilgiden sonra Gürcistan dışında başka bir sefer yapmamıştır, bir nevi inzivaya çekilmiştir.⁴³⁵

Otlukbeli Savaşı, Osmanlı için maddi anlamda pek bir kazanç olmadı. Çünkü Fatih, zaferden sonra İstanbul'a geri döndü. Uzun Hasan da çok büyük toprak kaybına

---

⁴³⁰ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 22; G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 15.

⁴³¹ C. Zeno, **a.g.e.**, s. 22; G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 15.

⁴³² E. Cornet, **Lettere al Senato Veneto**, s. 84-86. Pietro Mocenigo, Stefano Malipiero, Vittore Soranzo, Giosafat Barbaro imzası taşıyan 21 Eylül 1473 tarihli mektup.

⁴³³ E. Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, bel. 83, s. 103-104.

⁴³⁴ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 16.

⁴³⁵ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 58.

uğramamıştır. Ancak Akkoyunlular için manevi açıdan sonuçları çok ağır olmuştur. Böylece Akkoyunlular ile Osmanlılar arasındaki mücadele son bulmuştur.⁴³⁶

---

⁴³⁶ W. Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948, s. 56.

E: Venedikli Seyyahların Gözüyle Akkoyunlu-Venedik İlişkileri

İtalyan anlayışına göre, İran adı, 652-1258 Halifeler döneminde⁴³⁷ neredeyse yok olmuştu. Arapların, Moğolların, Türkmenlerin ve Tatarların boyunduruğu altındaydı ve çeşitli bölgelere ayrılmıştı. 15. yüzyılda Uzun Hasan ile yeniden canlanmaya başladı, Sasanilerin ve eski Pers gelenekleriyle İran adıyla yeniden doğdu.⁴³⁸ İki Türkmen oymağı olan Karakoyunlu ve Akkoyunlu arasındaki savaşlarda Hasan Bey başarılı oldu. Daha sonra Uzun Hasan adını aldı ve çevresindeki birçok güçlü beylerin kalesini ve devletlerini işgal etti. 15. yüzyılın ortalarında Erzincan Ovası'nda Karakoyunlu Beyi Cihanşah'ı yendi sonrasında Ebu Said'i de yenerek tüm İran'ı ele geçirdi ve sınırlarını doğuda Hindistan ve Tatar ülkesine; batıda Gürcistan, Trabzon, Karaman ülkesi, Suriye ve küçük Ermenistan'a; güneyde Arabistan ve Hint Denizi'ne; kuzeyde de Bakü Dağları'na kadar genişletti.⁴³⁹

Uzun Hasan, Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı Despina Teodora ile Hristiyan kalması şartıyla evlendi ve böylece iki devlet arasında akrabalık bağları güçlenip II. Mehmet'e karşı birlikte hareket edebileceklerdi.⁴⁴⁰ Bu imparator diğer kızlarını da güçsüz prenslerle evlendirerek onların gücünü sağlamlaştırıp birlik olmak istiyordu. Uzun Hasan ile yaptığı bu anlaşma ile II. Mehmet'in korkutucu gücüne karşı tahtını korumak istiyordu. Çünkü II. Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Bizans'tan geriye kalan tüm Rum İmparatorluklarını da ele geçirmek istiyordu. İmparator diğer kızını Arcipelago Dükü Nicolo Crespo ile evlendirdi. Bunlardan doğan dört kızı da yine diğer soylu Venedikliler ile evlendiler. Bu evlilik ilişkisi uluslararası siyasetten başka Venedik ve Akkoyunlular'ı yakınlaştırdı. İki denizin ve iki dünyanın efendisi olan II.

⁴³⁷ Abbasi Halifeleri dönemine işaret edilmektedir. Bkz. G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 1.

⁴³⁸ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 1.

⁴³⁹ C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 8.

⁴⁴⁰ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, bel. 1, s. 99-100; C. Zeno, **a.g.e.**, s. 9.

Mehmet,⁴⁴¹ İstanbul'u aldıktan sonra yeni fetihler yaparak sınırlarını genişletmek istiyordu. Avrupa'da Venedik, Asya'da ise Akkoyunlu Devleti büyük güçlerdi. Bu iki devlet ortak düşmanlarına karşı ittifak yaptılar. Çünkü II. Mehmet'in doğuda ve batıda etkin olma arzusunu durdurmak istiyorlardı. 1461'de II. Mehmet'in Trabzon'u fethetmesi de Akkoyunlular'ın ve Venedik'in birbirine iyice yakınlaşmasına neden oldu ve birbirlerine askeri anlamda da destek oldular. Yaptıkları ittifak gereği 2 Aralık 1463'te Venedik hükümeti Andrea Cornaro'yu Karaman Beyi Pir Ahmet'e ve Lazaro Quirini'yi de Uzun Hasan'a anlaşma teklifini sunmak için gönderdi. Bunlar olurken bir yandan da Venedik hükümeti diğer ülkelere de elçiler gönderiyordu. Nicolo Canal'ı Fransa'ya; Marco Dona'yı Burgundiya Düküne; diğer elçileri de Sicilya ve Portekiz Krallarına gönderdi.⁴⁴² Macar ve Bohemya Krallarına ise mektup yazıp II. Mehmet'e karşı birleşmeye davet ediyordu. Andrea Cornaro Karaman Beyi ile anlaşma yapmıştı. Lazaro Quirini İran yolundayken, 13 Mart 1464'te Halep ve Rodos üzerinden Venedik'e geldi. Uzun Hasan'ın ilk elçisi Mamenatazab⁴⁴³ da Venedik'e geldi ve burada altı ay kaldı. Senato, elçinin dediklerini çok dikkatli dinleyerek Uzun Hasan'ın sunduğu anlaşma şartlarını kabul ettiler. Uzun Hasan'a bunu bildiren bir mektup yazdılar ve elçi oldukça memnun bir şekilde senatonun Uzun Hasan'a yazdığı mektuplarla ve Venedik adına Uzun Hasan'a gönderilen hediyelerle birlikte Venedik'ten ayrıldı. Ertesi yıl bir başka İran elçisi⁴⁴⁴ Uzun Hasan'ın yazdığı savaşa hazır olduğunu kanıtlayan ve Venedik'i savaşa teşvik eden mektuplarıyla birlikte Venedik'e gitti. II. Mehmet, Eğriboz'u⁴⁴⁵ aldıktan sonra, Avrupalı Kralların ortak düşmanlarına karşı Venedik'e yardım edebileceğinden korkmaya başlamıştı. Bu yüzden

---

⁴⁴¹ G. Berchet, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁴² G. Berchet, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁴³ Hacı Mehmet'tir. Seyahatnamelerde Aziamamet olarak yazılmaktadır.

⁴⁴⁴ Kasım Hasan olmalıdır.

⁴⁴⁵ Eğriboz Adası, 264 yıldır Venediklilerin elindeydi ve burayı doğuda sahip oldukları en değerli yerlerden biri olarak görüyorlardı. II. Mehmet burayı aldıktan sonra bu durum Venedik'te ve diğer şehirlerde korkuya neden oldu ve bundan dolayı Papalık diğer Avrupa devletlerinden yardım istemek zorunda kaldı. Bkz. G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 5.

de Venedik ile barış yapmak istedi. Ancak Mehmet'in tüm anlaşma şartları Venedik tarafından geri çevrildi. Bunlar olurken Şubat 1471'de Lazaro Quirini, Uzun Hasan'ın elçisi Murat ile birlikte Venedik'e geldi. Murat, Uzun Hasan'ın sınır ülkelerine olan zaferlerini ve Venedik ordusuyla birlikte Osmanlı'ya saldırma niyetinin yazıldığı mektuplar getirmişti. Venedik bu mektubu 7 Mart'ta olumlu şekilde yanıtladı ve Uzun Hasan'a yardıma her zaman hazır olduklarını söyledi.⁴⁴⁶ Aynı gün senato İran'a yeni bir elçi göndermeye karar verdi. Soylular arasından bir kişiyi aylık bin duka maaşla, senatonun atadığı bir noterle ve beş tanıdığı ile birlikte seçip Murat ile birlikte gönderdiler. İlk önce Francesco Michele seçildi ancak o bu seyahatin tehlikeli olduğunu öne sürerek teklifi geri çevirdi. Daha sonra Giacomo Medin seçildi o da aynı nedenlerle kabul etmeyince son olarak Dracone Zeno'nun⁴⁴⁷ oğlu Caterino Zeno seçildi.⁴⁴⁸ Bu arada Uzun Hasan'a bağlı bir elçi Papa'ya diğer Hristiyan Prenslarını savaşa teşvik ettirsin diye geldi. Caterino, babasıyla birlikte Şam'da uzun yıllar kaldığı ve kendisi Uzun Hasan'ın karısı Despina'nın yeğeni olduğu için elçiliğinin ülkesi adına çok iyi olacağını düşünüyordu. 18 Mart 1471'de Caterino'ya Senato tarafından elçilik görevi bildirildi. Ancak Pietro Donato'dan dolayı Caterino'nun gidişi ertelendi. Karar bozulunca 10 Eylül 1471'de ikinci kurul toplandı. Caterino elçi Murat ile birlikte Kıbrıs ve Karaman üzerinden İran'a geldi. Uzun Hasan'a ve karısına sunmak için hediyeler getirdi. Sonunda anlatmaya değer gördüğü her şeyin bilinmesini sağlayacaktı: Uzun Hasan'ın gücünü, devletini, sınırlarını, komşularını, ordusunu...⁴⁴⁹

Caterino, Venedik'ten ayrılıp Rodos'u geçtikten sonra Karaman ülkesine geldi ve oradan da birçok sıkıntının, zorluğun ardından sonunda İran'a geldi. Geldiği duyulunca onuruna büyük bir gösteri hazırlandı. Çünkü o büyük bir devletin ve aynı

---

⁴⁴⁶ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 5.

⁴⁴⁷ Dracone Zeno, 1425'te Asya'nın büyük bölümüne gitmiştir. Basra, Mekke ve İran'da uzun süre bulunmuştur ve Şam'da da ölmüştür. Bkz. G. Berchet, **a.g.e.**, s. 6.

⁴⁴⁸ E. Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, s. 23-24.

⁴⁴⁹ G. Berchet, **a.g.e.**, s. 6-7.

zamanda müttefiklerinin elçisiydi. Despina'nın da yeğeni olduğu için çok iyi ağırlanıyor, sarayda kalıyor ve saray yemeklerinden yiyordu. Despina, Caterino'nun gelme amacını duyunca ona her türlü yardımı yapma ve Uzun Hasan'ın ordusunu Mehmet'in üzerine göndermeye zorlayacağı sözünü verdi.⁴⁵⁰ Zeno, 30 Nisan'da Tebriz'e gelen kaptan Pietro Mocenigo'ya 30 Mart 1472'de bir mektup yazıp hükümdarın ve karısının kendisine çok iyi davrandığını ve Karaman'a gidip Osmanlı'ya saldıracaklarını bildirdi. Bir başka İran elçisi olan Hacı Mehmet,⁴⁵¹ Uzun Hasan'ın güçlü ordusuyla geldiğini ve Fatih'i zayıflatmadan Anadolu'dan çekilmeyeceğini söylüyordu. Hacı Mehmet Napoli Kralı Ferdinand'ı ve Papa'yı Osmanlı'ya karşı savaşa teşvik etmek amacıyla gelmişti. Senato Uzun Hasan'a yardım etmeye ve ona askeri açıdan da destek vermeye kararlı olduğundan 1473'te İran'a yeniden bir elçi göndermeye karar verdi ve 10 kişilik bir ekiple doğu dillerini de çok iyi bilen Giosafat Barbaro'yu seçti. Barbaro, Uzun Hasan'ın Venedik'ten istediği birçok ağır silahla birlikte yola çıktı. Barbaro, Venedik'ten Hacı Mehmet ile birlikte ayrıldı.⁴⁵² Uzun Hasan'a 3000 duka değerinde gümüş kaplar, 2500 duka değerinde ipek giysiler ve 300 duka değerinde yün ve daha farklı kıyafetleri hediye olarak getirmiştir. Barbaro'nun bu seyahatte iki görevi vardı. Birisi açık birisi de gizliydi. Açık görevi 28 Ocak 1473'te; gizli görevi de 11 Şubat'ta verildi. Komisyonda yapacakları anlatıldı ancak 11 Şubat 1473'te verilen gizli görevleri açıklanmadı. 18 Şubat 1473'te Venedik'ten ayrılıp Zara, Lesina, Korfu, Modon ve Rodos'u geçip 29 Mart'ta Gazimagosa'ya geldi. Tüm kıyıları Osmanlı işgal ettiği için bir yıla yakın Kıbrıs'ta kalmak zorunda kaldı. Burada devlet işlerinde sağlam ve yiğit bir kişilik sergiledi ve general Mocenigo ile Karaman Beyi'ne yardım ettiler. Karaman Beyi Kıbrıs'ta olan Barbaro'dan bazı kalelerin alınması

---

⁴⁵⁰ C. Zeno, *Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due*, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 11-12.

⁴⁵¹ Uzun Hasan'ın elçisidir. Kendisi İspanyol kökenli ve Yahudi'dir.

⁴⁵² G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 24.

konusunda yardım istedi. Barbaro ve Mocenigo, Venedik deniz kuvvetlerinin yardımıyla üç tane kaleyi kurtadılar ve Mocenigo kaleleri Karaman Beyinin kardeşi Kasım Han'a teslim etti. Bu arada Caterino da Despina'yı kocasının can düşmanı II. Mehmet'le savaşa girmesine ikna etsin diye sıkıştırıyordu. Zaten Uzun Hasan da II. Mehmet'le savaşmak için yanıp tutuşuyordu. Bu yüzden Gürcü Beyine savaşa girmesi için mektup yazdı ve Trabzon'u ve zorla ele geçirilen yerleri almak için İstanbul'a elçi gönderdi. Bu elçi padişaha kendi adetlerine göre Akkoyunlu hükümdarının ordusunun güçlü ve çok olduğunu gösteren bir topuz ve bir çuval darı hediye etti. Padişah onu dışarı çıkartıp bu darıyı tavukların yediğini gösterip şöyle dedi: *“Benim yeniçerilerim senin hükümdarının adamlarını öyle perişan edecek çünkü onlar keçileri izlemeye alışıktır savaşmaya değil.”*⁴⁵³

Uzun Hasan zamanının çoğunu asker toplamaya harcıyordu. Uzun Hasan Venedik'e savaş hareketini bildiren haber gönderdi ve Venedik'in de aynı biçimde kendi üzerine düşen görevi yapması için yüreklendirdi. 15 Aralık'ta Zeno, Uzun Hasan'ın ilk zaferinde yer aldı ve Venedik ordusunun Karaman kıyılarında neler yaptığını duyan Uzun Hasan mevsim şartlarını ve toplarının eksikliğini umursamadan savaş emrini verdi. Akkoyunlu ordusu ilk zaferinden sonra ordusunu güçlendirmek için kış boyunca bekledi. Uzun Hasan, Venedik'e tekrar elçi gönderdi. Fırat'ın batısında Malatya'nın alındığı ve Bir'in kuşatıldığı haberini götürdü. Venedik bu haberi sevinçle karşıladı. 15 Şubat'ta Uzun Hasan'a, Barbaro'nun etkili silahlarla geldiğini, Venedik ordusuna kıyılara saldırması emrinin de verildiğini haber verdiler. Barbaro, 8 Haziran'da Colchos'tan Uzun Hasan'ı İstanbul'a saldırmaya hazır olduklarını söylemek için uyarıyordu. Bu mektup Uzun Hasan'ı sevince ve umuda boğdu.

Savaş hazırlıkları da tüm hızıyla devam ediyordu. Osmanlı ordusu Malatya'dan biraz uzakta olan Fırat'a yaklaşmıştı. Karşı tarafta da Uzun Hasan'ın ordusu vardı. İki

---

⁴⁵³ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s.12.

ordu karşılaştı ve şiddetli bir çarpışma oldu ve Uzun Hasan'ın ordusu üstün geldi. Böylece ilk çarpışmayı Akkoyunlu ordusu kazandı. Uzun Hasan, 1473 Temmuz ayının sonuna kadar Erzincan yakınlarında Tercan'da kaldı. Ordusu hazır beklerken Zeno'dan İmparatora ve Macar Kralı'na mektup yazmasını istedi. Mektupta Tanrı'nın yardımıyla Osmanlı'ya karşı zafer kazandıkları için Osmanlı'nın Avrupa'da mahvolmasını istiyordu. Uzun Hasan ilk savaşta Osmanlı'yı yendiği için tekrar savaş istiyordu. Bu kez savaşta yenilince kaçmak zorunda kaldı ve çaresiz kalan oğlu Zeynel⁴⁵⁴ de öldürüldü ve başı gövdesinden koparıldı. II. Mehmet'in disiplini, sayısal üstünlüğü, savaş alanında ateşli silahlardan yararlanması Uzun Hasan'ın yenilmesinde önemli bir etken olmuştur. Ancak asıl belirleyici etken Osmanlı top ve tüfeklerinin yoğun ateşi olmuştur.⁴⁵⁵ Caterino da seyahatnamesinde bunu açıkça anlatmıştır.⁴⁵⁶

Uzun Hasan daha önce Ebu Said'le ve Memlüklerle yaptığı savaşlarda böyle silahlarla karşılaşmış ancak bunların hepsine sahip olan bir düzenli orduyla savaşmanın sonuçlarını kestirememişti. Bu yenilgi, Uzun Hasan'ın herkesin ortak görüşü olan *yenilmez* unvanını kaybetmesine sebep oldu.⁴⁵⁷ Bu olaydan sonra Zeno İran'dan ayrıldı. İran'daki elçiliğin boş kalmasını istemeyen Venedik, Onlar Meclisi'ni toplayıp, yeni bir elçiyi İran'a göndermeye karar verdi. Önce Paolo Ognibene'yi seçti. Paolo Ognibene, Mekke'ye giden Türklerle Halep'e oradan da Doğu Anadolu yolundan geçerek Tebriz'e geldi.⁴⁵⁸ Uzun Hasan elçiyi oldukça iyi karşılamış, ancak Venedik'in ittifakın devam ettirilmesi konusundaki sözlerini sadece dinlemiş hiçbir şey söylememişti.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁴ Zeynel'in gövdesi daha sonra Hasankeyf yakınlarında gömülmüştür.

⁴⁵⁵ J. Woods, **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.199.

⁴⁵⁶ C. Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s.20.

⁴⁵⁷ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 15.

⁴⁵⁸ G. Berchet, **a.g.e.**, s. 20; D. Malipiero, **Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500**, Pietro Vieusseux, Firenze, 1843, s. 92, 110.

⁴⁵⁹ Ş. Turan, **Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 129.

Daha sonra Senato 30 Ekim 1473'te Uzun Hasan'a yeni bir elçi daha göndermeye karar verdi. Francesco Michele aday gösterildi ancak o reddetti, ondan sonra aday gösterilenler de yolculuğun tehlikeli olmasından dolayı reddettiler. 10 Aralık 1473'te Ambrogio Contarini seçildi.⁴⁶⁰ Contarini'nin de biri açık diğeri gizli iki görevi vardı. Birincisi; Barbaro, Zeno ve Napoli elçisiyle iş birliği yapmak, Napoli Kralının İran'a göndermeyi düşündüğü elçi ile temasa geçmek ve Avrupa'ya gönderilen Zeno'dan bilgi almaya çalışmaktı.⁴⁶¹ Gizli görevi Uzun Hasan'ı Osmanlı'ya karşı tekrar savaşmaya ikna etmektir. Geçen yıl olduğu gibi Uzun Hasan'ın güçleri eğer Anadolu'ya girerse, Venedik general Mocenigo'ya emir verip İstanbul Boğazı'na kadar gelip orayı yakıp yıkacak ve bunu gören düşman geri çekilmeye başlayacak, Uzun Hasan da kolayca zafer kazanacaktı. Ayrıca Venedik, toplarını ve iyi askerlerini gönderecek böylece Uzun Hasan Venedik'in iyi niyetinden asla şüphe duymayacaktı. Venedik'in bunu yapmasının amacı Suriye'ye girmektir. Eğer Uzun Hasan, Fatih ile bir ateşkes ya da barış yaparsa Contarini'ye Eğriboz'un ya da Argos'un geri verilmesi bu da olmazsa Venedik'in barışa dahil edilmesini buyurmuşlardı. Bu gizli görev Contarini İtalya'dan ayrılmadan önce ona ezberletildi ve sadece kendisinin bildiği şifrenin ve işaretlerin yazılı olduğu kağıdın da kimse görmesin diye yakılmasıyla yükümlüydü.⁴⁶²

Ambrogio Contarini de bu talimatla 23 Şubat 1474'te Venedik'ten ayrıldı.⁴⁶³ Nürnberg'i, Potsdam'ı ve Aşağı Rusya'yı geçerek 26 Nisan 1474'te Kefe'ye geldi. Mengrelia, Gürcistan ve Ermenistan'ın bir bölümünü geçerek 4 Ağustos'ta Tebriz'e geldi. Uzun Hasan, isyan eden oğlu Uğurlu Mehmet'in peşinden gitmek zorunda olduğundan Barbaro ile İsfahan'a gitmişti. Contarini bunu duyunca o da İsfahan'a

⁴⁶⁰ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 65; G. Berchet, *a.g.e.*, s. 16.

⁴⁶¹ G. Berchet, *La Repubblica di Venezia e La Persia*, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 17; E. Cornet, *Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474*, Vienna, 1856, s. 119-123; G. Berchet, *a.g.e.*, bel. 14, s. 139-145.

⁴⁶² G. Berchet, *a.g.e.*, s. 17; G. Berchet, *a.g.e.*, bel. 15-16, s. 145-149.

⁴⁶³ Contarini, kendi kitabında 23 Şubat 1473'te yola çıktığını yazmaktadır. Ancak 10 Aralık 1473'te elçi olarak seçildiği için bu tarihten önce yola çıkması neredeyse olanaksızdır. Bkz. A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 65.

gitti.⁴⁶⁴ Hasan Bey onu memnuniyetle karşıladı. Contarini, Venedik'in yazdığı güven mektuplarını Uzun Hasan'a sundu, ancak Uzun Hasan ona hiçbir şey söylemeyip sadece onun gelmesinden dolayı duyduğu minnettarlığı belirtmiştir.⁴⁶⁵ Contarini, Uzun Hasan'ın kararını öğrenebilmek için Barbaro ile birlikte Uzun Hasan'ın gittiği her yere gitmiştir. Venedik de Uzun Hasan'ı savaşa teşvik etmek amacıyla Barbaro'ya yeni bir mektup göndererek ne yapılması gerektiğini anlatmıştır.⁴⁶⁶ Hep birlikte İsfahan'dan ayrılıp 14 Aralık 1472'de Kum'a geldiler. 21 Mart 1475'e kadar Kum'da kaldılar. 2 Haziran'da da Tebriz' geldiler.⁴⁶⁷

Uzun Hasan savaşa hazır olduğunu söylemesi için Contarini'yi de tıpkı Zeno gibi kendi adına elçi olarak Fransa'ya göndermek istedi. Yanında başka ülkelerin elçileri de olduğu için Contarini'yi Fransa yerine Venedik'e göndermeyi tercih etti. Ona: *“Sen de bu keşiş (Rahip Ludovico) ile efendinize git ve Osmanlı ile savaşa hazır olduğumuzu ve onların da savaş istediğini söyle. Ben senden daha iyi ve etkili birini gönderemem. Sen İsfahan'a kadar geldin, benimle döndün ve görmen gereken her şeyi gördün. Efendine ve tüm Hristiyan beylerine bunu anlatabilirsin”* dedi. Ancak Contarini bu duruma pek istekli değildi. Bunu yapamayacağını nedenleri ile birlikte söyleyince Uzun Hasan kızgın bir şekilde *“ben istiyorum ve sana gitmeni buyuruyorum, bunu da efendine yazacağım”* dedi.⁴⁶⁸ Her ne kadar buna itiraz etse de yapmaktan başka çaresi yoktu. 28 Haziran 1475'te Tebriz'den ayrıldı.⁴⁶⁹ Contarini, Uzun Hasan'ın verdiği sözü tutacağından pek de emin değildi.⁴⁷⁰ Litvanya'yı, Polonya'yı ve Almanya'yı geçip 9 Nisan 1477'de Venedik'e döndü. Senatoya gidip görevini bildirdi.

---

⁴⁶⁴ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 75-80.

⁴⁶⁵ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79-80.

⁴⁶⁶ E. Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, bel. 103, s. 130-131. Senato'nun yazdığı 13 Eylül 1474 tarihli mektubu.

⁴⁶⁷ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 81-82.

⁴⁶⁸ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 82-83.

⁴⁶⁹ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 85.

⁴⁷⁰ G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 21.

Ancak yine de Venedik için Uzun Hasan'ın harekete geçmesini beklemekten ve bu konuda bir şeyler yapmaktan başka çaresi yoktu.

Zeno da Uzun Hasan'ın verdiği görevi yerine getirmek için 1473 Ağustos'unda Uzun Hasan'ın yanından ayrılmıştı. Polonya'ya doğru harekete geçti. Zeno, Polonya'da Macarlarla savaşmakta olan Kral Casimiro'ya gidip onları savaştan vazgeçirip Osmanlı'ya karşı birlik olmaları için uyardı. Polonya'dan Macaristan'a geçti ve burada da çok iyi karşılandı. Uzun Hasan'ın yardım isteğini Polonya ve Macaristan Krallarına ulaştıran Zeno, birçok söz alarak sonunda Venedik'e geldi. Senatoya, Uzun Hasan'dan aldığı görevle ilgili bilgi verip Papa'ya ve Napoli Kralı'na gitti.⁴⁷¹ Ancak onların yanından pek de olumlu yanıtlarla dönmedi. Böylece Venedik, Osmanlı tehlikesine karşı Avrupa'da yalnız kalmıştı.

Ognibene ve Contarini İran'a yola çıkarken Barbaro da Kıbrıs'tan yola koyulmuştu. Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Venedik'in Uzun Hasan'ın sarayına üç elçi birden göndermesi aslında paniğe kapılmasının nedeniydi. Çünkü Eğriboz'un kaybedilmesinden sonra doğudaki en güçlü müttefikinden yoksun ve Fatih'in karşısında tek kalmak istemiyordu. Uzun Hasan'ı ortak düşmana karşı mücadelede içinde tutmak istiyordu.⁴⁷² Ancak Uzun Hasan da bu sıralarda Fatih ile barış yapmak düşüncesindeydi ve barışın yollarını arıyordu.

Barbaro da Hacı Mehmet ile 11 Şubat 1474'te İran'a geldi. Barbaro, Kıbrıs'tan çıkıp Silifke, Tarsus, Mardin, Hasankeyf ve Siirt yolundan geçerken 4 Nisan'da Kürtlerin saldırısına ve gaspına uğradı. Güçlkle kaçıp hayatını kurtardı ancak Hacı Mehmet ile yanındakiler acımasızca öldürüldü. Bu olay onu yolundan alıkoymadı.

---

⁴⁷¹ Caterino Zeno, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558, s. 25; G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 18.

⁴⁷² Ş. Turan, **Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 3, sayı 4-5, Ankara, 1965, s. 127.

Birçok güçlükten sonra Tebriz'e geldi.⁴⁷³ Uzun Hasan, Barbaro'yu Tebriz'deki sarayında güzel bir köşkte ağırladı. Köşk, bahçenin tam ortasında bulunuyordu ve farklı renklerden büyük mozaiklerle süslenmişti. Sol tarafta altın işlemeli yastık üzerinde İran hükümdarı oturuyordu. Palalı özel muhafızı da yanındaydı. Devlet erkanı da yanında çember olmuşlardı. Şarkıcılar, müzisyenler hem çalıp hem söylüyorlardı. Barbaro'ya hediye olarak iki kıyafet, bir ipek şal verdiler.⁴⁷⁴

Contarini'nin Nisan 1477'de Venedik'e döndüğü sırada Uzun Hasan 20.000-24.000 kişilik bir kuvvetle Tebriz'den hareket etti. Osmanlı'ya karşı savaşacağını söylüyordu ancak Barbaro bu duruma pek de inanmadı. Yedi gün yolculuk yaptıktan sonra Anadolu yerine sağa dönüp Gürcistan tarafına yöneldiler. Hasan Bey, Gürcistan Kralı Pancratio ve bunun komşusu olan Giurgura'yı vergiye bağladı.⁴⁷⁵ Barbaro, Uzun Hasan'ın Osmanlı'ya saldırmak için en ufak bir düşüncesi olmadığını görünce ondan Venedik'e dönmek için izin istedi. Hasan Bey'in elçisi ve birçok Tatar tüccar ile yola koyuldu. Ancak o bölgedeki savaşlar nedeniyle Tebriz'e tekrar dönmek zorunda kaldı.⁴⁷⁶ Tebriz'e döndüğünde Hasan Bey hastalanıp Epifania gecesi de öldü. Uzun Hasan'ın ölümüyle oğulları arasında taht mücadelesi de başlamış oldu. Barbaro'ya göre; *"Üçü bir anneden, biri de başka birinden olan dört oğlu vardı."*⁴⁷⁷ *Hasan Bey'in öldüğü aynı gece bu üç kardeş yirmi yaşındaki üvey olan dördüncü kardeşlerini boğdurdular.*⁴⁷⁸ *Bu üçü arasında taht kavgası başladı. Daha sonra ikinci oğlu en büyük kardeşini öldürdü ve tahta geçti. Şu anda ülkeyi yönetiyor."*⁴⁷⁹ Durum böyle olunca Barbaro ülkesine dönmek istemiş ve bir Ermeni ile Tebriz'den çıkıp 29 Nisan'da

⁴⁷³ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 33.

⁴⁷⁴ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁴⁷⁵ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 57-58.

⁴⁷⁶ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 59.

⁴⁷⁷ Bunlar Halil, Zeynel, Maksut ve Yakup'tur. Uğurlu Mehmet'i Uzun Hasan ölmeden önce öldürttüğü için Barbaro burada belirtmemiştir. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 59.

⁴⁷⁸ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 59. Öldürülen Despina Hatun'un oğlu Maksut Mirza'dır. Halil tahta geçince, tebriz'de tutuklu olduğu hapisane hücrelerinde Maksut'u öldürttü. Bu Akkoyunlular arasında Osmanlı tarzı kardeş katlidir.

⁴⁷⁹ Uzun Hasan'dan sonra tahta Sultan Halil geçti ancak sekiz aydan kısa süre tahtta kalabildi.

Erzincan'a gelmiş, oradan Halep'e, Beyrut'a gelerek sonunda ülkesi Venedik'e dönmüştür.⁴⁸⁰ Barbaro'nun Uzun Hasan'ın sarayında geçen dört yıllık elçiliği de böylece son bulmuştu.

Bundan böyle Uzun Hasan'ın ölümüyle Venedik'in son umudu da artık bitmiş oldu. Doğu'daki umudunu tamamen kaybeden Venedik, Napoli ve Macaristan Krallarının da II. Mehmet ile anlaşmalarını görünce Eğriboz ve Argos'un geri alınmasını bırakıp, II. Mehmet ile anlaşma yapmaktan başka bir seçeneği kalmamıştı. Büyük Türk Fatih'i ortadan kaldırma umudu taşıyan Venedik-Uzun Hasan ittifakı küçük zaferler kazanmış olsa da Otlukbeli yenilgisinden sonra tarihe karışmış oldu. 1478'de Venedik, Osmanlı ile olan 16 yıllık savaşı bitiren anlaşmayı, barışı yapmak zorunda kaldı.⁴⁸¹ İtalyan tarihçilerine göre, Venedik bu barışı yapmasaydı 1453'ün öcünü alıp Hristiyanlığın büyük utancını sonlandırabilirdi. Avrupa'yı savaşımlardan ve bitmeyen tedirginlikten kurtarabilirdi. Venedik yine de İran'la ilgilenmeyi kesmedi. Çünkü hala umudunu sürdürmeyi düşünüyordu. Ancak Hristiyan Prenslere sonunda Venedik'i yalnız bıraktı.⁴⁸²

---

⁴⁸⁰ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 60-61.

⁴⁸¹ Venedik'in İstanbul'a elçi olarak gönderdiği Giovanni Dario'nun üstün çabasıyla bu barış sağlanmış oldu. Buna göre Venedik, Arnavutluk'ta İşkodra ve Akçahisar'ı; Ege'de Limni ve Eğriboz Adalarını ve Güneybatı Peleponnesos'ta Maina Yarımadası'nı Osmanlılar'a bıraktı. Osmanlılar da Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya'da aldıkları Venedik topraklarından bazılarını iki ay içinde geri vermeyi kabul ettiler. Venedikliler iki yıl içinde 100.000 duka altın tazminat ödemeye söz verdiler, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda ithalat ve ihracat vergisi ödemeden serbest ticaret yapabilme hakkı için yıllık 10.000 duka ödemeyi de kabul ettiler. Venedik'in Osmanlı başkentinde yaşayan ve iş yapan Venedikliler üzerinde sivil yetkiye sahip bir balyosu İstanbul'da bulundurmasına izin verildi. Ayrıca bu anlaşmanın bir parçası olarak Venedik dükü Giovanni Mocenigo ressam Gentile Bellini'yi Fatih'in tablosunu yapmak üzere İstanbul'a gönderdi. Bkz. G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 21; Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı**, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 317.

⁴⁸² G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 21-22.

III. BÖLÜM

SEYAHATNAMELERE GÖRE İRAN'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

Akkoyunlu Devleti sınırları içerisinde halk konar-göçerliğin gerektiği şekilde bir yaşam sürmekteydi. Gerek inançları, gelenekleri gerek günlük yaşamda nasıl davrandıkları olsun İtalyan seyyahlarımız tarafından yer yer anlatılmıştır. Eserlerinde kimi zaman bunlara çok yer vermişlerdir kimi zaman da pek değinmemişlerdir.

A: Halk ve Gündelik Yaşama Dair Gözlemler

Konar-göçer toplumlarda halk yazın hayvanlarının daha iyi otlayabilmesi için, taze otlar ve sulak yerler bulmak için yaylaklara, kışın da kışlaklara giderler. Contarini de böyle bir duruma tanık olmuştur: *“Taze otlaklar bulmak için aileleriyle birlikte Türkmenler göç ederler ve uygun yer bulduklarında çadırlarını oraya kurarlar ve oradaki otlar da bitince başka yerler aramaya giderler.”*⁴⁸³

Contarini'nin tanık olduğu başka bir olay ise şöyledir: *“Hasan Bey nerede isterse orada konaklar, bir gün önceden çadırını iyi otlakları ve suyu olan yere gönderir, gece de herkesle birlikte oraya gelirler. Otlar bitene kadar orada kalırlar ve sonra da aynı şekilde başka yerlere giderler. Kadınlar da her şeyi hazır etmek ve çadır kurmak için daha önceden giderler. Onlar iyi giyinimli, çok iyi at binerler ve sahip oldukları en iyi atlara binerler.”*⁴⁸⁴

Ambrogio Contarini'ye göre İran'da kadınlar kaledeyken ya da kocalarıyla savaşta at sürerken yüzlerini atların kıllarından dokunan örtüyle örtüyorlar. Hem tozdan korunuyorlar hem de yüzlerini kimse görmüyor. İranlı kadınlar oldukça uygun, kapalı

---

⁴⁸³ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 76.

⁴⁸⁴ A. Contarini, *a.g.e.*, s. 82.

giysiler giyiyorlardı. Giyinişleri ve ata binme konusunda erkekler kadar iyiler. Kadınlar da erkekler de güzel, boylu poslu ve Müslümandırlar.⁴⁸⁵

Yemeklerini bakır kaplarda yiyorlar. Yemeklerini genelde pirinç ve etten yapıyorlar.⁴⁸⁶ Et ve süttten başka bir şey yiyip içmiyorlar. Ekmeğin ne olduğuna dair hiçbir fikirleri yoktur. Süt ile unu karıştırdıktan sonra güneşte kuruttukları *thur* denilen oldukça sert ve tadı ekşi olan bir yiyecek yapıyorlar.⁴⁸⁷

Gürcistan'ın Kutais şehrinde ise halk ekmek, şalgam ve kendi usullerine göre pişirdikleri etten yiyorlar. Yemeğin yanında ise şarap içiyorlar. Genellikle şaraplarını elmadan kendileri yapıyorlar.⁴⁸⁸

İsfahan'da halk meyve ve buğdayı kendi yaptıkları su kanallarıyla yetiştiriyorlar. Halk genellikle tarımla ve dokumacılıkla uğraşüyor.⁴⁸⁹

Şamahı'da *Talamano* (?) denilen ipek ve atlas kumaşlar dokunuyor. Yiyecek ve içecek oldukça boldur. Derbent'te her çeşit yiyecekten yeterince bol var, bolca şarap yapıyorlar, aynı şekilde her çeşit meyve de var. Çok miktarda morone balığı avlıyorlar. Ayrıca ne kafası ne de başka yeri görünen büyük ve kısmen yuvarlak bir balık daha avlıyorlar. Bu balıktan tüm ülkede kullanılan likör yapıyorlar, lamba yağı yapıyorlar ve develeri yağlıyorlar.⁴⁹⁰

Astrahan ve doğusunda yaşayan Tatarlar hakkında da seyahatnamede oldukça fazla bilgi vardır. Contarini'ye göre, Tatarların kaldıkları evler, yani çadırlar keçeyle kaplıdır. Yemek olarak et yiyorlar ve yanında da kırmızı içiyorlar. Contarini bu durumu şöyle anlatmıştır: *“Tatarlar arasında oldukça önem verdikleri kısrak sütünü getirip benim de içmemi istediler. Çünkü kişiye güç verdiğini söylüyorlardı. Ancak kötü*

⁴⁸⁵ Ambrogio Contarini, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁸⁶ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 81.

⁴⁸⁷ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 93.

⁴⁸⁸ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁸⁹ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁹⁰ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 89.

koktuğu için çok içemedim.”⁴⁹¹ Tatarlar cesurdurlar çünkü hem Çerkeslere hem de Ruslara gündüzleri akın yapıp yağma yapıyorlar. Atları sürü halindedir ve ürkektir. Atlarına nal vurmuyorlar. Oldukça vahşidirler. Tana ve İdil ırmakları arasında yaşıyorlar. Saçları bellerine kadar uzanıyor. Kışları soğuk olduğunda Astrahan’a kadar gidiyorlar ve diğerleri gibi otlak ve su arıyorlar. Astrahan’da et hırsızlığından başka şehre bir zarar vermiyorlar.⁴⁹²

Barbaro’nun gözlemlerine göre; Tana halkının her biri keçi derisinden tulum taşıyor, içini de öğütülmüş darı unuyla dolduruyor bunu da biraz bal ile yoğuruyorlar. Bundan başka yanlarında kabuğunu soydukları ağaçlar taşıyorlar. Eğer yolda vahşi hayvan bulmazlarsa, undan biraz çıkartıp suyla karıştırıp çorba yapıyorlar. otlardan ve köklerden yiyerek günlerini kurtarabiliyorlar. Bu yüzden hayatta kalmak için çok da bir şey yapmalarına gerek kalmıyor. Yemeklerinde tuz kullanmıyorlar. Tuz kullandıklarında ağızları yanıyor ve tatları bozuluyor ve aralarından bazıları da ölüyor. Tuz midelerini bulandırıyor.⁴⁹³

Tanalıların yüksek iki tekerlekli çok sayıda arabaları var. Arabalarını kamışlarla örtüyorlar. Eğer araba tanıdık birininse yarısını keçeyle yarısını da keten ile kaplıyorlar. Bu arabaların bazılarında onların evleri bulunuyor ve böyle taşıyorlar. Yarım adım çapında ağaçlar buluyor, onların üzerine de yarım daire şeklinde ağaçlar koyuyorlar, bunların arasına da kamışlar koyuyorlar ve üzerlerini de kumaşla ya da keçeyle kaplıyorlar. Kalmak istediklerinde ise bu evleri arabadan indirip orada oturuyorlar.⁴⁹⁴

Ordu, Tana’ya gideceği sırada eğer yolda tehlike olduğunu anarlarsa bazı birlikleri önceden gönderiyorlar. Han bir yerde durduğunda hemen pazar kuruyorlar ve geniş yollar açıyorlar. Yemek olarak eti kızartıyorlar veya haşlıyorlar sofraya süt, peynir

---

⁴⁹¹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 95.

⁴⁹² A. Contarini, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁹³ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 8.

⁴⁹⁴ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 10.

ve tereyağı koyuyorlar. Yedikleri etler de genellikle av hayvanı ya da geyik eti oluyor. Orduda terzi, demirci, silah yapım ustası ve gerekli olan her iş için türlü zanaatkar bulunuyor. Bu ülkede yeterli su bulunmadığından tahılları ve meyveleri su kanallarıyla yetiştiriyorlar. Su kanallarını nasıl yaptıklarını Barbaro şöyle ifade etmektedir: *“Suyu ırmağa dört ya da beş günlük mesafede toprağın altından çıkarıyorlar. Irmağa yakın kuyu gibi bir çukur açıyorlar, oradan yola devam edip kanallar açarak suyu yüzeye ulaştırmak istedikleri yere getiriyorlar. Kuyudan daha derin bir su yolu yapıyorlar. Bu kanalı yirmi adım kazdıklarında ilkinen benzer başka bir çukur daha kazıyorlar. Böylece kuyudan kuyuya suyu istedikleri yere götürüyorlar. Bunu yaptıktan sonra arkı ırmak tarafına açıyorlar ve suyu veriyorlar ve şehirlere ulaştırıyorlar. İsterlerse nehirden yüksekte tutup dağların eteklerine götürüyorlar.”*⁴⁹⁵ Burada yağış çok olmadığı için böyle yapmak zorundalar yoksa hayatta kalmazlar.

Neft hakkında da kısa bir bilgi dikkati çekmektedir; Bakü şehrinin yakınlarında bulunan bir dağdan kara bir yağ çıkarıyorlar. Bu yağ insanları geceleri aydınlanmak için kullanıyor. Yılda iki kez de develeri bu yağ ile yağıyorlar.⁴⁹⁶

---

⁴⁹⁵ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 45.

⁴⁹⁶ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 56.

B: Gelenek-Görenekler ve İnançlar

Uzun Hasan'ın ülkesine giden seyyahların o ülkenin gelenekleri ve inançları ile ilgili verdikleri bilgiler bizim açımızdan oldukça önem taşımaktadır. Akkoyunlular'da da diğer Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdarlar tarafından başarılı geçen savaşlardan ve seferlerden sonra doğum, sünnet, bayram, tahta geçiş ve elçi kabulü gibi önemli günlerde; büyük ziyafet sofraları kurulur, çalgılı eğlenceler düzenlenirdi. Hükümdar ve devlet adamlarının yanı sıra; halkın katıldığı eğlence ve toylarda yiyeceklerin sunumu, oynanan oyunlar, düzenlenen törenler ve alınan kararlar dönemin kültürünü, devlet geleneğini, hükümdarın gücünü yansıtan önemli unsurlardandır.⁴⁹⁷

Uzun Hasan'ın eğlence meclisinde bulunan Contarini meclisi şu şekilde tasvir etmiştir: *“Hasan Bey'in davranışları oldukça saygın ve övgüye değerdir. Çevresinde ileri gelenlerden pek çok kişi oluyordu. Her gün 400 bazen daha fazla kişi eğlenceye katılıyor, yere oturup yemek yiyorlardı. Yemeklerini bakır kaplara koyuyorlar, yemekleri bazen pirinçten, bazen biraz etten oluyor ve yemeklerini iştahla yediklerini görmek büyük bir zevk veriyor. Hasan Bey'in ve onunla birlikte yemek yiyenler büyük bir saygıyla ağırlanıyor ve yemekler bol ve oldukça güzel hazırlanıyor. Hasan Bey'in yemeğin yanında şarap içmesi onun yediği yemekten nasıl zevk aldığını gösteriyordu. Yanlarında çalgıcılar ve şarkıcılar da vardı. Hasan Bey onlara istediği şeyi çalmalarını veya söylemelerini buyuruyordu.”*⁴⁹⁸

Barbaro Kefe'deyken ok atma yarışına tanık olmuştur ve bunu şöyle anlatmıştır: *“Bir okun üstüne ince sicimden gümüş bir tas bağlıyorlar, bu yarışmaya katılanlar at sürerek buna ok fırlatıyorlar ve ok atarkan de arkalarına dönüyorlar ve ipi kesiyorlar ve bunu yapan da kazanmış oluyor.”*⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Ayşe Atıcı Arayancan, **“Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış”**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 6, sayı 27, 2013, s. 119.

⁴⁹⁸ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 81.

⁴⁹⁹ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 18.

Yabancı konuklar ve elçilerin kabulü; çeşitli oyunlara ve eğlencelere sahne oluyordu. Uzun Hasan'ı ziyarete gelen Hint elçisinin karşılanması için görkemli bir tören hazırlanmıştı. Saray adamları sırmalı, ipekli, yünlü giysiler giymişlerdi. Salonda yaklaşık kırk tane saygıdeğer kişi oturuyordu. Girişte yaklaşık yüz, dışarıda iki yüz, iki kapı arasında da yaklaşık kırk kişi ve meydanda yaklaşık yirmi bin kişi hazır. Ortada da dört bin atlı vardı ve bu şekilde beklerken iki Hint elçisi geldi. Bunları Bey'in karşısına oturtup ve hemen armağanları getirmeye başladılar. Bey'in huzurundan geçirdiler. Sonra da hep beraber yemekler yenildi.⁵⁰⁰

Hasat mevsimi, buğday biçimi, baharın gelmesi ve cuma şenlikleri gibi nedenler ile halkın katıldığı toylar, şenlikler de Türkmen geleneğinin bir parçasıydı. Uzun Hasan döneminde buğday biçimine denk gelen şenliklerde zanaatkarların ürünlerini sergiledikleri pazarlar kurulur, dans gösterileri yapılır, güreş tutulur, çeşitli tatlı ve meyvelerle dolu pek çok kaplar içinde değişik renklerde tatlılar, şekerler, meyve dolu tabaklar masalarda yerini alırdı. Bunlar insanlara dağıtılırdı. Barbaro bu şenlikleri şöyle tanımlamıştır. *“Hasat yapma eğlencesi için de birçok çadır kurmuşlardı. Bunların içi kendi tarzlarına göre dikilmiş kıyafetler ve başka çeşitlerden oluşan kumaş yığınlarıyla dolu oluyordu. Çadırın bir tarafında gümüş işlemeli kırk tane eyer vardı. Tüm bunlar Hasan Bey tarafından eğlence günü bağışlanıyordu.”*⁵⁰¹

Her cuma yapılan şenliklerde halk kurtlarla güreş yapıyordu. Ayakları ipele bağlanmış vahşi kurtlar getiriyorlar ve meydanın ortasına doğru gitmeleri için birer birer bırakılıyordu. İlk dövüşecek olan kişi el kaldırıyordu. Kurt adamın boğazına atlayınca adam çevik olduğu için hemen geri çekiliyordu. Böylece kurt adamın kolunu kapıyor, ancak adama zarar vermiyordu. Adamın kıyafetine dişlerini geçiremiyordu. Bir kurt yorulduğunda diğerini getiriyorlardı.⁵⁰²

---

⁵⁰⁰ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁰¹ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 39.

⁵⁰² G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 34.

Düzenlenen toy ve şenliklerde müzik ve dans önemli bir yer tutuyordu. Barbaro, Uzun Hasan'ın huzuruna çıktığı ilk günü şöyle anlatmıştır: *“İlk gün onun yanına gittiğimde şarkıcılar ve çalgıcılar vardı. Büyük olan arplarını ters şekilde tutuyorlardı. Arptan başka ut, gayda ve başka müzik aletleri de vardı ve hepsini uyum içinde çalıyorlardı.”*⁵⁰³ Buradan anlaşıldığı kadarıyla kemençe, tulum, ney, ud ve şarkıcılar eğlence ve şenliklere büyük renk katmaktadır. Eğlence ve toylarda şarkıcılar kemençe, tulum, ney, ud eşliğinde şarap ve kırmızı içenler, çalgının namesiyle neşeye dalar, sabaha kadar süren müzik eşliğinde yapılan danslar eğlenceye renk katardı. Barbaro tanık olduğu bir dans gösterisini şöyle anlatmıştır: *“Birkaç kadın geldi ve dans etmeye başladılar. Bazıları da hem çalıp hem söylüyordu. Halının üzerinde şeker şeklinde tepesinde ponponlar ve lüleler olan Zubiariyelerinkine benzer bir şapka vardı. Bundan biraz uzakta Hasan Bey'den emir bekleyen biri durdu. Hasan Bey emri verir vermez o kişi şapkayı alıp gösterilen kişiye götürüyor o da başındakini çıkarıp bu şapkayı takıyor. Şapka o kadar çirkindi ki hiç kimse güzel görünmüyordu. Ancak şapkayı takınca Bey'in önüne geliyor ve bildiği gibi dans ediyordu. Hasan Bey, ayakta duran kişiye dans edene bir parça kumaş verilmesini işaret etti. O da kumaşı çıkarıp dans edenin, kadınların ve erkeklerin üzerine atıyor, Hasan Bey'in güzel sözlerinden sonra onları şarkıcıların önüne fırlatıyordu. Bu dans etmeler ve kumaş fırlatmalar akşam saat on bir kadar devam etti. Benim hesabıma göre bu zamana kadar üç yüz parça kumaş, şal ve buna benzer şeylerle elli tane at dağıtılmıştı.”*⁵⁰⁴

Eğlencelerde insanlar kurtlarla güreştikleri gibi birbirleriyle de güreşiyorlardı. Bu güreş de buğday hasadı zamanında yapılıyordu. Barbaro'ya göre bu güreş şöyle yapılmaktaydı: *“Kısa pantolonlu, dizlerine kadar olan çoraplarıyla iki çıplak adam Hasan Bey'in karşısına geldi. Birbirlerinin bellerinden tutmuyorlar, enselerinden yakalamaya çalışıyorlar, kendilerini iyi savunuyorlardı. Biri diğerinin ensesinden*

---

⁵⁰³ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 34.

⁵⁰⁴ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 39-40.

tutunca, diğzerinin eğilip öbürünün sırtından tutup kaldırmasından ve sırtını yere getirmesinden başka seçeneğı yoktu. Sadece yere düşmek yenilgi sayılmıyordu. Biri tam yenilecekken kurtuluyor, rakibinin sırtını yere getirip kazanıyordu.”⁵⁰⁵

Aynı günün şerefine düzenlenen diğzer bir oyun ise Uzun Hasan’ın süvarilerin önündeki çevik adamlar tarafından oynanan koşu yarışıldı. Bunun için de bir buçuk millik yolu koşmaları ve sadece tüm güçleriyle değil aynı zamanda hızlı da koşmaları gerekiyordu. *“Hepsi çıplaktı ve kaslarını korumak için yağlanmışlardı. Hepsinde de kısa pantolon vardı. Yarışma başlayınca yarış çizgisine gelen kişi, uzakta kalan kişilere göstermeleri için görevlilerden bir ok alıyorlar; başka bir çizgiye daha geldiklerinde yeniden bir ok daha alıyorlardı. Meydanda bir o tarafa bir bu tarafa koşup bacalarının ne kadar gidebileceğini deniyorlardı. Sonunda onlardan biri ödülü alıyordu. Bunlar Hasan Bey’in korumalarıydı ve onlar için ödüller hazırıldı. Bunlar yarı çıplak ve yalın ayak on günlük yolu durmadan devam ediyorlardı.*”⁵⁰⁶

Halkın ağaçlara çaput bağlama geleneğı de vardır. Bu gelenek ile ilgili Barbaro şunları söylemiştir: *“Bir çalılığa kumaş parçaları bağlandığını gördüm ve bunu ateşin ve diğzer hastalıkların iyileşmesi için yapıyorlardı.*”⁵⁰⁷

Barbaro’nun Uzun Hasan’ın sarayı ve hakimiyetinde bulunan coğrafyada derviş kisvesinde olan insanların durumu ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Barbaro, Uzun Hasan’ın yakınında yer alan, sarayda devlet erkanı ile aynı sofraya oturan, seyahat ve göç esnasında Hasan Bey’in yanında bulunan, saygı gösterilmesi Hasan Bey tarafından emredilmiş dervişlerden bahsetmektedir. Bunlar sıra dışı davranışlar sergileyerek kehanette bulunuyorlar. Bunun en iyi örneğı de Uzun Hasan’ın Cihan Şah ile savaşa gitmesi sırasında sergiledikleri davranıştır. *“Hasan Bey ileri gelen kişilerle birlikte yemekleyen derviş gelip elindeki bastonu sofraya fırlattı. Birkaç söz söyleyip*

---

⁵⁰⁵ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 40.

⁵⁰⁶ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁵⁰⁷ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 45.

her şeyi kırdı. Hasan Bey onun ne dediğini sordu. Bu adamın ne söylediğini anlayanlar “Hasan Bey’in zafer kazanacağını, tıpkı onun bu tabakları kırdığı gibi Bey’in de düşmanı kırıp dökceğini” söylediler. Hasan Bey “Bu doğru mu?” dedi. Herkes bu adamın doğru söylediğini onaylayınca Hasan Bey dönene kadar onun en iyi şekilde ağırklanmasını buyurdu. Daha sonra Hasan Bey savaşa gitti ve düşmanını yenip, öldürdü. Onların arasında böyle delilerin iyi yeri var. Daha az çabayla ve biraz da kandırmayla para kazanıyorlar.”⁵⁰⁸

Bu bölgelerdeki bazı Müslüman tarikatların üyeleri Hristiyanlara oldukça kötü davranıyorlardı. Sokaklarda “Hristiyanlara Ölüm” diye bağıyorlardı. İran’a gittikçe sayıları daha da çoğalıyordu. Kimi atlı, kimi yaya, kimi silahlı, kimi silahsız çok fazlaydılar. Kadın,erkek, çocuk, yaşlı demeden buldukları yerde hepsini öldürüyorlardı. Ondan sonra Hristiyan olan ancak Yunan kilisesine bağlı Gog ve Magog topraklarına girip burada da aynısını yaptılar. Gittikleri her yerde aynı kıyımı yapıyorlardı.⁵⁰⁹

Barbaro; Tebriz’de ölüleri anma gününde bulunmuştu. Bu günler sadece onlar arasında değil Hristiyanlarda da oluyordu. Bu durumu şöyle anlatmıştır: “Bir mezarlıktaydım ve biraz uzaktan bakıyordum. Birisi bir mezarın yanında oturuyordu. Birçok kuş, özellikle karga ve kuzgun uçuyordu. Orada bir ceset var sandım. Oradakilere gördüğüm şeyin ne olduğunu sordum. Bana: ‘Yaşayan azizlerden biri ve bu ülkede onun gibi başka biri daha yok.’ dediler. Sonra ‘Bu kuşları görüyor musun, her gün oraya yemek yemeye gidiyorlar. Bu adam onlardan birini çağırdığında kuş hemen yanına gidiyor. Çünkü o kutsal bir adam.’ dediler.”⁵¹⁰

Ölüleri anarken kadın, erkek, yaşlı, çocuk mezarlarda toplanıyorlar. Hocalarla oturuyorlar ve ellerine yanan mumlar alıyorlar. Hocalar kendi dillerinde dua ediyor ya da bir şeyler okuyor. Dua ve okuma işi bitince yemeklerin buraya getirilmesini

⁵⁰⁸ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 61-62.

⁵⁰⁹ G. Barbaro, *a.g.e.*, s. 57.

⁵¹⁰ G. Barbaro, *a.g.e.*, s. 61.

istiyorlar. Bu yüzden sokaklar mezarlığa gelip giden insanlarla dolu oluyor. Bu yerin çevresi dört-beş mildir ve sokaklar bu mezarlığa çıkıyor. Yoksullar da bu yolda para topluyorlar. Bazıları da kendilerine para verilmesi karşılığında işlerinin yolunda gitmesi için dua etmeyi öneriyorlar. Mezarlara taş dikmişler ve onun üzerine de mezarda yatan kişinin adını yazmışlar. Bunlardan bazılarını da mescit yapmışlar.⁵¹¹

Barbaro, Adana'da ise Sufilerin bir huşu içinde dans ettiklerinden bahsetmiştir. *“Onlardan biri Muhammet'in sevgisinden, kutsallığından bahseden şarkılar söylüyordu. Büyük bir şevkle ve kolayca başladılar. Dansa yavaş başlıyorlar ve sonra müziğin hızına göre ritimlerini artırıyorlar. Müziğe göre ayak vuruyorlar ve vücutlarını ve başlarını sallıyorlar. Bazıları yere düşüyordu ve coşkudan düştüklerini söylüyorlardı. Bu durum insanların orada toplanmasına neden oldu. Halk, yere düşenlerin arkadaşları gelip onları kendi evlerine götürünceye kadar şaşkınlıkla izledi. Onlar gittikleri her yerde böyle yapıyorlar, yolculukta da bunun aynısını yapıyorlardı. Sanki birileri bunları bunu yapmaya zorluyor, sanki bu işten kaçış yok.”*⁵¹²

Hristiyanlara yapılan kötü davranışlarla ilgili ise, Barbaro şunları anlatmıştır: *“Bir gün Tebriz'deyken zengin bir tüccar olan Choza Mirech adlı bir Ermeni kuyumcudaydı. Bir Hacı yanına geldi ve “Hristiyanlığı bırak ve Müslüman ol” dedi. Choza uygun bir dille yanıt verip kendisine engel olmamasını söyledi, ancak adam inatla onun dinini değiştirmesini istiyordu. Choza kendisini rahat bırakması için ona para gösterdi. Adam ona: “Ben para istemiyorum, sadece dinini değiştirmeni istiyorum.” dedi. Choza da dinini değiştirmek istemediğini, bugüne kadar olduğu gibi İsa'nın dininde kalmak istediğini söyledi. Ancak bu çapulcu adam orada bulunan bir adamın kınından kılıcını aldı ve Choca'nın kafasına indirdi adam orada öldü.”*⁵¹³

---

⁵¹¹ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁵¹² G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁵¹³ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 63-64.

C: Ekonomik ve Ticari Hayat

Akkoyunlular, hakim oldukları topraklar üzerinde kendilerinden önce kurulmuş olan diğer devletler gibi, ticareti teşvik etmiş ve sürekliliği için de çaba göstermişlerdir. Akkoyunluların yönetimi altındaki birçok şehir önemli ticaret merkezi durumundaydı. Akkoyunluların dış ticaretinin büyük bölümünü ipek oluşturuyordu. Akkoyunlu pazarlarında ise ipek ve kumaş en önemli ticari malzemelerdi.⁵¹⁴

Ambrogio Contarini'ye göre Tebriz çok büyük, yiyecek ve içecek çok bol ancak pahalıydı. Tebriz'in birçok pazarı vardı. Bol miktarda ipekli kumaşları ve her türlü ticaret mallarını Halep'e götüren kervanların uğradığı bir şehirdi.⁵¹⁵

Barbaro Akkoyunlu Devleti'nde ticaretin önemli bir oranda gelişmiş olduğunu belirtmiş ve İsfahan'da tüccarların eşyalarını koymak için birçok odalı mekanlar bulunduğunu yazmıştır. Kaşan şehrinde ipekli ve pamuklu dokumalar yapılıyordu.⁵¹⁶ Barbaro'nun seyahatnamesinde Yezd'de de ipek ve pamuk üretiminin bol miktarda yapıldığı, burada zanaatkarların çok olduğu, bunların ipek ve diğer kumaşların üretimi ile uğraştıkları da kaydedilmiştir. Estrabad'a gönderilen ipeğin birçok farklı çeşidinin üretildiği, Türkiye, Hindistan ve İran'ın ihtiyacı olan ipek ve işçilerinin Yezd'den sağlandığı belirtilmiştir. Barbaro buradaki pazarda, satıcının kolları üzerine satılacak eşya ile ipeği koyarak konuşmadan dolaştığını, satılacak eşyanın üzerinde onun fiyatının bir kağıt üzerine yazılarak belirtilmiş olduğunu bildirmektedir. Eğer tüccar ondaki eşyayı beğenirse satıcıyı çağırıp, küçük bir dükkana götürerek orada satın aldığını, pazarın öğlene kadar devam ettiğini, akşam yemeğinden sonra da satıcının gelip parasını aldığını söylemektedir.⁵¹⁷

⁵¹⁴ Kazım Paydaş, **Akkoyunlular Döneminde Ticaret**, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 23, sayı 36, 2004, s. 213-214.

⁵¹⁵ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 78.

⁵¹⁶ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 46.

⁵¹⁷ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 46-47.

Yine Barbaro'nun anlattıklarından Şiraz'ın tüccarlarla dolu olduğu ve bunların çoğunun Semerkant'tan geldikleri, bunların birçok mücevher ve ipek parçalar getirdikleri anlaşılmaktadır.⁵¹⁸ Uzun Hasan Bey'e vergi veren Hürmüz büyük bir ipek üretim merkeziydi. Tüccarlar hem Hindistan'dan İran'a, hem de İran'dan Hindistan'a gidip gelmekteydiler. Hasan Bey'e ait Mardin şehrinde de bol miktarda ipek ve pamuk üretilmekteydi.⁵¹⁹

Astrahan da ticaret bakımından oldukça önemli bir yerdir. Baharat ve ipek Suriye'den geliyor, Astrahan üzerinden Tana'ya gidiyordu. Sadece Venedik'ten altı ya da yedi tane büyük gemi bu baharatları ve ipekleri getirmek için gönderiliyordu.⁵²⁰ Contarini'ye göre ise Astrahan eskiden alışveriş merkezi olmasıyla ünlüydü. Tana ve Astrahan yoluyla Venedik'e baharatlar geliyordu.⁵²¹

---

⁵¹⁸ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 47.

⁵¹⁹ G. Barbaro, **a.g.e.**, 31.

⁵²⁰ G. Barbaro, **a.g.e.**, 20.

⁵²¹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 93.

D: Şehirler

Tebriz şehri bugün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde ve bu ülkenin kuzeybatısında yer almaktadır. Doğu Azerbaycan eyaletinin başşehridir.⁵²² Uzun Hasan, 1468'e doğru Tebriz'i alınca başkenti Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıdı.

Uzun Hasan dönemi için Venedik kaynakları oldukça önemlidir.⁵²³ Venedik elçileri Ambrogio Contarini, Giosafat Barbaro ve Caterino Zeno, Tebriz'de Uzun Hasan'ın sarayında bulunmuşlardır. Barbaro, Tebriz'de Uzun Hasan'ın güzel sarayında bir köşkte misafir edilmiştir. Bu sarayı Barbaro şöyle anlatmaktadır: *“İlk önce büyük bir kapı ve içeride dört ya da beş adım uzunluğunda kare bir alan vardı. Orada sekiz ya da on kişi olan devlet adamları oturuyordu. Bunun yanında elinde bir değnek olan kapı görevlisinin durduğu başka bir kapı daha vardı. Bu kapıdan girdiğimde kerpiç duvarlı yoncayla kaplı bir bahçe buldum. Sağ tarafta da yürüyüş yolu vardı. Otuz adım ileride bize uygun bir oda bulunuyordu. Buranın ortasında içi su dolu kanala benzeyen bir çeşme vardı. Girişte sol tarafta Hasan Bey altın sırmalı bir minderin üzerinde oturuyordu ve yine aynı şekilde arkasında da bir yastık vardı. İki yanında da palalı korumalar vardı. Tüm salon halıyla kaplanmıştı ve çevresine en önemli kişiler oturmuştu. Salon mozaiklerle süslenmişti ancak bizim kullandığımız gibi küçük değil; büyük, güzel ve farklı renktelerdi.”*⁵²⁴

Sarayda gördüğü bir salonla ilgili de *“Doğrusu oda gerçekten çok güzeldi, kubbe şeklinde ağaçlarla yapılmıştı. İpek işlemeli ve sırmalı kumaşlarla sarılmış ve yerde çevresi on dört adım olan çok güzel halılar seriliydi. Bundan başka, gölgelik yapan dört ağaç dikilmiş büyük, kare bir çadır bulunuyordu. Çadırla kubbenin arasında içi*

⁵²² TDV İslam Ansiklopedisi, **Tebriz** maddesi, yaz. Ali Sinan Bilgili, İstanbul, 2011, c. 40, s. 219.

⁵²³ Uzun Hasan, Osmanlılara karşı kendi bütünlüğünü, sınırlarını korumak durumundaydı. Bu yüzden Osmanlı'ya karşı güçlü bir devlet olan Venedik ile iş birliği içerisine girdiler. Osmanlı'ya karşı doğuda Uzun Hasan gibi güçlü bir hükümdar ile müttefik olmak Venedik Cumhuriyeti'nin de işine geliyordu. Osmanlı'ya karşı bu iki güçlü devlet ortak bir paydada buluşmuş oldular. Böylece birbirlerine devamlı elçiler gönderdiler.

⁵²⁴ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 34.

tamamen işlemeli bir çadır daha bulunuyordu. Odanın kapısı altın işlemeli ve inci diziliydi. Hasan Bey de sarayın ileri gelenleriyle birlikte buradaydı."⁵²⁵

Contarini ise 15.yy Tebriz'ini şöyle tasvir etmektedir: *"O gün (4 Ağustos) akşam saatlerinde düzlükte kurulmuş ve topraktan duvarlarla çevrilmiş ve kasvetli, iç karartıcı görünen bir şehir olan Tebriz'e girdik. Burada Tauri dağları dedikleri kızıl renkli birkaç dağ da vardır. Tebriz'e girdiğimizde şehirde büyük bir kargaşa vardı. Büyük bir gayretle bir kervansaraya girdik ve orada kaldık. Tebriz çok büyük ve yiyecek, içecek çok bol ancak pahalı. Birçok pazarı var ve bol miktarda ipekli kumaşları ve her türlü ticaret mallarını Halep'e götüren kervanların uğradığı bir şehirdir.*"⁵²⁶

Sultaniye şehri İran'ın Zencan Eyaleti'ndedir. Şehir altın çağını ise İlhanlılar Devleti sırasında yaşamıştır. İlhanlıların başkenti olan şehir devrin tüccarları ve seyyahları tarafından dünyanın en büyük ve en görkemli şehri olarak anılırdı. İlhanlı hükümdarı Olcaytu tarafından 13. yüzyılda İlhanlı Devleti'nin başkenti yapıldı. Barbaro bu şehri şöyle tanımlamaktadır: *"Bizim dilimizde Imperiale, Krallık denilen Sultaniye şehrine geldim. Bu şehir de Hasan Bey'e ait ve oldukça sağlam yapılmış. Surları yok ancak bir kalesi var. Cihanşah denilen bey tarafından dört yıl önce harap edilmiş. Kalenin çevresi bir mildir. İçinde yüksek ve büyük bir cami var. Caminin kubbesi Venedik'teki San Giovanni ve Paulo kiliselerinden bile daha büyük. Üç adım yüksekliğinde bakır bir kapısı var. İçinde o dönemin beylerinin mezarları bulunuyor. Büyük kubbenin iki büyük iki küçük olmak üzere dört tane kapısı var. Kapının tokmakları ekmek büyüklüğünde, bazıları da portakal büyüklüğünde olup yapraklarıyla birlikte işlenmiş dallara yerleştirilmiş. Gördüğüm kadarıyla hepsi bir yerde bir ağaçta oyulmuştu. Şehir oldukça büyük. Çevresi dört mildir (6,43 km) ve suyu da boldur. Anlamayan birileri varsa sadece şehrin adından bile ne kadar önemli olduğu*

⁵²⁵ G. Barbaro, a.g.e., s. 37.

⁵²⁶ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 76-78.

anlaşılabilir. Şu an nüfusu az; yaklaşık yedi bin ile on bin arasında belki biraz daha fazladır.”⁵²⁷ Contarini ise Sultaniye ile ilgili şunları söylemiştir: “28 Eylül’de güzel bir yer gibi görünen büyük surları olan Sultaniye şehrine vardık. İçinde oldukça eski görünen bir cami vardı. San Marco’nun kapılarından daha yüksek üç tane bronz kapısı vardı. Kapıların üzerine gümüş çivilerle oldukça güzel çiçek desenleri süslenmiş. Sanırım çok para harcamışlar. Bunlardan başka orada görmeye değer bir şey yoktu. Bu şehir düzlükte kurulmuş ancak çok da yüksek olmayan birkaç dağ ile çevriliydi ve kışın çok soğuk olduğunu ve bundan dolayı halkın başka yere gittiğini söylüyorlar. Şehirde çok da önemli olmayan bir yiyecek pazarı vardı. 30’una kadar burada kaldık o günün sabahı şehirden ayrıldık.”⁵²⁸

Kum şehri Zağros sıradağlarının kuzeydoğu kolunun eteklerinde ve Kum ırmağı kıyısında deniz seviyesinden 930 m. yükseklikte kurulmuştur. Tahran’ın 150 km. güneybatısında bulunan şehir aynı zamanda Kum idari bölümünün de merkezidir. Türkmen ve ilk Safevi sultanlarının kışlık ikametgahıdır.⁵²⁹ Contarini bu şehri şöyle betimler; Kum şehri düzlükte kurulmuş küçük ancak oldukça güzel ve kerpiçten duvarlarla çevrilmiştir. Her şey çok bulunuyor. Sanatkarlardan ve kumaşçılardan oluşan pazarları oldukça talep görüyor.⁵³⁰ Barbaro ise Kum şehrini şöyle tanımlamıştır: “Kötü yapılmış Kum şehrine vardık. Buranın çevresi altı mildir ve kalesi de vardır. Buradaki insanlar bir meslekle uğraşmıyorlar çünkü çiftçilik yapıyorlar. Çok sayıda üzüm bağları ve çok iyi kavunları var. Bunlar o kadar büyük ki tanesi bir buçuk kilo(?) ediyor. Dışı yeşil içi de beyaz ve şeker gibi tatlıdır. Bu şehrin yirmi bin evi vardır.”⁵³¹

Kaşan, merkezi İran’da, İsfahan eyaletinde bir şehirdir. İsfahan’ı Tahran’a bağlayan tarihi karayolu üzerinde kurulmuştur. Safevilerle birlikte Kaşan, ilimden

⁵²⁷ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 43-44.

⁵²⁸ A. Contarini, *Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi*, Venezia, 1543, s. 78-79.

⁵²⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, **Kum** maddesi, yaz. Marcel Bazın, Ankara, 2002, c. 26, s. 361-362.

⁵³⁰ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79.

⁵³¹ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 46.

edebiyata, el sanatlarından mimariye ve ticarete kadar birçok alanda parlak bir dönem yaşayıp İran'ın kültür başkenti olma işlevini gördü. Safevi şahlarının şehri sık sık ziyaret etmeleri Kaşan'ı daha da önemli hale getirdi.⁵³² Barbaro, Kaşan ile ilgili şöyle demiştir: *“Kalabalık olan Kaşan şehrine vardık. Bu şehrin büyük bir bölümünde ipekli ve pamuklu dokumalar yapılıyor. Herkes günde on bin dukaya bu kumaşları alabilir. Şehrin çevresi üç mildir ve kalesi de vardır. Dış mahalleleri de büyüktür.”*⁵³³ Contarini ise *“Kum şehri gibi duvarlarla çevrilmiş olan Kaşan adlı şehre geldik. Buranın pazarı da Kum'daki gibiydi ancak bu şehir Kum'dan daha güzeldi.”*⁵³⁴ demiştir.

Yezd, İran'ın orta kısmında, Yezd Eyaleti'nin yönetim merkezi olan şehirdir. Şehir eşsiz mimari yapıları ve ipekli el dokumaları, İran el sanatları, ipek dokumaları ile ünlüdür. Yezd, Timurlular devrinde en parlak dönemini yaşadı.⁵³⁵ Yezd, 1453'te İran'ın büyük bir kısmını hakimiyeti altına alan Karakoyunlular'ın eline geçti. Daha sonra da Akkoyunlu Uzun Hasan'ın hakimiyeti altına girdi. Yezd, ortaçağ'da önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Şiraz'dan yola çıkan ticaret kabileleri Harezm'e kadar gidip Ürgenç ve Saray şehirlerini dolaştıktan sonra Horasan ve Yezd üzerinden Şiraz'a geri dönüyordu.⁵³⁶

19. Yüzyılın başlarında Yezd büyük bir nüfusa sahipti ve tacirler arasında güvenli oluşuyla meşhurdu. İpek, halı, keçe, şal ve kaba pamuklu elbise ticareti gelişmişti. Bu sayede Yezd, İran'ın en zengin şehirlerinden biri oldu. Günümüzde de İsfahan'ı Kirman'a bağlayan yol üzerinde önemli bir tarımsal ticaret merkezidir. Yezd çevresindeki alanlarda yetiştirilen tarım ürünleri pamuk, tahıl ve meyvedir. Tahıl üretimi yeterli miktarda olmadığı için İsfahan'dan ve başka yerlerden alınıyordu.⁵³⁷ Barbaro da şehrin bu özelliğine eserinde yer vererek gerekli ilgiyi göstermiştir. Bu

⁵³² TDV İslam Ansiklopedisi, **Kaşan** maddesi, yaz. Rıza Kurtuluş, Ankara, 2002, c. 25, s. 3.

⁵³³ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 46.

⁵³⁴ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 79.

⁵³⁵ İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 122-123.

⁵³⁶ TDV İslam Ansiklopedisi, **Yezd** maddesi, yaz. Erdoğan Merçil, İstanbul, 2013, c. 43, s. 511.

⁵³⁷ TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2013, c. 43, s. 511.

şehirle ilgili şunları söylemiştir: “*Burası tam bir zanaatkar şehridir. İpekli, pamuklu ve buna benzer kumaş dokuyan zanaatkarlar vardır. Bazıları dediklerimin doğru olmadığını düşünecektir. Ancak bu şehri görenler bilecektir ki söylediklerim doğru. Çevresi beş mildir, kalesi vardır ve dış mahalleleri oldukça büyüktür. Halk dokumacılıkla uğraşüyor ve değişik ipek işleri yapıyorlar. İpekler Esterabad’dan, Azzi’dan, Bakü Denizi tarafından Çağatay ülkesinden geliyor. İpeğin en iyisi Yezd’den geliyor. Yaptıkları işleri Hindistan’ın büyük bölümüne, İran’a, Çağatay’a, Çin’e ve Maçin’e, Hitay’a, Bursa’ya ve Türkiye’ye gönderiyorlar. Suriye’nin iyi ve güzel dokunmuş kumaşlarını isteyenler bu kumaşları alıyor.*”⁵³⁸ Bu şehirde yapılan tüccar ve satıcı arasındaki alışverişle ilgili de “*bir tüccar buraya mal almak için geldiğinde çevresinde dükkanlar ile ortasında kare bir alan bulunan dükkanların olduğu yere gidiyor. Sabah ipekli ve diğer kumaşları ellerine alan kişiler hiçbir şey demeden geçip gidiyorlar. Eğer tüccarlar hoşlarına giden bir şey görürlerse satıcıyı çağırıp fiyatını kağıda yazdığı mallara bakıyorlar. Malı beğendiğinde onu alıyor ve odasına atıyor. Bu şekilde hiçbir şey demeden oradan ayrılıyorlar, çünkü malı veren kişi odanın sahibini tanıyor ve hiçbir şey demeden gidiyor. Bu alışveriş öğleye kadar sürüyor. Akşam da satıcılar gelip paralarını topluyorlar. Eğer satıcı fiyatını belirlediği mala alıcı bulamazsa fiyatını yükseltiyor ve diğer gün tekrar geliyor*”⁵³⁹ demiştir.

İran’ın bir diğer önemli şehri de İsfahan’dır. İsfahan, İsfahan Eyaleti’nin yönetim merkezi olan şehirdir. İsfahan 1452’de Karakoyunlu Cihan Şah’ın hakimiyetine girdi, kısa bir süre sonra da çıkan bir isyanın çok kanlı bir şekilde bastırılması sırasında yerle bir edildi. Bu olayın tanıklarıyla bizzat görüşen Venedikli seyyah Giosafat Barbaro isyanın bastırılmasının ardından nüfusun ancak altıda birinin kaldığını ve şehrin yeni yeni toparlanmakta olduğunu yazmıştır. Şehir daha sonra

---

⁵³⁸ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 46-47.

⁵³⁹ G. Barbaro, *a.g.e.*, s. 47.

1469'da Akkoyunlular'ın idaresine geçti ve Uzun Hasan tarafından oğlu Yakub Bey'e verildi.⁵⁴⁰ Barbaro'nun İsfahan ile ilgili görüşleri şöyledir: *“Buradaki önemli şehirlerden biri olan kerpiçten kalesi ve çukurları olan İsfahan adlı şehre vardık. Şehrin çevresi dört mil ancak çevresindeki yerlerle birlikte on mile ulaşıyor. Bu mahallelerin evleri de aynı kaledekiler gibi güzeldi. İsfahan'ın oldukça kalabalık olduğunu duydum. Bunların arasında iyi ve zengin olan kişiler de var. Bazen beylerine boyun eğmiyorlar. Yirmi yıl önce İran hükümdarı olan Cihan Şah, buraya gelip halka boyun eğdirmiş. İsfahan'ın çok sayıda önemli ve tarihi binaları var. Bunlardan ilki suyu tatlı, içimi iyi olan dört köşeli sarnıçtır. Bunun etrafında sütunlar, kolonlar, sayısız odalar, akşam olunca eşyalarını korumak için buraları kilitleyen tüccarlara ait yerler de bulunuyor. Bu şehirde başka şeyler ve güzel yapılar da bulunuyor ancak bunlardan bahsetmeyeceğim. Bu arada bu şehirde yüz elli bin kişi yaşıyor.”*⁵⁴¹

Venedikli bir diğer seyyahımız olan Ambrogio Contarini Uzun Hasan'ın İsfahan'daki sarayında bulunmuştur ve sarayı şöyle anlatmıştır: *“Saray düzlükte, içinden nehir geçen çok hoş bir yerde bulunuyordu. Burada küp şeklinde bir yer var ve orada Ebu Said'in başının kesilmesi çizilmişti. Bu resimde onu iple bağlayıp bu odayı yaptıran Uğurlu Mehmet'e götürülüşü gösteriliyor. İsfahan şehri de diğer şehirler gibi kerpiçten duvarlarla çevrilmiştir. İsfahan ovada kurulmuş ve oldukça elverişli bir yerdir. Pek çok kişi şehir ele geçirildiğinde teslim olmamış ve bundan dolayı da şehir yerle bir edilmiştir.”*⁵⁴² Tebriz ile İsfahan arası 24 günlük uzaklıktadır. Bunlar İran toprağıdır, her yer düzlük ve kuraktır. Meyve ve buğday oldukça çoktur ve bunları su yoluyla elde ediyorlar. Her çeşit meyve orada bulunuyor ve ben daha önce böylelerini hiçbir yerde görmedim. Sağda ve solda dağlarla çevrili, oraların çok verimli olduğunu ve yiyeceklerin çoğunun oradan geldiğini söylüyorlar. Her şey çok pahalı. Şarap 3 ya

⁵⁴⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, **İsfahan** maddesi, yaz. Osman Gazi Özgüdenli, İstanbul, 2000, c. 22, s. 500.

⁵⁴¹ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 46.

⁵⁴² Giosafat Barbaro, bu olayın Karakoyunlu Cihanşah tarafından yapıldığını ve İsfahan'ı ele geçirdikten sonra şehri yakıp yıktığını söylemiştir. Bkz. G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 46.

da 4 dukadır (bizim dörtte bir ölçümüzün karşılığı). Ekmeğin fiyatı uygundur. Bir deve yükü odun 1 dukadır. Et İtalya'dan daha pahalıdır. Yedi tavuk 1 dukadır. Diğer şeylerin fiyatları da uygundur.”⁵⁴³

Astrahan, Rusya'ya bağlı bir eyalet olan Astrahan Eyaleti'nin başkentidir. Eyaletin yönetim merkezi Astrahan şehridir. Astrahan ile ilgili Ambrogio Contarini'nin görüşleri şöyledir: “30 Nisan'da Astrahan'a geldik. Astrahan'dan limana kadar büyük bir Tuz Gölü vardır ve buradan çok tuz yapıldığını söylüyorlar. Burada dünyanın büyük bölümüne yetecek kadar tuz var ve daha çok Rusya'da tüketiliyor. Astrahan, şimdiki imparatorun kardeşinin Circassia topraklarında oturan üç oğluna bağlı olup Tana'ya kadar ulaşmaktadır. Yazları Rusya sınırları sıcak olduğu için taze otlaklar aramaya giderler. Bu üç kardeş Astrahan'da kışın birkaç ay kalırlar ancak yazları diğerleri gibi yapıp göç ederler. Astahan, Volga ırmağının kenarında yer alan küçük duvarlarla çevrelenmiş küçük bir şehirdir. Ancak yakın zamanlarda birkaç büyük binaya sahip olduğu bellidir. Astrahan eskiden alışveriş merkezi olmasıyla ünlüydü. Tana ve Astrahan yoluyla Venedik'e baharatlar geliyordu. Bana göre baharatlar buraya Tana yoluyla geliyordu, dediklerine göre iki şehir arası sekiz günlük yürüme mesafesindeydi. Astrahan'dan Moskova'ya çoğunluk çöl olduğu için insanlar yiyeceklerini yanında taşıyorlar. Ancak Tatarlar buna pek önem vermiyorlardı. Çünkü yanlarında çok sayıda at taşıyorlardı ve her gün isterlerse birkaç tane kesiyorlardı. Çünkü onların hayatı et ve süttü, başka yiyecekleri yoktu. Rusya'ya giden birkaç tüccardan başka ekmeğin ne olduğunu bilmiyorlar.”⁵⁴⁴ Barbaro'ya göre ise Astrahan şöyleydi: “Geçmişte büyük ve ünlü bir yer olan burası şu sıralar biraz harap olmuş. Timur burayı harap etmeden önce baharat ve ipek Suriye'den geliyor, Astrahan üzerinden Tana'ya gidiyordu. Sadece Venedik'ten altı ya da yedi tane büyük gemi bu baharatları ve ipekleri getirmek için

⁵⁴³ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 79-80.

⁵⁴⁴ A. Contarini, **a.g.e.**, s. 92-93.

gönderiliyordu. Bu dönemde ne Venedik ne de diğer deniz şehirleri Suriye'yle ticaret yapıyordu.”⁵⁴⁵

Derbent, bugünkü Rusya'ya bağlı Dağıstan'da Hazar Denizi'nin kuzeybatı sahilinde tarihi bir şehir ve limandır. Şehirden bahseden ilk Arap kaynakları, buranın Farslar tarafından “kapalı kapı, geçit” anlamına gelen Derbend adıyla anıldığını kaydetmişlerdir. Türk kavimler ise burası için Temürkapıg demişlerdir. Osmanlılar ise şehri Derbend veya daha yaygın olarak Demirkapı adıyla anmışlardır.⁵⁴⁶ Barbaro bu şehirle ilgili şunları söylemiştir: “*Şamahu'yı geçince İskender tarafından yapıldığı söylenen Derbent'e varılır. Bu şehir Bakü Denizi kıyısındadır ve dağdan bir mil uzaklıktadır. Dağın üzerinde bir kalesi ve iki hisarı var. Hisarları da suyun iki adım altında kalmış. Şehrin genişliği bir kapıdan bir kapıya yarım mil, duvarları da Roma'nunkiler gibi büyük taşlardan yapılmıştır. Derbent bizim dilimizde dar demektir. Bölgenin konumundan dolayı ona Temircapi yani bizim dilimizde demirden kapı denilmektedir. Aslında böyle denilmesi de yanlış değildir. Çünkü bu şehir Media'yı Saka'dan (İskit) ayırıyor. Bu yüzden kim İran'dan, Türkiye'den, Suriye'den ve aşağıdaki bölgelerden Saka'ya gitmek isterse bu kapıdan girip diğerinden çıkmak zorundadır. Bu bölgeyi tanımayanlar için bu durum şaşırtıcı ve imkansız görünebilir. Bunun nedeni de Bakü Denizi'nden Karadeniz'e olan mesafe düz bir biçimde beş yüz mildir. Bu topraklar dağlarla ve ovalarla doludur. Bazı yerlere beylikler yerleşmiştir. Hırsızlık korkusundan dolayı kimse buralara gelmeyi göze alamıyor. Bu yerin büyük bölümünde yerleşim yoktur.”⁵⁴⁷ ve şunları eklemiştir: “*Derbent ile ilgili çok şaşırtıcı bir şey söyleyeceğim. Kapılardan birinden buraya girince surlara kadar her çeşit meyve bulunuyor, özellikle de badem. Diğer kapıda birkaç ağaç ve yabani ayva ağaçlarında başka bir meyve bulunmuyor. Bu durum Derbent'in diğer tarafında on, on beş ya da**

⁵⁴⁵ G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 20.

⁵⁴⁶ TDV İslam Ansiklopedisi, **Derbent** maddesi, yaz. Saleh Muhammedoğlu Aliev, İstanbul, 1994, c. 9, s. 164.

⁵⁴⁷ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 55.

yirmi mile kadar böyle devam ediyor. Bundan başka bir dükkanda teki seksen ya da daha fazla libre olan çapalar gördüm. Bunlar geçmişte bu bölgede çok büyük gemilerin kullanıldığını gösteriyor. Şu an büyük çapaların teki yüz elli ya da iki yüz arasındadır.”⁵⁴⁸

Contarini de bu şehir için şunları söylemiştir: “12 Kasım’da Derbent’e geldik. Rusya’ya varmak için Tataristan’dan geçmemiz gerektiği için kışı burada geçirmemizi ve nisanda Bakü Denizi’ni geçip Astrahan’a gitmemizi önerdiler. Derbent şehri Bakü Denizi’nin yani Hazar Denizi’nin kenarında kurulmuş ve Büyük İskender için yapıldığını söylüyorlar. Burayı Demir Kapı olarak adlandırıyorlar. Çünkü Media’ya ve Pers ülkesine girmek için buradan geçmek gerekiyor. Geniş ve iyi yapılmış güzel duvarları vardır. Ancak kale yolundaki dağın altında kalan altıda birlik kısımda oturan yoktur. Denize yakın olan yer de tamamen bozulmuştur. Çok miktarda mezarları vardır. Her çeşit yiyecekten yeterince bol var, bolca şarap yapıyorlar, aynı şekilde her çeşit meyve de var. Burada 12 Kasım’dan 6 Nisan’a kadar gemiye yerleşmiş bir şekilde kaldık. Bu süre içinde durumumuz iyiydi ve iyi arkadaşlarımız vardı. Buranın halkı iyiydi ve bize onur kırıcı hiçbir şey yapmadılar. Kim olduğumuzu sorduklarında Hristiyan olduğumuzu söylüyorlardı ve başka bir şey de sormuyorlardı.”⁵⁴⁹

Curcho(Korikos), Doğu Akdeniz kıyılarına adı verilen Levant bölgesinde büyük bir limandır. Levant kavramı başlangıçta Ege adaları ile Türkiye’nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanılmıştır. Doğu Akdeniz kıyılarının Levant olarak adlandırılmasında, Bizans Devleti’nden serbest ticaret izni alma girişiminde bulunan Ortaçağ’ın denizci İtalyan şehir devletlerinin önemli rolü vardır. Curcho’nun demirleme ve konaklamaya elverişli olmasının yanında kara yoluyla Anadolu içlerine, oradan da Karadeniz’e ve İran’a bağlanmaları önemlerini daha da arttırmıştı. Burada ticari ayrıcalık elde eden ilk

---

⁵⁴⁸ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 57.

⁵⁴⁹ A. Contarini, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543, s. 89-90.

devlet Cenova olmuş, onu Venedik, Pisa ve Floransa takip etmiştir.⁵⁵⁰ Barbaro bu şehirle ilgili şunları söylemiştir: “*Curcho, deniz kıyısında batısına doğru çevresi 1.3 mil olan büyük bir kayalık var. Onun üzerinde güçlü ve güzel görünen bir kale yapılmış. Çok iyi yapılmış ancak şimdi büyük bölümü yıkık durumda. Büyük kapısının üzerinde Ermeniceye benzeyen güzel yazılar yazılmış. Ancak Ermenilerin şimdiki kullandığı dilden farklı biçimde yazılmış. Çünkü yanımdaki Ermeniler bu yazıyı okuyamamışlardı. Bu yıkık kale Curcho'dan bir ok atımlık mesafede limanın ağzında bulunuyordu. Curcho'nun bir bölümü kayanın üzerine, diğer bölümü de deniz kıyısına kurulmuş. Kayalığın doğu tarafında büyük bir hendek kazıp, kumsalın üzerine bombalardan bile etkilenmeyen büyük bir sur yapmışlar. Kalenin içinde başka yüksek surlu çevresi 2.3 mil olan oldukça güçlü bir başka kale daha var. Kapının üstüne de Ermenice yazılar yazmışlar. Kalenin her bölümünde içi tatlı su dolu büyük bir şehrin su ihtiyacını karşılayacak kadar geniş dört su sarnıcı var. Kalenin kapısından çıkıp doğuya doğru gidildiğinde kaleden bir ok atımlık mesafedeki sokakta büyük bölümü kırılmış tek parça mermerden kemerler görünüyor. Bu kemerler sokağın bir başından diğerine kiliseye kadar yarım mil uzaktıkta duruyorlar. Bu kemerler oldukça büyük duruyorlar ve hepsi büyük mermerden sütunlarla ve başka çok iyi şeylerle yapılmış. Karaman Beyi'ne bağlı olan bu kaleyi çevreleyen yer dağlık, engebelidir tıpkı İstria gibi. Buğday ve pamuk ekiliyor. Öküz ve at besleniyor. Çok iyi meyveler daha birçok çeşit yiyecek bulunuyor. Gördüğüm kadarıyla havası da oldukça ılıman. Ancak şu anki durumu nasıl bilmiyorum. Çünkü Osmanlılar tarafından harap edilmiş. Deniz kıyısında iki kale bulunuyor. Birisi daha önce söylediğim dağa inşa edilmiş Sigi; diğeri de oldukça güçlü. İlki denize bir ok atımlık uzaklıktadır; ikincisi de altı mil uzaklıktadır. Denizde kurulmuş ancak oldukça sağlamdır.*”⁵⁵¹

⁵⁵⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, **Levant** maddesi, yaz. Şerafettin Turan, Ankara, 2003, c. 27, s. 145-147.

⁵⁵¹ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 29.

Akdeniz kıyısında bir başka şehir olan Silifke bulunuyor. Barbaro eserinde bu şehirden de bahsetmiştir. Burayla ilgili şunları söylemiştir: *“Curcho’dan ayrılıp kuzeybatıya doğru on mil uzaklıkta dağın tepesine kurulmuş Silifke şehri bulunuyor. Bu şehrin altından Curcho yakınlarında denize dökülen Brenta büyüklüğünde bir nehir akıyor. Bu tepenin yakınında bizim Verona’daki gibi bir tiyatro var, tek parça büyük sütunlarla çevrelenmiş ve etrafında basamaklar var. Tepeyi aşp şehre girildiğinde sol tarafta çok fazla tek parça kemer görülür daha da önce de dediğim gibi. Bazılarını tepenin içine oymuşlar. Tepeden biraz daha yükseğe çıkınca şehrin ilk surunun kapılarına ulaşıyor, burası neredeyse tepenin zirvesinde ve şehrin her bölümü görünüyor. Bunları tahta kullanmadan demirden yapmışlar. Yüksekliği yaklaşık on beş adım, genişliği ise bunun yarısıdır. Kapılar hem büyük ve sağlam hem de o kadar temiz, parlak işlenmiş ki sanki gümüşten yapılmış. Surları oldukça sağlam ve içerisi gözcülerle dolu. Dışı da kalın toprakla kaplandığı için surları aşmak pek mümkün değildir. Bu surların içinde duvarlarla ve burçlarla dolu olan Silifke Kalesi var. Şehrin iç ve dış surları arasında o kadar boşluk var ki üç yüz kile buğday elde edilebilir. Surun kaleden uzaklığı da otuz adımdır. Kalenin içinde kayalık yerde kare şeklinde derinliği beş adım, uzunluğu yirmi beş adım, genişliği de yedi adım olan bir çukur kazmışlar. Bunun içinde cephanelik için odunlar koymuşlar ve susuz kalmamak için bir de sarnıç yapmışlar. Bu şehir Küçük Ermenistan’dadır, kendi dillerinde Kürdistan dedikleri Toros Dağları’na kadar uzanmaktadır.”*⁵⁵²

Barbaro, İran’a gitmek için Karaman topraklarından geçip bir başka şehir olan Tarsus’a varmıştır. Burayı şöyle tarif etmiştir: *“Tarsus’a vardım. Buranın beyi Dulkadir’dir. Şehsuvar’ın kardeşidir. Bu şehir Küçük Ermenistan’da olmasına karşın Memlük Sultanı’nın hakimiyetindedir. Şehrin çevresi üç mildir ve önünden ırmak akıyor, üzerine taş köprü yapmışlar. Şehirden çıkmak isteyenler bu köprüyü kullanıyor.*

---

⁵⁵² G. Barbaro, *Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia*, Venezia, 1543, s. 29-30.

*Bu ırmak şehri çevrelemiş. Şehrin iki yanında eğimli bir kalesi var. On beş adım yüksekliğinde olan kalesi sağlamdır. Bu duvarları yontmuşlar. Önünde büyük kare şeklinde bir alan var ve buradan merdivenle kaleye çıkılıyor. Bu alan o kadar uzun ve geniş ki yüz kişi sığabiliyor. Bu şehir çok da yüksek olmayan bir tepenin üzerine kurulmuş.*⁵⁵³

Kıbrıs'tan Tebriz'e gitmek üzere Mardin'den geçen Barbaro bu şehirde kalmıştır. Mardin'le ilgili şunları yazmıştır: *“Daha sonra bir tepenin üzerinde yer alan başka bir tepenin eteğine çıktık ve Mardin adlı şehre vardık. Eğer bir merdiven yoksa bu şehre girilen başka bir yol yoktur. Merdiven de dört adım genişliğinde taş basamaklı bir mil uzunluğunda ve tek parçadır. Merdivenin başında bir kapı var ve sonrasında şehre açılan bir sokak bulunuyor. Dağın çevresinde tatlı su var ve şehirde de çok fazla çeşme var. Şehirde başka bir tepe ve onun üzerinde de elli adım yüksekliğinde bir kale bulunuyor. Buraya çıkmak için de önceki gibi basamaklar kullanılıyor. Bu şehirde evlerin duvarlarından başka sur yok. Uzunluğu 1.3 mildir. Üç yüz hanesi var ve nüfusu da oldukça kalabalık. İpek ve pamuk işi yapıyorlar ve bu şehir de Hasan Bey'in hakimiyetindedir.*⁵⁵⁴ Barbaro, Mardin'de Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir'in yaptırdığı hastanede kaldı. Bu hastanenin yanında aşhane ve misafirhane de bulunuyordu.

Şiraz, İran'ın güneyinde tarihi bir şehirdir. İran platosunun güneyinde Fars idari bölgesinin ortasında İran körfezini kuzeyde İsfahan, Kum, Hemedan ve Rey, doğuda Yezd ve Kirman gibi şehirlere bağlayan tarihi ticaret yolu üzerinde ve Zağros dağları arasındaki bir düzlükte yer almaktadır. Venedikli seyyah Barbaro 15. yüzyılın ortalarında Şiraz'ı pek çok tüccarın bulunduğu, 200.000 kişilik nüfusa sahip zengin bir şehir olarak tasvir etmektedir. Şehir Timurular'dan sonra Karakoyunlular'ın, Akkoyunlular'ın ve Safeviler'in eline geçmiştir.⁵⁵⁵ Barbaro Şiraz'da bulunduğu sırada

⁵⁵³ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 30.

⁵⁵⁴ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁵⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, **Şiraz** maddesi, yaz. Osman Gazi Özgüdenli, İstanbul, 2010, c. 39, s. 182-184.

şehirle ilgili gözlemlerini şöyle anlatmıştır: “Doğu’da büyük bir şehir olan ve dış mahalleleriyle yirmi mile ulaşan çevresiyle Şiraz bulunuyor. Nüfusu oldukça fazla. Tüccar da çok burada. Çünkü tüm tüccarlar yukarıdan yani Herat ve Semerkant’tan, Nesa’dan İran yoluyla Şiraz’dan geçiyor. Buraya çok fazla ipek, baharat, mücevher ve yavşan otu geliyor. Şiraz, Hasan Bey’e bağlıdır. Oldukça yüksek kerpiçten duvarlar, hendekler ve kapılarla çevrilmiştir. Evleri, camileri oldukça güzel mozaiklerle ve diğer şeylerle süslenmiş. Burada iki yüz bin belki de daha fazla kişi yaşıyor. Kimsenin rahatsız etmeyeceği güvenli bir yerdir. Tüccarlar buradan devam edip İran’dan çıkıp Çağatay bölgesi olan Herat’a gidiyorlar.”⁵⁵⁶

Hürmüz, Basra körfezinin girişinde yer alan ve Hürmüz Boğazı’na adını veren İran’a ait adadır. Arazisinin tarıma uygun olmaması ve çok sıcak, nemli havasının insanlara iyi gelmemesi yüzünden yaşamaya pek elverişli değildir. Basra Körfezi ve Hindistan deniz ticaret yolu üzerinde bulunmasından ve stratejik konumundan dolayı oldukça önemlidir. 1272 ve 1293 yıllarında burayı iki defa ziyaret eden Marco Polo⁵⁵⁷ bu limandan Çin’e özellikle at ihraç edildiğini yazmıştır.⁵⁵⁸ Venedikli Barbaro da ticari açıdan çok gelişmiş bir yer olduğunu söylemiştir. Bu şehirle ilgili “Bu adanın ana karaya uzaklığı on sekiz-yirmi mildir. Adanın çevresi de yaklaşık altmış mildir. Bu şehir büyük ve kalabalıktır. Kuyulardan ve sarnıçlarından başka hiçbir su kaynağı yok. Su olmadığında suyu ve tahılı İran’dan getiriyorlar. Hindistan’dan İran’a; İran’dan da Hindistan’a gelip giden tüccarların bir bölümü bu adada kalıyor. Buranın beyi Sultan Sabahaddin adlı biridir. Bu körfeze ünlü bir ırmak olan Fırat dökülüyor. Buranın halkı Müslümandır. Körfezin genişliği üç yüz mildir. Körfezin diğer tarafında Hindistan

⁵⁵⁶ G. Barbaro, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543, s. 47.

⁵⁵⁷ Marco Polo, Kubilay Han’ın sarayında bulunmuş ve orada uzun yıllar kalmış Venedikli seyyahdır.

⁵⁵⁸ TDV İslam Ansiklopedisi, **Hürmüz** maddesi, yaz. Mustafa L. Bilge, İstanbul, 1998, c. 18, s. 497-498.

vardır ve üç Müslüman Bey tarafından yönetilmektedir. Hindistan'ın geri kalan bölgeleri de Kral tarafından yönetiliyor”⁵⁵⁹ demiştir.

Barbaro'nun sözünü ettiği bir başka şehir de Bağdat'tır. Bağdat, önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başkentidir. Barbaro, Bağdat'la ilgili şunları demiştir: “Çerç'ten altı günlük yol gidildiğinde eski Babil denilen Bağdat'a ulaşılır. Bu şehrin ünlü olduğunu herkes bilir. Ancak şu an büyük bölümü yıkık durumdadır ve on binden fazla ev yoktur. Yiyeceği boldur. Meyve, hurma, fıstık oldukça boldur. Buna benzer şeylerde bol miktarda vardır. Ayvaları da tat ve büyüklük bakımından bizdekilere benziyor ancak bizdeki gibi sert değil ve en tatlı armuttan bile daha tatlıdır. Bundan başka çok da büyük olmayan nar bulunuyor. Kabukları da çok ince ve bizim portakalı soyup yediğimiz gibi soyuyorlar ya da elmayı yediğimiz gibi ısıtarak yiyorlar. Çünkü ortadan kesmiyorlar, çok az çekirdeği olmadığı sürece. Narın tadı ne tatlı ne de ekşi. Bazılarının da o kadar yumuşak taneleri var ki ağızda hissedilmiyor bile, tükürmediğiniz sürece. Bunlar şeker ve tatlıları özellikle de şerbetleri çok iyi yapıyorlar; İran'a ve diğer yerlere gönderiyorlar.”⁵⁶⁰

Barbaro daha sonra Erzincan, Bayburt, Harput, Muş, Ahlat adlı şehirlerden de bahsetmiştir. Bu şehirlerden şöyle bahsetmiştir: “Düz bir ovada dağlarla çevrili ve kalesi olan Bayburt ili var. Kalesi sağlam ve surları var ve toprağı oldukça elverişlidir. Kalenin altında yer alan şehirde beş bin hane vardır. Bayburt, Hasan Bey'in hakimiyetindedir. Buradan beş günlük uzaklıkta büyük bir şehir olan Erzincan bulunuyor, ancak şimdi büyük bölümü yıkık durumdadır. Oradan iki mil uzaklıkta batıya ve güneybatıya doğru gidildiğinde çok ünlü bir nehir olan Fırat bulunuyor. Nehrin üstünde on yedi gözlü, büyük ve güzel taş bir köprü bulunuyor. Erzincan'dan beş günlük uzaklıkta Harput adlı bir kale bulunuyor. Hasan Bey'in karısı, Trabzon

---

⁵⁵⁹ G. Barbaro, a.g.e., s. 50-51.

⁵⁶⁰ G. Barbaro, a.g.e., s. 50-51.

*İmparatoru'nun kızı bu şehirde oturuyor. Şehir güçlü bir yerdedir. Halkının çoğu Rumdur. Bunlar Hasan Bey'in karısına hizmet ediyorlar.*⁵⁶¹

“Muş adlı dağlar arasında küçük ve sağlam olan bir kale bulunuyor. Kale dağın üzerinde kurulmuş ve aşağısında da çevresi yaklaşık üç mil olan kalabalık bir şehir var. Üç günlük uzaklıkta da iyi ve güçlü bir kalesi olan Ahlat yer alıyor. Gölün kenarındadır ve uzunluğu kırk mil genişliği ise elli milden fazladır. Bu gölün kuzeyinde on beş mil uzaklıkta başka bir göl daha bulunuyor. Bunun çevresi de seksen mildir ve etrafında birçok kale vardır. Ahlat'tan aşağıda bin hanesi olan bir şehir bulunuyor. Bu iki gölde de demir alan çok fazla gemi var. İkinci gölün kıyısında güzel ve sağlam olan Cevs⁵⁶² adlı bir şehir vardır. Gölün kıyısında bir günlük yol gidildiğinde Erciş şehrine ulaşılır. Erciş'in beş kemerli bir köprüsü var. Adilcevaz'dan Erciş'e kadar ırmağı geçmek için buna benzer dört tane köprü var. Erciş'te Çağatay'ın ve İran'ın beyi olan Cihan Şah'ın annesinin mezarı bulunuyor.”⁵⁶³

---

⁵⁶¹ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁵⁶² Van Gölü'nün kıyısında Bitlis'e bağlı bir ilçe olan Adilcevaz'dır.

⁵⁶³ G. Barbaro, **a.g.e.**, s. 54.

SONUÇ

“15. yüzyıl İtalyan Seyyahlarının Gözüyle İran” adlı tez çalışmasında Akkoyunlu Devleti’nin komşu devletlerle özellikle de Osmanlı Devleti ve Venedik Cumhuriyeti ile arasında yaşanan ilişkiler incelenmiştir.

Akkoyunlu Devleti Uzun Hasan zamanında beylikten imparatorluğa yükselmiş ve en parlak dönemini yaşamıştır. Kuşkusuz bunda Uzun Hasan’ın askeri ve siyasi başarısı çok önemli bir rol oynamıştır. Bir anda komşu ve Avrupalı devletlerin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. İncelenen kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Uzun Hasan’ın bu başarıları Venedik’in de dikkatini çekmiş ve iki devleti aynı amaç üzerinde buluşturduğu anlaşılmıştır.

Çalışmamızda incelenen dönemde yalnızca tarihi olaylar, savaşlar, ittifaklar değil 15. yüzyılda Akkoyunlu sınırları içinde yaşayan halkın inançları, gelenek, görenekleri, gündelik yaşamları üzerinde de durulmuştur. Seyyahların gözlemlerine göre halk konar-göçerliliğin gerektirdiği gibi yaşamaktaydı. Sarayda düzenlenen toylarda, şenliklerde ok atma yarışmaları, güreş yarışmaları ve kurtlarla yapılan güreşler de vurgulanmıştır. Uzun Hasan yapılan bu şenliklerde oldukça iyi ve neşeli tavırları da gözlemlenmiştir. Şenlikler, toylar o kadar önemliydi ki bunun için günler öncesinden hazırlıklar başlardı ve günlerce eğlenceler devam ederdi. Şarkıcılar, çalgıcılar en güzel şarkıları çalıp söylerlerdi. Dansçılar da en özel gösterilerini yaparlardı. Uzun Hasan bu şenliklerin yapılmasının şerefine konuklarına, askerlerine birçok armağan dağıtırdı. Bu husus da seyyahlarımızın gözünden kaçmamıştır.

Özellikle seyyahlardan edindiğimiz bilgilere göre bu gelenekler Şah İsmail zamanında da devam etmekteydi.

Seyahatnamelerden öğrendiklerimize göre Uzun Hasan’ın sarayında din adamlarına, dervişlere oldukça önem verilirdi.

Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerine baktığımızda ise iki devlet arasında bir güç savaşı, Anadolu'ya kimin hakim olacağı tartışması olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı da iki devlet zaman zaman karşıya gelmiş ve bu tartışmaya da Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan'ın kaybetmesiyle son verilmiştir. Akkoyunlular bu savaşta önemli bir toprak kaybına uğramaktan ziyade psikolojik olarak kayba uğramışlardır. Çünkü Uzun Hasan bu savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakıyordu ve savaşı kazanarak hem Anadolu'nun hakimi olacaktı hem de en büyük düşmanı olan II. Mehmet'i tahtından edip o çok istediği İslam dünyasının tek büyük hükümdarı unvanını kazanacaktı. Ne yazık ki Doğu'nun en büyük hükümdarının bu düşüncesi hayalden öteye gidemedi.

Akkoyunluların bu savaşta yenilmelerinin belki de en önemli nedenlerinden birinin Osmanlının elinde bulundurduğu ateşli silahlar olduğunu görmekteyiz. Uzun Hasan'ın Venedik'ten istediği ateşli silahlar, toplar zamanında yetişmiş olsaydı Akkoyunlular savaşı kazanır mıydı, eğer kazansaydı tarihin akışı nasıl seyrederdi... Eğer Uzun Hasan ilk çarpışmayı kazandıktan sonra hemen harekete geçmeyip biraz bekleseydi belki de o hayal ettiklerini gerçekleştirme imkanını bulabilirdi. Bu durum yine de Uzun Hasan'ın ne kadar iyi bir hükümdar ve komutan olduğu gerçeğini değiştirmez. Venedik kaynaklarından ve Caterino Zeno'nun anlattıklarından anladığımız kadarıyla eğer silahlar zamanında yetişmiş olsaydı Uzun Hasan'ın kazanma olasılığı çok yüksek olacaktı.

Venedik-Akkoyunlu arasındaki ittifakın Venedik tarafından başlamasındaki önemli etkenlerden birinin Eğriboz'u kaybetmelerinin kendilerinde yarattığı üzüntü ve bunun intikamını almak istemelerinin olduğunu görüyoruz. Akkoyunlular tarafından baktığımızda ise Uzun Hasan'ın Cihanşah ve Ebu Said'i yenmesinden sonra önündeki tek engelin Osmanlı olduğunu ve onu ortadan kaldırmak isteğinde olduğunu anlamaktayız. Bu durum iki devletin bir araya gelmesindeki en önemli etkenlerden biri

olmuştur. Bu amaçla birbirlerine devamlı elçiler göndermişler, yaptıkları ittifakın işe yaraması için her yolu denemişlerdir. Baktığımız zaman bu ittifak Karaman kıyılarının, Sigi, Silifke ve Korikos kalelerinin alınması gibi küçük çaplı başarılar elde etmiş olsa da geneline bakıldığında Akkoyunlu ordusunun Otlukbeli'nde yenilmesi ittifakın başarısız sonuçlandığını göstermektedir. Çünkü bu yenilginin hem Venedik hem de Uzun Hasan için ağır sonuçları olmuştur. Venedik, Osmanlı'ya karşı yalnız kalmış; Uzun Hasan da bu yenilgiden dolayı psikolojik bir yıkım yaşamıştır.

Uzun Hasan gerçekten döneminin en önemli ve en büyük Türk hükümdarlarından birisidir. Belki de onun tek talihsizliği karşısında bir diğer Türk olan II. Mehmet gibi önemli bir padişahın olmasıydı.

ÖZET

Akkoyunlular Uzun Hasan zamanında en görkemli dönemini yaşamıştır. Uzun Hasan, Akkoyunlu tahtına abisi Cihangir'i yenerek 1453 yılında geçmiştir. Kısa sürede büyük başarılarla imza atarak en büyük rakibi olan Karakoyunlu Cihanşah'ı alt etmiş; daha sonra da Timurlu hükümdarı Ebu Said'i yenerek sınırlarını Horasan'a kadar genişletmiştir. Bu başarılarından sonra yönünü batıda genişlemeye çevirmiştir. Osmanlı'yı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu amaç uğruna Avrupalı devletlerle ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Böylece Akkoyunlu-Venedik ittifakı başlamış oldu. Bu iki devlet kendi çıkarları doğrultusunda birlikte hareket ettiler. Yaptıkları ittifak doğrultusunda birbirlerine elçiler gönderdiler. Venedik'in gönderdiği elçiler Uzun Hasan'ın yanında bizzat bulunmuşlar, tanık oldukları olayları seyahatnamelerinde birer birer anlatmışlardır.

Seyyahlar sadece devletler arasındaki ilişkilerden değil aynı zamanda Akkoyunlu Devleti'nin sınırları içinde yaşayan insanların nasıl yaşadıklarından, kıyafetlerinden, gelenek-göreneklerinden, inançlarından da bahsetmişlerdir. Seyyahların halk üzerinde yaptıkları gözlemlere göre erkekler çok iyi at biniyor, iyi ok atıyor, çok iyi savaşçı özelliklerine sahipler ve oldukça da güzel görünümlüdürler. Aynı şekilde kadınlar da erkekler gibi iyi at biniyorlar ve onlar da oldukça güzeller.

Uzun Hasan ile Venedik arasındaki iş birliği Otlukbeli Savaşı'ndan sonra zayıflamış ve Uzun Hasan'ın 1478'deki ölümüyle de tamamen bitmiştir. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra çıkan taht kavgalarında önce Halil tahta geçmiş, sonra da Yakup tahta geçmiştir. Ancak yönetimde babaları kadar başarılı olamayınca devletin sonu kaçınılmaz olmuştur.

Akkoyunlu Devleti tarih sahnesinden çekilerek yerini bir nevi kendisinin devamı niteliğinde olan -yeni devletin kurucusu Şah İsmail aynı zamanda Uzun Hasan'ın torunudur- Safevi Devleti'ne bırakmıştır.

ABSTRACT

“Persia, According to the Italian Travellers of the 15th Century”

Aqqoyunlu Dynasty has lived the most glorious period in the time of Uzun Hasan. Uzun Hasan came to the throne in 1453. In short time he defeated the biggest rival Qaraqoyunlu Jahan Shah and Abu Said Mirza, expanded borders to Horasan. After this triumphs he wanted to defeat completely Mehmed the Conqueror. For this purpose he tried to make an alliance with European States. In this way has started the alliance between Aqqoyunlu Dynasty and Republic of Venice. In accordance with this purpose they moved together. According to the alliance they sent ambassadors to each others.

Italian travellers had written in their books not only the diplomatic relations between the two state but also how people live in the territory of Aqqoyunlu State, their clothes, their traditions and their beliefs. According to the travellers men good at riding horse, shooting arrow well, they are very good warriors and they are goodlooking and women are good at riding horse and they are goodlooking as well as men.

The alliance between Uzun Hasan and Venice weakened after the war of Otlukbeli, with the death of Uzun Hasan in 1478 was broken. When Uzun Hasan died early in 1478, he was succeeded by his son Khalil Mirza, but the latter was defeated by a confederation under his younger brother Yaqub. Because of the fact that they were not good at governing the country as good as their fathers, end of the Aqqoyunlu Dynasty became unavoidable.

When the Aqqoyunlu Dynasty went out of existence The Safavid Dynasty was founded by Shah Ismail I who was descendant of Uzun Hasan.

BİBLİYOGRAFYA

Aka, İsmail, **İran'da Türkmen Hakimiyeti**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

Aka, İsmail, **Timur ve Devleti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Arayancan, Ayşe Atıcı, **Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 6, sayı 27, s. 119-126, 2013.

Aydoğmuşoğlu, Cihat, **Tarihte Tebriz**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Babinger, Franz, **Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı**, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 2, sayı 2, 1964, s. 67-81.

Baykal, Bekir Sıtkı, **Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kati Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması**, Belleten, cilt 21, sayı 82, 1957, s. 261-273.

Barbaro, Giosafat, **Viaggio del Magnifico Messer Iosafat Barbaro Ambasciatore della Illustrissima Repubblica di Venezia alla Tana, in Persia**, Venezia, 1543.

Barbaro, Josaphat, **Anadolu'ya ve İran'a Seyahat**, çeviri ve notlar Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.

Berchet, Guglielmo, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865.

Contarini, Ambrogio, **Viaggio del Magnifico Messer Ambrogio Contarini Ambasciator di Venetia ad Signor Uzun Hasan Re di Persia hora chiamato Sophi**, Venezia, 1543.

Cornet, Enrico, **Lettere al Senato Veneto di Giosafat Barbaro, Ambasciatore ad Usun Hasan di Persia, tratte da un codice originale dell' J. R. Bibilioteca di Vienna e annotate per Enrico Cornet**, Viyana, 1852.

Cornet, Enrico, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856.

Çakmak, Mehmet Ali, **Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri**, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 25, sayı 3, s. 75-105, 2005.

Donazzola, Pietro, **I Viaggiatori Veneti Minori**, Roma, 1929.

Ebu Bekr-i Tihrani, **Kitab-ı Diyarbakriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Erdem, İlhan, **Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, cilt 4, s. 151-159, 1993.

Erdem, İlhan, **Osman Bey'in ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 20, sayı 32, s. 103-131, Ankara, 2002.

Erdem, İlhan, **Otlukbeli Sonrası Akkoyunlular (1473-1478)**, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, cilt 17, sayı 17, s. 1-9, 2005.

Erdem, İlhan; Paydaş, Kazım, **Akkoyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, Teşkilat, Kültür**, Birleşik Yayınları, Ankara, 2007.

Erşahin, Seyfettin, **Akkoyunlular: Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Tarih**, Özel Baskı Yayınevi, Ankara, 2002.

Erzi, Adnan Sadık, **Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar**, Belleten, cilt 18, sayı 70, s. 179-221, Ankara, 1954.

Galibert, Leone, **Storia della Repubblica di Venezia**, Prato: Tipografia FF. Giachetti, 1847.

Gündüz, Tufan, **Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2006.

Gündüz, Tufan, **Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

Grey, Charles, **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London 1873.

Hinz, Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1948.

Kılıç, Remzi, **Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 14, s. 95-118, 2003.

Kırkıl, Emin, **Çağın Meşruiyet Kavramları Işığında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan**, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, cilt 1, sayı 1, s. 23-27, 2013.

La Treccani (Enciclopedia Italiana), Dizionario Biografico degli Italiani vol. 28, 1985.

Malipiero, Domenico, **Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500**, Pietro Vieusseux, Firenze, 1843.

Paydaş, Kazım, **Akkoyunlular Döneminde Ticaret**, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 23, sayı 36, s. 213-223, 2004.

Pirenne, Henri, **Ortaçağ Kentleri: kökenleri ve ticaretin canlanması**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Ramusio, Giovanni Battista, **Navigationi et Viaggi** , Appresso i Giunti, secondo volume 1583.

Tofiq Necefli, Uzun Hasan Devri Akkoyunlu- Memlük İlişkileri, **Asia Minor Studies(Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi)**, cilt 1 , sayı 2, s. 93-106, 2013.

Turan, Şerafettin, **Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 4-5, s. 63-138, Ankara, 1965.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

Waley, Daniel Philip, **İtalyan Şehir Cumhuriyetleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Woods, John E., **Akkoyunlular-Aşiret,Konfederasyon-İmparatorluk**, çev. Sibel Özbudun, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Zeno, Caterino, **Dei Commentarii Del Viaggio di messer Caterino Zeno e delle guerre fatte nell'Impero Persiano dal Tempo di Ussan Cassano in qua libri due**, ecc. In Venezia per Francesco Marcolini, 1558.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

TDV İslam Ansiklopedisi, **Astarhan Hanlığı** maddesi, (yaz. Mehmet Saray), c. 3, İstanbul, 1991.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Azak** maddesi, (yaz. Mustafa L. Bilge), c. 4, İstanbul, 1991.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Derbent** maddesi, (yaz. Saleh Muhammedoğlu Aliev), c. 9, İstanbul, 1994.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Gevgili** Maddesi, yaz. Machiel Kiel, EK-1. Cilt, İstanbul, 2016, s. 475-476.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Hürmüz** maddesi, (yaz. Mustafa L. Bilge), c. 18, İstanbul, 1998.

TDV İslam Ansiklopedisi, **İsfahan** maddesi, (yaz. Osman Gazi Özgüdenli), c. 22, İstanbul, 2000.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Kaşan** maddesi, (yaz. Rıza Kurtuluş), c. 25, Ankara, 2002.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Kum** maddesi, (yaz. Marcel Bazın), c. 26, Ankara, 2002.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Levant** maddesi, (yaz. Şerafettin Turan), c. 27, Ankara, 2003.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Şiraz** maddesi, (yaz. Osman Gazi Özgüdenli), c. 39, İstanbul, 2010.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Tebriiz** maddesi, (yaz. Ali Sinan Bilgili), c. 40, İstanbul, 2011.

TDV İslam Ansiklopedisi, **Yezd** maddesi, (yaz. Erdoğan Merçil), c. 43. İstanbul, 2013.

DOCUMENTO XII

Relazione della battaglia di Terdshan.*

Magnifici et generosi domini post commendationem, etc. Le ultime mie scritte a Vostre Mag. lode XXVII lujo, per le quali significai aquelle come questo illustrissimo signore andava in persona a trovarl'Ottoman e che non seria tropi zorni che i sariano a le mano. A hora significaa Vostre Mag. come a di primo avosto questo illustrissimo signore se acostò a lo exercito de l'Oltoman, et e] detto Oltoman era con persone da cavallo e a piedi 150 mila, ben in ordine de chari, bombarde e schiopetieri e fanterie. Questo ill."lo signore haveva da persone a chavalò 300 mila, e lasò con el suo chariazò de le dono, puti e suo haver, da persone 100mila. El ditto Ottoman visto esserli venuto arente, dubitando, serò tuto el campo suo con chari e bombarde. Questo illustrissimo signore commenzò subito principiarla bataglia, e sempre era vincitor, e lo morto de l'ottoman Asmorat bassa de la Romania, e Amirbei capetanio de la Morea lo prexo: l'Otloman mandò uno suo subaschi a questo signore per far pace. Questo illustrissimo signore per niente volse pace, per la fede el me aveva dato per nome de la nostra illustrissimo Signoria. Questo signore mandò Ugurlonbei suo figlio con el signor Charaman de sopra el campo de l'Ottoman con gran numero di chavali, mandò ancor l'altro figlio suo nominado Seinel beg da una banda del campo de l'Ottomane Bajandur beg dall'altra banda con gran numero de chavali. Questo illustrissimo signore romase a lo incontro de sotto da l'Ottoman con grande exercito, in modo che lo exercito de l'Otloman era tute circonda da la zente de questo illustrissimo signore. Questo illustrissimo signore voleva strenzer l'Ottoman; l'Ottoman vedendose circonda cercava da voler con lo exercito fuzir , e mosesi per do fiade. A di X volendo fuzir l'Ottoman, questo ill.mo signore volenteroso de esser a le mano in questo dl X, a hora de nona montò a chavalò, e commenzò ad intrar contra l'Ottomano e sempre venzando, et essendo l'Ottoman in fuga, fono da una parte e dall'altra molti et assaissimi morti, e per questo illustrissimo signore fo presi de quelli dell'Ottoman e morto Duranamet fio de Amirbei capetanio de la Morea, Agybey, Cuzuxenan, Penzin, Enzingalar, uno principal signore haveva l'Ottoman in Gonstantinopoli è stato morto, el qual era christiano et al fra del de Mamut bassa, tutti i soprascripti grandissimi capetanj frambulari da 50; e accostandose questo illustrissimo signore a li chari de l'Ottoman, l'Ottoman comenzò a cargar a dosso a questo illustrissimo signore con bombarde, spingarde e con molta fantaria, con schiopeti in modo che le zenti de questo illustrissimo signore comenzò fuzir. Intanto che tuti fuzino, et lassono tuti i pavioni e gambeli, i quali fono tuti tolti per quelli de l'Ottoman, e tuto el bazarò, e questo campo lo rotto. Mi che sempre seguiva el signore, miracolosamente Dio per sua misericordia me ha salvà, al qual rendo immortalissime gratie. Questo illustrissimo signore fuzi e tute le sue zente per le montagne, e tuti son reduti dove i lassorno i pavioni de le loro done, puti e suo haver. El signore e salvo, e do suo fioli e al signore Charaman e Baiandurbey.

Non par da conto de questo illustrissimo signore sia manchà alcuno, tutte le zente sono redute. Questo illustrissimo signore è in pè, e su la reputatione non par rotto. L'ha mandà in Syras che è mexe uno de zornade sopra Tauris per el fiol grande, el qual e potentissimo, chel debi vignir zoso con tute al suo poder, et ha fatto commandamento per tuti suoi luoghi che tuti se meta in ordine. Questo illustrissimo signore va

---

* Uzun Hasan ve Fatih Sultan Mehmet arasında 1473 yılında Tercan yakınlarında meydana gelen savaşın Caterino Zeno tarafından anlatıldığı 28 Ağustos 1473 tarihli mektuptur. G. Berchet, **La Repubblica di Venezia e La Persia**, Tipografia G. B. Paravia e Comp., Torino, 1865, s. 135-137.

ordenando el paexe suo, e va verso Tauris, e dice che a tempo novo el vol andar contra l'Ottoman, el qual torna nel suo paexe.

A di VII de questo, vene in campo do ambassadori del serenissimo signor re de Hungaria , con i qual fui a la presentia de questo illustrissimo signore, et udità la sua ambassada, dissi a la sua illustrissimo signoria voleva mandar uno mio homo a la mag. del capetanio zeneral, e quel piacesse comandar a sua ill.un signoria che la commandasse. Sua serenità me disse non mandar al tuo homo, ma voglio tu vadi da la to illustrissimo signoria insieme con questi ambassadori del serenissimo re de Hungaria. Mi come tuti i miei sano, beveva deliberado remagnir infina uno altro anno ad intender e veder quello era per far questo film signore. Habiandome dà licentia questo signore non posso far manco de non me partir, et in nel nome di Dio, con questi mag. ambassadori del re de Hungaria torò el mio chamin. Priego Dio me condugi a Venexia a salvamento per seguir mio debito ho scripto questa a Vostre Mag. aziò quelle de tuto sia informade de quanto è seguito. Priego Vostre Mag. a tutti me arecomandati. Nec alia Data nel campo de Ussun Cassan zornade quatro lonzi d'Erzingan die XVIII, Augusti MCCCCLXXIII.

Per lettere del nobel cittadin et ambassador nostro Catarin Zen semo stati continuamente avixati de i successi famoxi de la vostra celsitudine i qual non solamente ha comosso tutta l'Asia ma etiam per tutta Europa in ogni regno et provincia è exaltato et celebrato el nome de vostra sublimità che prima non cognoscevano quale siano le forze e grandezza de quella conzonte cum singular virtù et magnanimità. L'impresa adonque tanto necessaria quanto eccellente et glorioxa ha facto el nome vostro apresso tutte natione onoratissimo et immortale. Et nui come costantissimi amici et in ogni fortuna uniti et colligati conducti cum l'armata suxo l' impresa tutta questa estate, è stato el capetanio de nostro comandamento ad aspectar l' ordine de vostra celsitudine per esser preslo in quelle parte dove vostra celsitudine havesse dretrato i pensieri suo et havesse ordinato cum gran numero de munitioni et instrumenti bellici azò che essendo superior a lo inimico de virtù et animo , de numero de homeni, et de valor de quelli, et de ogni altra conditione, anche in questa parte vostra sublimità non fosse stata desvantazoxa.

---

* Otlukbeli yenilgisinden sonra Venedik'in Uzun Hasan'ı tekrar savaşa yöreklendirmek için göndermiş olduğu mektuptur. Bkz. E. Cornet, **Le Guerre Dei Veneti Nell'Asia 1470-1474**, Vienna, 1856, s. 103.

Serenissimo Domino Usuno Cassano*

Per plui mie lettere ho certificà el ambassador misser Chatarin Zen, el qual è apresso la vostra illustirussima sia de l'esser nostro de qui zioè la magia del capetanio zeneral da mar con potentissima armata, et i ambas magia delcapetanio zeneral da mar con potentissima armata, et i ambassadori del sanctissimo summo pontifico nostro, et del re Ferdinando et Azimamet, e mi, per esser el prefato capetanio victoriosissimo. et priego quella che se vogli conferir in queste parte, over mandar parte del suo exercito, aziò quello con la ditta nostra armata se possi andar driedo aquistando de le victorie contra el perfido ottoman, come za habiamo principiato per nome de la vostra excellentia, che è stado dei chastelli de Segi, e del Curco, come ho ditto, el nostro Dio per suo misericordia ne prospererà in modo, che ancor anderemo su per el stretto ad acquistar Constantinopoli, et io con li ditti oratori se possiamo apresentar a la vostra presentia, a la qual io per nome de la mia illustirussima signoria apresenterò munition infinite de bombarde, spingarde, schiopeti, artegliarie, et altre asaissime cosse, con homeni industriosi de ogni sorta, per ottegnir ogni gran imprexa con molti altri presenti come plui particolarmente per il ditto messer Chatarin la Vostra Ser sara informata.

Ex portu Colcos die VIII Junii 1473.

Replicata a Selefica a dì 14 ditto denotando preleria de la victoria ottenuta del ditto loco. etc. etc.

---

* Giosafat Barbaro'nun Uzun Hasan'a Kurku Limani'nda Sigi'nin ve Kurku'nun alındığı bildirmek için yazdığı 8 Haziran 1473 tarihli mektubudur. E. Cornet, **Lettere al Senato Veneto di Giosafat Barbaro, Ambasciatore ad Usun Hasan di Persia, tratte da un codice originale dell' J. R. Biblioteca di Vienna e annotate per Enrico Cornet**, Viyana, 1852, s. 53.